

HACIEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE

ORDU TARİHİNDEN İZLER

BAHAEDDİN YEDİYILDIZ

KÜLTÜR
YAYINLARI

Bahaeddin YEDİYILDIZ

HACİEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NDEN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE
ORDU TARİHİNDEN İZLER

Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı
Kültür Yayınları - 19

HACIEMİROĞULLARI BEYLİĞİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE
ORDU TARİHİNDEN İZLER

ISBN:
978-605-67618-9-8

GENEL KOORDİNATÖR
Suat OLGUN

YAYINA HAZIRLAYANLAR
Servet GÜNGÖR
Abdullah ÖZKAN

EDİTÖR
Ayşe AKSOY

REDAKTÖR
Mustafa DAĞIDIR

GRAFİK TASARIM
Ahmet Metin SEZER
Muhammet Cihat DÖLEŞ

Baskı Yücem Tanıtım	Basıldığı Yer Ordu
Baskı Tarihi Şubat 2018	Birinci Baskı 1000 Adet

Kitapta yer alan yazılar ve görsellerin sorumluluğu yazara ait olup, bütün yayın hakları Ordu Büyükşehir Belediyesine aittir. Telif sahibinin izni alınmadan kısmen veya tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Para ile satılmaz.

*Merhum dedem Mustafa Asım ve
Babam Senâi Yediyıldız'ın aziz hatıralarına...*

SUNUŞ

Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde uzun bir tarihi geçmişe sahip olan şehrimiz, tarihsel süreçte birçok topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Köklü tarihiyle merak uyandıran bir şehir olan Ordu'muz, geleneksel yaşam kültürü, coğrafi konumu ve doğal güzellikleriyle de bir cazibe merkezidir.

Tarih bilincine sahip bireylerden oluşan bir millet, geleceğini daha sağlam temeller üzerine inşa edecektir. Millet'in, "millet olma" bilinci ve tarihsel süreçte ecdadı tarafından ortaya konulan eserlerin bilgisine vakıf olması çok önemlidir. Millet olma bilincinin oluşması da iyi bir tarih şuru ile mümkündür. Tarihimizi doğru bir şekilde öğrenmek ve başta geleceğimizin teminatı olan gençlerimizin tarih adına doğruları öğrenmesini sağlamak bizlerin en temel görevlerinden biridir.

Bu anlayışla ilimizi ve bölgemizi ilgilendiren bilimsel çalışmaları desteklemekte ve tarihi değeri olan eserlerimize sahip çıkmaktayız. 2 bin 300 yıllık geçmişi olan Kurul Kalesi'nde devam eden ve 2 bin 100 yıllık olduğu tahmin edilen tahtında oturan Kibele heykelinin bulunduğu kazı çalışmaları Büyükşehir Belediyemizce desteklenmektedir. Bunun yanında tarihi camilerimiz, Danışmentliler Beyliği döneminden kalan türbelerimiz, konaklarımız, çeşmelerimiz, caddelerimiz ve sokaklarımızın restorasyon çalışmalarını yaparak turizme kazandırmaktayız.

Ordu Büyükşehir Belediyesi olarak kentimizin tanınırlığını artırmak adına kültürel ve sanatsal yayın faaliyetlerimizi sürdürüyoruz. Hemşehrilerimizin beğenerek okuyacağını düşündüğümüz, belge niteliğinde olan bu eşsiz eseri bizlere hazırlayarak geçmişimize ayna tutan, bölgemizin tarihi hakkında çalışmalarını halen sürdüren değerli hocamız Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ'a teşekkür ediyoruz.

Enver YILMAZ

Ordu Büyükşehir Belediye Başkanı

BAHAEDDİN YEDİYILDIZ

1944'te Hoşkadem'de (Kabataş-Ordu) doğdu. Sorbonne'da (Paris IV) *sosyal tarih* doktoru (1968-1975) oldu. 1976'da Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü'ne öğretim görevlisi olarak atandı. 1983'te doçent, 1988'de ise profesör oldu. Yediyıldız, Hacettepe'de Edebiyat Fakültesi Dekan

Yardımcılığı, Tarih Bölümü Başkanlığı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü gibi idarî görevlerde bulundu ve Senato üyeliği yaptı. Bir ara, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi kurucu dekanlığı görevini üstlendi; Matematik ve Tarih bölümlerinin kurucu başkanlıklarını yaptı; *Yönetim Kurulu ve Senato üyesi olarak Üniversite'nin kuruluşuna katkıda bulundu (2004-2007)*. Muhtelif kamu kurumlarında ve STK'larda danışmanlık yaptı, komisyonlarda ve yönetim kurullarında görev aldı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun başkanlığını yaptı (2009-2012) ve bu kurumu yeniden yapılandırdı. Bir ara da Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği (İLESAM) Yönetim Kurulu Başkanlığı (1995-1997) görevini üstlendi. Kurmuş olduğu Aybastılılar ve Kabataşlılar Kurultayı'nın dört yıl başkanlık görevini yürüttü. Türk Tarih Kurumu Asli Üyeliğine seçildi. Yediyıldız'a, Türk Ocağı "*Ziya Gökalp Bilim Teşvik Armağanı*" (28 Mart 1987), Yerel Televizyonlar Birliği "Halk Kahramanları Ödülü" (23 Aralık 2001) ve Hacettepe Üniversitesi 2008-2009 Akademik Yılı "Bilime Hizmet Ödülü" (29 Eylül 2009) verilmiştir.

Eserlerinden Bazıları:

-*Institution du vaqf au XVIIIè siècle en Turquie -étude socio-historique*, Ankara, 1985, (CNRS'in desteğiyle). 2. Baskı: Editions Ministère de La Culture, Ankara, 1990. -*XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-*, TTK Yayını, Ankara, 2003. -*Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1985. -*Ordu Tarihinden İzler*, Ordulular Grubu, İstanbul, 2000; 2. Baskı: İstanbul, 2003. -*Ordu Yöresi Tarihi'nin Kaynakları I-1455 Tarihli Tahrir Defteri* - (Ü. Üstün ile birlikte), TTK Yayını, Ankara 1992. -*Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II -1485 Tarihli Tahrir Defteri-* (Ü. Üstün ile birlikte), TTK Yayını, Ankara, 2002. -*Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları*

III-1520 Tarihli Tahrir Defteri- (M. Öz ve Ü. Üstün ile birlikte), TTK Yayını, Ankara, 2002, *-Tarih Tenkidinin Unsurları* (Léon-E. Halkin'den çeviri), 3. Baskı, TTK Yayını, Ankara 2014. *-Beşeri Bilim Teorileri* (J. Freund'den çeviri), TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara 1996. *-Kapalıdan Açığa -Millî Kültürler ve İnsani Medeniyet* - (M. A. Lahbabi'den çeviri. Gözden geçirilmiş ikinci baskı), TDV Yayını, Ankara 1996. *-Tarihler ve Yorumları* (Avrupa Konseyince hazırlanan ortak bir kitabın çevirisi), TTK Yayını, Ankara, 2003.

Editörü Olduğu Bazı Kitaplar:

-Atatürk'ün Ölümünün 62. Yılında Cumhuriyet Türkiye'sinde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu, Ankara, 2001. *-Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi*, Ankara, 2002. *-Dil, Kültür ve Çağdaşlaşma*, Ankara, 2003. *-Diriliş Yolunda Türk Düşüncesi -Necati Öner'e Armağan*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 2013. *-Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat*, Yayına Hazırlama (S. H. Bolay, M. S. Yazıcıoğlu ve M. Özdemir ile birlikte), Ankara 1987. *-Millî Kültürler ve Küreselleşme*, (Ç. Özdemir, F. Unan ile birlikte), Türk Yurdu Yayınları, Konya 1998. *-Prof. Dr. Osman Turan'ın Eserinde Tarih ve Tarihi İlişkileri* (F. Unan, Y. Hacaloğlu ile birlikte), Ankara, 1998. *-Doğumunun 112. Yılında Bir Kültür Klâsîğimiz: Yahyâ Kemâl* (A. Y. Topuz ile birlikte), Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998. *-Orta Karadeniz Kültürü* (H. Kaynar, S. Küçük ile birlikte), Ankara 2005. *-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Diyarbakır* (K. Tomenendal ile birlikte), Diyarbakır Valiliği ve TKAE Yayını, Ankara, 2008, 3 c.

Kaynakça:

Seda Şahin Ahmetaj, “Bahaeddin Yediıldız”, *Türkiye'nin Birikimleri: Tarihçiler*, Dizi Editörü: Hüseyin Türkan, İlke Yayınları, İstanbul, 2015, s. 268-283. Aynı yazar, “Bir Hayat, Üç Kavram ve Bir Medeniyet Bahaeddin Yediıldız”, *Bahaeddin Yediıldız Armağanı* (Ed. Ahmet Bican Ercilasun), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2017, s. 3-25. “Bahaeddin Yediıldız”, *Ordulu Şairler ve Yazarlar Ansiklopedisi* (Derleyen: Tevfik Karabulut ve Mustafa İşleyen), Ordu Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ordu, 2016, s. 59-66. Fahri Unan, “Osmanlı Vakıf Tarihçiliğinin Öncüsü Bahaeddin Yediıldız”, *Yaşayan Türk Tarihçileri* (Ed. Ahmet Şimşek), Pegem Akademi Yay., Ankara 2017, s. 93-106.

İÇİNDEKİLER

SÖZBAŞI	13
ÖNSÖZ	17
Birinci Bölüm	
Tarihin Oluşumu ve Değişme	23
İkinci Bölüm	
Millî Kültürler ve Küreselleşme	35
Üçüncü Bölüm	
Tarihi Zemin ve Sosyal Yapı	43
Dördüncü Bölüm	
Kimlik Bunalımı	81
[Dördüncü Bölüm Ek]	
[Orta Karadenizlinin Kimliği]	93
Beşinci Bölüm	
Ordu Adı	105
Altıncı Bölüm	
Şahıs Adları	123
Yedinci Bölüm	
Yer adları	135
[Yedinci Bölüm Ek 1]	
[Ordu Kabataş'ta Tarihi Bir Kurum: Kargu (Ateş Kulesi) ve Hoşkadem ve Beylerli Köylerinin Doğuşu]	143
[Yedinci Bölüm Ek 2]	
[Ulubey'de İki Köyün Tarihi Arka Planı Şayib (Güzelyurt) ve Meşayih (Aydınlar)]	175
Sekizinci Bölüm	
Ordu Folklorunun Tarihi Kökenleri	189
Dokuzuncu Bölüm	
Ordu-İstanbul Kültür İlişkisi	203
[Dokuzuncu Bölüm Ek]	
[İstanbul'dan Ordu'ya Yansıyan İnsan Modeli]	219
Onuncu Bölüm	
Mehmet Paşa Vakfı	231
On Birinci Bölüm	
Ahiyândan Niksarlı Ahi Pehlivan	243
On İkinci Bölüm	
Kuzköy Yatırı ya da Abdalân-ı Rûm'dan Şit Abdal	255
On Üçüncü Bölüm	
[Aybastı-Kabataş Kurultayları]	277
KAYNAKÇA	309
DİZİN	321

Aybastı-Kabataş Kurultayı adıyla bilimsel bir sivil toplum hareketinin hazırlık çalışmalarına, 1999 yılının ilk aylarında başlamıştık. Türkiye'nin muhtelif yerlerinde, hatta dünyanın farklı ülkelerinde yaşayan Aybastılı ve Kabataşlıları 19 Temmuz 2000 tarihinde Aybastı'ya davet edecektik. Öğleye kadar uzmanlar tarafından yöremizin çeşitli problemleri hakkında bilimsel tahliller yapılacaktı. "Serbest Kürsü" adı verilen öğleden sonraki oturumda da isteyen herkes söz alıp konuşabilecekti. Böylece bir farkındalık oluşturmaya gayret edecek, yöremizin kalkınmasına ve toplumumuzun mutluluğuna katkıda bulunmak için çaba gösterecektik. Hazırlıklarımız hızla ilerliyordu. Bu arada, kurultaya kadar, Ordu ile ilgili bir de kitap hazırlama düşüncesi ortaya çıktı. Bu konuda daha önce yazmış olduğum ve yayınladığım makalelerim vardı. Bunları gözden geçirip ilaveler yapmak suretiyle *Ordu Tarihinden İzler*'i hazırladım. Kitap basıldı. Belirlediğimiz günde Kurultay Aybastı'da büyük bir katılımı toplandı. Bilim adamları, uzmanlar, her seviyedeki yöneticiler ve halk ile birlikte çok verimli bir çalışma yapıldı. Ve bir *Kurultay Bildirgesi* hazırlandı. Bu bildirme, Perşembe Yaylası'nda şenliklerin kapanış toplantısında on binlerin huzurunda okundu. Ayrıca hafta içinde belki de Türkiye'de ilk defa Perşembe Yaylası'nda kitap sergisi açıldı ve imza günü düzenlendi. Bütün bu faaliyetler sırasında hemşehrimiz yayıncı Sayın Kenan Akçay'ın büyük katkısı olmuştur. Aybastılılar ve Kabataşlılar olarak kendisine şükran borçlu olduğumuzu burada belirtmek hakşinaslık olacaktır. Kurultayın başkanlığını dört yıl boyunca ben yürüttüm.

Demokratik usuller çerçevesinde kurumsallaşmaya fiilen katkıda bulunmak için sürdürmekte olduğum başkanlık görevini dört yıl sonra kendi isteğimle bıraktım. Benden sonra Sayın İrfan Akyürek, Salim Şengel, Mehmet Aydın ve Selim Eren arka arkaya bu görevi gönüllü olarak ve özveri ile kesintisiz bir biçimde sürdürdüler. On yedi tane *Kurultay Kitabı* ve bir *Bilimsel Gezi Notları* kitabı yayınlandı. On sekizincisi baskıda bulunmaktadır. Tabii bu başarının sırrı, yöremiz belediyelerinin, sivil toplum kuruluşlarımızın ve en önemlisi Aybastılı ve Kabataşlıların hepsinin, söz konusu çalışmaların arkasında durması demiyorum, içinde yer almasıdır. Hepsinin takdirle ve şükranla anılması gerekir.

Ordu'da 21-30 Ekim 2016 tarihleri arasında, 3. Ordu Karadeniz Kitap Fuarı açıldı. Açılış konferansı vermek üzere onur konuğu olarak bu fuara davet edilmişim. “Bir Kelimeden Bir Medeniyete” konulu bir konferans verdim. Bu vesileyle dostlarla buluştum ve Ordu Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Enver Yılmaz’ı da ziyaret ettim. Sohbetimiz sırasında Ordu ile ilgili bilimsel araştırmalardan söz ettik. Benim uzun yıllardır mevcudu kalmamış kitaplarımın veya yeni çalışmalarımın Belediye tarafından basılabileceğini söyledi ve konuyu Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığına havale etti. İlgililerle yaptığımız görüşmelerde öncelikle *Ordu Tarihinden İzler* adlı kitabımın basılmasını kararlaştırdık. Söz konusu kitabı yeniden basıma hazırlamak için neredeyse bir senedir çalışıyorum. Kitabın tamamını gözden geçirdim. Bazı bölümlere çok önemli eklemeler yaptım. Bu ilaveleri köşeli parantez içine aldım. Bilimin gelişmesi için eleştiri çok önemlidir. Bir eser, ilgili uzmanlarınca eleştirilirse, mutlaka bilimin gelişmesine katkı sağlanır. Özeleştiri yapılmalıdır. Ben de burada, okuyucunun okurken fark edeceği önemli düzeltmeler yapmış bulunuyorum. Mesela bunlardan birisi şudur: Kırk yıla yakın bir zaman önce eski yazıyla yazılmış olan Ordu'nun adıyla ilgili terkibi, “Ordu bi-ism-i ‘Alevî”

diye okumuştum. Herkes bunu benden öğrendi ve yerleşti. Ancak bunu vaktiyle yanlış okuduğumu ve doğrusunun “Ordu be-ism-i ‘Ulvi” olması gerektiğini fark ettim. Okuyucu bunun gerekçelerini ilgili bölümde görecektir. Diğer yandan, ilk baskıda yer alan bazı belgeleri, nasıl olsa bir kez yayınlanmış oldukları ve araştırmacıların kütüphanelerde onlara ulaşabilecekleri düşüncesiyle yeniden yayınlanmasına gerek görmedim ve çıkardım. Bütün bunların ötesinde kitaba beş yeni bölüm ilave ettim. Bunların üçü, daha önce makale olarak başka yerlerde yayımlanmıştı. Bir diğeri, Sayın Hikmet Pala’nın Ulubey’in Şayib (Güzelyurt) köyü hakkında yürüttüğü araştırmalar vesilesiyle yaptığımız telefon konuşmaları sırasında, bahsettiğim konuları yazılı hale getirmemi rica etmesi sonucunda kaleme aldığım bir yazıdır. Pala’nın kitabının ekinde yayınlanmıştır. Şayib ve Meşayih köylerinin tarihî arka planını tahlil eden bu yazımın da elinizdeki kitapta yer almasının uygun olacağını düşündüm. Beşinci yazı ise, tamamen yeni ve özgün bir araştırmadır: “Ordu Kabataş’ta Tarihî Bir Kurum: Kargu (Ateş Kulesi) ve Hoşkadem ve Beylerli Köylerinin Doğuşu”*. Kargu, ateş kulesi *Orhon Yazıtları*’nda ve *Divan-ı Lügati’t-Türk*’te adı geçen ve Türk dünyasında asırlar boyunca zaviyelerle birlikte ateş, duman, gözcü ve ulaklarla kurulan haberleşme sisteminin önemli bir unsurudur. Bu sistem ile birlikte Hoşkadem ve Beylerli köyleri ile Kargu Mahallesi’nin ortaya çıkışını tahlil eden bu bölüm, Kabataş’ın tarihi kökenlerinden bir kısmını açıklığa kavuşturarak bu ilçemize tarihî bir derinlik kazandıracak ve bu bilgiler iyi değerlendirilerek projelendirilirse turizm açısından da katkı sağlayacak niteliktedir.

Belirtmem gereken son bir husus da şudur: *Ordu Tarihinden İzler*, yukarıda da belirtildiği üzere I. Aybastı-Kabataş Kurultayı’nın bilimsel faaliyetlerine artı bir katkı

* Bu özgün bölüm, elinizdeki kitabın yayına hazırlık çalışmaları sürdürülürken, *Türk Kültürü*’nde (Ankara 2017/2) yayımlanmıştır.

olarak gün yüzüne çıkmıştır. Ve bu kurultay bilimsel niteliğini koruyarak on yedi yıldan bu yana günümüze kadar sürdürülmüştür ve daha da sürdürülecektir umarım. Bu örnek, temeli bilimselliğe dayanan ve bilimle sürdürülen hareketlerin başarılı sonuçlara ulaştığının ve süreklilik kazanabildiğinin kanıtıdır. Bu sebeple bu bilime dayalı ve gönüllü demokratik toplum hareketinin ilk heyecanını ve ilkelerini hatırlatmak babında, ilk kurultayda tarafımdan yapılan açılış konuşmasının, on binlere duyurulan kurultay bildirgesinin ve ilk yılın faaliyetlerini tahlil eden değerlendirmenin kitabın son bölümü olarak burada yer almasının yararlı olacağını düşündüm.

Bu kitabın basılmasına vesile olan Ordu Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Enver Yılmaz'a müteşekkirim. Ayrıca, kitabı baştan sona okuyup bazı hususlarda katkıda bulunan kardeşim Y. Ziya Yediyıldız'a, kitabın basıma hazırlanması ve yayımlanması sürecinde özverili gayretlerinden dolayı Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı ekibine ve emeği geçen diğer bütün arkadaşlara da teşekkür ederim. Bu niyet ve gayretlerin yeni araştırmalara vesile olmasını, böylece ilimizin bilime dayalı farkındalık kazanarak, topyekün kalkınmasında hız kazanmasını dilerim.

Bahaeddin YEDİYILDIZ
Ümitköy, 22 Ekim 2017

Lise öğrenimimi Ordu'da tamamladım. 1960'ın ilk yıllarıydı. Sınıf arkadaşlarımla öğretmenlerden birine Ordu yöresine özgü bir tarihin var olup olmadığını sorduklarını; onun da “Hayır, Ordu ve yöresinde tarihî olaylara rastlanmamaktadır, hem geçmişi fazla karıştırmamızın da öyle fazla bir işe yarayacağını sanmıyorum, aksi takdirde arzulanmayan hususlarla bile karşılaşılabilir” tarzında cevap verdiğini çok iyi hatırlıyorum.

Tarih; insan faaliyetleriyle ortaya konulan ürünü, diğer bir deyişle tabiatın zıddı olan kültürü ifade eder. İnsanın ve faaliyetlerinin zaman içinde incelenmesi sonucunda elde edilen bilgiye de tarih denir. Ordu ve yöresinde çok eski zamanlardan beri insanlar yaşamış ve yaşamaktadır. Öyleyse bu bölgenin tarihinin olmadığını söylemek nasıl mümkün olur? Bölge insanı kımıldamamış, hiçbir şey yapmamış mı? Hayatını sürdürebilmek için üzerinde yaşadığı çetin tabiatla mücadele etmemiş mi? Birbirleriyle ilişkiye girmemiş mi? Köyler ve kasabalar nasıl oluşmuş? Bölgede Türkler'den önce kimler yaşamış? Bu coğrafya nasıl Türk vatanı haline gelmiş? Eski kavimler ne olmuş? Bu dönüşüm nasıl meydana gelmiş? Bu soruların cevabını bilmek, bu topraklar üzerinde yaşayanların hakkı değil mi? Bilginin zararı olur mu?

Öğretmenin, Ordu ve yöresinin tarihini inkâr etmesi nereden kaynaklanıyordu? Tarihi sırf büyük orduların yaptıkları savaşlar, kralların, imparatorların, padişahların, diğer bir ifadeyle kahramanların hayat hikâyeleri sananların tarih anlayışından mı? Yoksa o dönemlerde daha ilkokul sıralarında çocuklara ezberlettirilen “eskiyi unut, yeni yolu tut, gençliğe umut, sen ol çocuğum” dizelerinde ifadesini

bulan tarih tanımaz felsefeden mi? Yoksa gerçekten yöre tarihinin bilinmemesinden mi? Bunların hepsinin de rolü vardı.

Bugün, bölge üzerinde yürütülmekte olan araştırmalar -ki en önemlisi, Türk Tarih Kurumu'nun Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi (TÜSOKTAR) projesi çerçevesinde, Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihini Sondaj Metoduyla Araştırma Grubu'nun yürüttüğü Ordu Yöresi araştırmalarıdır- henüz tamamlanmamış olmasına rağmen, Ordu yöresi tarihi altmışlı yıllara nazaran çok daha iyi biliniyor.

Elinizdeki kitap, ana çerçevesi itibarıyla, benim daha önce çeşitli yerlerde yayınladığım yazılarımdan oluşmaktadır. Ancak, bunlar olduğu gibi nakledilmemiş, eklemeler veya çıkarmalar yapılarak yeniden gözden geçirilmiş ve bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Bazılarının başlıkları da değiştirilmiştir. Bölümlerin hangi yazılardan hareketle düzenlendiğini aşağıdaki şekilde gösterebiliriz

Birinci Bölüm: *Tarihin Oluşumu ve Değişme* (“Tarihin Oluşumu ve Değişme”, *Türk Yurdu*, Eylül 1999, XIX/145, s. 12-15).

İkinci Bölüm: *Milli Kültürler ve Küreselleşme* (“Atatürk'te Millî Kültürler ve Küreselleşme”, *Türk Yurdu*, Aralık 1997, c. XVII/124, s.7-9).

Üçüncü Bölüm: *Tarihi Zemin ve Sosyal Yapı* (“Ordu İlinin Tarihçesi”, *Ordulular Rehberi*, Ordu İli Kültür ve Kalkınma Vakfı Genel Merkezi Yayını, Ankara, 1998, s.11-30).

Dördüncü Bölüm: *Kimlik Bunalımı* (“Kimlik Bunalımı”, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Bülteni*, Kasım 1987, sayı: 7, s. 10-16).

[Dördüncü Bölüme Ek : *Orta Karadenizlinin Kimliği* (“Kimlik”, *Orta Karadeniz Kültürü* (Yayına Haz. B. Yediyıldız, H. Kaynar, S. Küçük), Ankara, 2005, s. 181-186.].

Beşinci Bölüm: *Ordu Adı hakkındadır ve bu biçimiyle ilk defa burada yayımlanmıştır.*

Altıncı Bölüm: *Şahıs Adları* (“1455 Yılında Ordu ve Yöresinde Kullanılan Şahıs Adları” -Ö. İzgi ile birlikte- *Şükrü Elçin Armağanı*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 1983, s. 361-38).

Yedinci Bölüm: *Yer Adları* (“Ordu İli Yer Adları”, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi -Prof. A. Necati Akder Armağanı*, Ankara 1984, XXIV 1-2, s. 20 - 36).

[Yedinci Bölüme Ek 1: *Ordu Kabataş'ta Tarihi Bir Kurum: Kargu (Ateş Kulesi) ve Hoşkadem ve Beylerli Köylerinin Doğuşu*]

[Yedinci Bölüme Ek 2: “*Ulubey'de İki Köyün Tarihi Arka Planı: Şâyib (Güzelyurt) ve Meşâyih (Aydınlar)*”, Hikmet Pala, *Ordu Şayib (Güzelyurt) Köyü Tarihi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, Ek. s. 71-82.

Sekizinci Bölüm: *Ordu Folklorunun Tarihi Kökenleri* (Ordu Yöresine Ait Bazı Folklor Unsurlarının Tarihi Kökenleri”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV, Ankara, 1987, s. 439 -446).

Dokuzuncu Bölüm: *Ordu - İstanbul Kültür İlişkisi* (“Sosyal Teşkilâtlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyesi”, *Türk Kültürü*, Mart-Nisan 1981, sayı: 219, s. 262-271).

[Dokuzuncu Bölüme Ek: *İstanbul'dan Ordu'ya Yansıyan İnsan Modeli*, (“İstanbul Bâyezid Dersiamlarından Ordu Aybastılı Mehmed oğlu Mustafa Asım Efendi'nin İcâzetnâmesine Göre Örnek İnsan Modeli”, *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 Bildiriler*, c. I, Giresun Belediyesi, Ankara 2009, s. 480-487.

Onuncu Bölüm: *Mehmed Paşa Vakfı* (“Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa Vakfının Mâhiyeti”, *X. Türk Tarih Kongresi 'nde -Ankara 22 -26 Eylül 1986- Sunulan Tebliğler*, c. IV, Ankara, 1993, s. 1625 -1633).

On Birinci Bölüm: *Ahiyandan Niksarlı Ahi Pehlevan* (“Niksarlı Ahi Pehlivan’ın Dârü’s-sulehâsı”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara, 1987, s. 281-290).

On İkinci Bölüm: *Kuzköy Yatırı ya da Abdalân-ı Rûm’dan Şit Abdal* (“Aybastı Kuzköy Yatırı’nın Tarihçesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, c. IV, Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Ankara, 1992, s. 269 - 275).

[On Üçüncü Bölüm: *Aybastı-Kabataş Kurultayları*]

Burada birkaç hususu daha açıklamam gerekmektedir.

Tarihin ne olduğunun ve nasıl işlediğinin bilincine varılmaksızın olay ve olguları sorgulamak ve anlamak mümkün değildir. Bu sebeple Birinci Bölüm’e tarihin oluşumunu ve değişmeyi açıklayan bir yazı konmuştur. İkinci Bölüm’deki Millî Kültürler ve Küreselleşme ise, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün millî kültür, medeniyet ve küreselleşme kavramlarıyla ilgili görüşlerini açıklamaktadır. Bu iki bölüm kitabın felsefesini anlatan mukaddimesi niteliğindedir.

Altıncı Bölüm’deki Şahıs Adları, arkadaşım Özkan İzgi ile ortak hazırladığımız bir yazıdır. Yazının buraya alınmasına izin verdiği için kendisine müteşekkirim.¹

Ekler’de yer alan Şit Abdal ve Zaviyesi ile ilgili belgeler, Kuzköy’de Şit Abdal Zaviyesi hizmetindeki aileler tarafından muhafaza edilmiş olan belgelerdir. Bunları *Kuzköy Evrakı* diye adlandırıyorum. Bu belgeleri, Aybastı Halk Eğitim Müdürü merhum Necip Çağman -kendisine Allah’tan rahmet diliyorum- 80’li yıllarda valiliğin, bölgenin tarihiyle ilgili belgelerin tespiti ve toplanması konusundaki talepleri uyarınca tespit ederek köydeki ilgililerden almış ve incelenmek üzere bana teslim etmişti. Ben de Kuzköy Yatırı ile ilgili bir çalışmamda bu belgelerden de yararlanmışım.

¹ [Özkan İzgi, 29 Ağustos 2011 tarihinde ebediyete intikal etmiştir. Kendisine Allah’tan rahmet diliyorum].

Bu çalışmalarım sırasında söz konusu belgelerin dıalarını yaptırtan halk bilimci yazar Dr. Yaşar Kalafat'a teşekkür borcumu burada ifade etmek istiyorum. 1 Nolu Farsça belge ile 2 Nolu Arapça belgenin tercümesine yardımcı olan Prof. Dr. Mürsel Öztürk ile Prof. Dr. Abdülkadir Şener'e de teşekkür ediyorum. Son derece önemli olan bu belgeler ilk defa bu kitapta yayımlanmaktadır. Bunlar, daha sonra yörenin vakıfları ve kültür tarihi incelenirken daha kapsamlı bir biçimde çözümlenecek ve sorgulanarak değerlendirilecektir.

“Kimlik Bunalımı” adlı bölümü oluşturan yazının yazılmasına ve yayımlanmasına Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu eski başkanı Suat İlhan Paşa vesile olmuştu. Kendisine şükranlarımı sunuyorum.

Yukarıdaki listede de görüldüğü üzere, “Sosyal Teşkilatlar Bütünlüğü olarak Osmanlı Vakıf Külliyesi” adlı yazının başlığı *Ordu-İstanbul Kültür İlişkisi* şekline dönüşmüştür. Bu yazıda, İstanbul'da Osmanlılar zamanında kurulmuş vakıf külliyelerin kültür tarihimiz açısından nasıl incelenmesi gerektiği ve külliyelerde geliştirilen ve öğretilen kültürün imparatorluğun diğer bölgelerine nasıl yayıldığı, hatta Cumhuriyet Dönemine nasıl aktarıldığı konusu incelenmekte ve İstanbul'da okumuş Ordulu bir müderrisin bu husustaki rolü örnek olarak anlatılmaktadır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Mehmed Paşa'nın *imaret*, diğer bir ifadeyle *buk'a* yani zaviye, mescit, medrese, misafirhane ve diğer yapılardan oluşan külliye vakfı Amasya'da, Ahi Pehlevan'ın *Dârü's-sulehâ'sı* ise Niksar'da bulunuyordu. Öyleyse bunlar Ordu ile ilgili bir kitaba neden alınmıştır? Ordu yöresi Osmanlılar döneminde Niksar'la birlikte Amasya kültür havzasına bağlıdır. Kaldı ki Mehmed Paşa İmareti'nin gelir kaynakları arasında Ordu'nun ilçelerine bağlı birçok köyün malikâne hisseleri de vardır. Bu ilişkilerden dolayı bugün Ordu yöresi halkı Mehmed Paşa'yı tanımaktadır. Ayrıca, Ordu'nun Aybastı kazası, eskiden yine Ordu'ya

bağlı olan Reşadiye ve Niksar ile sınırdadır. Ahi Pehlevan, burada incelediğimiz Niksar'daki Dârü's-Sulehâ'sının bir benzerini de Ordu'nun Mesudiye kazasının Yavadı köyüne kurmuştu. Ancak bununla ilgili belgemiz yoktur. Bununla birlikte, Yavadı Dârü's-Sulehâsı'nın da Niksar'daki Dârü's-Sulehâ gibi işlediğini düşünmek hiç de yanlış olmayacaktır. Zaten aynı tür kuruluşların Ordu'nun başka yerlerinde de mevcut olduğunu biliyoruz. Öyleyse Mehmed Paşa'nın Amasya'daki imaretini ve Ahi Pehlevan'ın Niksar'daki Dârü's-Sulehâ'sını anlamak Ordu'nun toplum ve kültür tarihini anlamaya bir kapı açmak demektir. Zaten bütün bunları gerçek mânâda kavrayabilmek genel Türk Tarihi ve hatta Dünya Tarihi içine yerleştirmekle mümkün olabilir.

Son olarak kitabı oluşturan yazıları elektronik ortama aktaran Leyla Erdek, Figen Sevim, Yonca Anzerlioğlu, Hacer Göl ve Ali Osman Akalın'a, sayfa düzenlemesini yapan ve dizini hazırlayan Serhat Küçük'e, kitabın hazırlanmasına ve basılmasına vesile olan Kenan Akçay'a da teşekkür ediyorum.

Bahaeddin YEDİYILDIZ

Ümitköy, 26 Mart 2000

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHİN OLUŞUMU VE DEĞİŞME

“Asra and olsun ki,
insan gerçekten ziyandadır.
Ancak îmân eden
ve iyi işleyenler
ve birbirlerine hakkı tavsiye edenler müstesna”

Kuran, CIII / 1-3

Günümüz dünyasında büyük değişmelere ve yeni oluşumlara tanık olmaktadır. Bu gelişmelerin en çok alâkadar ettiği milletlerden birisi de hiç şüphesiz Türk Milleti'dir. Türkiye'de uzun zamandır yaşanan çağdaşlaşma sancılarının yanı sıra Sovyet İmparatorluğu'nun çöküşüyle ortaya çıkan Türk Cumhuriyetleri'nde ve diğer Türk bölgelerinde yaşayan Türk topluluklarında da açık veya gizli yeni bir oluşumun sancıları yaşanmaktadır.

Hiç şüphesiz bu tür değişme ve oluşumlar, uzun bir tarihi derinliğe ve geniş bir coğrafyaya sahip bulunan Türk kültürünün ilk defa karşılaştığı yeni bir olgu değildir. Türk milletinin muhtelif uzuvlarının mahalli ortamlarda yaşadıkları kültürel dönüşümleri bir tarafa bırakacak olursak milletimizin, büyük ekseriyeti itibarıyla birkaç bin yıllık tarihinde, iki defa kendi havzası dışında oluşan, çağlarının güçlü medeniyetleriyle karşılaşması sonucunda, biri geçmişte tamamlanmış olan diğeri ise halâ süren iki büyük dönüşüm olgusu tecrübesine sahip bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönüşümlerden birisi, Türklerin İslam Medeniyeti dairesine girmeleri olgusudur. Bu birden bire olup biten bir hadise değildir. Hatta bugün bile devam ettiği söylenebilecek olan bu oluşumun uzun sürmesinin sebeplerinden birisi, İslamiyet'in *her gün yeniden doğmayı* gerektiren bir anlayışa sahip olmasının sağlamış olduğu imkân ve kazandırdığı davranıştır. Diğer bir sebep ise, bu anlayışla hareket eden Türk toplumunun, başkalarını taklitten çok kendi terkiğini yaparak tekâmül etme yolunu benimsemiş olmasıdır. İslam medeniyetine giriş böyle bir terkiiple gerçekleştirilmiştir. Bu terkip Büyük Okyanus'tan Batı Avrupa sınırlarına kadar

uzanan geniş bir coğrafya üzerinde bin yıl Türk sosyal sistemini aynı değerlerle bütünleştiren bir terkiptir.

Bu dönüşümde Türkler, yabancılaşmaksızın, kendi asli hususiyetlerini koruyarak Müslümanlaşmayı ve İslam Medeniyetini özümlemeyi başarmışlar ve bu medeniyetin her alanında yaratıcı ve özgün roller oynamışlardır.

Türk tarihindeki ikinci kültürel dönüşüm, batı bilimi, teknolojisi ve sanayiinin, yaklaşık üç yüz yıldan beri Türk Dünyası'nı etkilemesine muvâzî bir seyir takip etmektedir. Türk Dünyası henüz tamamlanmamış olan bu dönüşümün sancılarını yaşamaktadır. Öyle inanıyorum ki Türk Milleti, bu dönüşümü de, kendi dinamiklerinin yaratıcılığı sayesinde, Türk ve Müslüman kalmak suretiyle, Doğu ve Batı medeniyetlerinden edindiği müktesebattan da yararlanarak, yeni bir oluşum hamlesiyle başaracaktır.

*

Bu sebeple ben *Ordu Tarihinden İzler*'in girişi niteliğindeki bu bölümünde, Türk Dünyası'nın tarihi boyunca yaşadığı dönüşüm süreçlerine ait olaylar üzerinde değil, söz konusu oluşumların teorik çerçevesi üzerinde durmak istiyorum. Özellikle de “*tarihin oluşumu*” ve “*değişme*” olguları arasındaki ilişkiye dikkat çekmek istiyorum. Çizmeye çalıştığım bu bağlamda, her şeyden önce, tarihin ne olduğunu açıklarsak, *tarihi oluşumun* mahiyetini de kavramış oluruz ve *değişmenin* de bu oluşumun devamından başka bir şey olmadığını görürüz. Şimdi bunu açıklamaya çalışalım.

*

Genellikle insanlar arasında tarihin sırf geçmiş zamanlar hakkında elde edilen bilgilerden ibaret olduğu tarzında bir kanaat vardır. Hâlbuki tarih, bu tür bilgi egzersizlerinden evvel, aslında yeni eserler gerçekleştiren, sosyal nizamda kısa ve uzun vadeli değişmeler meydana getiren eylemler, fiillerdir. Bu eylemler hakkında yapılan araştırmalar sonucunda tarih bilgisi elde edilebilmekte, bu

tecrübelerin istikbâle yönelik yorumlarıyla da tarih felsefesi yapılabilmektedir. Öyleyse tarihi üç seviyede algılamak mümkündür [Ruby 1991].

Birinci seviye; *eylem*, yani *iş* veya *fiil seviyesidir*. Eylem önce düşüncede başlar. Hiçbir şeyin tesadüfen gerçekleşmesi beklenemez. İnsanlar kendilerine hedefler belirler veya yaratır. İnsan yapacağı işi, işleyeceği fiili önce düşünür, kafasında tasarlar. Ondan sonra bu tasarımı düşünceden eyleme, fiile dönüştürür, uygulamaya koyar. Eğer bir toplum tarihî tecrübesinin kendisine kazandırdığı kimliğinin şuurunda ise, söz konusu hedefleri belirlemede isabet kaydeder. Dolayısıyla bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde tarihi tecrübelerini yeniden kullanma imkânına kavuşur. Böylece tarihi oluşumun sürekliliğini de sağlamış olur.

Düşüncesini fiile dönüştüren insan, bu faaliyetinden sonra, gerçekleştirdiği eyleminin haklılığını ispat etmek için sözlü veya yazılı nutuklar irad eder ki, buna da meşrulaştırma eylemi veya hareketi denebilir.

*

Bu olguyu; yani tarihin her şeyden evvel düşünce, uygulama ve meşrulaştırma eylemi olduğu olgusunu, müşahhas bir iki örnekle açıklayalım.

Bilindiği gibi, İstanbul'un Türkler tarafından fethi, Türk tarihinin önemli olaylarından birisidir. Bu fetih işi, önce Fatih Sultan Mehmed'in düşüncesinde canlanmış, şehrin muhasarası ve düşürülmesi eylemleriyle gerçekleşmiştir. Fatih, Osmanlı Beyliği'ni büyük bir devlet yapısına kavuşturmayı ve yönetimi altındaki insanları refah içinde yaşatmayı düşünüyor ve bunun hayalini yaşıyordu. O, devleti yeni bir yapıya kavuşturmak ve kurduğu sosyo-kültürel müesseselerle halkının bütün ihtiyaçlarını giderebileceği bir sosyo-kültürel altyapı oluşturmak suretiyle bu düşünce ve hayalini eyleme dönüştürmüş ve bu eylemini meşrulaştırmak için de meşhur *Kanunnameleri*'ni hazırlatmıştır.

Bu olgu, tarihî tekevvün, kültürel bir oluşum, bir medeniyet hareketidir. İyilik felsefesi ve insana hizmet düşüncesinin somutlaşmasından oluşan bu medeniyet hareketini, Semerkant'ta Uluğ Bey'in Registan Külliyesi'nden Edirne'deki Selimiye Külliyesi'ne ve oradan Bosna-Hersek'te Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Külliyesi'ne kadar Türk Dünyası'nın her tarafına yayılmış binlerce eserde görmek mümkündür. Bu düşünce, Kaşgar'da Yakub Han, Bursa'da Yeşil, İstanbul'da Fâtiş veya Süleymâniye *Külliyeleri* oluvermiştir. Bütün bunlar tasarının olguya dönüşmesidir. Geçmiş zaman içindeki tarihî oluşumlardır. Diğer bir ifadeyle yaşanan tarihlerdir [Yediyıldız 1996]. Bugün de tarih; düşünülen, tasarlanan bir takım eylemlerin uygulamaya konulması ve bunların haklılığının savunulması suretiyle oluşmaktadır. Tarih bizzat yaşanmaktadır. Kişinin ya da toplumun varlığı ve kimliği fiilleriyle özdeştir. "İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur" [*Kur'an*, XXXV/39]. Hacı Bayramı Veli'nin (1352-1430) dediği gibi, "ef'âl"inin, yani eylemlerinin bilincine varan kişi, onlarda sıfatını ve zâtını, yani kendi özelliklerini, varlığını ve kimliğini de görür [Yediyıldız 1990].

İşte bu sebeptendir ki, düşünce, uygulama ve meşrulaştırma eylemleri, sadece kendilerini hususi tarihlerinin *öznesi* olarak kavrayabilen, sorumluluklarının şuurunda olan, kendi geçmişlerinden gelen baskılardan kurtulabilen insanlarca gerçekleştirilebilir. Bu malzemeyi, ancak ve ancak düşünce, uygulama ve meşrulaştırma eylemi içinde bulunan toplumlar, kendi belirledikleri hedefleri gerçekleştirme yolunda kullanabilirler.

*

Tarihin algılandığı ikinci seviye, tarihi eylem hakkında tarihçinin edindiği *bilgi seviyesidir*. Bu seviyede tarihçi, insanların gerçekleştirdiklerini inceleme konusuna dönüştürür. Bu inceleme sırasında tarihçi, insanların asırlar boyunca insanlığı kavradıkları tarzları hikâyeleştirmeleri sonucu meydana gelen bilgileri nakille yetinmez. Bu tarzlar

üzerinde düşünür ve içinde yaşadığı kendi toplumundaki değişmelere dikkat ederek onları açıklar. Tarihçinin üzerinde düşündüğü inceleme konuları çok çeşitlidir. Bunlar arasında, örnek olarak nüfus hareketlerini, sosyal grupların organik terkiplerini, zihniyetlerin dinamiğini, iktisadi hareketleri ve siyasi çatışmaları sayabiliriz. Tarihçi, sosyal münasebetlerin nasıl teşekkül ettiğini, meydana gelen sosyal eğilimleri ve oyunları anlamaya çalışır. Bu şekilde elde edilen tarih bilgisi, milletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini aydınlatır ve bunların düzenlenmesine yardımcı olur.

Özellikle siyasi tarihi, toplumların bağımsız olarak hayatta kalabilmek için birbirleriyle yaptıkları sürekli yarışın özeti olarak tanımlamak mümkündür. Son derece ciddi bir oyun niteliğinde olan bu yarışlarda, yalnız kaybetmeyen, kazanan toplumlar hayatlarını sürdürebilmektedirler. Bu ölüm kalım yarışını kazanabilmek, genellikle *tarihî oluşumun akışını* çok iyi anlayıp hatırlamaya, dolayısıyla zaman içinde meydana gelmiş yanlışlıkların tekrarlanmamasına ve diğer yarışmacıların oyunlarına düşmemek için tedbir alınmasına bağlıdır. Bu bilim ve bilgi işidir.

Bu gerçeği Türkler tarihleri boyunca çok iyi anlamışlardır. XI. yüzyılda yaşamış büyük Türk bilgini Balasagunlu Yusuf Has Hacib, bunu *Kutadgu Bilig'de* şöyle ifade eder: “İnsandan insana çok fark vardır; bu fark bilgidir ileri gelir. Bütün iyilikler bilginin faydasıdır; bilgi ile göğe dahi yol bulunur. Dünyayı elinde tutan onu anlayış ile tuttu; halka hükmeden bu işi bilgi ile yaptı” [1985: 26-27 (201, 208, 218)]. Çağımız dünyasında “bilgi toplumu”nu doğuran tarihi oluşumun temeli bundan daha güzel ifade edilemez.

*

İnsanların gerçekleştirdiği eylemler ve bu eylemler arasındaki ilişkiler ağını anlamak için kaynakların tahlili sonucunda elde edilen tarih bilgisi aşamalarından sonra,

tarihin üçüncü algılanış seviyesi olan *tarih felsefesi* seviyesine ulaşılmaktadır.

Tarih felsefesini, insanlığın yaşamış olduğu tecrübelerin tamamını kucaklayan, kendisinden istikbâlin fişkırması gereken bu mirası özetleyerek günümüz sorunlarına çözüm bulabilmek için yeniden yorumlayan bir kalkınma nazariyesi olarak tanımlamak mümkündür. Toplumun iman ve inanç sisteminden kaynaklanan değerler, söz konusu yorumların kıstasları olacaktır. Bu nazariye, bir bakıma, söz konusu değerlerden süzülerek oluşan kamu vicdanının, ya da milletin kendi tarihini dünya tarihi bağlamında ve nesnel bir biçimde incelemesi sonucunda kazanacağı tarih şuuru, bu milletin geleceği için tayin edeceği yön ve göstereceği hedeflerin sistemleştirilmiş izahından başka bir şey değildir. Milletın bütün fertlerine bu şuurun kazandırılması, yön ve hedeflerin benimsetilmesi gerekir. Bunun yolu da eğitimidir. Aksi takdirde, başka milletler bu tarlaya istedikleri tohumları ekebilirler. Bu da o toplumu, tarihin öznesi olmaktan çıkarıp *nesnesi* haline getirir. Millet, tarihe en az kendi toplumunun tarihine yön veren aktif bir güç olması gerekirken, kendisiyle oynanan bir malzeme haline gelir. Demek ki, fert veya toplum olarak, tarihin oluşumunda rol üstlenebilmek, düşünce ve bilgi üretmeye, bunları uygulama alanına aktarmaya ve bunları savunabilmeye bağlıdır.

Açıklamaya çalıştığımız bu tarihi oluşum, bir defada olup bitmez; sürekli olarak kendini yeniler. İşte bu yenilenmeye biz, *değişme* veya *çağdaşlaşma* ya da *kültürün yeniden kurulması* diyoruz. O halde *değişme* veya *çağdaşlaşma*, *başkalaşma*, yani *mahiyet değiştirme* değil, *olmaya devam etme*; *oluşumun sürekliliğini devam ettirme* anlamına gelmektedir [Berque 1984].

*

Modernleşme, muasırlaşma, sanayileşme, kalkınma, yenileşme ve benzeri kavramlar çerçevesinde sürekli tartışılan bu değişme veya çağdaşlaşma olgusunu en iyi şekilde açıklayan benzetme, öyle zannediyorum

ki, bazı araştırmacıların *mayalaşma* benzetmesidir. Bu mayalaşmayı, Hasan Bülent Paksoy'un [1992] "Türk Toplumlarının Kimliği ve Uygarlık" adlı makalesine dayanarak şu şekilde özetleyebiliriz.

Her toplumun tarihî oluşumu, o toplumun kültürünü doğurur. Bazı araştırmacılar tarafından kültür, belirli bir kökten gelmiş bir toplumun ana mayası anlamına gelir. Bir toplumun bu ana mayasını, o toplumun tarih, töre, dil, edebiyat ve sanat birliğinin toplamı belirler. Bu ortak değerler, söz konusu toplumun benliğini oluşturur, kimliğini belgeler. Bu topluma mensup herkesin yapısında ve benliğinde, o toplumun mayasından bir parça bulunur. şarap mayası nasıl bira mayasından farklıysa, Fransız kültürü de Alman kültüründen o derece farklıdır. Yoğurt mayası ile peynir mayası bir olmadığı gibi, Türklerin ana mayası da diğer toplumların mayasından ayrıdır.

Bilindiği üzere, maya yalnız başına bırakıldığı zaman "kendi kendini" yer; hâlbuki başka maddelerin içine katıldığı zaman yeni oluşumlara sebep olur. Yoğurt mayası, sütü yoğurda çevirir. Eğer maya, içinde gelişeceği, çoğalacağı ana maddeyi bulamaz ise, kendi kendini yemeye başlar ve sonunda ölür. Üzüm suyuna yoğurt mayası katılırsa sonuç ne şaraptır ne de yoğurt! Ne yemeye yarar ne de içmeye! Mayanın canlı tutulabilmesi için, sürekli olarak kullanılması gerekir. Yeni mayalanmış yoğurdun bir parçası ayrılıp maya olarak saklanır. Böylelikle maya da kendini yenilemiş olur. Bir toplumun kültürü de bundan farksızdır. Kullanılmayan kültür ölür.

Bir toplumun tarihî oluşum süreci içinde telif ettiği kitaplar ve gerçekleştirdiği diğer eserler, o toplumun mayalarıdır. Bunlar yeni nesillerin kafalarını mayalar. Bu maya tutar. Yeni kitaplar yazılmasına sebep olur. Yeni yazılan kitaplar da milli kültür mirasına eklenir. Böylece, maya gibi benlik de büyür, incelir ve yükselir².

² [Türk Yazıtları'ndan günümüze, Karahanlı, Uygur, Selçuklu ve Osmanlı Türkleri başta olmak üzere bütün Türk toplumlarının yazdıkları kitaplar, ürettikleri belgeler Türk kültürünün mayasını teşkil ederler. Çağdaş dünyanın düşünce, bilim ve sanat eserleri bu

Şüphesiz, bir toplumun tarihî oluşumunda, diğer toplumların mayalarından istifade etmek de söz konusudur. Çünkü hiçbir toplum dünyada tek başına yaşayamaz. Toplumlar, ticaret alanında olduğu kadar kültür alanında da alışveriş yapmak ve yarışmak zorundadırlar. Dolayısıyla, kendi mayasını kaybetmeden, kendi tarihî oluşumu istikametinde, kimliğini ve şahsiyetini koruyarak değişmek, daha doğrusu oluşumunu sürdürmek isteyen her toplum, diğer toplumların mayalarını da öğrenmek ve bilmek zorundadır. Çağdaşlaşma tarihi sürecinde Japonya'nın yapmış olduğu iş, işte budur. Bilindiği gibi Japonya, elektronik bilimini İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı Avrupa'dan ve ABD'den öğrenmiştir. Daha sonra bu sanayi dalında dünyada ilk sırayı almıştır. Ama kendi mayasını ve benliğini kaybetmemiştir. Diğer toplumların bilgisinden istifade etmekle, Amerikalı ya da Avrupalı olmamıştır. Bu başarının önemli sebeplerinden birisi, Japon mayasının tarih, edebiyat ve sanat yolu ile çok iyi belirlenmiş olması, Japon toplumunun bu mayayı değiştirmek istememesidir. Japon kültürü bütün ayrıntılarıyla incelenmiş ve yazılmıştır. Bu kültür Japon eğitim sisteminin temelini teşkil etmekte, yeni nesillerin kafalarını mayalamakta ve yeni oluşumlara vesile olmaktadır.

Öyle zannediyorum ki değişen dünyada, Türk milletinin içinde yaşadığı sorunların çözümü üzerinde düşünürken, esas hareket noktası;

- Değişme veya çağdaşlaşmanın, toplumların mahiyetini ve kimliklerini değiştirmek değil, her toplumun tarihî süreklilik içinde kültürünü yeniden kurmasını sağlamak,

- Türk toplumuna ait tarihî oluşumun ana mayasının Türk kültür değerleri olduğunun şuuruna varmak,

- Bu mayanın yeni oluşumlarda kullanılabilmesinin ancak yaratıcılık ve icat kabiliyetiyle mümkün olabileceğini bilmek,

- Ve bütün eylem, diğerk bir ifadeyle iş veya çalışma programlarını bu ilkelere göre yapmak olmalıdır.

*

Ordu yöresi sorunlarının çözülebilmesinin ve bölge kalkınmasının sağlanabilmesinin yolu, bu yöreye özgü kültür mayasının keşfedilmesinden, bu mayayı doğuran yaratıcılığın sürdürülebilmesinden ve böylece kültürün yeniden kurulabilmesinden geçer. Bu da bütüncü tahliller ve bunlara dayalı yeni tasarımlar gerektirir³.

///

³ Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Yediyıldız 1980, 1982, 1988, 1990,1997, 1998.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLÎ KÜLTÜRLER VE
KÜRESELLEŞME

Günümüz dünyasında, toplumların geleceği açısından iki zıt akım gözlemekteyiz. Bir yanda, bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin büyük bir hızla gelişmesi sayesinde ortaya çıkan ve *küreselleşme* denen bütünleşmeye yönelik gelişmelere; diğer yanda, SSCB'nin dağılmasıyla, dünyanın her yerinde rastlanan ve *mikro-milliyetçilik* denen *etnik* bölünme hareketlerine tanık olunmaktadır.

Bir tarafta, *ulus-devletlerin* mensup olduğu ortak bir dünya medeniyetinden bahsedilirken; diğer tarafta, dünyanın bir medeniyetler çatışmasına doğru gittiği tezini ileri sürenler vardır. Bu tezi savunanlar, bir kısım ülkelerin “orta seviyede *kültürel bir uyuma* sahip” olduklarını, fakat “toplumlarının hangi *medeniyete* mensup oldukları konusunda bölünmüş” bulduklarını belirtiyor ve şöyle diyorlar:

“Bunlar bölünük ülkelerdir. Liderleri, tipik bir biçimde, kervana katılma stratejisi izlemeyi ve ülkelerini Batı'nın üyesi yapmayı arzu ediyorlar; fakat memleketlerinin tarih, kültür ve gelenekleri Batılı değildir. Bu tür bir bölünmenin en aşikâr ve prototipik örneğini Türkiye teşkil ediyor. Türkiye'nin yirminci asrın sonlarındaki liderleri, Atatürk geleneğini takip etmekte ve Türkiye'yi modern, seküler, batılı *ulus-devlet* olarak tanımlamaktadırlar. NATO'da ve Körfez Savaşı'nda Türkiye'yi Batı ile ittifaka soktular; AT'a üyelik için müracaat ettiler. Mamafih, Türk toplumundaki bazı unsurlar, aynı zamanda İslami bir silkinişi desteklemiş ve Türkiye'nin esas itibarıyla Müslüman bir Orta-Doğu ülkesi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca, Türkiye'nin seçkinleri Türkiye'yi *batılı bir toplum* olarak tanımlarken Batı'nın seçkinleri Türkiye'nin öyle olduğunu kabule yanaşmıyorlar” [Huntington 1995: 33].

Birkaç yıl önce bir Amerikalının yaptığı bu tasvir, bugün de değerini koruyor. Yine, Türkiye'nin AB'ye girip giremeyeceği tartışılıyor.

Türkiye sağlıklı ilişkiler kurmak zorunda olduğu Avrupa'nın dışında kalamaz, kalmamalıdır. Atatürk'ün hedefi de buydu. Atatürk, gerçekten Türkiye'yi modern, laik, batılı bir *ulus-devlet* yapmak, Türk toplumunu modernleştirmek istiyordu. Türk elitinin hedefi de hâlâ budur. Ne var ki, bu hedefi henüz tam olarak yakalayabilmiş değiliz. Öyleyse, acaba uyguladığımız yöntemlerde mi bir yanlışlık var? Acaba yöntem açısından Atatürk'ü tam olarak anlayabildik mi? Onun gösterdiği hedefe nasıl ulaşacağız? Acaba Türkiye'nin bu yeni küreselleşme hareketleri ya da etnik veya mikro-milliyetçi bölünmeler karşısında tutumu ne olacaktır?

21. yüzyılın eşiğinde, bugün Türkiye'nin bir bölgesinin ya da bütünüünün sorunlarını, bu ülkenin kurucusu olan Atatürk'ün düşünce sisteminden hareketle çözümlenmeye çalışmak, herhalde en doğru yol olacaktır. Bunun için de Atatürk'ün, “kültür” ve “medeniyet” kavramlarından ne anladığını, nasıl bir çağdaşlaşma modeli tasarladığını araştırmamız gerekmektedir.

*

Atatürk 1923 yılında, yabancı medyaya verdiği bir demeçte, “... Memleketler muhtelifdir, fakat *medeniyet birdir* ve bir milletin gelişmesi için bu tek medeniyete iştirak etmesi lâzımdır” [Atatürk 1959a: 68-70] diyor. 1930 yılında Afet İnan'a yazdırdığı notlarında ise, bu konudaki düşüncesine açıklık getiriyor ve şöyle diyor:

“... *Medeniyet kültürden* başka bir şey değildir. ...Kültür: a) bir insan toplumunun devlet hayatında, b) düşünce hayatında, yani bilimde, sosyal bilimlerde ve güzel sanatlarda; c) iktisadi hayatta yani tarımda, sanayide, ticarete, kara, deniz ve hava ulaştırmacılığında yapabildiği şeylerin sonucudur. Bir milletin *medeniyeti* dendiği zaman *kültür* adı altında saydığımız üç türlü faaliyet sonucundan hariç ve başka bir şey olamayacağını

zannederim. ...Yüksek bir *kültür*, onun sahibi olan millette kalmaz diğer milletlerde de tesirini gösterir. Büyük kıtaları kapsar. Belki bu itibarla olacak bazı milletler *yüksek ve kapsayıcı kültüre, medeniyet diyorlar. Avrupa medeniyeti, çağdaş medeniyet gibi.*” [Afetinan 1971: 43-45].

Bu tanımdan, Atatürk’ün, kültür ve medeniyet arasında bir ayırım yapmadığı, milli kültürlerin eşit gelişme potansiyellerine sahip olduklarına inandığı anlaşılıyor. Bu anlayış, *Onuncu Yıl Nutku*’nda daha da açıklık kazanıyor. Atatürk bu konuşmasında, kısa zamanda gerçekleştirilen işlerin en büyüğü olarak, “...temeli, Türk kahramanlığı ve *Yüksek Türk Kültürü* olan *Türkiye Cumhuriyetini*, göstermekte; Cumhuriyetin temeli olan “*milli kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız*” demektedir; bunun için de tek yolun bilim olduğunu vurgulamaktadır.

Atatürk’e göre, “milli dehamızın tam gelişebilmesi”, ancak “milli ve tarihi seciyemize uygun bir kültür” içinde mümkündür [Atatürk 1959a: 16-17]. Diğer milletlerden saygı görmek istiyorsak, toplumumuzu milli benliğine kavuşturmamız gerekmektedir. Yeni kültürümüz, milletimizin tarihi temelleri üzerinde kurulacaktır [Afetinan 1971: 36; Atatürk 1959a: 108]. Bu kuruluş, ancak “fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller” [Atatürk 1959a: 173] tarafından gerçekleştirilebilir.

Bu sebeple Atatürk, “Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler tatbik mevkiine konduğu vakit Türk milleti yükselecektir. ...Hayat bir ilerleme ve dinamizm kaynağıdır. İnsan ona kendini uydurmak mecburiyetindedir” [Afetinan 1971: 135] demektedir.

Atatürk, “hayat bir ilerleme ve dinamizm kaynağıdır” derken, hem birey hem de toplum hayatını kastetmiş olmalıdır. Bu görüş, her toplum veya kültürün eşit gelişme potansiyellerine sahip bulunduğunu söyleyen sosyal bilimcilerin görüşüyle birleşmektedir. Bu dinamizmin, toplumun yararına olumlu ve verimli sonuçlar doğuracak

şekilde işletilmesinden yana olan Atatürk, milli şahsiyeti yok edebilecek veya milli dinamizmi köreltebilecek olan *yabancılaşma*'dan kaçınılmasını tavsiye ediyor. “Dünyanın her türlü ilminden, keşiflerinden, gelişmelerinden yararlanmamız”ın zorunlu olduğunu, ancak “asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetinde” [Atatürk 1959: 138-143] bulunduğumuzu vurguluyor. Türkiye'nin yabancılaşmaksızın *özleşerek* gelişeceğini ifade ediyor [Atatürk 1959a: 150; Kuran 1981: 70].

Atatürk'e göre, ülkeyi kurtuluşa götürececek asıl tedbirlerin “en önemlisi ... *ilim ve irfandır*” [Atatürk 1959a: 72]. “İlim ve fen ve her türlü medeni buluşlardan azami derecede istifade etmek zaruridir” [Atatürk 1959a: 108]. Atatürk'ün “hayatta en hakiki yol gösterici bilimdir” sözünü hepimiz biliyoruz [Atatürk 1959a: 173]. Fakat onun bilimin özünü de ifade eden şu sözü, bana çok daha anlamlı gelmektedir: “*İnsanların hayatına, faaliyetine hâkim olan kuvvet yaratıcılık (ibda) ve icat kabiliyetidir*” [Afetinan 1971: 35].

Bizzat kendi *Söylev ve Demeçleri*'nden yaptığımız bu alıntılar Atatürk'ün *milli kültürler ve küreselleşme*; çağdaşlaşma veya *milli kalkınma* felsefesini, açık bir biçimde ortaya koyacak niteliktedir. Bu felsefe, bilimsel çözümlenmelerle milli kültür temellerinin ve dinamiklerinin keşfinin, dünyadaki teknolojik ve sosyo-kültürel bütün gelişmelerin idrakiyle bütünleştirilerek, yabancılaşmaksızın, *yaratıcı bilim ve icatlar* sayesinde, *Türk milli kültürünün yeniden kurulması* olarak özetlenebilir.

Nitekim Atatürk bu felsefenin kurumsallaşması yönünde ilk somut adımları da atmış; Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu'nu ve ilk üniversitelerimizi kurmuştur. Özellikle Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin yapısı bu açıdan son derece anlamlıdır.

Atatürk döneminde, özellikle dil ve tarih alanlarında yapılan araştırmalar, yüzyıllardır ümmet potasında şekillenmiş Türk toplumunun milli kimlik arayışına cevap

vermiştir. Aynı zamanda Atatürk, laikliği devlet ve toplum hayatının temel ilkelerinden biri haline getirerek dogmatik ilkeler ve skolastik düşünce yerine hür düşünceyi hâkim kılmaya, sadece hukuku, eğitimi ve devlet yapısını değil, Türk insanının düşünce yapısını da akılcı yaklaşımın ve çağdaş bilimin ışığına kavuşturmaya çalışmıştır. Sistemli olarak yürüttüğü kültür politikası ve gerçekleştirdiği radikal inkılâplarla Türkiye'nin ümmet yapısından çağdaş mânâda millet yapısına geçişini hızlandırmayı denemiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Atatürk, yapılan ilmi araştırmalarla keşfedilen milli kültürün dinamiklerini aklın ve çağdaş bilimin rehberliğinde harekete geçirerek son bir kaç asırdır sürekli gerileyen Türk toplumunda âdeta bir milli rönesansın kapılarını açmıştır. Atatürk'ün kurmaya çalıştığı kültüre dayalı *ulus-devlet* modeli, dünyadaki ters gelişmelere rağmen, bugün de değerini korumaktadır. 1995 yılında Montréal'de elli ülkeden gelen bilim adamlarının, etni - halk - millet - devlet ilişkilerini tartıştığı bir toplantıda vardıkları sonuç şudur: “19. yüzyıldan beri asrımızın sonuna kadar milleti açıklama modellerimiz, idealizmden sosyolojizme geçmiş ve nihayet bugün *kültüralizme* ulaşmıştır”. [Bédarida-Roussellier 1995: 22; 2001: 313-373]. Buradaki kültüralizm, Atatürk'ün “temeli yüksek Türk kültürüne dayalı Türkiye Cumhuriyeti” formülüyle açıkladığı modellerle aynı şeyi ifade etmektedir. Bu da Atatürk'ün ileri görüşlülüğünü kanıtlamaktadır.

Bu bağlamda, 21. yüzyılın eşliğinde, bir taraftan mikro-milliyetçiliğin ve radikal hareketlerin, diğer taraftan da küreselleşme çabalarının arttığı dünyamızda, Atatürk'ün çağdaşlaşma ve kalkınma felsefesini doğru bir şekilde yorumlamak suretiyle, bunun gereği olarak gerçek bir bilim politikası uygulamalıyız. Bu amaçla, mevcut olan ve henüz tasarımı aşamasında bulunan Ordu-Giresun Üniversitesi de dâhil yeni kurulacak üniversitelerimizi ileri ülkelerin üniversiteleriyle yarışabilecek bir yapıya kavuşturmalıyız⁴.

⁴ [Bu bölümün esasını teşkil eden makale 1997 yılında yazılmıştı. O zaman Ordu ve Giresun'da üniversite yoktu. Her iki ile bir üniversite tasarları vardı. 17 Mart 2006'da açılan on beş üniversite arasında Ordu ve Giresun'da da ayrı ayrı üniversite açıldı. Fakat

Devlet ve toplum hayatımızda oluşturacağımız stratejik politikaları bilimsel temeller üzerinde geliştirmeliyiz. Eğer bunları yaparsak, içinde yaşadığımız sosyo-psikolojik, siyasi, ekonomik ve kültürel sorunları aşmamız kolaylaşacak; böylece Türkiye, dünya milletler ailesi içinde, layık olduğu güçlü ve saygın yerini alacaktır.

///

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHÎ ZEMİN VE SOSYAL YAPI

Şimdiye kadar çıkan *Ordu İl Yıllıkları'nda*, diğer birçok ansiklopedi ve popüler yayınlarda, Ordu yöresinin Fatih Sultan Mehmed tarafından 1461 yılında Trabzon ile birlikte fethedildiği yazılıdır. Dolayısıyla araştırmacı olmayıp sadece yaşadıkları bölge hakkında bilgi edinmek isteyen ve kolayca ulaşabildiği söz konusu bu yayınları okuyan Orduluların zihnine de, bu yanlış bilgi yerleşmiştir. Hâlbuki bölge, Osmanlılar tarafından değil, 1380'lerde, Hacıemiroğulları tarafından fethedilmiş; 1427 yılında da Osmanlılar tarafından ilhak edilmiştir.

Yanlış, sadece bölgenin fethi konusundan ibaret değildir. 19. yüzyıldan itibaren yaşadığımız kültür değişimleri sonucunda ülkeyi etkisi altına alan pozitivist düşüncenin yayılmasıyla, toplumumuzun tarihî kimliğini oluşturan ve onun sürekliliğini sağlayan geleneksel bilgi ilmî araştırma ve tahlillere tabi tutularak doğrusu yanlışından ayrılmaksızın toptan reddedilip yıkılmaya çalışılmış, bölgenin fethini gerçekleştiren ve mezarları yatır haline gelmiş olan tarihi şahsiyetler, yine yukarıda bahsettiğim yayınlarda *boş inançlar ve hurafeler* olarak nitelendirilmiştir. Böylece altı yüz yıllık Türk dönemi tarihi unutulmuş, Ordu bölgesi tarih dışına itilmiştir. İşte bu sebeptendir ki, 19. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin taşradaki nüfuzunun azalması sonucunda, Osmanlı Devleti üzerinde muhtelif siyasi emeller besleyen büyük güçlerin de destek ve yardımlarıyla, bölgeye yerleşen Rumların ve Ermenilerin Milli Mücadele öncesinde ve sırasında çıkardıkları huzursuzlukların hatıraları Türk öncesi ile bütünleştirilerek zihinler iyice bulandırılmıştır. Tarih ciddi olarak araştırılıp sorgulanmadığı, temellendirilmiş gerçeklikler açık seçik ortaya konulmadığı sürece böyle bir manzarayla karşılaşmak kadar tabii bir şey olamaz.

Biz şimdi burada, Ordu bölgesi hakkında daha önce yapılmış araştırmalar ve bazı temel kaynaklar çerçevesinde, bir iki paragraf halinde Ordu yöresinin Türkler'den önceki durumunu, daha geniş bir biçimde de Türkler'in yöreyi nasıl fetih ve iskan ettiğini ve Ordu yöresinin Osmanlılar Dönemindeki genel yapısını açıklamaya çalışacağız. Bu, şüphesiz tafsilâtlı ve tasvirî bir tarih olmayacak, önemli bazı noktaların vurgulanmasından ibaret kalacaktır.

Yunan tarihçisi Ksenophon (d.M.Ö.431)'nun *Anabasis OnBinlerin Dönüşü* [1998: 160-164] adlı eserine göre, Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde, M.Ö.400 yılında, Kolhlar, Driller, Mossinoikler, Halibler ve Tibarenler gibi, Yunan asıllı olmayan yerli halklar yaşıyordu.

M.Ö.675'lerden itibaren, bu bölgeye, sırasıyla Kimmerler, Miletliler (656'larda), Persler (M.Ö.547'de), Makedonyalı İskender (M.Ö.334'te) ve komutanları (M.Ö.312-280) hâkim oluyor. Bundan sonra bölgede, yaklaşık üç buçuk asırlık bir ömür süren Pontus Devleti (M.Ö.280-M.S.63) gözüküyor. Bu devleti, Roma İmparatorluğu ortadan kaldırıyor ve bölgeyi 395'te Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu devralıyor. Bu devlet, zaman içinde kendi kabuğu içine çekilerek küçülmesine rağmen, Fatih Sultan Mehmed'in 1453'te İstanbul'u ve 1461'de de Trabzon'u fethine kadar varlığını korumayı başarıyor. Bu arada zikredilmesi gereken önemli bir hadise, hiç şüphesiz M.S.324 yılında bölgede Hristiyanlığın yayılması olayıdır.

*

Bilindiği üzere 1204 yılında, İstanbul, Latinler tarafından istila edilmiş, bunun üzerine, Bizans Komnenoslar hanedanından I. Andronikos'un torunları Aleksios ve David, İstanbul'dan kaçarak Trabzon'a gelmişler ve Gürcü kraliçesi Tamara'nın da desteğiyle Trabzon İmparatorluğu'nu kurmuşlardır (1204-1461). Bu devlete Fatih Sultan Mehmed son vermiştir. Ancak hemen belirtelim ki, yine bu devletin hâkimiyeti altında bulunan ve Ünye'den Giresun'a kadar uzanan Orta Karadeniz Bölgesi, diğer bir ifadeyle Ordu ve

yöresi, Osmanlılar tarafından değil, 1270'lerden 1380'lere kadar uzanan uzun bir süreç içinde diğer Türk gruplarının, özellikle Hacıemiroğulları'nın mücadeleleri sonucunda fethedilmiştir. Bu fetih üzerinde ciddi bir surette durulması gerekmektedir. Çünkü bu, özel orduların yerli halka boyun eğdirerek gerçekleştirdiği bir fetih değil, fakat *ordu* biçiminde teşkilatlanmış bir uç beyliği halkının fethidir. Bu fetih, söz konusu yeni halkın yeni bir toprakla bütünleşerek orayı iskân edişi ve orayı vatanlaştırması biçiminde cereyan eden bir fetih olayıdır. Osmanlı Döneminde Ordu ve yöresinin sosyal tarihi, bu fetih sırasında ve sonrasında oluşan yapılanmanın devamından başka bir şey değildir. Bu sebeple, Osmanlı Dönemi Ordu'nun etnik ve sosyal yapısını, siyasi, dini ve iktisadi tarihini anlayabilmek için, fethin nasıl gerçekleştiğini ve fetih sonrasında bu bölgede nasıl bir sosyal, idari ve iktisadi yapı oluştuğunu bilmek ve anlamak gerekmektedir. Şimdi kısaca bunu görmeye çalışacağız. Ancak bundan önce, Trabzon İmparatorluğu zamanında Canik Dağları'nın arkasında neler olduğuna da bir göz atmak gerekmektedir.

*

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, 13. yüzyıl başında, Karadeniz'in Samsun'dan Rize'ye ve Canik dağları zirvelerinden sahile uzanan bölgesinde Trabzon Devleti (1204-1461) vardı. İstanbul, Latinlerin elindeydi. Batı Anadolu'da İznik Devleti kurulmuştu. Bunlar dışında bütün Anadolu, Selçuklular tarafından 11. yüzyıldan bu yana Türk iskânına açılmış ve burada güçlü bir Müslüman Türk medeniyeti yaratılmıştı. Sinop'tan Karadeniz'e açılan Selçuklu Devleti, şüphesiz Trabzon'u tehdit ediyordu. 1223'te Selçuklular tarafından gerçekleştirilen Trabzon seferi, sonuç vermedi. Bununla birlikte, Trabzon Devleti genel olarak Selçuklular'a bağımlı idi. Ne var ki, iki devlet arasındaki barış içinde bir arada yaşama süreci ancak 1243 yılında Anadolu'nun İlhanlılar tarafından istilasına kadar devam etti.

Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti kısa sürmüş, fakat bölgenin yapısında büyük değişmelere yol açmıştı. Bu değişimin en önemli sebebi, Moğol istilasıyla birlikte, çok sayıda Türk aşiretinin 11. yüzyılda olduğu gibi, Anadolu'ya göç etmiş olmasıydı. İlhanlılar bu aşiretleri kontrol altına almakta zorlandı. Zaten son İlhanlı valileri de merkeze karşı isyan ettiler, işte bu iki sebeple, 13. yüzyılın ikinci yarısında ve 14. yüzyılın başlarında Anadolu'da bir çok Türk Beyliği kuruldu.

Son İlhanlı valisi Uygur kökenli Eretna, bir dizi isyandan sonra, 1341'de bağımsızlığını ilân etti. Merkezi önce Sivas sonra Kayseri olan Eretna Devleti (1335-1381), Erzincan, Ankara, Tokat, Amasya, Samsun, Niğde, Niksar ve Karahisar'ı kapsıyordu. Eretna'nın 1352'de ölümüyle, oğlu Mehmed yerine geçtiyse de devlet zayıfladı ve 1359'da onun da ölümüyle Orta Anadolu'nun birliği sona erdi. Valiler bağımsızlıklarını ilan ettiler. Özellikle Hristiyanlarla olan sınır bölgelerinde yeni Türk beylikleri ortaya çıktı. Bunlar gazi Türkmen beylikleriydi.

Bu beyliklerden Trabzon Devleti'ne sınırdaş olanlar arasında, Sivas'ta Eretnalılar'ın yerine geçen Kadı Burhaneddin Devleti, Bayburt ve Erzincan Beyleri, merkezi Milas (Mesudiye) olan Hacıemiroğulları Beyliği ve merkezi Niksar olan Taceddinoğulları Beyliği vardır. Trabzonlular, bu devlet ve halklarla ve yine Doğu Anadolu'da bir Türk konfederasyonu olan Akkoyunlularla ilişki içindeydiler. Görüldüğü gibi Trabzon Devleti irili ufaklı birçok Türk siyasi teşekkülü ile sarılmış vaziyette bulunuyordu.

Ordu ve çevresinin Türkler tarafından fethedildiği 14. yüzyılda, Trabzon Devleti'nin çevresindeki Türk Beylikleriyle ilişkileri hakkında bilgi alacağımız önemli iki kaynak mevcuttur. Bunlardan biri, Trabzon Devleti'nin önemli olaylarını not eden Trabzon saray tarihçisi Panaretos'un *Kronik*'i (1836), diğeri ise, Kadı Burhâneddin'in yakını olan Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî'nin (2014) *Bezm u Rezm* adlı eseridir.

Bu kaynaklardaki verilere göre, Trabzon İmparatorluğu, 14. yüzyıl boyunca Türklerle sürekli çatışma halindedir. Yüzyılın ilk yarısında karşılıklı baskınlarla devam eden ilişkiler, daha sonraki dönemde Trabzon imparatorlarının kızlarını Türk beyleriyle evlendirmek suretiyle akrabalık ilişkileri kurarak barış ortamları hazırlama biçimine girmiştir. Bu sayede varlıklarını koruyabilmektedirler. Bununla birlikte baskın ve çatışmalar yine de devam etmektedir.

Gerçekten, 1276'da Karamanlı Mehmed Bey'in Konya üzerine yürümesini fırsat bilen Trabzon İmparatoru, 1277'de denizden Sinop'a saldırmış, ancak Çepniler tarafından bozguna uğratılmıştır⁵. Bunun üzerine bazı Türk grupları Samsun sahil şeridini takiben doğuya doğru ilerlemişler; Karadeniz dağlarında yayla yapan Türk grupları ise, Harşit Deresi, Aksu, Melet Suyu, Bolaman Deresi ve benzeri vadilerden sahile doğru inmeye başlamışlardır. Yaylalardan sahile uzanan mesafe, yetmiş seksen kilometre civarındadır. Bu kadar kısa bir mesafe, muhtemelen arazinin dağlık olması sebebiyle, ancak yüz yirmi yıllık bir zaman dilimi içinde fethedilebilmiştir. Bu yüz yirmi yıllık süre, Trabzon İmparatorluğu ile Türk gruplar arasında mücadeleyle geçmiştir. Bunlardan bazılarını, Panaretos'un *Kronik (Günlük)*'inden hareketle hatırlatmak yerinde olacaktır⁶.

*

Çepni Boyları, 1297'de Ünye'yi fethetmiş, doğuya doğru ilerleyerek Trabzon'a akın düzenlemişlerdir. Fakat

⁵ [Faruk Sümer (1992: 13), "Çepnilerin denizle hiçbir ilgileri olmadığı halde gemiler üzerinde önemli bir başarı kazanmaları da gerçekten dikkate şâyandır" değerlendirmesiyle bu çatışmanın denizde cereyan ettiğini belirtmektedir. Hâlbuki böyle bir durum söz konusu değildir. Yanlış değerlendirme, İbn Bibi'nin konuyla ilgili cümlesindeki "*dermiyân-ı âb u âteş*" tabirini Sümer'in "deniz ortasında" diye tercüme etmesinden kaynaklanmaktadır. Kaynaktaki ilgili cümle şöyledir. "Canik Hükümdarı asker ve cephanedolu kadırgalarla Sinop'a saldırmak için geldi. Çepni Türkleri ile o diyarı korumak için görevlendirilmiş olan komutanlar onlara karşı koyarak, onları ateş ve su arasında sıkıştırıp canlarına ve evlerine darbe indirdiler. Her tarafı yerle bir ettiler" (İbn Bibi 2014: 729)].

⁶ [Bu ilişkiler konusunda iyi bir tahlil için bkz. Bryer 1975; Zachariadou 1985: 333-358; krş.; Tellioglu 2004: 147-154; Tellioglu 2005: 263-270; Demir 2007; Ayan 2013; Keçiş 2013: 118-127].

bir Çepni grubu, 1301'de Giresun'da yenilgiye uğramıştır⁷. Hacıemiroğulları Beyliği'nin kurucusu olan Bayram Bey, 1313'te, Trabzon İmparatorluğu sınırları içindeki bir pazar yerini basmıştır. 30 Ağustos 1332'de Hamsiköy yakınlarına kadar ilerlemiş; fakat geri püskürtülmüştür.

1340'da Komnenoslar, Trabzon'un güney yaylalarındaki Akkoyunlular'a saldırır. Akkoyunlular ise, 1341 ve 1343'te bir kaç defa Trabzon'a akın yaparlar. Hiçbir taraf amacına ulaşamaz ama her iki taraf da büyük ölçüde insan ve mal kaybına uğrar.

1348 Haziranında Akkoyunlu Beyi Turali Bey, Erzincan Hâkimi Gıyaseddin Ahi Ayna Bey, Bayburt Hâkimi Rikabdar Mehmed Bey ve Çepnilerin başında Bozdoğan Bey⁸, ittifak halinde Trabzon'u kuşatırlar. Üç günlük bir savaştan sonra yenilirler ve birçok kayıp vererek geri dönerler.

Türklerin yenilmesine rağmen, birçok Türk boyunun birlikte Trabzon'a kadar ilerleyip şehri kuşatabilmeleri ve geri çekilebilmeleri, Komnenosları psikolojik açıdan son derece yıpratmış olmalıdır. Bu sebeple, Türklerle dostluk arayışı içine girerler. Bu amaçla, kralın kız kardeşi Kyra Maria (Despina Hatun), 1352 yılında, Akkoyunlu Beyi Kutlug Bey (Turali'nin oğlu) ile evlendirilir.

Ne var ki, bu evlilik sürekli barış için yetmemiştir. Zira muhtemelen güçlendiklerini zanneden Komnenoslar, Panaretos'un ifadesiyle "şeytana uyarak", 1356 Eylülünde, Şiran'a karşı sefere çıkar ve dört yüz insan ve birçok at kaybederek geri dönerler.

1357'de Komnenoslar, Giresun'da İsa'nın doğumunu ve Yosun Burnu'nda ise "Işıklar Bayramı"nı kutlarlar ve bu arada on dört Türk öldürürler. Panaretos'un bu ifadesine göre, demek ki, Türkler bu tarihlerde sahillerde dolaşmaktadırlar.

⁷ [Bu Türk grubunun başındaki kişinin adı, önceleri Küçük Ağa olarak tahmin edilmişse de (Sümer 1992: 13) doğrusu Koustougan / Kuştogan'dır (krş. Demir 2007: 56)].

⁸ [Panaretos 1836: 488-89. Bryer, bu kısmı "Bozdoğan ve Çepni" olarak çevirmiştir (1975: 144). Tartışmalar için bkz. Dipnot 6'daki referanslar].

1358'de Bayramoğlu Hacı Emir, Maçka ve çevresine bir akın düzenler ve çok sayıda ganimet elde eder. Aynı yıl, kralın kızı Teodora'nın Bayramoğlu Hacı Emir ile evlendirilmesi için hazırlıklara başlanır.

1361 Temmuzunda, Maçka ve çevresine, bu sefer Bayburt Hâkimi Hoca Latif, seçme dört yüz askeriyle bir akın düzenler; fakat gafil avlanarak altı askeri ve kendisi öldürülür. Kesilen başlar, zafer alameti olarak, Trabzon çevresinde dolaştırılır.

Aynı yıl, Bayramoğlu Hacı Emir, Giresun üzerine yürümüş; Türkler yukarı Harşit vadilerine yerleşmiş; Kürtün Beyi Melik Ahmed "Bedreme" (Bedirme - Petroma) Hisarını⁹ fethetmiştir. Aralık ayında, Komnenoslar Kralı Halıbya'ya çıkmış, karadan Giresun'a gelerek Hacı Emir'i takip etmiş ve bazı Türkler'i esir almıştır.

1362 Ekiminde, Erzincan Beyi Ahi Ayna Bey, Gümüşhane'de Bahçecik (Golacha) Şatosu'nu kuşatır. Ancak başarılı olamaz. Bütün yıl boyunca, hıyarcık (adenit) hastalığı ve veba salgını birçok insanın ölümüne sebep olur. Şiddetli yaz sıcağı da çeşitli hastalıklara ve göçlere yol açar.

Yine bu yıl Çelebi Taceddin, kralın kızına talip olur.

1365'te kralın damadı Emir Kutlug Bey, karısı Kyra Maria (Despina Hatun) ile birlikte Trabzon'a kayınpederini ziyarete gelir.

1369'un Ocak ayında, Kılıçarslan Komnenoslar ülkesine (Chaldee) girer; Gümüşhane'nin Bahçecik'i (Golacha) Türkler'in eline geçer. Yöre halkı ya çarpışmalar sırasında ölür, ya da bölgenin uğursuz mağaralarında kaybolurlar.

Trabzon Kralı, 1373 yılının Ocak ayında, Şiran'a karşı sefere çıkıyor; ancak Türkler'in karşı koyması ve şiddetli kış yüzünden geri dönmek zorunda kalıyor. Türkler yüz kırk Hristiyanı öldürüyor, büyük bir bölümü de soğuktan telef oluyolar.

[Kral ile Taceddin Çelebi arasında birçok elçi teatisinden ve görüşmeden sonra] Kral, kızı Eudocie'yi Ünye'ye götürerek Taceddin Çelebi ile evlendiriyor.

⁹ Bedreme, Tirebolu'da bir kaledir.

1380 yılının Şubatında, Kral III. Aleksios, Harşid Deresi çevresinde bulunan Çepniler'in üzerine yürüyor. Askerleri iki koldan Bedreme (Petroma) Kalesi'ni ve yukarı Harşit bölgelerini yağmalıyor, her tarafı yıkıyor, ortalığı kan ve ateş kaplıyor. Vakfikebir'de Türkler'in eline geçmiş olan gemilerini kurtarıyor. Fakat Türkler de direnerek karşı koyuyorlar. Her iki taraftan da çok kişi yok oluyor.

1386'da Hacıemiroğulları Beyliği'nin başına geçen Süleyman Bey, 1396/7 yılında nihai olarak Giresun'u fethediyor. Böylece, Orta Karadeniz Bölgesi, Giresun'a kadar, bir daha geri dönmek üzere Türkler'in eline geçiyor.

*

Panaretos'un o yıllarda tuttuğu *Günlük'e* göre, Trabzon İmparatorluğu ve çevresindeki Türk Beylikleri arasındaki ilişkilerin özeti bundan ibarettir. Ancak bu ilişkilerin tamamının günlüğe yansıdığını düşünmek mümkün değildir. Zira günlükte bizzat kralı ilgilendiren, onun kendisinin katıldığı, ya da yine bizzat kendisinin karşı koymak zorunda kaldığı olaylar zikredilmektedir. Bunlar dışında, yaylalardan sahillere doğru ilerlemek isteyen Türklerle bunlara karşı koymak isteyen yerliler arasında, söz konusu yüz yıllık dönemde, daha yüzlerce olayın yaşandığını, fakat bunların yazılarak bize ulaşmadığını tahayyül etmek o kadar zor değildir. Nitekim bölgenin Türkler tarafından fethinden 60-70 yıl sonra, Fatih döneminde 1455 yılında gerçekleştirilen tahrir sonuçlarını ihtiva eden *Tahrir Defterindeki*¹⁰ veriler

¹⁰ BOA, TD, No: 13.[Bu defter, yöreyle ilgili diğer 1485, 1520, 1547 ve 1613 tarihli Tahrir Defterleri ile birlikte tarafımdan analiz edilmiş ve Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1985) adlı kitabımın temel kaynaklarını oluşturmuşlardır. Bu kitap hem Tahrir defterlerinin tahliline yeni bir yaklaşım tarzı kazandırmış hem de Ordu yöresiyle ilgili ilk bilimsel araştırma ortaya konulmuştu. Fakat bu tür kaynaklar, bir kişi tarafından belli bir amaçla bir defa sorgulanmakla tamamen değerlendirilmiş sayılmazlar. Farklı bilim metodları ile farklı açılardan her sorgulanışlarında çok önemli bilgiler üretilmesi mümkündür. Bu kaynakları söz konusu sorgulamalara tabi tutabilmek için kolay ulaşılabilmesi gerekmektedir. Benim bu defterlerin fotokopilerini alabilmem için 1970'li yılların sonuna doğru bürokrasi ile tam bir yıl boyunca mücadele etmem gerekti (Bunun hikâyesi için bkz. Yediyıldız 1983a). Bu sebeple, hem tek nüsha olan bu kaynakların kaybolmamasını hem de araştırmacıların bunlara kolay ulaşmalarını sağlamak amacıyla bu kaynakları yayımlama kararı aldık. Zaten bu düşünce, Türk Tarih

değerlendirildiği zaman, bu iddianın doğruluğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Öyle ki, Giresun'un fethiyle noktalanan yüz yıllık mücadele sonunda Türkler bölgeye bütün varlıklarıyla, çoluk çocuklarıyla, aileleriyle birlikte yerleşmişler, toplu bir iskân politikası uygulayarak kendi düzenlerini kurmuşlardır. Fetih tamamlandığında, genelde, bölgenin büyük bir kesiminde yerli halktan kimse kalmamıştır. Yerli olarak bölgede sadece, ya muhtemelen Selçuklular veya Danişmendliler tarafından fethedilmiş olan İskefsir (Reşadiye) ve Milas (Mesudiye) bölgelerinde Türkler ile iç içe yaşamaya alışmış olan Hristiyanlar kalmıştır. Ya da 1390'lardaki son fetih harekâtı sırasında Habsamana (Gölköy), Bolaman, Vona ve Öksün gibi kalelere sığınarak bölgede varlıklarını koruyabilen ve fetih sonrasında zimmî statüsünde Lozan'a kadar Türkler ile birlikte burada hayatlarını sürdürmeye devam eden çok az sayıdaki Hristiyan halk varlıklarını devam ettirmişlerdir. Şimdi bu yorumu 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki verilerle temellendirmeye çalışalım.

*

Bilindiği üzere, Osmanlılar bir bölgeyi Gayrimüslimlerden fetih veya diğer Müslüman Türk beyliklerinden ilhak ettiklerinde, oranın bir nevi kadastrosu demek olan *tahririni*

Kurumu'nda tarafımdan hazırlanan Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihini Araştırma Projesi'nin amaçlarından biri idi. (Bu Proje daha sonra Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi Projesi ile bütünleştirilmiş, onun bir alt birimi hâline dönüştürülmüştür). Bu çerçevede rahmetli Ünal Üstün ile birlikte, Ordu yöresi tarihinin temel kaynağı olan TD 13'ün çevriyazısı tarafımızdan neşre hazırlandı ve orijinal metin ile birlikte Türk Tarih Kurumu'nda yayımlandı (Yediyıldız-Üstün 1992). Sonra sırasıyla diğer iki defter daha yayımlandı (Yediyıldız-Üstün 2002; Yediyıldız-Üstün-Öz 2002). Diğerlerinin yayın çalışmalarını da sürdürmekteyiz. Görüldüğü gibi, bu tür çalışmalar uzun ve yoğun emek istemektedir. Ancak, bazı araştırmacı-yazarlar (!), bu yayımlardan istifade ettikleri halde, sanki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde defterlerin orijinalini görmüş gibi referans vermektedirler. Böyle davranışlar, emeğe saygısızlıktır, ilmi usullere ve bilim ahlakına aykırıdır. Bilimsel araştırmanın ilk şartı bilinenleri bilmek, bilinmeyenleri tespit etmek ve onları bilinen hale getirmek için yeni yöntemlerle sorgulamalar yaparak yeni bilgi üretmektir. Ayrıca yazar, referans vermekle güvenilirliğini ve denetlenebilirliğini ortaya koymaktadır. Yayınlanmış bir kaynağa değil de onun arşivdeki orijinaline atf yaparsanız, okuyucunun denetleme işini veya sizden sonra gelecek araştırmacının kontrol etme imkânını sınırlandırmış olursunuz].

yani yazımını yaptırıyorlardı. Ordu yöresi de 1427'de ilhak edilince yazdırılmıştı. Ancak bu yazım sonucunu ihtiva eden *Defter* henüz ele geçmemiştir. İkinci yazım ise, imparatorluğun diğer bölgeleriyle birlikte, Fatih Sultan Mehmed zamanında 1455 yılında gerçekleştirilmiştir. İşte bu yazımın sonuçlarını ihtiva eden *Defter* yukarıda da belirtildiği üzere günümüze kadar ulaşan ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan *Defter'dir* [Yediyıldız-Üstün 1992].

Bu *Tahrir Defteri'ne* göre Ordu yöresinin resmi adı, Vilâyet-i Canik-i Bayramlı me'a İskefsir ve Milas'tır. İskefsir ve Milas'ın adlarının ayrı ayrı zikredilmesi, öyle zannediyorum ki, yukarıda da belirtildiği üzere, fetih ve iskân tarzının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu vilayetin alt idari birimlerinin adları da son derece ilgi çekicidir. Bunlar *Defter*'deki sırasıyla şöyledir:

1. Bölük-i Geriş-i Bucak, ez takrîr-i Kethüda Mustafa, Dîvânbaşı [Bucak Gerişi Bölüğü. Dîvânbaşı olan Kethüdâ Mustafa tarafından yazılmıştır].
2. Bölük-i Niyâbet-i Ordu be-ism-i 'Ulvi, ez takrîr-i Kethüda Bahaeddin ['Ulvi adıyla da bilinen Ordu Niyabeti Bölüğü. Kethüdâ Bahaeddin tarafından yazılmıştır].
3. Bölük-i Bedirlü, ez takrîr-i Kethüda Lutfullah ve Seydi Ali; mezkûreyn Dîvânbaşı-yı Niyabet-i mezkûr [Bedirlü Bölüğü. Kethüdâ Lutfullah ve Seydi Ali tarafından yazılmıştır. Adı geçen bu iki kişi, adı geçen Niyabet'in yani Ordu Niyabeti'nin Dîvânbaşısıdır].
4. Bölük-i Seydi Ali Kethüda, Dîvânbaşı-yi Bozat [Seydi Ali Kethüdâ Bölüğü ki kendisi Bozat'ın Dîvânbaşısıdır].
5. Bölük-i Dâvud Kethüda veled-i Beğmiş, tâbi-i Bendehor [Beğmiş oğlu Dâvud Kethüda Bölüğü. Bendehor'a bağlıdır].
6. *Dîvân-ı* Elmalu, tâbi-i Bendehor, ez takrîr-i Seydi Ahmed Kethüda, *Dîvânbaşı-yı* mezkûr Elmalu [Elmalu Dîvânı. Bendehor'a bağlıdır. Seydi Ahmed Kethüda tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda Elmalu'nun Dîvânbaşısıdır].

7. Bölük-i Ebülhayr Kethüda, *Dîvânbaşı* 'an dîvâniye-i Bendehor [Ebülhayr Kethüda Bölüğü. Aynı zamanda Dîvânbaşısıdır. Bu bölük Bendehor Dîvânlığından ayrılmıştır].
8. Bölük-i Geriş-i Alibegece, ez takrîr-i Kethüda Hasbun, dîvânbaşı [Alibegece Gerişi Bölüğü. Kethüda Hasbun tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda Dîvânbaşısıdır].
9. Nâhiye-i Niyâbet-i Fermûde, ez takrîr-i Kethüda Hüseyin Fermûde, dîvânbaşı [Fermûde Niyâbeti Nâhiyesi. Kethüda Hüseyin Fermûde tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda Dîvânbaşısıdır].
10. Niyâbet-i Hafsamana, ez takrîr-i Bulduk Kethüda, *Dîvânbaşı* [Hafsamana Niyabeti. Bulduk Kethüda tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda Dîvânbaşısıdır].
11. Bölük-i Fidâverende, tımar-ı Çoban Bey dizdâr-ı Kal'a-i Hafsamana, mefrûz 'an dîvâniye-i mezkûr Hafsamana [Fidâverende Bölüğü. Hafsamana Kalesi Dizdarı Çoban Bey'in tımarıdır. Adı geçen Hafsamana Divanlığından ayrılmıştır].
12. Niyâbet-i Satılmış-ı Bayram, ez takrîr-i Bâyezîd Kethüda, *Dîvânbaşı* [Bayram Satılmış'ı Niyabeti. Bâyezîd Kethüdâ tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda Dîvânbaşısıdır].
13. Bölük-i Niyâbet-i Çamaş, ez takrîr-i Eğlence Kethüda, *Dîvânbaşı* [Çamaş Niyabeti Bölüğü. Eğlence Kethüda tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda Dîvânbaşısıdır].
14. Bölük-i Niyâbet-i Geriş-i Bolaman, ez takrîr ...¹¹ [Bolaman Gerişi Niyabet-i Bölüğü. ... tarafından yazılmıştır].
15. Nâhiye-i Niyâbet-i Geriş-i İhtiyar, ez takrîr-i İbrahim Kethüda, *dîvânbaşı* [İhtiyar Gerişi Niyabeti Nahiyesi. İbrahim Kethüda tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda Dîvânbaşısıdır].

¹¹ İsim yeri boş bırakılmıştır.

16. Niyâbet-i Geriş-i Şayıblü, ez takrîr-i İsmail Kethüda [Şayıblü Gerişi Niyabeti. İsmail Kethüda tarafından yazılmıştır].
17. Niyâbet-i Geriş-i Sevdeşlü nam-ı diğەر Ulubeğlü, ez takrîr-i Kethüda...[Sevdeşlü, diğەر adıyla Ulubeylü, Gerişi Niyabeti. ...¹² Kethüda tarafından yazılmıştır].
18. Nâhiye-i Milas [Milas Nahiyesi].
19. Niyabet-i Kepsil, ez takrîr-i Mustafa Kethüda ve Şemseddin Kethüda ve Pîr Kadem veled-i Çakır Kethüda. Üç dîvân yerdir [Kepsil Niyabeti. Mustafa Kethüda, Şemseddin Kethüda ve Çakır Kethüda oğlu Pir Kadem Kethüda tarafından yazılmıştır. Üç dîvân yerdir]:
- a. Bölük-i Pir Kadem Kethüda veled-i Çakır, ez takrîr-i mezkûr [Çakır oğlu Pir Kadem Kethüda Bölüğü. Adı geçen kişi tarafından yazılmıştır]¹³.
- b. Bölük-i Şemseddin Kethüda, *Dîvânbaşı*, tâbi-i Kepsil [Şemseddin Kethüda Bölüğü. Kendisi aynı zamanda Dîvânbaşısıdır. Kepsil'e bağlıdır]¹⁴.
- c. Bölük-i Mustafa Kethüda, *dîvânbaşı*-yı Niyâbet-i Kepsil [Mustafa Kethüda Bölüğü. Kepsil Niyabeti'nin Dîvânbaşısıdır].
20. Niyâbet-i Kırukili, ez takrîr-i Kethüda Şeyh, *Dîvânbaşı* [Kırukili Niyabeti. Kethüda Şeyh tarafından yazılmıştır. Kendisi aynı zamanda Dîvânbaşısıdır].

[Ordu Vilâyeti'nin 1455'teki tahrir işlemleri bu başlıklar altında yapılmıştır. Her başlık bir idari birimin adını ve kim tarafından tahrir edildiğini belirtmektedir. Tahrirler, diğەر

¹² İsim yeri boş bırakılmıştır.

¹³ Bu kayıtlardan sonra, *Bölük'ün* ilk köyü olan Karye-i Meliklü'nün kaydı da şöyledir: "Karye-i Meliklü, tımar-ı Yenice Ağa veled-i Mustafa Ağa". Bu köyün ilk şahsı da şöyle kaydedilmiştir: "*Pîr Kadem, mezkûr Kethüda dîvânbaşı-yı Geriş-i mezkûr Meliklü*" (Yediyıldız-Üstün 1992: 370).

¹⁴ Şemseddin Kethüda'nın adı ayrıca bu Bölük'e bağlı Güccekli köyünün muafı arasında: "Müsellem Şemseddin Kethüda, *Dîvânbaşı*, eşmez" (Yediyıldız-Üstün 1992: 380).

bir ifadeyle birimdeki nüfusun durumunu belli bilgiler çerçevesinde yazılım işi, genelde dîvânbaşılık görevi de olan *kethüdalar* tarafından yapılmıştır. Bir örnek vermek gerekirse, ifade aynen şöyledir: “*Niyâbet-i Hafsamana ez takrir-i Bulduk Kethüda Dîvânbaşı*” (Yediyıldız-Üstün 1992: 178). Bunun anlamı şöyledir. Hafsamana (Gölköy) Naipliği, Divanbaşı olan Bulduk Kethüda tarafından tahrir edilmiş ve yazılı olarak yörenin tahrir eminine verilmiştir. Defter’de beş idari birimin yazıcısı belli değildir, dolayısıyla kaydedilmemiştir: Bunlar, Seydi Ali Kethüda, Davud Kethüda, Ebülhayr Kethüda ve Bolaman bölükleri ile Milas nahiyesidir. Defter’in İskefsir Nahiyesi ile ilgili kısmı zaten eksiktir.]

[Bu idari birim başlıklarında, niyâbet, dîvân ve bölük kavramları dikkat çekmektedir. Bunlar rastgele zikredilmiş kavramlar olmamalıdır diye düşünüyorum. Bunlar iyi tahlil edilirse, Osmanlıların devraldığı *Hacıemiroğulları Beyliğine âit idarî yapının* tam olarak ortaya konulabileceği anlaşılmaktadır. Böyle bir analizin sonuçları, aşağıda Tablo 1’e yerleştirilmiştir. Tablo 1’deki bu verileri, söz konusu *Defter*’in (Yediyıldız-Üstün 1992) genel bağlamı içine koymak ve oradaki diğer verilerden de yararlanmak suretiyle değerlendirdiğimizde, geriye yansıtma yöntemiyle, *Osmanlı öncesi Hacıemiroğulları Türkmen Beyliği Devleti’nin idari*, adlî ve sosyal yapısını özet olarak şu şekilde tahmin edebiliriz. Tabii bunlar ilk tahminlerdir. Böyle bir varsayımın kesin bilgiye ulaştırılabilmesi için yeni verilere ihtiyaç vardır.]

[Defter’in bağlamının bana düşündürdüğü ilk tahminlere göre, Beyliğin –Osmanlılar tarafından Ordu Kazası olarak teşkilatlandırılan kısmının- Hacıemiroğulları Beyliği zamanında, on üç *Niyâbet’e / Nâipliğe* ayrılmış olduğu değerlendirilebilir. Ordu/Ulvî, Merkez Niyabeti idi. Bey, ailesi ve çevresiyle birlikte burada oturmakta idi. Kuruluş yıllarında Beyliğin merkezi, Milas / Mesudiye’nin Kale köyü ve civarı iken, sonradan / Habsamana / Gölköy ve

Şevdeşlü/Ulubey üzerinden Ordu'nun ilk kuruluş yeri ve Merkez Niyabet'in merkezi olan Eskipazar'a taşınmıştır].

[Ordu Naipliği, beş divan'dan oluşuyor. Bunlardan her birine bir ilâ üç bölük bağlı bulunuyor. Ordu/Ulvî Bölüğü, Kethüda Bahaeddin tarafından yazılmıştır. Kendisi diğer yazıcılar gibi divanbaşı değildir. Bunun sebebi ne olabilir? Nefs-i Ulvî, yani bu Bölük'ün merkezi Subaşı Musa Bey'e *hass* olarak tahsis edilmiştir (Yediyıldız-Üstün 1992: 26). Dolayısıyla Subaşı Musa Bey burada oturuyor olmalıdır. Bu Bölük, hatta aynı adla anılan Divan, doğrudan Musa Bey tarafından yönetiliyor olmalıdır. Bedirlü, Niyabet ile aynı adı taşıyan Ordu/Ulvî Divanı'nın bir bölüğüdür. Bu divanın ise divanbaşısı iki tanedir. Muhtemelen babaları ölmüş, divanbaşılık iki oğluna kalmış olmalıdır. Ordu Naipliği'ne bağlı Bendehor'un üç bölüğü bulunmaktadır. Burada iki divanbaşı ve bir yazıcı vardır. Alibegece divanına bir bölük bağlıdır. Divanbaşısı Kethüda Hasbun'dur. Yazım işi de bu kethüda tarafından yapılmış ve Osmanlı Tahrir Eminine bir *takrir* belgesi olarak verilmiştir. Tablo iyi incelendiği zaman Hacıemiroğulları Beyliği'in idari yapısı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda (?) işareti olan yerler, Osmanlılar Döneminde bu yapıda meydana gelen bozulmaları ya da eksiklikleri göstermektedir. Zaten daha kırk elli yıl sonra temeli muhafaza edilmekle birlikte bu yapıdan tamamen vazgeçilecek ve nahiye sistemine geçilecektir.]

*

[Hacıemiroğulları Beyliği'nin idari yapısıyla ilgili yorumlarımızı tamamlamadan önce, bir naipliğin adı olan *Satılmış-ı Bayram* terkibi ve buna bağlı bazı sorunlar üzerinde de biraz durmamız gerekmektedir. Engin Ayan, 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde geçen “Niyabet-i Satılmış-ı Bayram” (Yediyıldız-Üstün 1992: 232) terkibinden hareketle, Bayram Bey'in babasının Satılmış olduğunun anlaşıldığını” ileri sürüyor (2013: 29). Sırf bu terkipten bu anlam çıkmaz. Satılmış, bugünkü Perşembe'nin eski adıdır. 1455'te “Vilâyet-i Canik-i Bayramlı me'a İskefsir ve Milas” diye adlandırılan Ordu Kazası'nın bir naipliği

idi. Bir de Bolaman Irmağı'nın batısında bir Satılmış vardı: "Nahiye-i Satılmış-ı Mezid Bey"¹⁵.]

[Bu iki Satılmış olayını ben, evvelce Satılmış Bey tarafından ele geçirilen ve yönetilen iki Satılmış bölgesinin, sonradan, muhtemelen Hacıemiroğulları Beyliğinin kurucusu Hacı Emir İbrahim Bey'in babası olan Bayram Bey ile Mezid Bey arasında taksim edilmiş olabileceği şeklinde yorumlamıştım (1985:42). Öz, bu yoruma katılıyor; hatta bunların kardeş (?) olabileceği ihtimalini de ortaya koyuyor. Ben bu ihtimali düşünmemiştim. Çünkü bir bölgenin ikiye bölünmesi olgusunun mutlaka kardeşler arasında olacağı düşünülemez. Nitekim Öz de, hemen sonra, bir arşiv kaydında muhtemelen yörenin subaşı olan bir Mezid Bey'e tesadüf edildiğini; eğer yöre adını bu Mezid Bey'den aldıysa onun Bayram Bey (öl.1332) ve Hacıemiroğulları ile ilişkisini kurmanın zor olacağını belirtiyor. Ayrıca Mezid Bey'in, yedi köyün tımarına sahip olan Bayezid adında bir kardeşinin bulunduğu da dikkat çekiyor (Öz 1999: 29). Yine Öz'den edindiğimiz bilgilere göre, Satılmış-ı Mezid Bey, doksan köyden müteşekkildi. Bugün yörenin merkezi olan Fatsa, sınaî ve ticarî faaliyetleri olan önemli bir köy durumundaydı. Satılmış-ı Bayram ve Satılmış-ı Mezid Bey arasında kalan ve Canik-i Bayram'a bağlı olan Bolaman (nefs-i Ebercülü) ile Satılmış-ı Mezid Bey'e bağlı olan Ordu köyü, *nefs* olarak zikredilmiştir; ancak şehir özellikleri taşımamaktadırlar. Söz konusu Ordu köyünün önemi, muhtemelen bu kırsal bölgenin merkezi olmasından ve aynı zamanda Mezid Bey'in kardeşi Bayezid Bey'in ve torunlarının 15 ve 16. yüzyıllarda burada yaşamış bulunmalarından ileri gelmektedir. Bu bölgede 17. yüzyılda iki tane daha kaza merkezi ortaya çıkmıştır: Serkiz (Kumru) ve Keşderesi (Korgan) (Öz 2008: 117, 125).]

[Ayrıca Canik Sancağı'nda 15 ve 16. yüzyıllarda bugün Çarşamba'nın bulunduğu yerdeki Arım kazasının merkezi köyü *Nefs-i Ordu* diye adlandırılıyordu (Öz 1999: 32).

¹⁵ Bu "kelimeyi" Gökbilgin (1982: 54) Mezid Bey diye okumuştur. Ben kendi belgelerimden hareketle Ferid olma ihtimalini daha yüksek görmüştüm (Yedi yıldız 1985: 42). Öz (1999: 29) de başka belgeden hareketle Mezid Bey olarak okumuştur. Bu durumda Mezid Bey'i kabul etmek herhalde daha doğru olacaktır.

Bu Ordu'nun Taceddinoğullarının Niksar'dan sonraki merkezi olduğunu da biliyoruz (Yediyıldız 1985: 58). Yine çok iyi bilinen bir husus da, Türk kültür geleneğinde *ordu* kelimesinin hakanın oturduğu şehir anlamına gelmesidir (Kaşgarlı Mahmud 1985: I / 124)¹⁶]

[Bu tespitler bağlamında düşünecek olursak, Perşembe (Satılmış-ı Bayram) ile Fatsa, Korgan ve Kumru (Satılmış-ı Mezid Bey) yörelerini ihtiva eden bölgede, Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları dışında buraların fethinde ve iskânında rol oynamış başka bir küçük Türk Beyliğinin daha kurulmuş olduğu varsayımını ileri sürmemiz mümkündür. Ordu köyü (Bugünkü adı Eskiordu'dur) söz konusu beyliğin merkezi olmalıdır. Beyliği kuran kişinin adı Satılmış olabilir. Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları arasında sürüp giden çatışmalar sonucunda bu beylik ortadan kaldırılarak ve Bolaman Irmağı sınır kabul edilerek bölge bu iki beylik arasında paylaştırılmış olabilir.]

Bu bağlamda üzerinde durulması gereken bir nokta da şudur. Bilindiği üzere 1455 *Tahririnde*, Ordu yöresi, “Vilayet-i Canik-i Bayramlı me’a İskefsir ve Milas” adını taşımaktadır (Yediyıldız / Üstün 1992: XXIX, XLIII, 614). Bu ibare, Osmanlılardan önce Canik'in doğu kesiminin Bayram Bey ve evladına ait olduğunu gösteriyor. Öyle anlaşılıyor ki, İskefsir (Reşadiye) ve Milas (Mesudiye), coğrafi açıdan Canik'e dâhil değildir. Zaten geçtiğimiz asrın ortalarında halk arasında Mesudiye ve Reşadiye taraflarına Melet, Canik dağlarının kuzeyinde kalan kesimlere ise Cenik deniliyordu. Bölgeler üzerindeki halklara da Meletli veya Cenikli adı veriliyordu. Hacıemiroğullarının ilk merkezinin Mesudiye'deki Kale köyü olduğunu biliyoruz. Demek ki, Bayram Bey ve çocuklarının buradan sahile doğru inerek fetih ve iskân ettikleri yöreye Canik-i Bayram adı verilmiştir. Batı Canik ise Taceddinoğullarının ülkesidir. Yukarıda belirttiğim gibi ikisi arasında bulunan *Satılmışoğulları Beyliği* ise bir şekilde aralarında paylaşılmış, yöre iki nahiyeye bölünmüştür: Satılmış-ı Bayram ve Satılmış-ı Mezid Bey.]

¹⁶ Bu konuda geniş bilgi için Ordu adı ile ilgili bölüme bakınız.

Tablo 1

VİLÂYET-İ CANİK-İ BAYRAMLU ME' A İSKEFSİR VE MİLAS						
	Niyabet	Nefs	Divan	Bölük	Divanbaşı	Yazıcı
1	Ordu /'Ulvi Niyabeti	'Ulevi	Bucak	Bucak Gerişi	Kethüdâ Mustafa	Kethüdâ Mustafa
			?	Ordu/'Ulvi ¹⁷	-	Kethüdâ Bahaeddin
			Ordu/'Ulvi	Bedirlü	Kethüdâ Lutfullah ve Seydi Ali	Kethüdâ Lutfullah ve Seydi Ali
			Bozat	Seydi Ali Kethüdâ	Seydi Ali Kethüdâ	?
			Bendehor	Davud Kethüdâ v. Beğmiş	-	?
				Elmalu Divanı (?)	Seydi Ahmed Kethüdâ	Seydi Ahmed Kethüdâ
				Ebülhayr Kethüdâ	Ebülhayr Kethüdâ	?
			Alibegece	Alibegece Gerişi	Kethüdâ Hasbun	Kethüdâ Hasbun
2	Fermûde	-	Fermûde Nâhiyesi	?	Kethüdâ Hüseyin Fermûde	Kethüdâ Hüseyin Fermûde
3	Hafsamana		Hafsamana (Gölköy)	?	Bulduk Kethüdâ	Bulduk Kethüdâ
				Fidâverende (Aybastı)	Hafsamana Divanından ayrılmış ve Hafsamana Kalesi Dizdarı Çoban Beye tımar olarak verilmiş.	
4	Satılmış-1 Bayram		Satılmış	-	Bâyezid Kethüdâ	Bâyezid Kethüdâ
5	Çamaş		Çamaş	Çamaş	Eğlence Kethüdâ	Eğlence Kethüdâ
6	Bolaman Gerişi		Bolaman gerişi	Bolaman Gerişi	?	?
7	İhtiyar Gerişi		İhtiyar Gerişi Nahiyesi	?	İbrahim Kethüdâ	İbrahim Kethüdâ
8	Şayıblü Gerişi ¹⁸		Şayıblü	-	İsmail Kethüdâ ¹⁹	İsmail Kethüdâ

9	Sevdeşlü/ Ulubeğlü ²⁰					... ? Kethüdâ
10	Kebşil (Bulancak)	-	Meliklü	Çakır oğlu Pir Kadem Kethüdâ	Çakır oğlu Pir Kadem Kethüdâ	Çakır oğlu Pir Kadem Kethüdâ, Şemseddin Kethüdâ ve Mustafa Kethüdâ
			Şemseddin Kethüdâ	Şemseddin Kethüdâ	Şemseddin Kethüdâ ²¹	
			Kebşil	Mustafa Kethüdâ	Mustafa Kethüdâ	
11	Kırukili		Kırukili	-	Kethüdâ Şeyh	Kethüdâ Şeyh
12	Milas (Mesudiye) nahiyesi	Milas için Bölük, Divan gibi herhangi bir belirleme yoktur. Ama buranın da bir Niyâbet olduğunu düşünmek gerekir.				
13	İskefsir	Defter'in İskefsir (Reşadiye) kısmı kayıptır.				

¹⁷ [Bu bölük, Subaşı Musa Bey'in hassıdır (Yediyıldız-Üstün 1992: 26).]

¹⁸ [Defterde Divanı ve Bölüğü belirtilmemiş. Ancak dikkat çekici bir durum var. Yedi köyü, dört ile altı kişinin ortak tımarı durumundadır. Bu kişiler, Balagazi oğlu Hamza, Ali Paşa, Şahin oğlu Ali, Keraplu oğlu İlyas, Habsamana Kalesi İmamı İbrahim Fakih, Kalenin mülazımları Halil oğlu Mehmed ve Nebi'nin çocuklarından Hamza, Süleyman Göki oğlu Pir Nazar ve Şayıblü Divan-başısı İsmail Kethüda. İki köy Habsamana Kalesi Mülazımı Bahşayış ve Ali'nin tımarıdır. Bir köy, Eymür Han, Şeyh Ali'nin kardeşi Hamza ve Emir Ali'nin tımarıdır. Kadılı adlı köy, Kadı oğlu Abdüllatif'in mülkü ve tımarıdır. Bir diğeri Ahmed Çelebi oğlu Bayezid Çelebi'nin tımarıdır. Bir köy de Abdürrezzak oğlu Eymir Han'ın mülkü ve tımarıdır. Ordu Hatibi'nin Bayramgazi adında bir ekinliği vardır. Ayrıca bu niyabette Canik içinde Subaşıya yardım eden düşünmüş bey oğlanları yaşamaktadır (Yediyıldız-Üstün 1992: 320-335).]

¹⁹ [Şayıblü Niyabeti'nin Divanbaşısı olduğuna göre (Yediyıldız-Üstün 1992: 322), Niyabetin aynı adlı tek bir divandan oluştuğu değerlendirilmesini yapabiliriz.]

²⁰ [Sevdeşlü'nün de Şayıplü gibi özel durumu olduğu anlaşılıyor (Yediyıldız-Üstün 1992: 336-348/12). Ancak buranın divanbaşısı ve yazıcısı belli değil. Muhtemelen yazım sırasında beylik döneminden kalan bir yönetici kalmamış ve Osmanlı Tahrir Emini tarafından yazılmış olabilir.]

²¹ Şemseddin Kethüdâ ayrıca bu Bölük'e bağlı Gücceklü köyünün muafı arasında yani vergi vermemektedir. Divanbaşı olduğu burada da belirtilmiştir. Üç ortağı ile birlikte "eşmez" müsellemdir, yani askere gitmemektedir] (Yediyıldız-Üstün 1992: 380)

[Bu bölünmeye sebep olabilecek tarihî bir arka plan da mevcuttur. Hacıemiroğulları, Taceddinoğulları ve Sivas Hükümdârı Kadı Burhaneddin arasında cereyan eden olayları dönemin ve bölgenin en önemli kaynağı Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî'nin *Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)* adlı eserinden özetleyerek aktarırsak söz konusu olayı daha iyi değerlendirebileceğimizi düşünüyorum.]

[1386 yılında, Bayramoğlu Hacı Emir ağır bir hastalığa yakalanıyor. Anlaşıldığına göre kendisinden ümidini kesiyor. Akrabaları ve ülkenin ileri gelenleri ile toplantı yaparak görüşlerini aldıktan sonra beylik görevinden çekiliyor ve bu görevi büyük oğlu Süleyman Bey'e devrediyor. Ne var ki daha sonra iyileşiyor. Yeniden beylik görevine dönmek isterse de Süleyman Bey pek oralı olmuyor. Araları açılıyor. Halk da ikiye bölünüyor. Tabii Beylik zayıflıyor. Bunu fırsat bilen Taceddin Bey, iki kez Hacıemiroğulları Beyliği'ne saldırıyor ama sonuç alamıyor. Üçüncü kez tehdit etmeye kalkışınca, Süleyman Bey, Sivas ve çevresinde hüküm süren Kadı Burhaneddin'den yardım talep ediyor. Kadı, ülkesinin âlimlerinden Şeyhülislam Yar Ali'yi Taceddin'e elçi olarak gönderiyor. Böyle durumlarda nasıl davranılması gerektiğine dair ona tavsiyelerde bulunuyor ve şöyle diyor: “Duydum ki, hiçbir sebep yokken Süleyman Bey'in ülkesine saldırıp, birkaç defa savaşa tutuşmuşsun. Onların atalarından *miras kalmış mülküne göz dikip* ve kavga yolunu tutmuş, dostluk ve kardeşlik haklarını çiğnemişsin!”. Yiğitlik ve mertlik konusunda önemli uyarılardan sonra, saldırılarından vazgeçmesini, aksi takdirde Süleyman Bey tarafında yerini alacağını bildiriyor. Arapça bir beyit naklediyor. Şu kısmı bence çok önemli: “Hürriyetini ve namusunu koru! Utanılacak yolu tutma! Çünkü her hür kişi, diğer hür kişilerin koruyucusudur”.]

[Taceddin Bey, Kadı Burhaneddin'in tekliflerini kabul etmesine rağmen Süleyman Bey'e yeni bir saldırıda bulunuyor. Ancak şansı yaver gitmiyor ve beş yüz süvarisi ile birlikte savaşta öldürülüyor. Süleyman Bey galip geliyor.]

[Bunun üzerine, Kadı Burhaneddin Taceddinoğullarının ilk başkentleri olan Niksar üzerine yürüyor. Şehir teslim oluyor. Çevreye fetihnameler ve müjdeciler gönderiyor. “Yüce Allah’ın kendisine nasip edeceği ve hükmü altına sokacağı her şehir ve vilayette Hüdâvendigar’ın (Mevlana Celaleddin) adına bir kapı açmaya, mum yakmaya, sofralar kurmaya niyet edip adakta bulunuyor”.]

[Kadı Burhaneddin bu başarısından sonra İskefsir/Reşadiye Kalesi üzerine yürüyor. Kale direnmek istese de sonra teslim oluyor. Kadı geceyi orada geçiriyor. “Sabah olunca kaleyi, içindeki zahireyi, kıymetli eşyayı, malları ve içinde yaşayan insanları Süleyman Bey’e ikta edip bağışlayarak (resm-i suyural) Niksar’a geri dönüyor”.]

[Taceddin’in oğlu Mahmud Çelebi, Kadı Burhaneddin’e elçiler gönderiyor. Ona bağlılıklarını, mal ve asker vereceklerini bildiriyorlar. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin’in hakemliğinde Mahmud Bey ile Süleyman Bey arasında birbirlerine saldırmama konusunda anlaşma imzalıyorlar, böylece Hacıemiroğulları ve Taceddinoğulları arasında barış tesis ediliyor (Esterâbâdî 2014: 323-328) (333-339)]

[Bu olaylar sırasında Kadı Burhaneddin Taceddin-oğullarından aldığı İskefsir’i Hacıemiroğlu Süleyman Bey’e verdiği göre, öyle zannediyorum ki, bu anlaşma ile iki beyliğin sınırları yeniden çizilmiş olabilir. Yukarıda bahsettiğim Satılmışoğulları Beyliğinin toprakları ikisi arasında paylaştırılmış olabilir. Bolaman Çayı’nın doğusunda kalan bölge Satılmış-ı Bayram, batısında kalan kısım ise Satılmış-ı Mezid diye adlandırılmış olabilir...]

[Zaten bu olaydan sonra, Hacıemiroğlu Süleyman Bey, Kadı Burhaneddin’in hâkimiyetini kabul etmişti. Ebu Bekr-i Tihranî, Kadı Burhaneddin’in Karadeniz sahilinde Kukhisek²² adlı bir yere sahip olduğunu yazmaktadır (2014:

²² Kelimeyi Mürsel Öztürk, Kukhisek diye okumuştur (Ebubekr-i Tihrani 2014: 40). Keçiş, Gökhesak diye yazmaktadır (2013: 124).

40). Henüz neresi olduğu tespit edilememiş olan bu yeri, Süleyman Bey, Taceddinoğullarına karşı kendisine yardım etmiş olmasından, aralarındaki dostluk ve bağlılıktan dolayı Kadı Burhaneddin'e vermiş olmalıdır].

*

Tekrar Hacıemiroğulları Beyliğindeki sosyal, idari ve askerî yapılanmaya dönecek olursak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, *bölük*, *geriş*, *dîvân*, *dîvâniye*, *dîvânbaşı*, *niyabet* gibi terimler, bölgenin toplum ve yönetim yapısını anlamamıza yarayacak son derece önemli ipuçları vermektedir. Üstelik bu yapı, Osmanlı öncesi, diğer bir ifadeyle fetih sonrası yapıyı yansıtmaktadır. Derinliğine irdelenmesi gerektiğine inandığım bu terimleri daha önce başka bir yerde kısmen tahlil etmişim [Yediyıldız 1985: 44 vd.], şimdi burada özellikle *divan* ve *bölük* kavramlarına dikkat çekmek istiyorum.

[*Divan*'ın birçok anlamından birisi de *meclis*'tir. 1455'te Ordu Kazasının -Milas ve İskefsir hariç- Canik-i Bayram kısmında, on altı divan bulunmaktadır.²³ Tablo 1'de de görüldüğü gibi, 1455'te bir ikisi hariç her divanın bir divanbaşısı vardı. Bu divanın/meclisin başı, diğer bir ifadeyle yöneticisi olduğuna göre, mutlaka üyelerinin de bulunduğunu düşünebiliriz. Buradan hareketle, Hacıemiroğulları Beyliğinin idari bölümlenmesinin arkasında bu meclislerin yattığı sonucuna da varabiliriz. Bölgenin engebeli coğrafi yapısı, böyle bir idari yapılanmayı gerektiriyordu. Muhtemelen divanbaşılar, beylik merkezi olan Ordu'da, Beylik hükümdarı Uluğ Bey'in yönettiği genel meclisi oluşturuyordu. 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nin genel bağlamı bana, bu merkezlik görevini Mesudiye'den sonra bir müddet Sevdeşlü/Ulubeylü'nün gördüğünü, daha sonra merkezin Eskipazar'a indiğini düşündürmektedir. Bu konu hakkındaki tahlillerin aslında daha da derinleştirilmesi gerekmektedir.]

²³ "Divan" hakkında geniş bilgi için bkz. TDV, İslam Ansiklopedisi, "Divan" maddesi.

Bilindiği üzere, *bölük* kelimesinin ıstılah mânâlarından birisi de, Türk askeri teşkilatında belli sayıdaki askerden oluşan bir birliktir. 1455'te Ordu vilayetinin idari teşkilat şemasını gösteren yukarıdaki bağlamda ise idari bir birim olarak gözükmektedir [Bkz. Tablo 1]. Divan, niyabet ve nahiye de aynı şekilde idari birim adlarıdır. Divan bölgenin mali açıdan, niyabet adli açıdan, nahiye ise coğrafi açıdan yapılan bölümlenmeleri sonunda ortaya çıkmış tabirler olarak gözükmektedir. Geriş'in de coğrafi anlamı vardır. Bölük ise doğrudan doğruya bir insan grubunu, askeri bir birliği ifade etmektedir. Dolayısıyla insan ilişkileri ve iskân açısından son derece anlamlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ordu bölgesi Hacıemiroğulları tarafından kesin olarak 1390'larda, yani 1455 yılı tahririnden altmış beş yıl önce fetih ve iskân edilmiştir. İşte bu bölükler, askerî birlikler tarzında örgütlenerek bölgeyi fethettikten sonra buralara yerleşen boy ve oymaklardır. Her bölüğün yerleştiği kısım bir idari birim olmuştur. Fetih sırasında başlarında bulunan kişinin adı da bu idari birime ad olarak verilmiştir. Bunların büyük bir kısmı açık olarak anlaşılmaktadır. Mesela, Bucak²⁴, Bedir(lü)²⁵, Seydi Ali Kethüda, Dâvud Kethüda, Ebülhayr Kethüda, Alibeğce, Fidâverende, Satılmış-ı Bayram, Çamaş, İhtiyar, Şayıblü, Sevdeşlü (Ulubeğlü), Mustafa Kethüda, Şemseddin Kethüda ve Pir Kadem Kethüda veled-i Çakır gibi şahsiyetler, ya bizzat kendileri ya da babaları [ya da dedeleri] bölüklerinin başında bizzat fetihle aktif rol oynamışlar ve bölükleriyle birlikte fethettikleri bölgelere yerleşerek bu sefer de o bölgenin yöneticiliği görevini üstlenmişlerdir. Böylece bölge orayı fetheden kişinin [ya da ailenin, obanın] şahsiyetiyle şahsiyetlenmiş ve yeni bir kimlik kazanmıştır. [Bölükler genelde tahrir sırasında bölüklerin başındaki yaşayan mevcut yöneticilerin adlarıyla adlandırılmışlardır]. İdari birim adları arasında, şahıs adları dışında altı ad vardır: Bunlardan biri, *Ordu be-ismi 'Ulvi'*dir. Bu, Hacıemiroğulları ailesinin mensup

²⁴ Bucak, günümüzde de köşe anlamına gelmekte veya doğrudan idari bir birim ya da özel şahıs adı olarak kullanılmaktadır (Erol 1989: 48).

²⁵ Bedir'e mensup kişilerden oluşan bölük, yani askeri birlik, sosyal grup ya da idari birim. -Lü, -lu eki alanlar hep aynı manayı taşımaktadır.

olduğu *cemaatın* adıdır. Türklerin devlet merkezini Ordu olarak adlandırması geleneğinden gelmektedir. Nitekim Taceddinoğulları Beyliği'nin merkezi olan ve bugün hala Çarşamba'nın güneyinde varlığını koruyan köyün adı da Ordu'dur [Yediyıldız 1985: 52 vd.]²⁶. Diğer iki birim ise, yine Türk geleneğine dayalı olarak, tabiatın durumunu bildiren Elmalu ve Kırık-ili adlarıyla tesmiye edilmiştir. Sadece üç birim adı ise, yerli halkların daha önce verdiği adlardan gelmektedir: Milas, Hafsamana ve Bolaman.

Yer adlarının fâtihterin adıyla adlandırılması sadece nahiyeye veya bölük adlarıyla sınırlı kalmamış, bölük'ün muhtelif alt grupları değişik yerlerde köyler kurarak, kendi adlarını önce yönetimlerinde bulunan bir kaç aileden oluşan zümreye, sonra da bunların yerleştiği köye veya ekip biçtikleri mezraya da ad olarak vermişlerdir. 1455 Tarihli *Tahrir Defterinde* bu köy adlarıyla şahıs adlarının özdeşleştiği yüzlerce örnek görmek mümkündür²⁷. Mesela, *Defter'in* bir yerini tesadüfen açalım. Karşımıza çıkan Sevdeşlü'nün kaydı aynen şöyledir: “Karye-i Sevdeşlü, yurd-ı evlâd-ı Sevdeşlü; eşküncü müsellemlerdir” (Yediyıldız-Üstün 1982: 218-219). Buradan anlaşılan şudur: Köy Sevdeş adındaki bir Türk ve ona mensup olan kişiler tarafından kurulmuştur. Bunlar, müsellemler adı verilen askeri gruba mensupturlar ve halen bu görevi ifa etmektedirler. Bu köyün arazisi, fetih hakkı olarak Sevdeşlü oymağının yurdu olmuştur. Bu nottan sonra *Defterde* yirmi iki aile reisinin adları ve görevleri sayılmıştır. Hepsisi de Müslüman Türk olan bu kişilerden kimisi *müsellemler* kimisi yamaktır. Aralarında imam ve şeyhler de vardır. Sevdeş adı, bugün hâlâ yaşamaktadır. Zira bu köy bugün Aybastı'ya bağlı Alacalar Köyü'nün Sevdeş Mahallesi olarak varlığını muhafaza etmektedir. [Bu oymağın mutlaka bu dönemde Ulubey Niyabeti'ne adını veren *Sevdeşlü* diğer adıyla *Ulubeğlü* oymağı ile ilgisi olmalıdır. Bu oymak ya Aybastı'dan Ulubey'e inmiş ya da tam tersi Ulubey'den Aybastı'ya gitmiş olabilir].

²⁶ Ordu adı için ayrıca bu kitabın ilgili bölümüne bakınız.

²⁷ Köy adları hakkında daha geniş bilgi için bu kitabın ilgili bölümüne bakınız.

Bunun gibi yüzlerce örnek saymak mümkündür. Çünkü 1455 yazımı sırasında, adları zikredilen köylerin sakinleri arasında baba adı söz konusu köyün adıyla aynı olan şahısların hayatta oldukları görülmektedir. Meselâ Beğmiş oğlu Davud'un kethüdâlık yaptığı köyün adı Beğmiş-lü'dür. Hacı Ahmed oğlu Melik Ahmed'in oturduğu köyün adı Ahmed-lü, Musa Dede oğlu Şeyh Pir Dede'nin şeyhlik yaptığı köyün adı Musa-Dede'dir. 1455'te yaşayan şahısların²⁸ veya babalarının adlarının köy adlarıyla özdeşleşmesi olgusu, bu köylerin en fazla bir nesil önce adı geçen kişiler tarafından kurulduğunu ve iskân edildiğini göstermektedir. [Veya atalarından tevarüs etmiş olabilirler, ancak yazım sırasında birliğin başında bulunan kişinin adıyla kayda geçirilmişlerdir]. Hemen hemen [son fetih faaliyetlerinden] altmış beş-yetmiş yıl sonra yapılan [tahrir sonuçlarını ihtiva eden] bu *Tahrir Defteri* 'ne kaydedilmiş bulunan aile reislerinden hareketle yapılan hesaplamalara göre, o günkü Ordu vilayetinin nüfusu 6.651 Müslüman Türk ve 526 Hristiyan Rum ailesinden ibaretti. Hristiyanlardan 360 aile, Selçuklular zamanında fethedilmiş olduğunu sandığım Milas'ta (Mesudiye) yaşıyorlardı. Burası Canik Dağları'nın güney yakasında önemli bir kale idi. Türklere teslim olarak, zimmî statüsüne girmiş olmaları muhtemeldi. Canik yaylalarından sahile ve Fatsa'dan Giresun'a uzanan sahada, yani Orta Karadeniz'in kuzey yakasında ise, sadece altı yerde, Bolaman, Vona, Öksün, Bendehor ve Habsamana kalelerinde Hristiyan halka rastlanmakta idi. Bunların toplamı yüz altmış altı haneden ibaretti. Öyle zannediyorum ki, bunlar da fetih sırasında adı geçen kalelere sığınmışlar, fakat dört bir yandan kuşatılmış vaziyette olduklarından ve kurtuluş ümitleri de kalmadığından daha sonra teslim olarak zimmî statüsünde Türk hâkimiyetini benimsemişlerdir. Bunların, bölgeye fetihle birlikte yerleşen Türk nüfusuna göre nispetleri son derece düşük olup, sadece yüzde yedi onda dokuzdan ibaretti. Türk öncesi yerli halkın geriye kalanı, yukarıda

²⁸ Şahıs adları hakkında daha geniş bilgi için elinizdeki kitabın ilgili bölümüne bakınız.

bahsettiğim yüz yıllık mücadele sürecinde ve özellikle de son fetih sırasında ya kaçmış ya da savaş meydanlarında yok olmuştu. Türk hâkimiyetine giren Hristiyanlardan ihtida ederek Müslüman olanlar yok denecek kadar azdı. Zaten, fetih sırasında ve sonrasında teslim olan ve zimmî statüsüne geçen Hristiyanlar, varlıklarını Millî Mücadele dönemine kadar devam ettirmişler ve Yunanistan'daki Türklerle mübadele edilmişlerdi.

*

Kastilya Kıralları III. Enrique tarafından Semerkand'a Timur'un Sarayı'na elçi olarak gönderilen Ruy Gonzalez Clavijo 1404 yılında Ordu bölgesinden geçmiştir. Clavijo, bu bölgenin "*Erzamir*" (Hacıemir) adında bir Türk beyinin elinde olduğunu ve kumandası altında on bin kişiden oluşan bir süvari ordusu bulunduğunu belirtmektedir [Clavijo 1859: 59; Klaviyo 1975: 59-60]²⁹. Bu rakam, Fatih döneminde Ordu yöresinde yaşayan Müslüman Türklerin aile sayısını gösteren 6.651 rakamıyla karşılaştırılırsa, buradan ilgi çekici bir sonuç çıkarılabilir: Öyle ki, Clavijo'nun asker olarak bahsettiği kişilerin, normal aile reislerinden başkaları olmadıkları söylenebilir. Çünkü bu iki rakam birbirine yakın gözükmektedir. Aradaki fark, öyle zannediyorum ki, Fatih döneminde Ordu'ya bağlı olan ve İskefsir diye adlandırılan Reşadiye'nin nüfusunun, defterin bu bölümünün eksik olması yüzünden bu nüfusa dâhil edilememesinden ve Hacıemiroğulları Beyliğinin Fatsa-Ünye arasında da yerleri olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yörelerin nüfusu da dâhil edildiğinde, hemen hemen Hacıemiroğulları nüfusunun 10.000 aileden oluştuğu söylenebilir.

[Bu yapının temeli aslında Asya Hunları zamanında atılmıştı. Daha sonraki bütün Türk devletlerinde de devam

²⁹ [Bir kaynaktaki Alparslan b. Çağrı'nın da 12.000 süvarisi (toplam nüfus 90.000) olduğu belirtiliyor (İbn al-'Adim 2011: 66). Taceddinoğullarının da 12.000 atlı askeri olduğu bilinmektedir (Tellioglu 2004: 157). Burada benim özellikle dikkatimi çeken husus bu atlı asker sayılarıdır. Diğer Türk beylikleri de ilk ortaya çıktıklarında hep 10 veya 12 bin askerleri olduğu belirtilmektedir. Fethiye çıkan Türk grupları demek ki böyle bir donanımla harekete geçiyor ve sonunda küçük devletçiklerini kuruyorlardı. Bu durumun genel Türk tarihi içinde incelenmesi gerekir].

etmişti. “Türklerde, Boy düzeninden ordular ve ordu düzeninden de, boylar meydana geliyorlardı” (Ögel 1971: I/110). “Ordu, bir halk ve halk da, bir ordu düzeninde yaşardı” (Ögel 1971: I/109). Ögel, *onluk*, *yüzlük*, *binlik* ve *on binlik* ordu ve halk düzeninin, eski bir Türk icadı olduğunu ve Attila ile Avrupa’ya geçtiğini belirtiyor. Bu sistemde en büyük birlik *tümen*’di. Tümen’in sözcük anlamı on bin (10.000) demektir. Bu kelime, Eski Türk Yazıtları’nda geçmektedir³⁰. Hun ordularının en büyük birliği on bin atlıdan/bir *tümen*’den oluşuyordu. Mete’nin kendisi de, başlangıçta bir tümen komutanı idi. Büyük Hun Devleti’nin temeli kendisine bağlı olan bu tümen ile atılmış, daha sonra ordu ve toplum yirmi dört tümen olarak teşkilatlandırılmıştı. Ögel, Oğuzların yirmi dört boyunun teşekkülünü de Hunların bu yirmi dört *tümen* teşkilatlanmasına benzetmektedir (Ögel 1982: 350-357). Ona göre, “... Türkmen boyları bile, bazen bu *yüzlük* düzene göre doğmuş ve gelişmişlerdi... Ordu tümenlerini bile boylar meydana getiriyorlardı. Her boy, kendi büyüklüğüne göre, *yüzlük*, *binlik* veya *on binlik* bir birim meydana getiriyordu. ...Eski Türklerde ‘askerî birim’ daha çok aile ve boy idi. Günlük hayat da, bu şekilde, bir ordu düzeninde devam edip gidiyordu” (Ögel 1971: II / 111-112).

Cengiz Han da 13. yüzyılda ordusunu bu siteme göre yapılandırmıştı. Cüveynî bunu çok güzel anlatmaktadır. “Ordu düzenleme sistemi şöyleydi: İnsanları onar onar bölerler, her on kişiden biri diğer dokuzunun emiri/beyi olur. On emir/bey arasından birini yüz kişinin emiri (emir-i sad) yaparlar, geri kalanı onun emrine verirler. Aynı şekilde insanları bin ve on bin kişilik gruplara koyarlar. Bu şekilde bir emiri on bin kişinin başına getirirler. Ona *emir-i tümen* derler. Bir işi önce emir-i tümene havale ederler. O, bin kişinin emirine havale eder. Sırasıyla on kişinin emirine kadar varır. İşlerin zahmeti emirler arasında eşit olarak paylaşılır. Orduda kişinin işi servet, taraftar veya nüfuz kazanmak değil, savaşmaktır. Eğer ansızın askerlere ihtiyaç duyulursa, birkaç bin kişi filân saatte, filân yerde gece veya

³⁰ Orkun 2011: Ş.U. D 9 (I, 172, 182; Ir 49 (II, 81).

gündüz hazır olunacak denildiği zaman ‘vakitleri dolunca ne bir saat gecikebilirler ne de öne geçebilirler’ âyetinde (Kur’an 7/34) belirtildiği gibi hiç gecikmeden göz açıp kapayıncaya kadar orada hazır olurlar ve en küçük bir gecikme söz konusu olmazdı” (Cüveynî 2013: 89).

Hacıemiroğulları Beyliği’nin sosyal, idari ve askerî yapısını bize yansıtan 1455 tarihli Tahrir Defteri’ndeki izler, yukarıda belirtmeye çalıştığım bilgiler ışığında değerlendirildiğinde, bana bir tümen yapısını düşündürmektedir. Beyliğin kurucusu Bayram Bey, belli bir bölgeyi Türk iskânına açmak üzere görevlendirilmiş bir tümen komutanı olarak değerlendirilebilir diye düşünüyorum. Tarih kitaplarında on-on iki bin askere sahip oldukları belirtilen diğer Türkmen beyliklerinin -meselâ Taceddinoğullarının- kurucu beylerinin de aynı şekilde birer tümen komutanı oldukları değerlendirmesinde bulunulabilir. Bu bakış açısıyla incelemeler derinleştirildiğinde bu varsayımı destekleyecek verilerle karşılaşmak mümkün olacaktır.]

*

Bu anlatılanlar çerçevesinde, “Türk milleti ordu-millettir” özdeyişinin tarihi gerçekliğini görmek mümkündür. Görüldüğü gibi bölgenin fethi ve iskânı, Türk boy ve oymaklarının, sadece asker nitelikli üyeleri tarafından değil, bütün aile fertlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Zaten her aile reisinin asker olarak değerlendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla Ordu yöresinin fethi, profesyonel orduların bir bölgeyi veya ülkeyi fethetmesine benzemektedir. Bu sebeple ben bu türlü fethi, *iskân yoluyla vatan edinmek üzere toptan fetih hareketi* diyorum. Ve öyle zannediyorum ki, yukarıda tarihi belgelere dayanarak açık seçik göstermeye çalıştığımız fetih ve iskân biçimi, Selçuklular döneminde, Anadolu’nun büyük bir bölümünde uygulanmış olan ve bu ülkedeki nüfus ve kültür yapısının temelini oluşturan fetih ve iskân biçimidir. Bu hareket Osmanlılar tarafından Batı Anadolu’ya ve Balkanlar’a doğru devam ettirilmiştir.

İşte bölgede bugün yaşamakta olan insanlarla ilgili olarak Ordu yöresinin tarihi, fetih sonrası bu bölgede kalan % 7,9'luk yerli Hristiyan halkla (526 hane) nüfusun geriye kalan büyük kesimini oluşturan 6.651 hanelik Müslüman Türk nüfusun ve daha sonra bu nüfusta meydana gelen değişmelerin tarihi demektir. Hristiyanların nüfusu, 1485'te % 5,5'e düşmüştür. Gerçi bu dönemde Türklerin nüfusunda da azalma vardır. Çünkü 1461'de Fatih Sultan Mehmed tarafından Trabzon İmparatorluğu ortadan kaldırılmış ve bölgenin nüfusu doğuya doğru kaymıştır. Ancak bundan sonra Türk nüfus büyük ölçüde arttığı halde, gayrimüslim nüfus önce azalma eğilimine girmiş, daha sonra çok yavaş bir artışla, 1613'lerde, ancak 594 haneye yükselebilmiştir. Bunun da 593 hanesi Mesudiye'dedir. Bir Hristiyan hane de Şemseddin nahiyesinde yaşamaktadır. Bunun dışında bölgede hiç Hristiyan nüfus kalmamıştır. Türklerin nüfusu ise, 20.970 haneye yükselmiştir. Toplam nüfus içinde Hristiyanların oranı sadece, iki onda sekizdir [Yediyıldız 1985: 99]. Daha açık bir ifadeyle diyebiliriz ki, 17. yüzyıl başında, batıdan doğuya Fatsa-Giresun ve kuzeyden güneye Karadeniz ile Mesudiye-Reşadiye arasında kalan bölgede, Müslüman Türkler dışında hiçbir etnik zümre yoktur.

*

Ancak, 18. yüzyıldan itibaren, özellikle 19. yüzyılda bölgeye yeni bir Hristiyan nüfus akışı başlamıştır. Bunlar genellikle şehirlere ya da o zamana kadar boş olan güzleklere yerleşmişlerdir. Siyasi amaçla yerleştikleri sezilmektedir. Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesi zayıfladıkça bunlar, Türklere karşı harekete geçmeye başlamışlar, bölgede kargaşa çıkartmışlar; bu uygunsuz hareketleri ise onların Milli Mücadele'den sonra Lozan Antlaşması'yla ülkeden çıkartılmalarına sebep olmuştur.

*

Aile bazında değil fert bazında bir değerlendirme yapacak olursak, Ordu yöresinin yukarıda belirttiğimiz sınırları içinde, genel nüfus 1455 yılında 36.855 iken

bu rakam 1613'te 72.689 olmuştur. Nüfus bu dönemde artmıştır ama bölge için önemli bir yoğunluk ifade etmez. Zira bugün aynı bölgenin bazı ilçelerinin, sırf merkezdeki nüfusları neredeyse bu rakamlar civarındadır. Söz konusu nüfusun diğer bir özelliği de dinamik ve genç bir nüfus oluşudur. Evlilik çağına gelmiş fakat henüz evlenmemiş genç erkeklerin toplam nüfus içindeki oranı, 1455'te % 9 iken, 1613'te %40'a çıkmıştır.

*

Klasik Osmanlı Döneminde bu nüfusun sosyal yapısı, şöyle bir manzara arz ediyordu: Hemen belirtelim ki, bölgede şehirli yoktu. Çünkü bu dönemlerde söz konusu bölgede şehir denilebilecek bir yer yoktu. Bölgenin kaza merkezi olduğu anlaşılan bugünkü Eskipazar'da 1455'te on altı hanelik *cemaat-ı muhterife* denilen iş sahipleri ve zanaatkârlar grubu ile on dokuz hanelik *cemaat-ı 'Ulvi* denilen başka bir grup vardı. Bölgeye ilk yerleşen Türkler olduğu anlaşılan bu gruplar maktu bir vergi veriyorlardı. Bunlar arasında kadının ve subaşının hizmetkârları da yer alıyordu. Ayrıca Eskipazar'da kadımlık yurtlarında ekip biçerek yaşayan ve vergi vermeyen kırk yedi hane mevcuttu. Otuz yıl sonra bu gruplar kaybolmuştur.

Bölgenin yönetimi tımar beylerinin elindeydi. Bölgede 1455'te iki yüz yirmi dört tımar beyi görev yapmaktaydı. Bunların yarıya yakınının Tımar Beyi olmaları dışında özel bir görevleri yoktu. Önemli bir kısmı Mesudiye ve Gölköy kalelerinde *dizdar* veya *mülazım* olarak görev yapmaktaydılar. Bu dönemlerde Gölköy Kalesi'nin en önemli merkez olduğu anlaşılmaktadır. Din görevlilerinden de tımar sahibi olanlar vardır. Bunlar şeyh, *halife*, *fakih*, *baba*, *pir* gibi unvanlara sahiptirler. Diğer bir mahalli yönetici grubunu ise, *subaşı*, *divanbaşı*, *kethüda*, *çeribaşı*, *tamgacı*, *müsellem*, *korucu* gibi görevliler teşkil etmektedir. Bunların dışında tımar beylerinin % 20'sini de *ağa*, *çelebi*, *bey*, *mîr*, *emîr*, *şah* gibi unvanlar taşıyan kişiler oluşturmaktadır. 1485'te tımar beylerinin sayısı % 65 oranında artarak üç

yüz kırk dörde çıkmıştır. Gözlenebilen bir başka değişimde, özel görev ve unvanı olmayan tımar beylerinin oranının oldukça yükselmesi (% 69), kale dizdar ve mülazımlarının oranında (% 16) küçük bir artışın olması, diğerlerinin ise azalmasıdır. Burada Osmanlıların bir beylikten devraldığı bölgede mahalli açıdan bir standardizasyona doğru gidişi gözlenmektedir.

Tımar beylerinin gelir durumlarında tam bir denge olduğu söylenemez. 1455'te geliri bin akçenin altında olanların oranı yüzde elli birdir. Sadece yüzde sekizi beş bin akçeden daha fazla dirliğe sahiptir. 1485'te ise bin akçe ve daha aşağı dirlik sahibi olan tımar beylerinin oranı yüzde yetmiş bire çıkmış, dört bin akçeden daha fazla gelire sahip tımar beyi ise kalmamıştır.

Tımar sahibi yöneticiler dışında Ordu yöresinde yaşayan halkı, vergi mükellefleri, müsellemler, mülk sahipleri, vergi vermeyen fakat bölgede herhangi bir kamu hizmeti gören muhtelif zümreler, düşmüş sipahiler ve sipahizadeler, yaşlılar ve sakatlar gibi bir takım gruplara ayırmamız mümkündür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Klasik Osmanlı Döneminde bölgede şehir hayatı olmadığından, halkın tamamının tarımla uğraştığını söyleyebiliriz. Ancak bunlardan bir kısmı kendilerine tahsis edilen arazileri işlemek ve devlete vergisini ödemekle yükümlü bulunurken, vergiden muaf olan diğerleri sırf geçimlerini temin etmek gayesiyle tarımla uğraşmak zorundaydılar.

*

Bölgemizde vergi mükellefi çiftçi ailelerinin nisbeti, 1455'te yüzde altmış dört iken, 1520'den itibaren yüzde doksan altılara yükselmiştir. Bu değişimde rol oynayan faktörler arasında, *müsellemler* denilen askeri grupların ve *sayyad* denilen avcılarının statülerinin değiştirilerek vergi mükellefi kılınmaları da vardır. Ancak, bu değişikliğin asıl sebebi, Ordu ve yöresinin, daha önce bölgeyi fethedenlerin oluşturduğu bir *beylik idari yapısından* Osmanlı

İmparatorluğu'nun merkezîyetçi idaresi altında bir *kaza statüsüne* dönüştürülmüş olmasıdır. İlhaktan hemen sonra *sosyal yapıya* dokunmayan Osmanlılar, daha sonra çeşitli tedbirler alarak, her yerde olduğu gibi, buraya da tedricen kendi yönetim tarzlarını uygulamışlar ve *sosyal yapıyı* da yeniden biçimlendirmişlerdir.

15 ve 16. yüzyıllarda, Ordu'da *tam çiftlik* sahibi olanların sayısı, 1455'te bir iken 1613'te ancak on dört olabilmıştır. Genelde halkın küçük bir kesimi yarım çiftliğe, geriye kalan büyük bölümü ise yarım çiftlikten daha küçük toprak parçalarına sahiptir. Toprağın, halka küçük parçalar halinde dağıtılmasının, arazinin çok engebeli olması dolayısıyla, tarımın hayvan gücünden çok insan emeğiyle gerçekleştirilmesi zorunluluğundan kaynaklandığı söylenebilir. Elleriindeki toprağın büyüklüğüne göre çift, nîm ya da *bennak* denilen, tarımla geçinen ve vergi veren bu gruplar arasında, başka işlerle meşgul olanlar; mesela *imamlar, şeyhler, fakîhler, cami mimarları, kale hizmetkârları, terziler, çul dokuyucuları, bakırcılar, demirciler, semerciler, hallaçlar, yayalar, zurnacılar* vardır. Bunlar aynı zamanda çiftçilik yapan ve vergi veren meslek sahipleridir. Bunların dışında vergiden muaf tutulmuş meslek sahipleri de vardır ki, onları ayrıca göreceğiz.

Vergi vermeyen bu gruplardan birisi, *müsellemlerdi*. Bunlar harp zamanı sefere katılan, diğer zamanlar topraklarında ekip biçen kişilerdi. Sırayla sefere giderlerdi. Geride kalanlar, gidenlere *yamak* olur ve onlara harçlık vermekle yükümlü bulunurlardı. Bunların Ordu bölgesinde toplam nüfus içindeki oranları 1455-1613 yılları arasında yüzde on ile yüzde yirmi dört arasında değişmiştir. Bu artışın sebepleri arasında *zâviyedârlar*'ın çocuklarının da *müsellemler* yazılmaları vardır. Bu her iki grup da bölgeyi fethedenlerden müteşekkildi. Çünkü *Tahrir Defterlerinde müsellemlerin, "tutageldikleri kadîmlik yurtlarıyla eşer eşküncü"* oldukları belirtilmektedir. Bu ifadelerden fetihten beri bu görevle yükümlü buldukları anlaşılmaktadır. Şeyh denen zâviyedârların da bölgenin iskânı ve Türkleştirilmesinde

oynadıkları rol bilinmektedir. Stratejik mevkilere kurulan ve genelde vakıflarla desteklenen *zaviyeler*, geleni gideni ağırlayan *misafirhaneler*, *haberleşme merkezleri* ve *kültür evleri* olarak hizmet görmüşlerdir. Buraların kurucusu olan şeyhlerin yatır hâline gelen mezarları, halk tarafından bugün bile ziyaret edilen kutsal mekânlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Halkın her yıl şöenler düzenlediği, Ulubey'in Şeyhler köyündeki, köye adını veren Şeyh Abdullah ve Kabataş Kuzköy'deki Şit Abdal türbeleri bunlardan sadece ikisidir³¹. Arşiv kayıtlarına ve bölge üzerinde yapılan folklor araştırmalarına göre fetihten 19. yüzyıla kadar elliye yakın zaviye Ordu yöresinde görev yapmıştır³².

1455'te Ordu yöresinde halkın yüzde birini *malikâne sahipleri* oluşturuyordu. Bu malikâneler, Osmanlı öncesinden kalma *ağa*, *bey*, *çelebi*, *paşa* ve hatun diye adlandırılan kişilerin oluşturduğu aristokrasinin elinde bulunuyordu. Fakat zamanla Osmanlılar bunların elindeki mülkleri çok çeşitli tedbirlerle ya tımara dönüştürerek ya da vakıflaştırarak kendi sistemlerine uydurmuşlardır. Satın alınarak ya da başka yollarla devletleştirilen malikânelerin gelirleri, derbendci ve köprücü gibi kamu görevi gören kişilere tahsis edilmiştir. 1613'lerde eski sahiplerinin nesli elinde kalan malikâne sayısı son derece azdır.

Ordu bölgesinde vergiden muaf olan diğer gruplar arasında, arşiv kayıtlarında kendilerine çok seyrek rastlanan *kadı*, *müderris* ve *muhassıl* gibi görevliler vardır. Bunlar arasında *okçu*, *kemanger*, *neccâr*, *kürekçi*, *demirci*, *marangoz* gibi ihtisas sahipleri de bulunmaktadır. Bu gruplar arasında ayrıca, özellikle Mesudiye ve Gölköy kalelerinde görev yapan *kale erenlerini*, saray için zağanos, şahin ve çakır tutan ve *sayyâdân* denilen kuşçuları, demir ocaklarında çalışan ve *küreci* denilen madencileri ve *ırgadlarını da* saymamız gerekir.

³¹ Şit Abdal için ilgili bölüme bakınız.

³² Ordu yöresinin kültür tarihiyle ilgili olarak yürütmekte olduğum bir araştırmada bunlar tahlil edilecek ve tanıtılacaktır.

Vergi muafiyetinden yararlanan bir zümre de *el-mu'âfiye* genel adıyla anılmaktadır. Bunların belgelerde kadimlik *yurtlarıyla muaf* oldukları belirtilmiştir. Bunlar arasında, şeyh, zâviyedâr, imam, emekli sipahi, yaralı, sakat, fakih, fakihoğlu, şeyh, şeyhoğlu, zâviyedâr veya zâviyedârzâdegân, *kethüda* veya *kethüdâoğlu*, *duacı* ya da bu zikredilenlerin hizmetinde çalışan kişiler vardır. Ayrıca *imam*, *hatip*, *hafız* ve *şeyhlerden* oluşan ve *mülazım-ı cami'* denilen din görevlileri, *cema'at-ı ulemâ* ya da *cemaat-ı Hilmi Dede* diye adlandırılan ve din ya da eğitim hizmeti gören kişiler de vergiden muafırlar. Şeyhlerden ve zâviyedârlardan yukarıda kısaca bahsetmiştik. Bunların hepsi de bölgenin fethine katkıda bulunan kimseler ve onların halefleridir. 1455'te toplam nüfus içindeki oranları yüzde yirmi civarındadır. Hepsi de topluma sosyal ve kültürel hizmet sunmaktadırlar. Vergiden muaf oluşlarının sebebi budur. Osmanlı öncesinde teşekkül eden bu yapılaşma başlangıçta Osmanlılar tarafından da bozulmamıştır. Fakat fetihten itibaren 17. yüzyıl başına kadar toplumda meydana gelen dönüşümler sonucunda, Ordu ve yöresinde, *şeyhzâdeler* ve *beyzâdeler* diye adlandırabileceğimiz sosyal mevkileri ve iktisadî durumları açısından toplumun büyük kesiminden farklı ve daha üst seviyede bir *zadegânlar* zümresinin ağırlık kazandığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, söz konusu zadegânların sayısında son derece azalma görülmektedir. Gerçekten toplam nüfus içindeki oranları, 1613'lerde yüzde üçe kadar düşmüştür.

*

Osmanlılar Döneminde Ordulular kapalı bir tarım ekonomisi yaşıyorlardı. Bölgede genel olarak hububat tarımı yapılıyordu. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar sadece buğday ve arpa ekilirken, bu dönemden itibaren bölgede mısır, mercimek, fiğ ve burçak tarımına da başlanmıştır. 1455-1485 yılları arasında nüfustaki azalmaya paralel olarak tarım üretiminde de azalma gözlenmektedir. Bu tarihten itibaren üretim artışları kaydediliyor. 1455'te 5.665 ton buğday üretilirken 1613'te bu rakam 6.900 tona

yükseliyor. Gerçi üretim artışı nüfus artışının gerisindedir. Aynı tarihlerde kişi başına düşen buğday yüz elli üç kilodan doksan beş kiloya inmiştir. Bu düşüş devam edecektir: 1945’lerde Ordu merkez kazasında kişi başına sadece dört buçuk kilo buğday düşüyordu. Bu sebeple 1485’ten itibaren buğday ve arpa fiyatlarında artışlar meydana gelmiş; fiyatlar, 1547’de ikiye, 1613’te ise üçe katlanmıştır. Buna rağmen tahıldaki yüz elli sekiz yıllık fiyat artışı sadece yüzde iki onda sekizdir. Bu rakam, Osmanlı Klasik Döneminde Ordu ili yöresinde istikrarlı bir ekonomik yapının mevcudiyetine delalet etmektedir.

Buğday ve arpa üretiminin nüfus artış hızı ölçüsünde seyretmemesinin bir sebebi de, 1547’den itibaren bölgede mısır üretiminin başlamış olmasıdır. Gerçi mısır üretimi de söz konusu dönemlerde önemli bir yer edinmemiştir. Zira kişi başına düşen mısır beş kilogram civarındadır. Daha sonraki asırlarda mısır üretiminin payı nispeten artsa da, bu tarım ürünlerinin hepsinin yerini 19. yüzyıl içinde yaygınlaşan ve asrımızda yörenin en önemli ürünü hâline gelen fındık üretimi alacaktır.

Ordu ekonomisinde arıcılık önemli bir yer tutmaktadır. 1455 yılından itibaren, kovan sayısının seneden seneye arttığı görülmektedir. Çünkü tabiat arıcılığa müsait bir yapıya sahiptir ve arıcılık için fazla insan gücüne ihtiyaç duyulmamaktadır. Bilindiği gibi bugün de Ordu’da arıcılık ileri seviyededir. Bu bağlantı, ekolojik/çevreyle ilgili ve tarihi kültür ortamının bulunduğu nokta gibi gözükmektedir.

Osmanlılar Döneminde Ordu bölgesinde, hayvancılık önemli bir yer tutuyordu. Kaynaklardan özellikle koyun yetiştirildiği anlaşılıyor. Koyun üretimi 1547’lere kadar bir artış eğilimi göstermiş, fakat sonraki yüzyıllarda düşmeye başlamıştır. Kişi başına düşen koyun 1455’te 0.34 iken, bu pay 1547’de 1,5’e çıkmış, 1613’te ise 1’e inmiştir. 1971 rakamlarına göre ise, Ordu’da bir çiftçi ailesi başına 1,1 küçükbaş hayvan düşmektedir. Bu da bölgemizde küçükbaş hayvan üretiminin 17. yüzyıldan bu yana sürekli azaldığını göstermektedir.

1390'larda bölgenin fethinden itibaren 1960'lara kadar Orduluların hayatı köylerle yaylalar arasında mevsimlik göçlerle geçiyordu. Bu tarım ve hayvancılığın bir arada yapılmasından kaynaklanıyordu. Zira hayvanların ilkbahardan itibaren tarım yapılan köylerden önce güzleklere sonra da yaylalara doğru uzaklaştırılması gerekiyordu. Sonbaharda tekrar hayvanlarla birlikte güzleğe iniliyor; kış ise kışlak denilen köylerde geçiriliyordu. Böylece zaten dar alanlarda yapılan tarım hayvanların zararından korunuyordu.

*

18. yüzyıldan itibaren, daha önceleri oldukça boş olan sahillere doğru da inilmeye başlandı. Bugün sahilde yer alan bütün kasabalar bu dönemden itibaren teşekkül ettiler. Hatta Ordu şehri bile bugünkü yerinde 18. yüzyıl sonlarında teşekkül etmeye başlamıştır. Bununla birlikte bütün bu kasabaların köy görünümünden kurtularak şehir havasına bürünmeleri ancak 20. yüzyıl içinde gerçekleşecektir. Bölgenin son üç yüzyılının tarihi ile ilgili kaynaklar, henüz tahlil edilerek ortaya konulamamıştır. Bununla birlikte söz konusu kaynaklar üzerinde, Türk Tarih Kurumu'nda yürütülmekte olan proje çerçevesinde çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca saha üzerinde, folklor araştırmaları çerçevesinde, kültür varlıklarının dökümü yapılmakta, kültür unsurları derlenmekte³³; hattâ beşerî coğrafya açısından bir çalışma yürütülmektedir³⁴. Bunlar gün ışığına çıktıkça, yakın çağlarda ve günümüzde, Ordu yöresinin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı ve bu yapıdaki değişimler daha iyi anlaşılacak ve geleceğe yönelik kalkınma projelerinin zeminini oluşturacaklardır.

///

³³ Bu Tarih Kurumu'nca desteklenen Sondaj metoduyla Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Projesi çerçevesinde, Cumhuriyet Üniversitesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Necati Demir tarafından gerçekleştirilmiş olup toplanan veriler yayıma hazırlanma aşamasındadır [Bu çalışma tamamlanmış ve yayımlanmıştır. Bkz. Demir 2006. Bu kasabaların kuruluşu ve gelişmesi konusundaki bir araştırma için bkz. Emecen 2005].

³⁴ [Bu araştırma da tamamlanmış ve yayımlanmıştır (Özdemir 2006).]

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KİMLİK BUNALIMI

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na, bazı vatandaşlarımızdan, ilgi çekici, toplum ve kültür tarihimiz açısından son derece düşündürücü dilekçeler gelmektedir. Mesela, Giresun'un Bulancak³⁵ ilçesi Yaslıbahçe köyü nüfusuna kayıtlı vatandaşımız Yakup Güçtaş, nüfus kaydını da eklediği dilekçesinde, “geçmişte ecdadının nereden geldikleri hakkında bir bilgiye sahip olamamanın üzüntüsü içinde bulunduğunu, her milletin tarihini bilmesinin bir zaruret olduğunu, bu hususta bilgi sahibi olmaya çalıştıysa da bir türlü buna muvaffak olamadığını” belirtmektedir. Sonra da, Giresun'un tarihte hangi milletlerin hâkimiyetine girdiğini hatırlatmakta, sözlü rivayete dayanarak dedesinin dedesine kadar uzanan şeceresini (geriye doğru; Yakup Güçtaş İbrahim-Ali-Musa-İbrahim) vermekte ve neticede Yüksek Kurum'dan dedelerinin bu beldeye nereden geldikleri ve ailesinin, dolayısıyla yöre halkının kökenleri hakkında bilgi istemektedir.

Bu dilekçe, sadece Yakup Güçtaş'a özgü bir durum değil, aksine bugün birçok vatandaşımızda gözlenen tarihi bir kimlik arayışı eğilimini gösteren ilgi çekici bir örnektir. Bugün hiçbir toplumda şecereyi zaman süreci içinde bizzat kendileri tarafından yazılan veya devletin çok önemli mevkilerinde buldukları için resmi arşiv kayıtlarından veya kaynak eserlerden hareketle araştırmalar sonucu soy ağaçları tespit edilebilen aileler dışında, fert fert bütün insanların şeceresini inşa etmek mümkün değildir. Gerçi, Türkiye tarihi göz önünde bulundurulduğu zaman, 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı *Tahrir Defterleri*'nden hareketle birçok ailenin aşağı yukarı yüz elli iki yüz yıl süren birkaç neslini ve 19. yüzyılda nüfus sayımlarının başlamasından sonraki durumlarını yakından takip etme imkânı ortaya çıkarılabilir. Ancak bu da

³⁵ Osmanlılar döneminde Bulancak Ordu kazasına bağlıydı.

hem veri toplama hem de metot geliştirme açısından geniş ve uzun vadeli çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, toplumların veya milletlerin kimliğini tespit etmek için bütün fertlerinin şeceresine sahip olmak da gerekmez. Önemli olan, fert olarak değil, toplum olarak ortak kimliğin araştırılması, bilinmesi ve bunun bilincine varılmasıdır.

Yakup Güçtaş'ın gündeme getirdiği problemin çözümüne bu açıdan yaklaştığımız zaman, hiçbir tereddüde yer kalmaksızın meseleyi halletme imkânına sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Çünkü adı geçen şahsın doğup büyüdüğü bölge ve köy halkı hakkında arşivlerimizde son derece önemli belgeler bulunmaktadır. Bu belgelerin tahlili sayesinde, Türklerin bölgeyi fethedişi, bölgeye iskanları ve daha sonraki gelişmeleri hususunda açık seçik ve kesin bilgilere sahip olabilmekteyiz.

*

Dilekçesinde de belirtildiği üzere, Yakup Güçtaş, Bulancak'ın Yaslıbahçe köyündendir. Yaptığımız araştırmalara göre, Yaslıbahçe köyünün eski adı Karakoç'tur. Bunu, köyün yaşlıları bilmektedir. Ve bugün hâlâ Yaslıbahçe köyünün bir mahallesi Karakoç adını taşımaktadır.

Yeni adıyla Yaslıbahçe, eski adıyla Karakoç köyü hakkındaki en eski bilgilerimiz nereye kadar uzanmaktadır?

Yakup Güçtaş'ın belirttiği ve herkes tarafından da bilindiği gibi, Anadolu'da ve dolayısıyla Karadeniz Bölgesi'nde çok çeşitli kavimler yaşamış ve medeniyetler kurmuşlardır. Fakat Anadolu, Doğu-Batı arasında bir geçiş bölgesi olduğu için, zaman zaman büyük istilalara maruz kalmış, yaşayan halk dağılmış, medeniyetleri çökmüştür. Bilindiği gibi, genelde Anadolu'ya 1071'lerden itibaren Türkler hâkim olmaya başlamışlardır.

Bununla birlikte, Ordu ve Giresun yöresi, Türkler tarafından ancak 14. yüzyıl sonlarından itibaren fethedilmiştir. Önce, Niksar'ın doğu taraflarındaki bölgede kurulmuş olan Hacıemirli Beyliği, faaliyetlerini 14. yüzyılın sonlarında

doğuya doğru geliştirmiş ve bu Türk Beyliğinin en büyük beylerinden birisi olan Süleyman Bey, 1396-97'de Giresun şehrini zapt etmiştir. Süleyman Bey'in bu fethiyle birlikte bölgeye Çepni, Döğer, Eymir, Karkın, Ala-Yundlu, Bayındır, İğdir gibi Oğuz boyları gelip yerleşmişlerdir. Bu boyların hâtıraları, bazı yer adlarında hâlâ yaşamaktadır.

*

Bu genel bilgilerden sonra Yakup Güçtaş'ın ilçesi ve köyünde fetihten sonra neler cereyan ettiğine geçebiliriz. Bu konuda İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çok önemli bir kaynak bulunmaktadır. Önceki bölümlerde de bahsettiğim gibi bu kaynak, 1455 tarihli ve 13 numaralı *Tahrir Defteri'dir*. Gerçi, daha 1427'de, bölgenin tahriri, yani kadastro, Hızır Paşa tarafından yapılmıştır. Ama maalesef bu *Defter* zamanımıza kadar ulaşmamıştır veya henüz ele geçmemiştir. Fakat 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki [Yediyıldız-Üstün 1992] bilgiler de yukarıdaki soruları aydınlatacak niteliktedir.

Şimdi bu *Defter'e* göre, Bulancak ve Yaslıbahçe (Karakoç) köyünün durumunu gözden geçirelim. Bu *Defter'deki* bilgilerin genel tahlili ve değerlendirmesi, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi* [Yediyıldız 1985] adlı kitabımızda yapılmıştır. Burada meseleye biraz daha ayrıntılı bir biçimde girmek istiyorum.

Fetihten altmış-altmış beş yıl sonra yapılmış olan bu *tahrir*, Türklerin bölgeye iskânını son derece kesin verilerle açıklığa kavuşturmuştur. Bulancak ilçesinin bu tahrir sırasındaki adı Kepsil'dir. Bu adın eski kültürlerden kalması muhtemeldir. Kepsil, 1642'lerde Akköy, 1928'lerde de Bulancak adını almıştır.

1455'te bir naiplik, yani kadı naibinin yargı alanına giren idari bir birim olan Kepsil, 1455 tahririne göre, Mustafa Kethüda, Şemseddin Kethüda ve Çakıroğlu Pîr Kadem Kethüdâ'nın *yurd*'udur. Buradaki "yurt" kelimesi önemlidir. Çünkü buraya gelen Türkler bölgeyi istila için değil, *yurt* edinmek için gelmişlerdir. Bilindiği gibi, daha sonra *kâhya*'ya dönüşen *kethüda*, "aile ve boy reisi, muhtar,

çeşitli işlerin idaresiyle ilgili adam” anlamına gelmektedir. İşte 14. yüzyılın son yıllarında, oymaklarının başında, Kepsil naipliğinin fethinde rol oynamış olan Pir Kadem, Mustafa ve Şemseddin adındaki bu üç Türk lideri, Kepsil’i (Bulancak) yurt edinmişlerdi. 1455’te de, naipliğin alt birimlerinin başında, kethüda sıfatıyla, idareci olarak bulunmaktaydılar.

Naipliğin (niyabet) alt birimlerine o dönemde *dîvân* veya *bölük* adı veriliyordu ki, Kepsil Niyâbeti’ni oluşturan *bölük’ler*, bu bölüklerin başında bulunan kethüdaların adıyla adlandırılmıştı: Çakıroğlu Pir Kadem Kethüda Bölüğü, Mustafa Kethüda Bölüğü ve Şemseddin Kethüda Bölüğü.

Buradaki *bölük*, tıpkı bugün ordu teşkilatındaki bölük gibi, o idari birime, yani *dîvâna* yerleşen insan grubunu ifade etmekte, ayrıca bölgeye bol miktarda Türk’ün gelerek yerleştiğini ve orayı yurt tuttuğunu açıkça göstermektedir.

Nitekim Çakıroğlu Pir Kadem Kethüdâ’nın yönetiminde bulunan bölük veya *dîvân*, altı köyden oluşuyordu. Bunlar, Meliklü (40 hâne), Gedüklü (8 hâne), Sayha (7 hâne), Çukurköy (8 hâne), Akköy (9 hâne) ve Küre (11 hâne) köyleriydi. Bu köylerde oturan aile reislerinin adları ile bunların babalarının adları da, kaynağımızı teşkil eden *Tahrir Defteri’nde* kayıtlı bulunmaktadır. 1455’te bu köylerde oturanların tamamı Müslüman Türklerdi. Bunların adlarından bazı örnekler vermek yerinde olacaktır: Çakır, İlbey, Sarubey, Ece, Kumtaş, Gönül, Kutlu-bey, Kılıç, Togan, Sevündük, Sarı, Uyanış, Tursun, Yavlı, Sevinç, Başlamış vb... [Yediyıldız-Üstün 1992: 370-373]. Görüldüğü gibi, son derece ilgi çekici olan bu adlar, tamamen Türk adlarıydı.

Şemseddin Kethüdâ Bölüğü’nde ise dört köy vardı: İncügez (23 hâne), Taliblü (73 hâne), Alihocalu (44 hâne), Güccüklü (43 hâne). Buralardaki aile reisleri de Kutlubey, Çoban, Satılmış, Başlamış, Sevdeş, Gökçe, Eğlence, Yaramış, Turmuş, Turasan gibi Türkçe adlar taşıyorlardı. Bu bölükte de Gayrimüslim yoktu. Hepsi Müslüman Türk’tü. Bunlardan bir kısmı, müselleme denilen askerler ve *küreci* denilen madenciler grubunu oluşturuyordu. [Yediyıldız-Üstün 1992: 374-381].

Mustafa Kethüda Bölüğü ise yirmi beş köyden müteşekkildi. Bu köylerin adları ve hane sayıları da şöyleydi: Süme (24 hâne), Karasullu (38 hâne), Çukurcaköy (10 hâne), Kayırhan (5 hâne), Kuyumculu (8 hâne), Bedirlü (13 hâne), Karakoç (20 hâne), Meydancık (4 hâne), Sası (11 hâne), Bacak (4 hâne), Mağtala (30 hâne), Kebakeş (21 hâne), Bostanlı (17 hâne), Demürcüköy (17 hâne), Süleymanlı (32 hâne), Kuzköy (47 hâne), Karga (12 hâne), Köşrelük (11 hâne), Yuma (25 hâne), Ahmedlü (19 hâne), Öksün (114 hâne), Bazarsuyu (57 hâne), Demircilü (14 hâne), Kılıçlu (7 hâne) ve Selimşah (12 hâne).

Adlarını saydığımız bu yirmi beş köyden Öksün hariç, diğerlerinin tamamında Müslüman Türkler oturmaktaydı. Yukarıda da belirtildiği gibi, aile reislerinin adları Türk adlarıydı. 1455'te bu köylerde yaşayan Türklerin, genellikle baba adları yüzde seksen oranında tamamen Türkçe, kendi isimleri ise Ahmed, Mehmed gibi İslam adlarıydı [Yediyıldız-Üstün 1992: 381-405]. Bu durum, Türklerin İslamiyet'e geçişlerinden sonra, kişi adlarında İslam'ın etkisinin giderek arttığını göstermektedir.

Öksün köyündeki yüz on dört haneden yirmi bir hanesi *Müslüman cemâat* olarak *Defter*'e yazılmıştır. Bunlardan bir kısmının hem baba adları, hem de kendi adları Müslüman Türk adlarıdır. Bir kısmının ise baba adları Rumca'dır. Meselâ Kosta oğlu Mustafa, Yorki oğlu Mehmed gibi. Geriye kalan doksan üç hane reisinin ise, hem kendi hem de baba adları tamamen Rumca'dır. Ve bunlar *Defter*'e *zimmi cemâati*, yani Hristiyan grup olarak yazılmışlardır. Öksün'deki Hristiyanlar, 1485'te elli haneye inmiş, 1920'de de tamamen kaybolmuştur.

Tahrir Defterlerine Hristiyan yerlilerin, bunlardan İslamiyet'i benimseyenlerin ve buralara yeni gelen Müslüman Türklerin ayrı ayrı yazılmış olması, bize bu *Defterlerin* tarihî kaynak olması açısından ne kadar sıhhatli olduklarını göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, tahrir sırasında bölgede kimler yaşıyorsa, bunların aile reislerinin adları ve baba adları olduğu gibi kaydedilmiştir. Dolayısıyla söz konusu *Defterler*; kimlerin eskiden beri Türk ve Müslüman

olduğunu, kimlerin yerli Hristiyanlar olduğunu, kimlerin sonradan İslamiyet'i kabul eden yerliler olduğunu açık seçik bu güne yansıtacak niteliktedir.

Şimdi Yakup Güçtaş'ın kendi köyü olan Yaslıbahçe, eski adıyla Karakoç köyüne gelelim. 1455'te bu köyde, yukarıda da belirtildiği gibi, yirmi hâne yaşamaktaydı. Şeyh Ali Ağa'nın tımarı olan bu köydeki aile reislerinin kendi adları ve baba adları şöyleydi: Ahmed oğlu Hoşkadem, Yahşi oğlu Yaramış, Gavs oğlu Nebi, İdris oğlu Musa, Bağdad oğlu Sandal, Şükrü oğlu Hasbi, Mehmed oğlu Turali, Civil oğlu Ali, Ahmed oğlu Şeyh Ali, Sandal oğlu Yakup, Ahmed oğlu Ali, İdris oğlu Şeydi, Adamış/Irlamış oğlu Ali, Hasbi oğlu Yusuf, Süleyman oğlu Yaramış, Beğmiş oğlu Hamza, Hasan oğlu Pîr Ahmed, Yaycı Bahşı oğlu Savcı, Ebcel oğlu Mehmed ve Şeyh Ali Ağa'nın hizmetkârı Aykut. [Yediyıldız-Üstün 1992: 386].

Görülüyor ki, Yakup Güçtaş'ın köyünde 1455'te Türk'ten başka kimse yoktu. Sadece Karakoç'ta değil, Bulancak'ın Öksün hariç, hiçbir köyünde yabancı etnik unsur mevcut değildi. Bölge 1390'larda Türkler tarafından fethedildiğine göre, altmış yetmiş yıl sonra 1455'te yapılan tahrir sırasında hayatta olan kişilerin ataları buraya ilk gelen ve köyü kuran kişilerdi ki bunlar da, yukarıda da belirtildiği gibi, muhtelif Oğuz boylarına mensup Türklerdi. Yakup Güçtaş'ın, kendi bölgesi olan Bulancak'ta ve kendi köyündeki ilk ataları da bu şahsiyetlerdi.

*

Yakup Güçtaş'ın köyü ve yakın yöresi böyleydi de, diğer taraflar farklı mıydı sanki? Hayır! Diğer bölgelerde de durum aynıydı. Mesela, daha önce ana kaynaklardan hareketle tahlilini yaptığımız ve Yakup Güçtaş'ın yöresini de içine alan Osmanlı Dönemi Ordu kazası geneline bir göz atalım. 1455-1613 yılları arasında, Fatsa'nın hemen doğusunda denize dökülen Bolaman Çayı'nı ve bu günkü Aybastı kazasının batı sınırını takiben Kelkit vadisine inen hat, Ordu kazasının batı sınırını teşkil ediyordu. Bölgenin güney sınırı Kelkit vadisiydi. Güneyde, İskefsir (Reşadiye)

ve Milas (Mesudiye), doğuda bugün Giresun'un Ordu'ya komşu olan kaza ve nahiyelerini içine alan bölgenin doğu sınırı, Giresun'un hemen batısına kadar uzanıyordu. Kuzey sınırı ise Karadeniz idi...

Küçük sınır değişiklikleriyle, hemen hemen bugünkü Ordu ili büyüklüğünde olan bu sahada, yaptığımız incelemeye göre, 15. ve 16. yüzyıllarda, etnik açıdan nüfus durumu şöyle bir manzara arz ediyordu: 1455'te altı bin altı yüz elli bir Türk ailesine karşılık sadece beş yüz yirmi altı Rum ailesi mevcuttu. Demek ki, Rumlar toplam nüfusun ancak yüzde altı onda sekizini teşkil ediyorlardı. Türk nüfus, 1613 yılında yirmi bin dokuz yüz yetmiş, Rumlar ise ancak beş yüz doksan dört haneye yükselmişti ki, bu dönemde de Rumlar Türklerin ancak yüzde iki onda sekizi kadardı.

Rumların çoğu Mesudiye, Reşadiye ve Gököy'ün bazı köylerinde yaşıyorlardı. Mesudiye ve Reşadiye hariç 1613'te Ordu'nun diğer bölgelerinde hiç Rum kalmamıştı. Mevcut Rumlar ilk fetihlerden itibaren Türklerin geniş hoşgörüsü ve Osmanlı Devleti'nin uyguladığı zimmî hukukunun garantisi altında rahat bir hayat sürdürdüler. Ancak, 18. yüzyıl sonlarından itibaren yöreye başka yerlerden Rum ve Ermeniler gelmeye başladılar. 19. yüzyılda sayıları daha önceki yüzyıllara nazaran artmaya başladı. Bir Rum Pontus Devleti kurma hayali içinde olan kişiler, bölgede Hristiyan nüfusu artırmak için, özellikle Patrikhane'nin, Yunanistan'ın ve İngilizlerin yardımlarıyla ve Osmanlı Devleti'nin zor şartlar içinde bulunmasından istifade ederek Karadeniz Bölgesi'ne yönelik göçmen hareketini teşvik ettiler. Bilindiği gibi, merkezi idarenin zayıflaması neticesinde, 18. yüzyıldan itibaren her bölgede olduğu gibi, Karadeniz Bölgesi'nde de ayanlar ortaya çıkmış, bölgede siyasi ve idari açıdan hâkim duruma gelmişlerdi. Sözünü ettiğimiz Hristiyan göçmen hareketinin arkasında yatan siyasi gayenin ve bunun uzun vadede ortaya çıkaracağı sonuçların farkında olmayan ayanlar, bu göçmen hareketini kolaylaştırıcı rol oynadılar. [Ayanlar dönemi için bkz. Ekinci 2016]. Devlet arazilerini (mîrî veya beylik arazi)

göçmenlere icara vererek gelirlerini artırma yolunu tuttular. Böylece kısmen bölgedeki nüfuslarını artıran Rumlar, daha 1904'lerde, bağımsız bir Pontus Devleti kurma faaliyetlerine başladılar. Papadopulos adlı bir öğretmen, Merzifon Amerikan Koleji'nde Pontus Cemiyeti'ni kurdu. İtilaf Devletleri'nin desteğini kazanan bu cemiyetin bir şubesi de Ordu'da açıldı. Aynı gayeyi güden ve merkezi Samsun'da olan Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti adlı Rum teşkilâtının da Ünye ve Fatsa'da şubeleri açılmıştı.

I. Dünya Savaşı yıllarında, Rusya, Samsun yöresine büyük çapta silah göndererek, ayrılıkçı Rum gençlerini silahlandırmıştı. Mondros Mütarekesi'nden sonra, Rum çetelere İtilaf Devletleri yardım etmeye başladılar. İngilizler, sadece Samsun yöresindeki ayrılıkçı Rumlara on bini aşkın silah dağıtmıştı. Geniş ölçüde dış desteğe sahip ayrılıkçı Rumların yoğun baskı kampanyalarına karşı, yörenin Müslüman halkı tedbir almakta gecikmedi. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, 12 Şubat 1919'da bu amaçla kuruldu. İsmail Bey de teşkilatın Ordu şubesini açtı.

Pontus çeteleri, 1920'de öldürme ve kundaklama faaliyetlerini hızlandırdılar. Trabzon ve Samsun metropolit merkezlerinde Pontuşuların ihtilal belgeleri ele geçti. Yunan donanmasının 9 Haziran 1921'de İnebolu'yu bombalaması üzerine, sahili koruyabilmek ve Türk kuvvetlerinin emniyetini sağlamak üzere, Rusya'dan ve imparatorluğun iç bölgelerinden göçmen olarak Karadeniz Bölgesi'ne gelen Rumlar, geldikleri yerlere gönderildi. On beş ila elli yaş arasındaki eli silah tutan Rumların iç bölgelere nakline karar verildi. Ankara Hükümeti'nin bu kararı, 26 Haziran 1921'de yürürlüğe girdi. Lozan Antlaşması ile de söz konusu Rumlar Yunanistan'daki Türklerle mübadele edildi.

Yukarıdan beri çizmeye çalıştığımız bu kısa tablo, Ordu bölgesinde Türk fethinden itibaren Hristiyanların sayısının çok az olduğunu gösteriyor. Bunların sayısı hiçbir zaman yüzde on nispetini aşmamıştır. Birkaç istisna

hariç, Müslümanlaşıp Türkleşmemişlerdir. İmparatorluğun zayıflaması neticesinde dış güçlerin desteği ile nüfuslarını arttırma ve bağımsız bir Pontus Devleti kurma hayallerine kapılmışlardır. Ancak bu hayalleri hiçbir gerçeğe dayanmadığından sonuç vermemiştir ve sonuçta ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Bir köy temelindeki bu küçük inceleme bile bunu açıkça göstermektedir.

Bu tablonun, sadece derinliğine incelediğimiz Ordu bölgesi için değil henüz ciddi olarak incelenmemiş olan, fakat bu incelemelere imkân verecek belgeleri arşivlerimizde mevcut bulunan bütün Karadeniz Bölgesi, hatta bütün Türkiye için aynı olduğunu söylememiz mümkündür³⁶. Bu araştırmalar henüz gerçekleştirilemediği, ayrıca mevcut incelemelerin sonuçları bile gereği gibi okullarımızda gençlere sunularak ortak bir tarih şuuru yaratılmadığı için, maalesef bazı vatandaşlarımız kimlik bunalımına düşebilmektedirler. Bu bunalımı gidermenin çözüm yolu, hiç şüphesiz, spekülasyonlara girmeksizin, tarihi verilerden hareketle yapılacak ilmî araştırmalardan geçmektedir. Öyle zannediyorum ki, yukarıda vermeye çalıştığımız bilgiler, Sayın Güçtaş'ı milli kimliği hakkında tatmin edecektir.

Bu tür araştırmalar, şüphesiz, üniversitelerimizin ve diğer araştırma kurumlarımızın görevidir. Ancak, bunların sonuçlarını nesillere duyurmak eğitim kurumlarına ve bizzat vatandaşlarımıza düşmektedir. Önemli olan tecessüs sahibi olmak ve aramaktır. Arayan mutlaka bulur.

İşte, Yakup Güçtaş'ın davranışı buna bir örnektir. Köyünün kurucuları olan altı yüz yıl önceki atalarının adlarını, kimliklerini öğrenmiştir. Şimdi ona ve hemşehrilerine yeni bir görev düşmektedir. Köylerinin kurucusu bu şahsiyetleri, köy meydanına dikilecek bir mermer sütunla abideleştirmek... Atalarımıza karşı şükran borcumuzun ifadesi olacak böyle bir abide, yeni nesillerin de tarih şuurunu uyanık tutacaktır.

///

³⁶ [Bu yazıdan sonra Karadeniz Bölgesi ile ilgili birçok araştırma yapılmış ve yayımlanmıştır. Bunların bir kısmı için Bibliyografya'ya bakınız].

[DÖRDÜNCÜ BÖLÜM EK]

[ORTA KARADENİZLİNİN KİMLİĞİ]

Bilmek istersen seni
Can içre ara canı
Geç canından bul anı
Sen seni bil sen seni
Hacı Bayramı Velî

Orta Karadeniz kültürünün tahlil edilerek anlaşılmaya ve değerlendirilmeye çalışıldığı ilmî bir toplantıda, bu kültürün yaratıcısı olan insanların, kim olduklarını araştırmak öncelikli sorunlardan birisidir. Gerçekten, Orta Karadenizliler kimdir? Nereden geliyorlar? Nereye gidiyorlar?

Orta Karadenizlilerden zaman zaman mektuplar alıyorum. Bu mektuplarda dile getirilen ortak soru şudur: Ben falan köyde ya da kasabada yaşıyorum. Ailemin tarihini araştırmak istiyorum. Beş altı nesil geriye gidebiliyorum. Daha sonrasını bilmiyorum. Bu bölgede çeşitli milletlerin yaşadığı, farklı devletlerin kurulduğu, farklı kültürlerin mevcut olduğu söyleniyor. Biz kimiz? Bu konuda bize yardımcı olur musunuz? Soru aynı... İnsanlık sorusu... Kimiz? Nereden geldik nereye gidiyoruz?

Kimlik, bir kimsenin ya da bir grubun ayırt edici özelliğini oluşturan, onun başkalarından ayırt edilmesini ve kendini kendi olarak bilmesini sağlayan temel özelliği olarak tanımlanmaktadır. Kimliğe eski tabirle *hüviyet* de denilmektedir. Hüviyeti, İslam filozofları, “bir şeyin cevheri ve zâtı” anlamına gelen *hüve* kelimesinden türetmişler ve bunu *varlık* kavramını ifade etmek için kullanmışlardır. Bugün felsefî bir kavram olmaktan daha çok, sosyokültürel bir kavram olarak, genellikle kişilerin ve toplumların kendilerine has özelliklerini ifade etmek için, kimlik sözcüğüyle eş anlamda kullanılmaktadır. Ancak, bu açıdan felsefî anlamı da önemlidir, çünkü kişinin ya da grubun

kendi olabilmesi, var olmasına ve varlığını özel kılacak yaratıcılıklar içinde bulunabilmesine bağlıdır.

Evet, Orta Karadenizlilerin fert ya da toplum olarak *kimliği* ya da *hüviyeti* nedir?

Bu soruya cevap verebilmek için yöntem olarak bugün yaşayan Orta Karadenizli bir ferdi ele alarak, kimlik açısından onun özelliklerini tahlil etmekle işe başlayacağım. Örnek olarak incelenen kişinin temel özelliklerinin, Orta Karadeniz toplumunun geneline teşmil edilip edilemeyeceğini sorgulayacağım. Daha sonra, sorgulamayı zaman içinde geriye doğru götürerek, bu toplumun ilk insandan günümüze, bölgede yaşamış olan topluluklardan, etnik gruplardan, siyasi örgütlenmelerden, yani devletlerden hangisiyle ilişkili olup olmadığını açıklamaya çalışacağım.

Örnek şahıs, çok yakından tanıdığımı sandığım birisi. Adı Mehmet. Mehmet, Hoşkadem köyünde doğmuştur... Dolayısıyla, kendi iradesi dışında Hoşkademli olmuştur. Hoşkadem, Kabataş'ta; Kabataş Ordu'da; Ordu, Karadeniz Bölgesi'nde; Karadeniz Bölgesi de Türkiye'dedir. Demek ki, Mehmet, yine iradesi dışında, Kabataşlı, Ordulu, Karadenizli ve Türkiyeli olmuştur... Mehmet, köyde doğduğu ve çocukluğu orada geçtiği için, çiftçi ya da köylü sayılabilir... Bu da iradesi dışında olan bir şeydir... Mehmet, ilk ve orta öğrenimini Ordu'da, yüksek tahsilini Ankara'da tamamlamış, Avrupa'da doktora yapmıştır... Yurda dönmüş; üniversitelerde akademisyen olarak çalışmış ve öğrenci yetiştirmiştir... Görülüyor ki, Mehmet, araştırmacı, bilim adamı ve eğitimci kimliğine sahiptir... Bazı bilim kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin üyesidir. Dolayısıyla bu kuruluşlardan her birine göre, ayrı bir kimliğe sahiptir... Mehmet bu kimlikleri başkalarından tevarüs etmemiş; içinde yaşadığı şartların sunduğu imkânları değerlendirerek kendi iradesiyle ve emeğiyle kazanmıştır...

Ayrıca, Mehmet, Türk ve Müslüman olduğunu da söylemektedir. Çünkü Türklerin ülkesi olan Türkiye'de

yaşamaktadır ve bu ülkenin büyük ve egemen toplumunun kimliğini oluşturan Türk milletine mensuptur. Atalarından Müslümanlığı tevarüs etmiştir; bununla birlikte, İslamiyet'i inceleyerek onun bilincine de varmıştır. Mehmet, Müslümandır ama aynı zaman da laiktir ve demokrattır. Çünkü kişilerin inancına karışmaz. Devletin inançlar karşısında eşit mesafede durmasını ister.

Devlet, sosyal ve siyasi örgütlenmenin en üst merhalesidir. Bir devlete mensubiyet açısından, Mehmet, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin vatandaşıdır. Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olmak için çabalamaktadır. Eğer bu istek olumlu sonuçlanırsa, Mehmet, Avrupa Birliği üst kimliğini de kazanmış olacaktır. Acaba, diğer ülkeler ve milletlerle ilişkiler açısından Mehmet, nerede durmaktadır? Onlarla ortak bir kimliğe sahip midir? Evet, Mehmet *insandır*. Bütün *insanlar* gibi...

Demek ki, Mehmet'in birçok kimliği vardır. Mehmet, bu kimliklerden hepsinin bilincindedir; hepsini benimsemektedir. Bu kimliklerden hiçbirisinin, bir diğeriyle çelişmediğini ifade etmekte ve buna inanmaktadır. Her kimliğini kendi alanında kullanmakta, birini diğerine karıştırmamaktadır. Her kimliğinin işlevini o kimlik alanı içinde yerine getirmeye çalışmaktadır.

Hoşkademli Mehmet, bu konuda tek örnek değildir. Aynı konumda, benzer biçimde çok kimlikli, Fatsalı, Bafralı, Ulubeyli, Mesudiyeli, Reşadiyeli, kısaca Orta Karadeniz'in her yerine mensup başka Mehmetler vardır. Mekân ve meslek mensubiyetleri, iş kimlikleri önemli farklılıklar arz etmesine ve belki bir kısmı etnik açıdan farklı kökenlerden gelmiş olmalarına rağmen, Orta Karadenizlilerin tamamı, Karadenizlilik kimliği dışında, büyük Türkiye toplumuna, diğer bir ifadeyle Türk Milleti'ne, büyük çoğunluğu itibarıyla da İslam dinine mensupturlar. Sosyolojik ve kültürel bir bütünlük içindedirler. Hiçbiri diğerini "öteki", "yabancı" olarak görmemektedir.

Tarihî derinliklerini araştırdığımızda, acaba Orta Karadenizlilerin, bu bölgede yaşayan eski toplumlarla bağlantısı nedir? Bu soruyu cevaplandırabilmek için, bölgenin eski halklarına bir göz atmak gerekir.

Bu güne kadar yapılan araştırmalardan biliyoruz ki, M. Ö. 1700'lerden itibaren, Orta Karadeniz Bölgesi, birçok devletin hâkimiyeti altına girmiştir. Hititler, Frigler, Kimmerler, Medler ve Persler, Büyük İskender, Pontus Devleti, Roma ve Bizans İmparatorlukları, Trabzon Rum Devleti, Türk Beylikleri (Hacıemiroğulları, Taceddinoğulları, Kubadoğulları, Taşanoğulları, Bafra Beyleri), Osmanlı İmparatorluğu ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti Devleti³⁷... Böylesine siyasi değişmelere maruz kalan bir bölgenin nüfus yapısının ve kültür kimliğinin aynı kalmasının mümkün olamayacağı, değişim ve dönüşümlere uğrayacağı son derece açıktır. Nitekim öyle olmuştur.

Kimmerler dönemine kadar, ayrıntıları bilinmemekle birlikte, Orta Karadeniz nüfusunun Asya kökenli olduğu kesindir. Kimmerler Döneminde, Tirebolu-Giresun arasına Mossinoikler ve Giresun-Ordu arasına ise Khalibler yerleşmiştir. Khalibler daha sonra batıya doğru yayılmış, Ünye'yi merkez edinmişlerdir. Yine aynı dönemlerde, Samsun bölgesine beyaz Asurlular, Çarşamba-Ordu arasına Tibarenler yerleşiyor. M. Ö. 600'ler civarında, önce Sinop ve Trabzon'da Yunan ticaret kolonileri kuruluyor ve daha sonra bu koloniler bölgede yaygınlaşıyor. M. S. 324 yılından itibaren bölgede Hristiyanlık da yayılıyor. Grekçe, önce ticaret dili, Bizans Döneminde ise resmî dil hâline geliyor ve bölge kültürünü etkiliyor.

³⁷ Orta Karadeniz Bölgesi'ne, M. Ö. 1700'den M. Ö. 280 yılına kadar, sırasıyla Hititler (1700-1200), Frigler (1200-676), Kimmerler (676-546), Medler ve Persler (546-334) ve nihayet Büyük İskender hâkim oluyor. Bu dönemlerdeki yerli nüfusun Asya kökenli olduğu kesindir. M. Ö. 600'lerde, Yunanlılar, kıyılarda ticaret kolonileri kuruyorlar. İskender'in ölümünden elli yıl sonra, İran kökenli Mithridates'lerin yönetiminde Pontus Devleti kuruluyor (M. Ö. 280-M. Ö. 63). M. Ö. 63 yılında üç yüz yıl sürecek olan Roma hâkimiyeti başlıyor.

Bölgedeki önemli hadiselerden birisi de, bilindiği üzere 1204 yılında, İstanbul'un Latinler tarafından istila edilmesi, bunun üzerine, Bizans Komnenos hanedanının bir kolunun Trabzon Rum Devleti'ni kurmasıdır (1204-1461). Trabzon ve çevresine hapsolmuş bir vaziyette kalan bu devlete Fatih Sultan Mehmed son vermiştir. Fakat Orta Karadeniz Bölgesi'nin kültürel kimliğini doğru anlayabilmek için, 1040'lardan itibaren Türklerin Anadolu'ya yaptıkları akınların, özellikle 1071 yılından sonra Karadeniz dağlarının arkasında oluşan yeni siyasi, sosyal ve kültürel değişme ve oluşumların iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Burada ayrıntılara girmemiz mümkün değil... Ancak şunu söyleyebiliriz ki, daha Malazgirt Savaşı'ndan çok önce, Türkler, bütün Anadolu'da olduğu gibi, Karadeniz Bölgesi'nde de belli bir yer edinmeye başlamışlar, 1057'de Şarkî Karahisar'ı fethetmişlerdir. Malazgirt'ten hemen sonra fethedilen Trabzon üç sene Türklerin elinde kalmıştır. Bundan sonra Karadeniz Bölgesi, Danişmendliler, Saltuklular, Mengücekler ve Türkiye Selçukluları ile Bizans İmparatorluğu ya da Trabzon Rum Devleti arasında geçen mücadelelere sahne olmuştur. Türkler zaman zaman sahillere kadar inmişlerdir. Kıyı şehirleri bile iki taraf arasında zaman zaman el değiştirmiştir. Danişmendlileri ortadan kaldıran Türkiye Selçukluları, Samsun'a kadar ilerlemiş (1178) ve Müslüman Samsun'u kurmuşlardır. 1214'te Sinop'u ele geçiren Selçuklular, Trabzon Rum Devleti'ni tabi' devlet haline getirmişler; 1228'e kadar, Ünye'ye kadar olan bölgeyi Türk iskânına açmışlardır [Tellioglu 2004: 107].

1243 Köseadağ yenilgisinden sonra, Selçuklularla birlikte Trabzon Rumları da Moğollara tabi olmuşlardır. Bilindiği üzere, bu dönemde Anadolu'ya Moğolların önünden kaçan ve büyük kitleler oluşturan yeni Türk göçleri gelmiştir. İşte Orta Karadeniz Bölgesi'nin demografik yapısını tamamen Türkler lehine değiştirecek olan asıl faktör, bu dönemden sonraki gelişmelerdir. Gerçekten 13. yüzyılın ortalarından itibaren, Bizans İmparatorluğu ile ilişkileri zayıf olan Trabzon Rum Devleti, Orta Karadeniz'in dağlık bölgesindeki

Türkmen ilerlemesi önünde etkili olamayacaktır. Panaretos, 1280'lerde Khalibya bölgesinin Çepni Türkmenlerinin eline geçtiğini ve bölgenin kaybedildiğini bildirmektedir. Gerçekten, bu dönemde Türk boylarının Ordu'ya kadar olan bölgeyi *yurt tuttukları* anlaşılmaktadır. Bu Türk nüfusu, 14. yüzyılın başında bağımsız beylikler olarak örgütlenecek ve Orta Karadeniz Bölgesi'ne hâkim olacaklardır. Bunlardan en önemlisi Hacıemiroğulları ve Taceddinoğullarıdır.

Malazgirt öncesindekileri ve Malazgirt'ten sonra Köseadağ Savaşı'na kadar geçen yüz altmış iki yıllık mücadeleyi bir yana bırakırsak, Moğol baskısından sonra Anadolu'ya gelen yeni Türk kitlelerinin elli yıllık akınları ve mücadeleleri sonucundadır ki, Orta Karadeniz Bölgesi Türk iskânına açılabilmiştir. Ve bu iki beylik bir buçuk yüzyıla yakın bir süre, 1427'de Osmanlılar tarafından ilhak edilinceye kadar hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir.

Bugün Doğu Karadeniz denilince, çocuklarının aklına hemen ilk çağlarda kurulmuş Pontus Devleti ya da Trabzon Rum Devleti gelmekte; Hacıemiroğulları veya Taceddinoğulları hatırlanmamaktadır. Hâlbuki 14. yüzyıl ortalarında, Trabzon'da altı bin insan yaşarken, araştırılıp bilinmedikleri için pek dikkate alınmayan bu iki Türk beyliğinden her birinin bundan daha fazla askeri vardı [Tellioglu 2004: 47]. 1404'te Ordu'dan geçen İspanyol elçisi Clavijo, Hacıemiroğullarının on bin askeri olduğunu bildirmektedir [Clavijo 1859: 59; Klaviyo 1975: 59-60]. Taceddinoğullarının da 1386'da on iki bin askeri olduğu ve altmış bin Türk nüfusa sahip olduğu nakledilmektedir [Tellioglu 2004: 162]. Fakat hemen belirtelim ki, kanaatimize göre, asker olarak belirtilen bu kişiler aslında bölgeye yerleşmiş olan Müslüman Türk aile reislerinden başkası değildi [Karş. III. Bölüm].

Hacıemiroğullarının ilk merkezleri Mesudiye civarında, Taceddinoğullarınıninki ise Niksar'da iken, daha sonra birincilerinininki Ordu'da Eskipazar mevkiine, ikincinininki ise Çarşamba'nın bugünkü Ordu köyüne

taşınması ve her ikisinin de Ordu adını taşıması son derece ilgi çekicidir.

Özellikle bu iki güçlü beyliğin Tirebolu'dan Samsun'a ve Kelkit vadisinden Karadeniz sahillerine kadar uzanan Orta Karadeniz Bölgesi'ni tamamen Türkleştirdikleri ve Osmanlılara yaklaşık bir buçuk yüzyıllık bir Türk ülkesi devrettikleri anlaşılmaktadır. Bu iki beyliğe ait topraklar Osmanlılar Döneminde Şebinkarahisar ve Canik sancaklarını oluşturacaklardır. 15 ve 16. yüzyıl Osmanlı *Tahrir defterleri* ve 18. yüzyılda düzenlenen *Avarız Defteri*, Orta Karadeniz Bölgesi'nin bölgede yaşamakta olan Türk sosyal yapısı tarafından Türk kültürüyle nasıl işlenmiş olduğunu gözler önüne seren verilerle doludur. Bunlarla ilgili ilmî tahliller yapılmış ve sonuçlardan bir bölümü yayınlanmıştır. Bu araştırmalara göre, bölgedeki Türk dışı unsurlar, kale çevrelerinde ve çok düşük orandadırlar. Devam etmekte olan araştırmaların sonuçları da yayınlandıkça bölgenin sosyal yapısı ve kültürü hakkındaki bilgilerimiz daha da artacak ve açıklık kazanacaktır.

Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni-1922 Emperyalist Yunan Politikası ve Anadolu Felaketi- adlı kitabın yazarı Yunanlı Dr. Georgios Nakracas, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, Tirebolu, Giresun ve Ordu bölgesinde “Ortodoks Hristiyanlar ortadan kayboldular, yani ya savaşlar yüzünden yok oldular ya da Müslümanlaştılar” demektedir. Buna delil olarak da 1681’de bölgeyi gezen Kudüs Patriği Dositheos’un şu cümlesini göstermektedir:

“...Kotyora (Ordu) ıssız... Giresun’da birkaç Hristiyan var. Tirebolu da öyle, Tirebolu kalesinde hiç Hristiyan yok...” [Nakracas 2003: 208].

Aynı seyyah, 1681’de Samsun’da da tek bir Hristiyan’ın mevcut olmadığını, yakınında tek bir Hristiyan köyün bulunduğunu belirtmektedir [Nakracas 2003: 213]. İngiliz seyyah Kinneir de Samsun’da 1813’lere kadar Hristiyan nüfus olmadığını doğrular [Nakracas 2003: 213].

Az önce bahsettiğim araştırmalar, Hristiyanların bu bölgeden 1040'lardan 1280'lere kadar uzanan yaklaşık iki yüz elli yıllık bir süreçte kaybolduklarını; bunun sebebinin savaşlar, hastalıklar, tabî afetler ve bölgeden kaçış olduğunu; Müslümanlaşmanın çok seyrek meydana geldiğini, dolayısıyla demografik yapının değişmesinde önemli bir rol oynamadığını göstermektedir.

18. yüzyıldan itibaren bölgede Hristiyanları yeniden görmekteyiz. Bunların, Gümüşhane, Ürgüp Göreme, Kayseri, Niğde veya daha başka bölgelerden geldikleri anlaşılıyor. Nakracas, Yunan kaynaklarına ve Yunanlı araştırmacıların eserlerine dayanarak, Müslüman Türklerin ve Hristiyanların 1912'deki nüfuslarını vermektedir. Söz konusu göçlere rağmen, Hristiyanların bölgede hiçbir zaman çoğunluk olamadıklarını rakamlarla göstermekte; bunların Pontus'a dışarıdan gelmiş olmaları sebebiyle Pontus kökenli olamayacaklarını; dolayısıyla bu bölgede Türklerden önceki halklar açısından bir süreklilikten bahsedilemeyeceğini vurgulamaktadır [Nakracas 2003: 208-219].

Bilindiği üzere, Orta Karadeniz Bölgesi'ne gelen bu Hristiyanlar, Pontus Devleti kurma sevdasına kapılmış; çeteler kurarak isyan etmişlerse de, Millî Mücadele'den sonra, mübadeleye tabi tutularak Yunanistan'a gönderilmişlerdir.

Bir de, 19. yüzyılda, Balkanlardan ve Kafkaslardan Orta Karadeniz Bölgesi'ne gelen göçler vardır. Bunlar, buldukları bölgede huzursuz edildikleri ve sürüldükleri için Türkiye'ye, dolayısıyla Orta Karadeniz Bölgesi'ne gelmişlerdir. Kendilerini Anadolu'daki Türk halkıyla aynı gördükleri için buraya gelmişlerdir. Türk halkı da onları "öteki" olarak görmemiş, kabul etmiş ve benimsemiştir. Burada Türk kimliği, günümüz sosyal antropolojisinin tabiriyle, "büyük toplum" veya "egemen toplum" rolünü oynamaktadır. Türkiye'deki bu "büyük Türk toplumu" nun kimliği, bin yıllık bir oluşum sürecinin ürünüdür. Orta

Asya'dan, İslam medeniyetinden ya da kendisinden önceki Anadolu halklarından bir kısım kültür unsurları tevârüs etmiş olmasına rağmen, emek harcanarak kazanılmış bir kimliktir...

Kimlik tarihî bir oluşumdur, bir süreçtir. Hacı Bayramı Velî,

“Kim bildi ef’âlini / Ol bildi sıfatını / Anda gördü zâtını / Sen seni bil sen seni” diyor. Doğru söylüyor.

Demek ki, herkesin, bireylerin olduğu kadar toplumların da, dolayısıyla Orta Karadeniz toplumunun olduğu kadar, büyük Türk toplumunun ya da Türk Milleti'nin de, önümüzdeki dönemlerde sahip olacakları kimlik, geçmişte olduğu gibi, kendi iradelerine ve emeklerine bağlı olarak biçimlenecektir...

///

BEŞİNCİ BÖLÜM

ORDU ADI

Bir toplumun kültür tarihinin incelenmesinde yer adları önemli bir veri grubunu oluşturur. Çünkü yer adları, insanın tabiat ile ilişkileri sonucunda ortaya çıkar. İnsan belli bir toprak parçasıyla ilk karşılaştığında onunla tanışmak ister. Daha önce verilmiş bir adı varsa, onu öğrenir. Tanışılan bölgenin mevcut bir adının olması, oranın daha önce başkaları tarafından sahiplenildiğini, başka bir kültürün zeminini oluşturduğunu gösterir. Bu kültürün sosyal sistemi hayatta ise, yani onu yaşayan insanlar varsa, yeni gelenler oranın adını bu insanlardan öğrenir. Söz konusu çevrede yeni gelenler, başkalarıyla karşılaşmamışlarsa veya düşmanca karşılaşmalar sonucunda bölge boşalmış ve yeni gelenler tarafından sahiplenilmiş ise, orada eski kültür kalıntılarına rastlanılmış olsa bile, bu kültür ölü bir kültürdür. Bundan böyle yeni gelenler orada kendi kültürlerini oluşturacaklardır. Dolayısıyla da yerleştikleri bölgeyi tanımlayarak oraya bir ad vermekle işe başlayacaklardır.

*

Selçuklular tarafından Trabzon İmparatorluğu sınırına, Niksar, Reşadiye ve Mesudiye hattı üzerinde Kelkit vadisine ve Canik Dağları zirvelerine ve bu dağların güney yamaçlarına yerleştirilen ve bir *uç beyliği* yapısına sahip bulunan Hacıemiroğulları, hemen hemen yüz yıllık bir mücadeleden sonra Canik Dağları'ndan Karadeniz sahillerine ve Ünye'den Giresun'a kadar uzanan bölgeyi fethederek *yurt* edinmişlerdir. Sosyal yapıları gereği reisleri aynı zaman da asker olan on bin aileyi bu bölgeye iskân etmişlerdir. Yüz yıllık mücadele sonunda bölgede yerli halk pek kalmamıştır. Sadece 1380'lerde kesin fetih sırasında, Milas (Mesudiye), İskefsir (Reşadiye), Habsamana (Gölköy), Vona (Perşembe),

Bolaman ve Öksün gibi kalelerde kendilerini koruyabilen ve daha sonra mecburen teslim olan yerliler, Müslüman Türklerin her zaman uygulayageldikleri *ehl-i zimmet* hukuku gereğince buldukları yerlerde yaşamaya devam etmişlerdir [Bu tarihî arka plan için bkz. Bölüm III].

Bu iskân sırasında yerlerinde kalan yerliler, şüphesiz buldukları köy ve kasabaların adlarını muhafaza etmişler; Türkler de bu adları onlardan öğrenmişler ve kullanmaya devam etmişlerdir. Bununla birlikte, on bin ailenin yerleştiği köylere ve yeni ihdas edilen idari birimlere Türkçe adlar verilmiştir. Burada şimdilik bu yer adlarının geneli hakkında değil sadece bir ilimizin simgesi olan Ordu adının nereden geldiği meselesi üzerinde durmak istiyorum.

Bu konuda halkımız arasında anlatılan çeşitli rivayetler vardır. Bunların en meşhuru şudur: Ordusuyla buradan geçen bir hükümdar, ordugâhını Ordu'nun bugün bulunduğu mevkiye kondurmuş; halk çevreden nereye gidiyorsun?" diye sorduklarında, "Ordu'ya gidiyorum" diye cevap vermeye başlamışlar; bu sebeple, daha sonra sivil yerleşmeye de açılan mintikanın adı Ordu olarak kalmıştır.³⁸

Bu rivayetler dışında, bir Fransız bilim adamı, Ordu adının kökenleri konusunda bir makale yayımlamış [De Planhol 1978: 321-333] ve Ordu ilinin adını hiç ilgisi olmayan bir kökene dayandırmıştır. Ben *Ordu Kazası Sosyal Tarihi* [Yediyıldız 1985] adlı kitabımda, De Planhol'un görüşlerini tenkit etmiş ve Ordu adının nereden geldiğini göstermişim. Şimdi mevcudu kalmamış olan söz konusu kitaptaki verilerden hareketle konuyu yeniden ele alarak güncelleştirmek istiyorum.

De Planhol'e göre, Ordu adı saf Türkçe bir kelimedir. Fakat yer adı olarak niçin seçildiği belli değildir. Belki de bu yüzden *İslam Ansiklopedisi*'nde bu ada yer verilmemiştir. Halk arasında Ordu adı hakkında anlatılan rivayetler de doğru değildir. Antik Kotyora veya Bozukkale ile bugünkü şehrin hiçbir alâkası yoktur. 18. yüzyılın son çeyreğine kadar, Batılı seyyahların eserlerinde ve *Osmanlı metinlerinde Ordu adı*

³⁸ Bu ve benzeri diğer rivayetler için bkz. Çebi 1973: 44-48.

geçmemektedir (!). Bu adı ilk defa 1797’de Beauchamps adlı bir batılı seyyah zikretmiştir³⁹.

Kendince yaptığı bu tespitlerden sonra De Planhol, atıfta bulunduğu seyyahın “Ordu’nun iki mil uzağında küçük bir iskele ve orada bir kasaba vardır: Bozukkale adında eski bir şatonun hemen yanından geçtik” cümlesini naklediyor. Ve bu cümleye dayanarak, Ordu şehrinin 1780-90 tarihlerinde sahilden içeride kurulmuş olduğunu; fakat buranın beş-altı kilometre uzaklıktaki *Eskipazar* olamayacağını (!) iddia ediyor.

O halde Ordu adı nereden gelmiştir? Bu soruyu cevaplayabilmesi için De Planhol’ün imdadına, 1817-1819 yıllarında Karadeniz kıyılarının tarihini ve coğrafyasını anlatan P. M. Bıjışkyan’ın şu cümlesi yetiştir: “... Burası (Ordu) meskûn değildi ve ancak bizim zamanımızda Trabzonlu Hacı Avedik adlı bir çorbacının himmetiyle her millete ait evler yapıldı” [1969: 37].

De Planhol’e göre, yukarıdaki cümlede çorbacı diye tercüme edilen *işran* kelimesi aslında *eşraf* anlamına gelmektedir. Bu durumda adı geçen Avedik, Kudüs’e giderek hacı olmuş Trabzonlu bir Ermeni eşrafıdır. Öyleki De Planhol buradan, Hacı Avedik’in Ordu şehrinin kurulduğu yeri ticari faaliyetleri için bir üs haline getirmiş müteşebbis bir tüccar olduğu kanaatine ulaşıyor. Ona göre, Avedik’in bu teşebbüsü, en azından iki asırdan beri nüfus yoğunluğunun büyük olduğu Karadeniz’in güney-doğu sahilleri halkını sahilin daha batı kesimlerindeki, eskiden beri ağaçlı, bataklık ve yarı çöl ve ancak yakın zamanlarda yeniden iskân edilen kıyı delta ovalarına doğru iten büyük toprak kolonizasyonu ve göç hareketinin bir parçasıdır. Bu sebeple muhtelif ırk ve dinlere sahip birçok kişi Hacı Avedik’i takip ederek batıya doğru göç etmişlerdir. *Ordu* sözcüğü, askerî ordugâh anlamına geldiği gibi, 19. yüzyıl başında *pazar yeri* anlamına da geliyordu. Öyleyse, Avedik’in ticaret üssü olarak kurduğu ve muhtelif

³⁹ De Planhol’ün referansları için kendi makalesine ya da Yediyıldız 1985’in ilgili bölümüne bakılabilir.

menşe'lerden tüccar ve sanatkârların toplandığı küçük pazar yerine, “mahallî iptidai dükkânlar topluluğu” anlamına gelen *ordu* adı verilmiştir. Böylece bu âlimane hükme ulaşan De Planhol, muzaffer bir kahraman edasıyla, yukarıda bahsettiğim, Ordu adıyla ilgili rivayete atıfta bulunarak, makalesini şöyle bitiriyor:

“Ordu halkının hayalinde canlandırmaktan hoşlandığı hükümdar, Trabzonlu Ermeni bir tüccardır... Şehre adını veren şey ise, büyüleyici bir ordugâhtan daha çok kısa yoldan yapılmış mütevazı bir dükkânlar topluluğudur. Bu tespitlerden sonra, Ordulular için bu konu artık bir folklor malzemesi olamayacaktır. Onları hayalleriyle baş başa bırakmak acaba daha iyi olmaz mıydı?”

Görüldüğü gibi araştırmacımız bayağı hümanist! Gerçeği ortaya çıkararak Orduluları hayallerinden mahrum ettiği için üzülüyor! Ne var ki, De Planhol'un muhayyilesinin de oldukça zengin olduğu anlaşılıyor. Eğer onun ileri sürmüş olduğu tez, planlı bir tahayyülün eseri değilse, büyük bir ihmâlin neticesi gibi gözüküyor. Çünkü De Planhol'un iddiasının aksine, *Ordu* adı, Osmanlı metinlerinde geçmektedir. Bilindiği gibi, *Tahrir Defterleri*, Türkiye'nin yer adı araştırmalarında en önemli kaynaklardan birini teşkil etmektedir. Eğer araştırmacımız bu *Defterleri* ihmal etmemiş olsaydı, Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki Ordu adının daha 1455'te mevcut olduğunu görecekti [Yediyıldız-Üstün 1992: 26, 29, 31-37]. Dolayısıyla Osmanlı metinlerinde, sadece söz konusu *Tahrir Defteri'nde* en az on beş defa geçtiğini anlayacak, Beauchamps'ın yukarıda zikredilen cümlesini daha doğru yorumlayacak ve bu seyahatnamede söz konusu edilen yerin fetihten sonra Ordu diye adlandırılan Eskipazar olduğunu kabul edecekti. Zaten, yeni şehir, kurulduktan sonra bir müddet, -kurulduğu yerde fetihten bu yana bulunan ve hâlâ Ordu'nun bir mahallesini teşkil eden- Bucak adıyla anılmıştır. Daha sonra, halkla birlikte Eskipazar'dan yeni şehre göçüp gelen Ordu adı, halkın da talebi üzerine tekrar bölgenin idari adı olarak resmileşmiştir.

Bu defter, fetihten itibaren *Ordu* isminin Eskipazar'ın adı olarak mevcudiyetini kesin bir biçimde ispatlamaktadır.

Diğer taraftan, Hacı Avedik'in dükkânlarından önce, yeni Ordu şehrinin temelini eski Türk-İslam geleneğine göre atıldığını gösteren başka Osmanlı vesikaları da vardır. Burada, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilen bir *Vakfiyeden*⁴⁰ söz etmek istiyorum. 1222/1807 tarihli bu vakfiye, Anadolu Vilâyeti Şarkî Karahisar kazasına bağlı Bayramlı kasabası Bucak iskelesinde oturan hayrat sahibi Ali Ağa ibn Abdullah bin Abdullah bin Abdurrahman adında birine aittir. Vakfiyeden anlaşıldığına göre, Bucak iskelesinde vâki Seyyid el-Hac İbrahim Ağa adlı hayır sahibinin bina eylediği cami zaman içinde harap olmuştur; bu haliyle orada namaz kılmak mümkün değildir. Hâlbuki bu caminin cemaati da çoktur. Bu durumu göz önünde bulunduran Ali Ağa buraya yeni bir cami yaptırıyor ve masrafları için de bir evi ile iki bin beş yüz kuruş parasını vakfediyor. Camiye beş vakit namaz kıldırması için bir imam, cuma ve bayram namazlarında hutbe okuması için bir hatip, ayrıca müezzin, kayyum ve mütevellî tayin ediyor. Kazanın müftüsüne de vakfin nazırlık görevini veriyor. Caminin diğer ihtiyaçları için de tahsisat ayırıyor.

Bu tarihi belgede adı geçen cami, halk tarafından Orta Cami veya Atik İbrahim Paşa Camii diye bilinmekte olup hala mevcuttur. Caminin kitabesi 1216/1801 tarihlidir. Demek ki, kitabe caminin yapılışından beş-altı yıl sonra tanzim edilmiştir. Kitabeden anlaşıldığına göre, bu cami, Tayyar Mahmud Paşa Canik Muhassılı iken, onun vekili Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır [Kırş. Çebi 1973: 50]. Vakfiyede adı geçen Ali Ağa budur⁴¹.

*

Yukarıda anlatılanları genel bir değerlendirmeye tabi tutacak olursak, aşağıdaki sonuçları çıkarmamız mümkündür.

Hacı Avedik'in dükkânları hakkındaki haber, 1817-1819 tarihlerini taşıdığına göre, bu hadiseden en az yirmi-yirmi beş yıl evvel, bugünkü Ordu'nun temelini teşkil eden Bucak İskelesi'nde ve şehrin tam ortasında bir cami yaptırılmıştır.

⁴⁰ VGMA, Defter No: 382, s. 283-284.

⁴¹ [Bu cami hakkındaki bir yazı için bkz. Pala 2015: 315-320]

Bu caminin çevresine yerleşmeler olmuş, fakat zamanla cami harap olduğu ve burada beş vakit namaz kılan birçok cemaat da mevcut bulunduğu için, 1807’lerde başka bir hayır sahibi, daha doğrusu burada ikamet eden Canik Muhassıl vekili Ali Ağa tarafından yeniden inşa edilmiştir. Elbette burada cami tek başına mevcut değildir. Onun etrafında bir takım evler ve dükkânlar da vardır. Nitekim caminin akarları arasında iki tane de ev bulunmaktadır. Bu yapılaşmanın akabinde Hacı Avedik de buraya gelip dükkânlar yapmış olabilir: Fakat bu olayın, şehre Ordu adının verilmesiyle hiçbir alakası yoktur. Zira Ordu adı, yukarıda da belirttiğim gibi, bölgenin Türkler tarafından fethi tarihi olan 1380’lerden itibaren mevcuttur ve Eskipazar’ın bulunduğu yer, bu adla tesmiye olunmaktadır.

Ordu adının kökeni konusunda yanlışlığa düşen De Planhol’ün bahsettiği doğudan batıya doğru vuku bulan göç hadisesi doğrudur. Çünkü 1613 tarihinden önce, bugünkü Ordu’nun yerinde bulunan Bucak köyünde Türklerden başka etnik unsur olmadığı gibi bölgenin merkezi olan iç kısımdaki Nefs-i Ordu’da da başka unsurlara rastlanmamaktadır. Fakat iki yüz yıl sonra, bölgenin karışık etnik yapısından söz edilmektedir. 1287/1871 tarihli *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon’a göre* [s. 88-89], Bucak kazasında yani Ordu’da iki bin beş yüz kırk bir Müslüman hane yanında beş yüz otuz beş Rum ve üç yüz doksan sekiz Ermeni hane vardır. Bu Ermeni ve Rumlar, 19. yüzyıl başlarında ülkenin çeşitli yerlerinden göç ederek bu bölgeye gelip yerleşmişlerdir. Bu göç hadisesinin asıl sebeplerinin ve sosyo-ekonomik ve siyasi sonuçlarının ayrıca incelenmesi gerekir.

Biz burada tekrar Ordu ilinin adına dönelim ve bu ismin bölgeye fetihle birlikte verilmiş olduğunu bir kez daha belirttikten sonra, kısaca bunun kökeni üzerinde duralım.

[Bahaeddin Ögel, Ordu adının Türkler tarafından başkent anlamında kullanıldığını ve bunun Büyük Hun Devleti Döneminden beri var olduğunu, eski Türk Yazıtları’nda da yer aldığını belirtmektedir. Ona göre, bu kelime eski Çin kaynaklarında da “Ordu” olarak yazılmıştır. Sözcüğün aslı

Türkçe'dir. "Orta" veya "Ortu" biçiminde de söylenmiştir. Türklere göre, nerede bir devlet varsa, onun bir "ortası" bulunurdu. Burada ya devlet başkanı ya da ordu başkomutanı otururdu (Ögel 1971: II/127). Uygurlar, Orhun kıyısında yer alan başkentlerine *Ordu-Balıg* adını vermişlerdi. *Kağan otağının bulunduğu şehir* anlamına geliyordu. Askeri bir karargâh niteliği taşıyan bu şehirde, hükümdar ailesi, çocukları, koruma birlikleri ve diğer görevlileri, hep beraber otururlardı (Ögel 1971: II/122). Göktürklerden ve Uygurlardan etkilenen Hitay İmparatorluğu da başkentlerine ve hükümdar saraylarına "ordo" veya "ordu" dediler. Ordu kelimesi aynı anlamda Cengiz Han İmparatorluğunda ve ondan neşet eden diğer devletlerde de kullanıldı. Hükümdar çadırının rengi de bu adlandırmalarda rol oynuyordu. Mesela Altın-Ordu Devleti'nin adı bile, devlet başkanı olan Batu Han'ın "otağ" da denilen altın ve altın renkli büyük çadırından geliyordu. Bunun gibi, Sarı-Ordu, Gök-Ordu, Ak-Ordu hanlıklarının adı da otağlarının rengine izafeten verilmişti. Tabii otağın bulunduğu yer anlamına da geliyordu ordu. Daha sonraki dönemlerde çadırın yerini saray almıştır. Karahanlı Devleti'nin başkenti Kuz-Ordu idi (Ögel 1971: II/123-129; Ögel 1985: I/261 vd)]⁴².

*

Ordu kelimesi, Balasagunlu Yusuf Has Hâcib'in 1069 yılında yazdığı *Kutadgu Bilig* adlı meşhur eserinde "saray" ve "şehir" anlamında kullanılmıştır [1979: 345]. Yine aynı dönemin meşhur Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un 1072'de tamamladığı *Divanü Lügati't-Türk* adlı sözlüğünde ise bu kelime "hakanın oturduğu şehir" olarak açıklanmıştır. Hatta buradan hareketle Kaşgar şehrine "Ordukend" denilmiştir [1985: 124]. Yine bu esere göre, "Ordulanmak", baş şehir edinmek, "Ordhulanmak" ise, *yurt tutmak*, yerleşmek manalarını ifade etmektedir.

⁴² Moğolların Gizli Tarihi'nde Ordu ile ilgili şöyle bir açıklama geçmektedir: "XIII. Asır seyyahları 'küren'den ve umumiyetle çadır ve arabaların toplu ve kalabalık halde bir yerde bulunduğundan bahsetmiyorlar. Çan-Çun, binlerce çadırdan ibaret iki kamptan bahsediyorsa da, bu *ordu*, yani prenslerin ve han kadınlarının kampı, karargâhı (sefer sarayı) idi" (Vladimirtsov 1987: 74). Ordu kelimesinin etimolojik analizi için bkz. İbn Battûta 2000: I/491, çevirenin notu: 22.

Ordu ilimizin adı da işte bu geleneğe dayanmaktadır. Yöreyi 1390'larda fetheden Hacıemiroğulları, başkentlerine bu adı vermişlerdir ki, ilk yeri Eskipazar'dır. Fatih döneminde yazılan *Tahrir Defteri*'nde de, yukarıda belirtildiği gibi, Hacıemiroğulları'nın merkezi olan Eskipazar, "*Bölük-i Niyabet-i Ordu be-ism-i 'Ulvi*" olarak geçmektedir [Yediyıldız-Üstün 1992: 26]. "Bölük"ün bir askerî birlik anlamına geldiğini biliyoruz. Hacıemiroğulları, sosyal yapıları gereği, bu bölgeye *böülük*lere ayrılmış aile grupları ya da askeri birlikler halinde gelmiş ve yerleşmişlerdir. Fetih de bu birliklerle ve bu düzen içinde gerçekleşmiştir. 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre, 'Ulvi adıyla da bilinen *Ordu Niyabeti Bölüğü*, merkez dışında sekiz köy ve iki mezradan oluşmaktadır. Bu köy ve mezarlar, Hasanbeylü, Süleymanbeylü⁴³, Gedüklü, Osmanlu, Karacaömerlü gibi bölgenin fethine katılmış kişilere mensubiyet ifade eden şahıs adlarıyla tesmiye olunmuşlardır. Yine bu deftere göre, Ordu'nun merkezinde zanaatkârlar cemaatı ve vergi muafiyetine sahip olan diğer kişilerden başka, bir de *Cema'at-ı 'Ulvi* diye anılan başka bir grup daha vardır. Metnin bağlamından anlaşıldığı üzere, bu *Cema'at-ı 'Ulvi* ifadesi *Cema'at-ı Ordu* tamlamasıyla eş anlamda kullanılmıştır ve "aile oymağı" anlamına gelmektedir ve büyük bir ihtimalle de bu oymak, bölgeyi Türkleştiren Hacı Emir İbrahim bin Bayram'ın mensup olduğu oymak olmalıdır. Dolayısıyla, Ordu böylece, Türk geleneğine uygun olarak, Hacıemiroğulları Beyliği'nin sarayının bulunduğu başşehrinin de adı olmuş ve günümüze kadar gelmiştir. Ordu kelimesinin başşehir anlamına geldiğini göstermek için, birçok örneğine rastladığımız Türkistan'a gitmeye de gerek yoktur⁴⁴. Hacıemiroğullarının çağdaşı ve Samsun yöresindeki komşusu olan Taceddinoğullarının

⁴³ [Bu yer adı, Hacı Emir'den sonra Bey olan Süleyman Bey'in adına izafeten verilmiş olmalıdır.]

⁴⁴ Türkmen Beylerinden bazılarının oturduğu kasabalara ordu adının verildiğini biliyoruz: Mesela, "Mukaddesi'nin sözlerinden anlaşıldığına göre. X.yüzyılda Balasagun ile Taraz'ın takriben 100 mil doğusundaki Mirki kasabası arasında Türkmen adlı bir kavim yaşıyordu. Bu kavimin meliki Ordu adlı bir kasabada olup Balasagun yakınında idi." (Sümer 1980: 28-29. krş. s. 50, 56) .

başşehri de Ordu adını taşımaktadır. Çarşamba'nın güneyinde Taceddinoğulları beylerinin vakıflarının ve türbelerinin bulunduğu bu başkent de Ordu adlı bir köy olarak hâlâ varlığını korumaktadır [Yediyıldız 1985: 58, not: 274].

[Faslı meşhur Müslüman Arap seyyah İbn Battûta, 14. yüzyılda, Kıpçak Bozkırlarında dolaşırken Beşdağ çevresinde yaptığı gözlemlerine dayanarak Türklerin “Ordu” kelimesini kullanış biçimini şöyle anlatıyor: “Bişdağ denilen mıntıkada sıcak su kaynakları var. Türkler buralarda yıkıyor ve bu sulara girenin her türlü hastalıktan korunacağına inanıyorlar. Ramazanın ilk günlerinde karargâha geldiğimiz vakit etrafın boşalmış olduğunu gördük. Geçtiğimiz konakları bir kez daha katedip geriye döndük. Daha yakınlara götürülmüş olan orduya ulaşarak çadırımı bir tepenin üzerine kurdum. Önüne de bayrağımızı diktirdim. Araba ve atları çadırın arkasına bırakıp ‘ordu’ya yöneldim. Türkler karargâh kurdukları yere ‘ordu’ diyorlar. Orduyu gördüğümüz zaman câmii, çarşıları, halkı, mutfak bacalarından yükselen dumanlarıyla kocaman bir yürüyen şehirle karşı karşıya olduğumuzu anladık! Ordu denilen bu büyük karargâh şehir, atlarla çekilen arabalarda taşınıyor. Konaklamak üzere seçilen yere varılınca hafif malzemedен yapılan evler, çadırlar ve eşya arabadan indiriliyor. Çok kısa bir zamanda çarşılar, mescitler ve obalar kuruluyor” (İbn Battûta 2000: I/473). İşte fethedilen bölgeye kalıcı olarak iskân sırasında “yürüyen şehrin” son kez konakladığı yer “Ordu” adıyla yeni devletin başkenti oluveriyor... Tıpkı Hacıemiroğullarının başkenti olan Karadeniz’in incisi Ordu gibi...]

Netice itibarıyla, bu küçük inceleme, milletlerin kendi tarihlerini çok iyi incelemeleri ve bilmeleri gerektiğini açık seçik göstermektedir. Zira gerçeklere hiç uymasa bile, başkaları uzun vadeli amaçlarına zemin oluşturmak üzere tarih uydurabilmekte ve bunu da ilim diye satabilmektedirler.

[Bu bölüme bir ekleme yapmak zorundayım. Ordu vilayetinin resmî web sayfasında şöyle bir cümle yer alıyor: "...Hacıemir Beyi İbrahim'in oğlu Bayram Bey tarafından kurulan Eskipazar'ın o günkü adı şöyledir: 'Bölük-i Niyabet-i Ordu bi-ism-i Alevî' dir. Hemen belirtmek gerekir ki, *buradaki alevî, bu günkü manasında kullanılmıyor*⁴⁵, bir cemaat, bir sülale anlamında kullanılıyordu"⁴⁶. Hikmet Pala, bu değerlendirmeyi bir yazısında eleştiriyor (Pala 2013: 269 vd.)⁴⁷ ve haklı olarak bu bilginin kaynağını sorguluyor. Ve benim yukarıdaki sonuç satırlarımdan önceki paragraftaki bazı cümlelerimi şu şekilde naklediyor:

[“Tahrir Defteri’nde de (1455 Tahrir Defteri), ... Hacıemiroğulları’nın merkezi olan Eskipazar, “Bölük-i Niyabet-i Ordu bi-ism-i Alevî” olarak geçmektedir. (...) Yine bu deftere göre, Ordu’nun merkezinde zanaatkârlar cemaatı ve vergi muafiyetine sahip olan diğer kişilerden başka, bir de Cema’at-ı ‘Alevî diye anılan başka bir grup daha vardı (...). Metnin kontekstinden (bağlamından, bütünlüğünden) anlaşıldığı üzere, bu Cema’at-ı ‘Alevî ifadesi Cema’at-ı Ordu tamlamasıyla eş anlamda kullanılmıştır ve “aile oymağı” anlamına gelmektedir ve büyük bir ihtimalle de bu oymak, bölgeyi Türkleştiren Hacı Emir İbrahim bin Bayram’ın mensup olduğu oymak olmalıdır” (Pala 2013: 269; 2015: 337)⁴⁸.]

[Benim böyle bir yorum yapmamın sebebi, hem yukarıda da belirtildiği gibi 1455 tarihli *Tahrir Defteri*’nin bağlamı hem de bu konuların uzmanı olan Faruk Sümer’in “Cema’at-ı Ordu-yı Ulaş” gibi birçok Türkmen cema’atının adında geçen “Ordu” kelimesini “...aile oymağı” olarak açıklamış olması idi. Bunu Sümer’e atıf yaparak başka bir kitabımda da daha önce yazmıştım (Yediyıldız 1985: 58). Valiliğin web sayfasındaki “Hemen belirtmek gerekir

⁴⁵ İtalik yazım bana aittir.

⁴⁶ [<http://www.ordu.gov.tr/ordunun-tarihcesi>. (Erişim Tarihi: 10.07.2017)].

⁴⁷ [Pala bu konuya çok önem vermiş olmalıdır ki, aynı yazıyı gözden geçirerek Ordu ile ilgili ikinci kitabına da koymuştur (2015: 337-342)].

⁴⁸ [Pala’nın benim metnimden çıkardığı yerler (...) işaretiyle gösterilmiştir. Bir paragraf içinden parça parça alıntılanan bu cümleler, bir bütün olarak alıntılanıyormuş gibi ve iki paragraf halinde verilmiştir].

ki, *buradaki alevi, bu günkü manasında kullanılmıyor*” cümlesi, benim yazılarımın hiçbirinde yoktur. Çünkü burada ben “Alevî” kelimesi üzerinde durmuyorum. Ordu ilinin “Ordu” olarak adının nereden geldiğini araştırıyorum. Burada kişilerin ya da oymakların din ya da mezhep mensubiyetlerini sorgulamıyorum. Benim yazımın işin bu yanıyla uzaktan ya da yakından hiçbir alakası olmadığı apaçık ortadadır. Kaldı ki, “cema’at-i Ordu bi-ism-i Alevî” taifesinin, “aile oymağı” olarak tanımlanması, bu oymağın aynı zamanda dinî mensubiyet açısından “Alevî” inancına sahip olmaması sonucunu doğurmaz. Böyle bir grubun aynı zamanda “Alevî” inancına sahip bir “aile oymağı” olması pekâlâ mümkündür. Bilim adamlarının işi, inceledikleri toplumu yargılamak veya kendi inanç ve düşüncelerine göre onlara farklı kimlikler yüklemek değil onları anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Ordu yöresi halkının dinî inanç ve yaşayış tarihini incelemek ayrı bir konudur. Yürütmekte olduğumuz yörenin kültür tarihi üzerindeki araştırmalarımız kapsamında bu konu üzerinde ileride ayrıca durulacaktır. Biz şimdi tekrar Ordu ilimizin adı meselesine dönelim. “Ordu bi-ism-i Alevî” terkindeki Ordu” kelimesini yukarıda yeterince açıklamış bulunuyoruz. Bu terkinin geçtiği ve bilebildiğimiz en eski arşiv belgesi, ilki 1455 tarihli olan *Tahrir Defterleri*’dir. Siyakat ile yazılmış olan bu defterlerden beşi, ilk defa 1970’li yıllarda tarafımızdan okunmuş ve *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*’nde sorgulanarak değerlendirilmişti⁴⁹. “Ordu bi-ism-i Alevî” terkinin ikinci unsuru olan “Alevî” kelimesinin bu biçimiyle okunuşu da tamamen bana aitti. Hangi alfabeye olursa olsun eski veya yeni el yazması metinlerin okunuşu kolay iş değildir. Bazen başka alfabeye yazılmış eski metinlerin çevriyazısını yapanlar veya editörler *kolay okumanın* (*lectio faciliior*) tuzağına düşebilmekte ve olmayan kelimeler icat edebilmektedirler⁵⁰. Metinler çözüldükçe kolay

⁴⁹ Bu kitap 1985’te yayımlandı. Ayrıca burada kullandığım ilk üç tahrir defteri de diğer meslektaşlarla birlikte tarafımızdan yayımlandı (Yediyıldız-Üstün 1992; Yediyıldız-Üstün 2002; Yediyıldız-Üstün-Öz 2002).

⁵⁰ Metodoloji kitaplarında bu konuda ilgi çekici örnekler verilmektedir. Meselâ, bir editörün bir el yazmadaki kötü yazılmış “*couronnement*” (kemâl, olgunluğa ulaşma, taçlanma) kelimesini “*commencement*” (başlangıç) olarak okuduğu ve cümlelerin bağlamıyla tezat teşkil ettiği hususunda bkz. Halkın 2000: 37.

okumalarla yetinilmemesi gerekiyor. Bütün ihtimallerin göz önünde bulundurulması, kelimelerin kullanıldıkları metnin ve genel kültür ortamının bağlamı ve bütünlüğü içinde değerlendirilerek anlamlandırılması gerekiyor. Bu zâviyeden bakınca Ordu'nun diğer adı olan ve eski yazıda “ayın-lâm-vav-ye” harfleriyle yazılan kelimeyi vaktiyle -kolay okumanın yönlendirmesi sonucunda- “Alevî” biçiminde okumakla hata yapmış olduğumu ve bu kelimenin bu bağlamda “Ulvi” olarak okunması gerektiğini düşünüyorum. Şimdi bunun sebeplerini açıklamaya çalışacağım ve böylece bir yanlış düzeltilmiş olacaktır.

1. Yukarıda da bahsettiğim gibi, “Cema’at-ı Ordu-yı Ulaş b. İlyas” gibi Ordu kelimesinin geçtiği cemaat adlarını, Faruk Sümer aile oymağı olarak nitelendiriyordu (Sümer 1950: 454-455). Y. Halaçoğlu'nun *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar* (2009) adlı kitabının fihristine baktığımızda, buna benzer birçok örnekle karşılaşırız:

- “Ordu-yı Alpı Beğ Cemaati” (s.1745),
- “Ordu-yı Eredna Beğ Cemaati” (s.1927),
- “Ordu-yı Hanbeğ Cemaati” (s. 2130),
- “Ordu-yı Murad Beğ Cemaati” (s. 1113),
- “Ordu-yı Sevündük Cemaati” (s. 2025),
- “Ordu-yı Timur Cemaati” (s. 2201),
- “Ordu-yı Ulaş Cemaati” (s. 2248),
- “Ordu-yı Ahmed Beğ bin Özer Cemaati” (s. 872), vs...

Bu isimler dikkatlice incelendiği zaman buralardaki Ordu'nun ve “cemaat”in hep şahıs adlarıyla belirlendiğini görüyoruz. Bu bağlamda, bizim 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki “Bölük-i Niyabet-i Ordu bi-ism-i Alevî” ve “Cemaat-i Alevî” (Yediyıldız-Üstün 1992: 26-27) terkiplerindeki “Alevî” kelimesinin şahıs adı olarak okunması gerekir. “Alevî” bir nisbe olup şahıs adı değildir. Ancak kelimenin eski harflerle yazılışındaki “ayın-lâm-vav-ye” harflerini görünce insanın aklına en kolay okunuşu

olan “Alevî” gelmektedir. Ancak bunun şahıs adı okunması gerektiğini düşününce aynı “ayın-lâm-vav-ye” harflerinin şahıs adı olarak “Ulvî” diye okunması icap ettiği açıkça kendini göstermektedir. Dolayısıyla ilgili dönemlerin cemaat ve yer adı verme geleneği bağlamı içinde tam olarak yerine oturmaktadır.

2. Diğer taraftan, söz konusu terkipteki “ayın-lâm-vav-ye” harflerinin “Alevî” biçiminde okunmasının hiç de yanlış olmadığını düşünerek, “Alevî” nisbesinin belli bir inanç grubunu ifade ettiği tarzında bir iddia ortaya konulursa, bunun da doğru olamayacağını dönemin Türkiye toplumdaki kültürel bağlam bize açık olarak göstermektedir. Çünkü “Alevî” kelimesinin bu anlamıyla 1455 tarihli bir Osmanlı metninde mevcudiyeti pek mümkün gözükmemektedir. Konunun uzmanı araştırmacılar, çağımızda “Alevîler” olarak tanınan iki inanç mezhebi olduğunu; bunlardan birinin genellikle Lübnan, Suriye ve Hatay yörelerinde varlığını sürdüren *Nusayrilik*, diğerinin ise 13. yüzyılda Anadolu’daki sosyal ve dinî kaynaşmaların⁵¹ bir sonucu olarak ortaya çıkan ve 16. yüzyılda Safevîlerin propagandası ile gelişen *Kızılbaşlık* oluşunu belirtmektedirler. Bu mezhebe bağlı olanlar Osmanlı resmî belgelerinde *Kızılbaş* veya *Râfiziler* diye anılmışlardır. Bununla birlikte bu gruplar kendilerini *Alevî* nisbesiyle tanımlamışlardır (Ocak 1989: II/369; Teber 2007: 19-38). Gerçekten Osmanlı-Safevî mücadelelerine kadar Anadolu’da Sünnî-Alevî ayırımı yoktu. Safevî propagandası sonucu Osmanlı bünyesindeki bazı halk kesimi, Osmanlı hâkimiyetini tanımaz olmuş, Sünnî Osmanlı iktidarının içerdeki hasmı hâline gelmişti. “Böylece, İslam’ı kabul ettiklerinden bu yana Türk tarihinde ilk defa Anadolu’nun Müslüman Türkleri Sünnî ve Kızılbaş (Alevî) olmak üzere, birbirine muarız iki kesime bölünmüş oluyordu” (Ocak 1998: 103). Nitekim bizim tahlil ettiğimiz Ordu bölgesiyle ilgili *Tahrir Defterlerinde* de Kızılbaş kelimesi 1547’de geçmeye başlıyor. Canik Dağları’nın güneyinde, Safevî propagandalarının etki alanlarına daha yakın olan Milas/Mesudiye’nin on kadar köyündeki bazı kişilerin malikâneleri, “Kızılbaş” oldukları için ellerinden

⁵¹ Bu oluşum sürecinin ayrıntılı tahlili için bkz. Ocak 1992.

alınıyor ve padişah hassına dâhil ediliyor (Yediyıldız 1985: 88). Bu olay Ordu bölgesinde de Sünnî-Alevî ayrışmasının Osmanlı-Safevî mücadelesinden sonra ortaya çıktığının ayrı bir kanıtıdır.

3. 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki *insan kadrosu* yakından incelendiği zaman, çok düşük orandaki Hristiyanlar dışında geri kalanların tamamının aynı inanç ve kültürel yapı içinde yaşayan Müslüman Türkler oldukları görülmektedir. Elbette bunlar İslamiyet öncesi Türk kültür unsurlarını İslamiyetle bir terkibe ulaştırarak Anadolu'ya taşımışlar, geldikleri bu coğrafyanın sunduğu tabî ve yerli kültür unsurlarını da en iyi şekilde değerlendirerek bu terkibi daha da tekâmül ettirmişlerdir. Bu insanlar, inancıyla, yaşayış biçimiyle ve eylemleriyle uyum içinde yaşayan, yeni geldikleri bir coğrafyayı hep birlikte vatanlaştıran ve devlet kuran yaratıcı bir toplumdur. Anadolu'nun Müslüman Türklere açılışı dönemlerinde Hacıemiroğulları da öyleydi, Taceddinoğulları da öyleydi, Osmanoğulları da!... Ve elbette diğerleri de!.. Eğer 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki -Ordu'nun diğer adı olan- "ayın-lâm-vav-ye" harfleri "Alevî" diye okunur ve bunun da söz konusu grubun dinî anlayışına nispetle kullanıldığı ileri sürülürse, hemen belirtmek icap eder ki, söz konusu grubu oluşturanların sayısı sadece on dokuz hanedir. Hâlbuki bu defterde 7.177 hane kayıtlıdır. Bunların 526'sı da Hristiyan'dır. Öyleyse, Hacıemiroğulları halkının büyük çoğunluğunu nasıl tanımlayacağız? Diğer taraftan, burada söz konusu olan toplumun 13-15. yüzyıllarda tasavvur ettiği ve yaşadığı inanç manzumesini bugünkü Alevîlik ve Sünnîlik ile aynileştirmenin hiçbir bilimsel ölçüye sığmayacağı da son derece aşikârdır. Toplumumuzun bütün kesimlerinin yaşadığı kültür unsurlarını birbiriyle çatıştırmak yerine, tarihimizde dünden bugüne kadar var olan tarihî ve kültürel olgunun en ince ayrıntılarına kadar bilimsel tahlillere tabi tutulması; elde edilen sonuçların çağdaş dünyanın kazanımlarıyla kıyaslanarak yepyeni, bize özgü yepyeni tasavvurlar ve tasarımlar ortaya konulması

ve bunların eyleme dönüştürülmesi gerekmektedir. İşte o zaman yeni bir medeniyetin temellerinin atılmasına son derece sağlam bir ortam hazırlanmış olabilecektir.

4. Yukarıda sergilemeye çalıştığımız mütalaalar ve mülahazalar, “*Ordu bi-ism-i Alevî*”, “*cema’at-i Alevî*” (Yediyıldız-Üstün 1992: ya da “*Ordu nâm-ı diğer Alevî*” (BOA, TD 255: 305) terkiplerinde yer alan “*Alevî*” kelimesinin “*Ulvî*” olarak düzeltilmesi gerekmektedir. Bu iki kelimenin Osmanlıca yazılışı aynıdır ve “*ayın-lâm-vav-ye*” harflerinden oluşmaktadır. Bulunduğu bağlama göre farklı okunması gerekmektedir. *Ulvî* kelimesi, Arapça “*ulüvv*” (büyüklük, yücelik) kökünden gelmektedir. *Yüce*, yüksek; eşsiz, benzersiz özellikler taşıyan; gökle ilgili, semavî; manevî ve ruhanî âlem ile ilgili anlamlarına gelmektedir. Dilimizde, *Ulvi* sözcüğü erkek adı, aynı kelimedenden gelen *Ulviye* de kız adı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla, Ordu’nun *Tahrir Defterleri*’nde yer alan eski yazı ile yazılmış adını, Türklerin ilgili çağlarda ad verme geleneği ve kültür ortamı bağlamında “*Ordu be-ism-i ‘Ulvi*”⁵² biçiminde okumak daha doğru gözükmektedir. Bunu günümüz diline, “*Ulvi* adıyla meşhur Ordu” diye çevirebiliriz.

///

⁵² Dikkat edilirse “*Ordu be-ism-i ‘Ulvi*” terkinde bir düzeltme daha yapmış bulunuyoruz. O da “*bi*”nin “*be*” olarak okunmasıdır. Osmanlıca’da isimlerin başına gelen “*b*” harfini Arapça “*bi*” olarak ya da Farsça “*be*” olarak okumak mümkündür. “*Bi*”, Arapça’da “*ile*” anlamına gelen zarf yapan bir ön ektir. “*Be*” ise Farsça’da kelime başına getirilerek zarflar teşkil eden “*ile, için, ...e kadar, ...e göre*” anlamında ön ektir. Mesela “*be*” eki ve *ism* anlamına gelen “*nâm*” ile *be-nâm* sıfatı türetilmiştir ki “*adlı, isimli, adlandırılmış; namlı, ünlü, meşhur anlamlarına gelmektedir. ‘Be-ism’ ‘be-nâm’ ile eşanlamlıdır. Bununla birlikte, söz konusu kelimenin burada ‘be-ism’ şeklinde okunması daha doğru gözükmektedir.*

ALTINCI BÖLÜM

ŞAHIS ADLARI

Bir insanı diğerlerinden ayıran ve onun hüviyetini tespit eden en önemli hususiyetlerden birisi, söz konusu kişinin özel bir ada sahip olmasıdır. Kişilere ad verme uygulaması bütün toplumların ortak âdetidir. Ancak bu âdete verilen değer, veriliş biçimi ve onun icra ettiği fonksiyon toplumdaki topluma değişebilmektedir. Meselâ, Türk destanlarından edindiğimiz bilgilere göre, eski Türk toplumlarında, herhangi bir kahramanlık alâmeti göstermeyen erkeğe isim verilmiyor, dolayısıyla o kişi adsız kalmaya mahkûm oluyordu. İslamiyet, çocuklara özel adlar takılmasını ana-babanın onlara karşı en ehemmiyetli vazifeleri arasında saymaktadır. Bugün özel isimleri incelemek, başlı başına bir ilim haline gelmiştir. Bu ilmin, sırf şahıs adlarını inceleyen bir dalı da mevcuttur ki, buna *anthroponymie* adı verilmektedir.

Türk şahıs adları üzerinde şimdiye kadar özellikle folklorik açıdan bazı denemeler ve incelemeler yapılmıştır⁵³. Ancak bunlardan birçoğu sırf “öz Türkçe” adları tespit etme gayesi ile kaleme alınmıştır [Mesela bkz. Ongan 1956: I/92-94; Çay 1981: 17-19; Çay 1982: 23-24]. Hâlbuki son dönemlerin uydurma ve manasız adları dışında, Türklerin şimdiye kadar kullandıkları adların hepsi de Türk adıdır. Sosyal ilimler çerçevesinde düşünüldüğü zaman, Ahmedlerin ve Mehmedlerin Türkçe olmadığını iddia etmek mümkün değildir. Sosyal gelişme ve bir kültür birikimi neticesinde ortaya çıkan adları terk ederek, çocuklara uydurma adlar konulması “bir Türkleşme belirtisi olmaktan çok, ciddi bir yozlaşma belirtisi sayılmak lâzım gelir” [İlhan 1982: 15]. Her alanda olduğu gibi, çocuklara ad koyma hususunda da içine düşmüş olduğumuz başıbozukluktan kurtulmak; ad verme geleneğindeki yozlaşmayı engellemek ve özellikle Türk şahıs adları hakkında ciddi ve ilmi tahlillere girişebilmek

⁵³ Bu tür kitap ve makalelerin listesi için bkz., *Türk Folklor ve Etnografya Bibliyografyası*, c. I (Ankara 1971), s. 210 - 214, c. II (Ankara 1973), s. 51.

için, her şeyden evvel, hiçbir ayırım yapmaksızın, en eski devirlerden günümüze kadar Türkler tarafından kullanılmış olan bütün isimlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda bu adların, kullanılış ve yaygınlık nispetlerinin de hesaplanması icap eder.

*

Bu şekilde Türk adları listelerinin hazırlanması mümkün müdür? Değişik mekânlarda ve muhtelif zaman kesitleri içinde Türkler hangi şahıs adlarını kullanmışlardır? En yaygın ve en çok kullanılanlar hangileridir? Nispetler nedir? Bu sorulara verilecek cevaplar, Türk folkloru ve Türk sosyal tarihi açısından son derece ehemmiyetlidir. Zira Türk şahıs adlarının tamamını tespit etmek ve bunların birbirlerine nazaran kullanılış oranlarını hesaplamak, en azından bu adlar hakkında yapılacak ilmi yorumların ve değerlendirmelerin ilk safhasını oluşturmaktadır. Bu tür tespitlerin yapılabilmesi için, aynı vasıf ve ölçüde olmasalar bile her döneme ait yeteri derecede kaynak bulunabileceği söylenebilir⁵⁴. 15. ve 16. asırlar için Osmanlı *Tahrir Defterleri* bilhassa erkek adları açısından çok zengin malzeme ihtiva etmektedir⁵⁵. İşte burada, bir *Tahrir Defteri*'nden⁵⁶ hareketle, 1455 yılında Ordu ve yöresinde kullanılan şahıs adlarının tespiti ve değerlendirilmesi denenecektir.

Bu denemede kullanılan metot şudur: Söz konusu *Tahrir Defteri* sondaj usulüyle taranarak, 1455'lerde Ordu kazası

⁵⁴ İslamiyetten önceki Orta Asya Türk tarihi için kaynak teşkil edebilecek eserlerin başında Orhun Yazıtları gelmektedir (H.N. Orkun 1940, 2011). Uygur dönemi için, bu devirden kalmış olan vesikalar önemli bir yer işgal etmektedir. R. R. Arat tarafından yapılmış olan bir çalışmada (*Eski Türk Şiiri*, Ankara 1967), isimlerin tespiti için önemlidir. İslamiyet'ten sonra yazılmış fakat İslam öncesine de kaynak teşkil edebilecek diğer iki mühim eser de şunlardır: Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ü lügat-it Türk* (Türk Ter. B. Atalay), Ankara, 1939-1941, I-III; Yusuf Has Hacıp, *Kutat-gu Bilig* (Türk. Ter. R. R. Arat), Ankara 1959.

⁵⁵ Başbakanlık Arşivi'nde bulunan *Tahrir Defterleri*'nin listesi için bkz. A. Çetin, *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1979, s. 85-111. Her bölgenin en son tarihli *Tahrir Defteri*, Ankara'da Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-i Kadîme Arşivi'nde bulunmaktadır. Kadın adlarının tespiti için de bilhassa *Vakfiyeler*, *Şer'îye Sicilleri* ve diğer vesika koleksiyonlarından yararlanılabilir. Şer'îye Sicillerinin buldukları şehir ve müzeler için bkz., H. Ongan, *Ankara'nın I Numaralı Şer'îye Sicili*, Ankara 1958, s. VI-VII.

⁵⁶ Başbakanlık Arşivi, *Tahrir Defteri*, no 13 [Yediyıldız-Üstün 1992].

sınırları içinde kalan bölgenin⁵⁷ tamamını temsil edecek şekilde, yirmi üç köy seçilmiş⁵⁸ ve bu köylerde yaşayan halkın aile reisleri olup *Defter'de* adları yazılan kişilerin listesi çıkartılmıştır. Bilindiği gibi *Tahrir Defteri'nde* adlar, umumiyetle “Yusuf veled-i Süleyman” yani Süleyman oğlu Yusuf, “Mustafa veled-i Murad” yani Murad oğlu Mustafa örneklerinde görüldüğü gibi baba adlarıyla birlikte yazılmıştır. O hâlde, 1455 tarihli *Tahrir Defteri*, iki neslin aile reislerinin adlarını ihtiva ediyor demektir. Bunlardan birincisi söz konusu tarihte yaşayan aile reisleri, ikincisi ise birincilerin -büyük çoğunluğu 1455'ten çok evvel vefat etmiş olan- babalarıdır. Bu bölümün ekinde görüldüğü gibi, bu adlar tablolaştırılarak, 1455'ten önceki nesli temsil eden baba adları tablonun sol sütununa, 1455 yılında yaşayan nesli temsil eden aile reisi adları ise tablonun sağ tarafına alfabetik sıraya göre dizilmişlerdir. Yine tablodan anlaşıldığı gibi her adın kaç kişi için kullanıldığı hesaplanmış: beş ve daha fazla kişi için kullanılan adların, toplam adlar içindeki yüzdeleri de karşılıklarına yazılmıştır. Böylece hazırlanmış olan bu tablonun kaba bir biçimde değerlendirilmesinden şu neticeler çıkarılabilir (Bkz. Tablo 3, s. 130 vd.).

Tablodan da anlaşıldığı gibi, 1455'ten önceki nesil içinde, üç yüz altmış sekiz kişi, yüz altmışaltı değişik adla çağırılmaktadır. En çok kullanılan adlar arasında, Ahmed'e (% 4,61), Ali'ye (% 4.07), Hasan'a (% 3,26), İbrahim'e (%2,98),

⁵⁷ Söz konusu tarihte, Tokat'ın Reşadiye (İskefsir) ve Giresun'un Bulancak ilçeleri Ordu'nun sınırları dâhilinde, Fatsa'nın Bolaman Çayı'nın batısında kalan kısmıyla Korgan, Kumru ve Ünye kazaları ise Ordu'nun sınırları haricinde kalmaktadır. Bu bölgenin sosyal tarih açısından bir tetkiki için bkz., B. Yediylıdız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara 1985.

⁵⁸ 13 numaralı *Tahrir Defteri'nin* her yirminci sayfasına rastlayan köyler ve Defter'de buldukları sayfa numaraları şöylece sıralanabilir: Ordu merkeze bağlı Şıhnalı (s. 20) ve Şeyhalibeyli (s. 40). Bulancak'a bağlı Kutlulu (s. 61). Giresun'un Yavuzkemaş ilçesine bağlı Ahurköy (s. 80). Ebülhayr'a bağlı Sulbunlu (s. 100). Ordu merkeze bağlı Çepnilü (s. 118 - 120). Ulubey-Ordu arasında Dikenli be-ism-i Mihalçık (s. 139). Mesudiye'ye (Milas) bağlı Bazarcıkköy (s.161). Gök köy'e (Habsamana) bağlı Sarıca (s. 180). Aybastı'ya (Fidaverende) bağlı Yakacukköy (s. 200). Reşadiye'ye (İskefsir) bağlı Demircülü (s. 220). Fatsa'ya (Satılmış) bağlı Şehabeddinlü (s. 240), Tamlalı ve Divanlu (s. 260). Bolaman'a bağlı Gavraz me'ar Karatonlu (s. 280) ve Tavlalı (s. 301). Ulubey'e bağlı Fındıklı (s. 320), Tağlıca (s. 340). Mesudiye'ye (Milas) bağlı Söğüdüzi (s. 360). Bulancak'a bağlı Süme (s. 381) ve Bazarsuyu (s. 402). Yavuzkemaş'e bağlı Göksu (s. 423). Aybastı'ya bağlı Ecelü (s. 208) ve bugünkü Aybastı'nın merkezi olan Aybasda (s. 211).

Mustafa'ya (%2,98), İlbey'e (% 2,71) ve Murad'a (%1,17); yaklaşık olarak her biri yüzde iki nispetinde olmak üzere Bayezid, Halil, İvaz, İdris ve Süleyman'a; yine her biri yaklaşık olarak yüzde birer nispetinde olmak üzere Bayram, Bahşayış, Hamza, İlyas, Kutlubey ve Menteşe'ye rastlanmaktadır. Kişilerin hemen hemen % 40'ına yakın bir bölümü on sekiz isim taşımaktadırlar. Geriye kalanlardan büyük bir kısmı müstakil bir isme, diğerleri ise iki, üç veya dört kişi ile birlikte ortak bir ada sahip bulunmaktadır.

*

1455 yılında yaşayan nesli temsil eden aile reislerine gelince, Tablo 3'te de görüldüğü gibi, bunlardan beş yüz on bir kişi, yüz otuz değişik adla adlandırılmışlardır. Bu nesil arasında en yaygın biçimde kullanılan isimler, kullanılma oranlarına göre aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir. Görülüyor ki, bu dönemde, kişilerin yüzde altmış dokuza yakın bir kısmı, yirmi üç değişik isimle adlandırılmıştır. Geriye kalanların büyük bir bölümü bir önceki dönemde de olduğu gibi, müstakil adlar taşıdıkları halde, diğerleri iki ila dört kişiyle adaş bulunmaktadır.

Tablo 2

1455 Neslinde Adların Kullanılma Oranları			
Adlar	%	Adlar	%
Ahmed	7,04	Hamza	2,14
Hasan	6,45	Bayezid	1,56
Ali	5,67	İsmail	1,56
Mustafa	4,69	Bahşayış	1,17
Halil	4,50	İshak	1,17
Menteşe	4,40	Ömer	1,17
Hüseyin	4,10	Resul	1,17
İbrahim	4,10	Yakub	1,17
Mehmed	4,10	Hızır	0,97
Musa	3,91	İsa	0,97
Yusuf	2,93	Mahmud	0,97
Süleyman	2,54		

İki nesil birbiriyle karşılaştırıldıkları zaman, 1455'ten önceki neslin, 1455 nesline nazaran şahıs adları açısından çok daha zengin oldukları gözlenmektedir. Zira 1455'te nüfus arttığı halde, isim türü yüz altmış altıdan yüz otuza inmiştir. Diğer bir ifadeyle, sonraki nesilde ortalama olarak iki kişiye bir ad düşmeye başlamıştır. Bu durum, bazı isimlerin artık kaybolmaya başlamasından ve Ahmed, Hasan, Ali vs. bir takım adların daha yaygın bir biçimde kullanılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

*

Ordu ve yöresinde kullanılan şahıs adları hakkında tam bir bilgiye sahip olunabilmesi için, daha önceki ve sonraki dönemlerde kullanılan isimler hakkında da buradaki denemeye benzer çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekir. Ayrıca, saha araştırmalarıyla bölgede bugün kullanılan adların da derlenmesi icap eder. Bundan sonra, Türk sosyal ve kültür tarihi bütünlüğü içinde, şahıs adları üzerindeki tahlillerin ve umumi değerlendirmelerin tamamlanabilmesi için, söz konusu adların etimolojik analizlerinin yapılması ve anlamlarının da belirlenmesi zarureti vardır.

Netice itibarıyla, söz konusu umumi terkiplere ulaşabilmek için, tarih, folklor ve dil sahalarında çalışan ilim adamları tarafından gerçekleştirilecek ortak çalışmalar, en geçerli yol olarak gözükmektedir.

///

Tablo 3a: Ordu Yöresi Şahıs Adları (1455 ve Öncesi)

ORDU YÖRESİNDE ŞAHIS ADLARI-I						
1455 Öncesi Nesil (Babalar)				1455 Nesli (Oğullar)		
	Adlar	Sayısı	%	Adlar	Sayısı	%
1	Abdi	2		Abdi	2	
2	Abdul	1		Abdullah	2	
3	Abdullah	2		Abdürrezzak	1	
4	Adil	3		Abdülkerim	1	
5	Adil-Bâyezid	1		Adil	1	
6	Aglan	1		Adilşah	1	
7	Ahmed	17	4,61	Ahi	1	
8	Akdoğan	1		Ahmed	36	7,04
9	Alembeg	1		Ali	29	5,67
10	Alibeg	1		Ali-Dede	1	
11	Ali	15	4,07	Aliyüddin	1	
12	Aruz	1		Anaşa	1	
13	Armağan	1		Arab	1	
14	Artuk	1		Argun	1	
15	Artuk Ali	1		Armağan	2	
16	Avşar	1		Ayas	1	
17	Aykud	2		Aykoca	1	
18	Aymirze	4		Aykud	3	
19	Ayvas	1		Aymirze	1	
20	Aziz	2		Ayvanşah	1	
21	Bağdad	2		Ayvas	2	
22	Bahaeddin	2		Aziz	1	
23	Bahri	1		Bagsı	1	
24	Bahşayış	5	1,35	Bahşayış	6	1,17
25	Bahşı	3		Bahşı	2	
26	Bartak	1		Bâyezid	8	1,56
27	Başlamış	2		Bayram	3	
28	Bayadı	2		Bedir	1	
29	Bâyezid	6	1,63	Begiş	2	
30	Bayrak	1		Behlevi	1	
31	Bayram	1,35		Bekir	1	
32	Bayramşah	1		Boztogan	1	
33	Beğmiş	1		Cemal	1	
34	Bilbeğ	3		Çakır	1	

Tablo 3b: Ordu Yöresi Şahıs Adları (1455 ve Öncesi)

ORDU YÖRESİNDE ŞAHIS ADLARI-II						
1455 Öncesi Nesil (Babalar)				1455 Nesli		
	Adlar	Sayısı	%	Adlar	Sayısı	%
35	Bilmiş	1		Çoban	1	
36	Bitan	1		Çon	1	
37	Burak	1		Davud	2	
38	Cavlı	1		Demgeldi	1	
39	Cüneyd	1		Derviş	1	
40	Çakır	1		Ebubekir	1	
41	Çepni	1		Ebuyusuf	1	
42	Çoban	3		Elvan	1	
43	Çon	2		Emir	1	
44	Çonkara	1		Esed	1	
45	Danişmend	1		Gaziye Hatun	1	
46	Davud	1		Göbel	1	
47	Delübaz	1		Güvenç	1	
48	Derelü	1		Hacı	4	
49	Deryan	1		Halil	23	4,50
50	Divan	1		Hamid	1	
51	Elvan	1		Hamza	12	2,34
51	Emir	2		Hasan	33	6,45
53	Eğlence	1		Hasbun	3	
54	Eymir	1		Hızır	5	0,97
55	Eymir Mahmud	1		Hoşkadem	2	
56	Eymir Yakub	1		Hüseyin	21	4,10
57	Eyne	1		Hüseyin Köpek	1	
58	Fatma	2		Ivaz	4	
59	Firuz	2		Ivazşah	1	
60	Gavraz	1		İbrahim	21	4,10
61	Geraplu	1		İdris	4	
62	Güçbeg	1		İhsan	1	
63	Gökçe	1		İlbeğ	2	
64	Gönlekçi	1		İlyas	4	
65	Güherdeş	2		İmranşah	1	
66	Gündük	1		İncü Ece	1	
67	Hâbil	1		İsa	5	0,97
68	Hacı	4		İshak	6	1,17

Tablo 3c: Ordu Yöresi Şahıs Adları (1455 ve Öncesi)

ORDU YÖRESİNDE ŞAHIS ADLARI - III						
1455 Öncesi Nesil (Babalar)				1455 Nesli		
	Adlar	Sayısı	%	Adlar	Sayısı	%
69	Halil	6	1,63	İskander	1	
70	Hallac	1		İsmail	8	1,56
71	Hamza	5	1,35	Kadem	1	
72	Hasan	12	3,26	Karabaş	1	
73	Hasbun	4		Karasan	1	
74	Hasun	2		Karayusuf	1	
75	Haydar	1		Kasım	1	
76	Hızır	3		Koca	1	
77	Husi	1		Kutlubeğ	1	
78	Hüseyin	2		Kutlupaşa	1	
79	İvaz	6	1,63	Mahmud	5	0,97
80	İvazşah	1		Maksud	1	
81	İbrahim	11	2,98	Mansur	1	
82	İdris	6	1,63	Mehmed	21	4,10
83	İhtiyar	1		Menteşe	22	4,30
84	İlbeğ	10	2,71	Mezid	4	
85	İlyas	5	1,35	Murad	1	
86	İmransah	1		Mustafa	24	4,69
87	İsa	1		Mihmad	4	
88	İshak	1		Musa	20	3,91
89	İsmail	1		Mübariz	1	
90	İsrail	1		Mümin	3	
91	İşbun	1		Mürsel	2	
92	Karahisarî	1		Nazar	1	
93	Karakoca	1		Nebi	1	
94	Kadem	1		Nurbeğ	1	
95	Kalaç	1		Nusret	1	
96	Köpek	1		Osman	2	
97	Kurt	2		Ömer	6	1,17
98	Kutlubeğ	5	1,35	Paşa	2	
99	Küçük	1		Peyrev	1	
100	Mahmud	3		Pirî	1	
101	Mansur	1		Ramazan	2	
102	Mehmed	2		Resul	6	1,17

Tablo 3d: Ordu Yöresi Şahıs Adları (1455 ve Öncesi)

ORDU YÖRESİNDE ŞAHIS ADLARI - IV						
1455 Öncesi Nesil (Babalar)				1455 Nesli		
	Adlar	Sayısı	%	Adlar	Sayısı	%
103	Mehmed Sevülgen	1		Satılmış	1	
104	Menteşe	5	1,35	Savtavul	1	
105	Mesud	2		Selimşah	1	
106	Mihmad	1		Selmen	1	
107	Murad	8	2,17	Seydi	3	
108	Musa	3		Sıddık	1	
109	Mustafa	11	2,17	Söme	1	
110	Nebi	2		Süleyman	13	2,54
111	Nusret	1		Şadi	1	
112	Oruçbeğ	1		Şakir	1	
113	Osman	3		Şemseddin	1	
114	Ökteber	1		Şeref	2	
115	Ömer	4		Tanrıvermiş	2	
116	Övünç	1		Tebruk	1	
117	Paşa	1		Tekin	1	
118	Penbe	1		Togan	1	
119	Recep	1		Turali	1	
120	Recepoğlu	1		Turmuş	1	
121	Resul	1		Tursun	2	
122	Sagarlu	3		Ümmet	4	
123	Salı	3		Veli	1	
124	Saltuk	1		Velid	2	
125	Sandal	4		Veys	2	
126	Saru	1		Yahya	3	
127	Satılmış	4		Yakub	6	1,17
128	Sevdeş	1		Yenice	1	
129	Sevinç	3		Yusuf	15	2,93
130	Sevündük	1		Zekeriye	2	
131	Seydi	2				
132	Sömü	1				
133	Sufî	1				
134	Sultanşah	2				
135	Sülemiş	1				
136	Süleyman	6	1,63			
137	Şadi	1				
138	Şahin	1				
139	Şeyhce	2				
140	Şeykem	1				
141	Tanrıvermiş	1				
142	Taşkun	1				
143	Tekin	1				

Tablo 3e: Ordu Yöresi Şahıs Adları (1455 ve Öncesi)

ORDU YÖRESİNDE ŞAHIS ADLARI - V						
1455 Öncesi Nesil (Babalar)				1455 Nesli		
	Adlar	Sayısı	%	Adlar	Sayısı	%
144	Togan	1				
145	Tökel	3				
146	Turali	1				
147	Turmuş	1				
148	Tursun	2				
149	Uğurlu	1				
150	Ulubeğ	1				
151	Ümmet	1				
152	Veys	1				
153	Yabagu	1				
154	Yahya	1				
155	Yakub	4				
156	Yaramış	1				
157	Yarbeğ	1				
158	Yaruk	1				
159	Yavi	1				
160	Yegan	1				
161	Yenice	1				
162	Yörgüç	1				
163	Yavaşbeğ	1				
164	Yunis	1				
165	Yusuf	4				
166	Zekeriya	1				
Toplam		368			511	

YEDİNCİ BÖLÜM

YER ADLARI

Bütün Anadolu'da olduğu gibi Ordu yöresine gelen Türkler de karşılarında bir tabiat buldular, üstelik saf olmayan bir tabiat. Çünkü bu yörelerde de daha önce başka insanlar yaşamış ve yaşamakta idiler. Tabiat bu insanların tesiri ölçüsünde kültürleşmişti. En azından, köyüne, şehrine, dağına, nehrine ad koymuşlardı. Bunlar eski kültürlerin birer alametiydi. Böyle olmakla birlikte, yani işlenmiş bir tabiat üzerine gelmiş olmalarına rağmen Türkler, yöreye gelişlerinden kısa bir müddet sonra, tabiata kendi damgalarını bastılar, yani onu başka bir kültürle, Türk-İslam kültürüyle kültürleştirdiler. İlk yerleşmeleri sırasında Türkler tarafından nakşedilen ve büyük çoğunlukla bugüne kadar varlığını koruyan yer adları, daha doğrusu yerleşme yeri adları, söz konusu kültürleştirme olgusunu aydınlatacak en ehemmiyetli delillerdir.

Bu delillerin ilmî metotlarla, bilhassa konusu yer adlarını incelemekten ibaret olan *toponiminin* ortaya koyduğu araştırma usullerine göre incelenmesi gerekir. Burada, daha önce Ordu yöresi hakkında gerçekleştirmiş olduğumuz bir araştırmada bölgenin *toponimisi ile* ilgili olarak ortaya konan verilerin umumi bir değerlendirmesi yapılacaktır [Yedyıldız 1985: 50-58]. Söz konusu araştırma 1455-1613 yıllarını kapsamaktadır. Fatsa'nın hemen doğusunda denize dökülen Bolaman Çayı'nı ve bugünkü Aybastı kazasının batı sınırını takiben Kelkit vadisine inen hat, Canik-i Bayram Kazası adını taşıyan Ordu ve yöresinin yukarıda zikredilen tarihler arasındaki batı sınırını teşkil ediyordu. Bölgenin güney sınırı hemen hemen Kelkit vadisiydi. Güneyde İskefsir (Reşadiye) ve Milas (Mesudiye), doğuda da bugün Giresun'un Ordu'ya komşu olan kaza ve nahiyelerini içine alan bölgenin doğu sınırı, Giresun'un hemen batısına kadar uzanıyordu. Kuzey sınırı ise Karadeniz'di. Söz konusu

bölge, tabii sınırlara ve eski Türk hayatı için elzem olan yaylak (oba) ve kışlakları (Cenik) ihtiva eden tabii bir bütünlüğe sahipti. 1390'larda Türkmenler tarafından fethedilen Ordu ve yöresinde önceleri Hacıemiroğulları Beyliği hüküm sürmüştü. Bölgenin Osmanlılara ilhaki ise, daha önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, şimdiye kadar ileri sürüldüğü gibi 1461'de Trabzon'un fethiyle birlikte değil, fakat çok daha önce 1427'lerde Samsun ve yöresinin ilhakiyla birlikte gerçekleştirilmişti. Çünkü bazı arşiv vesikaları, Ordu ve yöresinin 1427'lerde Hızır Paşa tarafından tahrir edildiğini göstermektedir [Yediyıldız 1985].

Hızır Paşa *Defter'i* maalesef henüz ele geçmemiştir. Bugüne ulaşan beş *Tahrir Defterinden* ilki 1455, sonuncusu ise 1613 tarihlerini taşımaktadır⁵⁹. İşte, yukarıda sınırları belirlenen Ordu ve yöresindeki köy ve mezra adlarını, diğer bir ifade ile en küçük yerleşme birimlerinin ve ekinliklerin isimlerini bu beş *Tahrir Defteri'ne* göre tespit etmiş ve daha önce yayımlanmış bulunmaktayız [Yediyıldız 1985: 169-192]⁶⁰.

Ordu ve yöresine ait bu yerleşme yeri adlarının toplamı 716 civarındadır. Bu adların etimolojik tahliline gidilmeksizin ilk okunduğunda açık seçik manaları anlaşılabilir göz önünde bulundurularak, söz konusu isimler bir tasnife tabi tutulduklarında şöyle bir manzara ile karşılaşılacaktır: Ordu ve yöresi yerleşme yeri adlarının en büyük kısmını % 33'lük bir nispetle, menşeleri boy, oymak ve kişi adlarına dayanan yer adları teşkil etmektedir. Bunlardan Oğuz-lu, Çepni-lü, Döğer, Eymür, Karkın, Ala-Yundlu, Bayadı, Bayındır, İğdir gibi Oğuz boylarına ait isimler ilk anda dikkat çekmektedir⁶¹. Ordu ve yöresinin umumiyetle Çepniler tarafından Türkleştirildiği yazılmakta ise de [Turan 1971: 512, 651; Sümer 1950: 451-452], daha

⁵⁹ Bu *Tahrir Defterleri'nin* tamamının tanımlanması için bkz. Yediyıldız 1985.

⁶⁰ Yer adlarını ihtiva eden bu listelerde, 1455, 1485, 1520, 1547 ve 1613 tarihlerinde, bu yerleşme birimlerindeki Müslim ve Gayrimüslim nüfusu da gösterilmiştir. Yer adları açısından krş. Yediyıldız-Üstün 1992: XXIX-XLII.

⁶¹ Oğuz boylarına ait listeler için bkz. Sümer 1980: 210-211.

Fatih devri *Tahrir Defterleri* 'nde, yukarıdaki Oğuz boylarının adlarına rastlanabilmesi, bölgeyi Türklere açma hareketi içinde, Çepnilerden başka daha birçok Oğuz boyunun rol oynamış olduğuna delalet eder.

Bu boy adlarından sonra, bir yığın oymak ve şahıs adları sanki tabiatı kucaklamışa benzemektedir: Kara-Hamza-lu, Saru-İlbeğ, Uzun-Mahmud, Ulu-Beg-lü, Şeyh-Abdullah, Sevdeş-lü, Ece-lü, Danişmend-lü, Kutlu, Arslan-lu gibi yüzlerce isim tabiata nakşedilmiştir...

*

En kalabalık ikinci isimler grubunun kökenini % 25'lik bir nispetle, bizzat tabiatın kendisi oluşturmaktadır. Türkler, üzerinde yaşamaya başladıkları tabiatı gözlemişler, onu tanımışlar ve onda keşfettiklerini kendi dilleriyle tasvir etmeye veya musikileriyle bestelemeye çalışmışlardır. Ak-yazı, Ak-köy, Kara-ağaç, Kara-pınar, Kara-göl, Kızıl-in, Kızılca-su, Saru-kır, Ala-ağaç'larla tabiattaki renkleri dile getirirken; Taşluca, Kaya-köy, Taşlık, Çorak ve Kırackaya'larla tabiatın hırçınlığını; Elma-lu, Armut-ını, Çınar-lu, Yassı-Bahçe, Fındık-lu, Söğüd-özü ve Çayır-lu'larla bitki örtüsünü; Ilıca, Küre, Şeb-hâne'lerle yeraltı nimetlerini ifade etmeye çalışmışlardır. Depecük, Eğrice-yurd, Kuyu-dibi ve Çatak'ta tabiatın engellerini hissetmişlerdir. Yağmurlu-ca'da ıslanmış, Kuz-belen ve Kuz-köy'de ürpermiş, Meydancık ve Ulu-oba'da nefes almışlar, Güney'de ve Şems'te ısınmışlardır.

Hayvanları da tabiattan ayırmamak gerekir. Ordu ve yöresinde çeşitli hayvan adları ile adlandırılan yer adlarına da rastlanıyor. Toplam yer adlarının % 15'ini teşkil eden bu adlar arasında, Karga, Sığır-obası, Eşek-lü, Katır-köy, Çakal-lu, Kurd-lu, Balık-lu, Geyik-ını ve Turna-suyu gibi isimler yer almaktadır.

*

Meslek isimleri de yer adı olarak kullanılmıştır (% 5,5 nispetinde). Derzi-lü, Okçu-lu, Yaycı-lu, Kazan-cı, Kovan-

cı, Kaşuk-cu, Seng-satan, Ahur-sâlâr, Mîr-ahur, Çoban-alanı gibi isimler, mesleklerden gelen yer adlarına örnek olarak gösterilebilir.

Sıfat ve isim tamlamalarından meydana gelen yer adları da vardır. Kiçi, Keçi-köy, Keçi-lü (Keçiler aslında Kiçi yani küçük olmalıdır), Ulu-köy, Beğ-seküsi, Saray-deresi, Yenice-köy, vs. Bu tür isimlerin nispeti % 2'yi bulmaktadır. Bir de, Büyük-Tilemse ve Ulu-Faldaca'da olduğu gibi Türk öncesi isimlere Türkçe sıfatlar eklenerek yapılan adlar vardır.

Aşağı yukarı yer adlarının % 3'ünü de dini kuruluş veya temalar teşkil ediyor. Birkaç örnek vermek gerekirse, bunlar arasında Akça-kilise, Şeyh-lü, Tekye-pınarı, Zaviye-i Şahkulu gibi yer adları sayılabilir.

*

Tahrir Defterleri'nde eski yer adlarına da tesadüf edilmektedir. Bunlar; Milas, İskefsir, Bolaman, Kotanı, Tavara, Mihos, Vona gibi yer adlarında görüldüğü üzere Türkçe telâffuza uydurularak muhafaza edilmişlerdir. Bu isimlere daha çok Milas (Mesudiye) ve İskefsir (Reşadiye) nahiyelerinde rastlanmaktadır. Ordu kazasının diğer nahiyelerine nazaran bu iki nahiyedeki Hristiyan nüfusun oranı da yüksektir⁶². O halde Hristiyan halkın yaşadığı köylerin eski adlarının muhafaza edilmiş olduğu söylenebilir. Bazı örneklerde görüldüğü gibi köyün adı bir kere tescil edildikten sonra, köyde hiç Hristiyan halk kalmasa dahi hemen hemen 19. asra kadar bu isimlerin değiştirilmesi yoluna gidilmemiştir. Her ne olursa olsun yabancı yer

62 Şimdiye kadar Ordu hakkında yazılanları özetleyen *Yurt Ansiklopedisi'*ne (İstanbul, 1984, c. IX. s. 6333) göre "Türk egemenliğinin ilk dönemlerinde iç bölgeler Türkmen yerleşmeleriyle büyük ölçüde Türkleşmiştir. Kıyı şeridinde Türk-İslam kültürünün başat duruma gelmesi daha uzun bir süreçte gerçekleşmiştir". Bu hüküm tamamen yanlıştır. Tespit ettiğimiz isim listelerinden ve Ordu hakkındaki araştırmalarımızda verdiğimiz nüfus tablolarından (Yediyıldız 1985: 169-192) da anlaşılacağı gibi iç kesimde bulunan Milas (Mesudiye) ve İskefsir (Reşadiye), bünyelerinde uzun bir müddet az olmakla birlikte belli ölçüde Rum nüfus barındırdığı halde, kıyı bölgeleri de dâhil diğer kesimlerde 15 ve 16. asırlarda Türklere dışında herhangi bir etnik unsur yok denecek kadar azdır.

adlarının oranının yüzde yirmiyi aşmadığı anlaşılmaktadır. Daha sonra da temas edileceği gibi bu durum Türklerin ve Türk-İslam kültürünün daha 1450'lerde bölgeye ne derece hâkim olduğunu ve yabancı kültür unsurlarından endişe edecek bir durumun da mevcut bulunmadığını açık ve kesin bir biçimde göstermektedir.

*

Başbakanlık arşivinde bulunan 13 numaralı ve 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki [Yediyıldız-Üstün 1992] yer adlarının tahlili, Türklerin Ordu ve yöresindeki köyleri bir nesil önce kurduklarını göstermektedir. TD 13'ün yazıldığı sırada; yani, 1455'te, adları zikredilen köylerin sakinleri arasında baba adı söz konusu köyün adıyla aynı olan şahıslar vardır. Mesela, Beğmiş oğlu Davud'un kethüdâlık yaptığı köyün adı Beğmiş-lü'dür. Hacı Ahmed oğlu Melik Ahmed'in oturduğu köyün adı Ahmed-lü, Musa Dede oğlu Şeyh Pir Dede'nin şeyhlik yaptığı köyün adı Musa-Dede'dir. Buna benzer daha birçok örnek mevcuttur [Bkz. Yediyıldız 1985: 53]. Bunların sayısını arttırmak da mümkündür. Ordu ve yöresinde cereyan eden bu olay şu şekilde yorumlanabilir. "Trabzon bölgesinin batı komşu bölgeleri olan eski Canik havalisinin Hac Emirli, Taceddinli gibi başlıca iki küçük Türkmen Beyliği tarafından açıldığı malumdur. Bunlardan Niksar'ın doğu taraflarındaki mıntıkada kurulmuş olan Hacı Emirli Beyliği⁶³, faaliyetini 14. asrın sonlarında doğuya doğru inkişaf ettirmiş ve emaretin en büyük beylerinden

⁶³ 1455 tarihli 13 nolu *Tahrir Defteri*'ndeki (Yediyıldız-Üstün 1992: 36-37) şu kayıt oldukça dikkat çekicidir: "Karye-i Bucak-ı Küçük, mülk ve timar-ı Hacı Emir Çelebi ve İnyet Çelebi evlad-ı Hacı Emir Çelebi". Bu kayıt bölgeyi Türkleştiren Hacı Emir'in kaynak kitaplarda da adı geçen Süleyman Bey'den başka, kendi adını taşıyan Hacı Emir Çelebi ve İnyet Çelebi adında iki oğlunun daha var olduğunu göstermektedir. K. Dilçimen (1940: 28), "1403 yılında sefaret vazifesiyle Timur'a mülâki olmak üzere İspanya'dan hareket eden Klaviyo, Karadeniz'den geçerken Ünye ve ötesinin Melaseno namında bir Rum asilzadesinin hükmü altında olup Timur'a vergi verdiğini söylüyor, bir gün sonra Türk topraklarına sığındıklarını, bu havalinin de Erzamir adlı bir Türk prensine tabi olduğunu yazıyor. (Klaviyo, Ömer Rıza Doğrul tercümesi, Kitap I, s. 76-77) ki bu prens; Hacı Emir'in sefircce yanlış kaydedilen ismi olmalıdır. Mamafih bu zamanlarda artık Süleyman Bey'in babası anılmazdı, bu da olsa olsa Elhacmir'in şöretçe oğlundan üstün olduğunu gösterir." diyor. Yukarıdaki notlar bu kişinin Süleyman Bey'in kardeşi olan Hacı Emir Çelebi olabileceğini düşündürmektedir.

birisi olan Süleyman Bey (Emir Süleyman)⁶⁴, 789 veya 99'da (1396-1397) Giresun şehrini zapt etmiştir” [Sümer 1950: 452]. İşte 13 numaralı *Tahrir Defteri'nden* hareketle 1455'lerden geriye doğru gidildiğinde, bölgedeki birçok köyün bir nesil önce kurulmuş olduğu şeklindeki hükümle, Süleyman Bey'in yöredeki askeri harekâtı birbirini desteklemektedir. Zira 1455'lerdeki tahrir sırasında kethüda veya şeyh gibi belli statülerde olan kişilerin yaşları ortalama en az elli altmış civarındadır. Bu yaştaki kişilerin babalarının en faal hayat sürdürdükleri dönemler de elli altmış yıl önceleri olabilir ki, bu da, 1395-1405 tarihlerine tekabül eder. O hâlde bu dönemde bölgeyi fetheden grupların başında bulunan kişilerin maiyetleriyle birlikte belli yerlere yerleştikleri ve köy veya köyler topluluğundan müteşekkil nahiyelerin -Çamaş, Fermûde, Albeğece örneklerinde olduğu gibi- söz konusu liderlerin, daha doğrusu, kethüda, dîvânbaşı veya şeyhlerin⁶⁵ adlarıyla adlandırıldıkları açık şekilde gözükmektedir.

///

⁶⁴ 1455 tarihli *Tahrir Defteri'nde* Ordu'ya bağlı mezarası hakkındaki kayıt şöyledir. “Tabi-i Ordu, yurd-i evlad-ı Bayram Çelebi” (s.31). Bu mezra, 1485 *Tarihli Tahrir Defteri'nde* (Yediyıldız-Üstün 2002) “tabi-i Ordu, yurd-i İnalet Bey” şeklinde tavsif edilmiştir. Süleyman Bey, Ordu-Giresun arasını 1381 yılında fethetmişti (Dilçimen 1940: 28). Bu mezraya kendi adını bu tarihlerde vermiş olmalıdır. Bu kayıtlardan Süleyman Bey'in babası olan Hacı Emir Çelebi'nin babasının adının Bayram Çelebi olduğu da anlaşılıyor. O halde Ordu'nun diğer bir adı olan Canik-i Bayram da onun adından gelmektedir.

⁶⁵ Şeyh-İdrisli köyünün kurucusu Şeyh İdris v. Şeyh Ali'ye ait 800/1397-98 tarihli bir vakfiye sureti hala Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Giresun'un fethinden hemen sonra kurulduğu anlaşılan bu tekke vakfı, fetihten hemen sonra Türk-İslam kültürünün bölgeye yerleşmesi ve yayılması, yörenin Türkleşmesi için kurulan vakıf tekkelere çok güzel bir örnektir. Birçok köyün geliri kendisine tahsis edilen bu tekke (bkz. Yediyıldız 1985: 53, 54, 85, 143) misafirleri kabul etmek ve “âyende ve revendeyi” yedirip içirmekle görevli idi. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Defter: 598. Müceded Ana. XII. s. 86). Bu konuda geniş bilgi için bkz. Barkan 1942: II/ 279-386.

[YEDİNCİ BÖLÜM EK I]

[ORDU KABATAŞ'TA
TARİHÎ BİR KURUM:
KARGU (ATEŞ KULESİ) VE
HOŞKADEM VE BEYLERLİ
KÖYLERİNİN DOĞUŞU]

[Bugün Ordu ilinin Kabataş ilçesinde, Hoşkadem ve Beğlerli arasındaki zirvenin hemen güney yakasında Kargu adıyla bir mahalle vardır. Burası, Fâtih döneminde *Kargu* diye anılan bir köy statüsündeydi. Kargu, aslında Türklerin en eski dönemlerinden yeniçağlara kadar kullandıkları bir haberleşme kurumunun adıydı. Orhon yazıtlarında ve Eski Uygurca’da *kargu* sözcüğü “dağ doruklarında düşmanı ihbar için yapılan kule, gözetleme kulesi” anlamında kullanılmıştır (Teres 2007: 1186). *Tonyukuk Yazıtı*’nda, “*Atlı devriyeleri ve gözetleme kulelerini (kargu) iyi yerleştir. Baskına uğratma!*” (Tekin 1994: 15) cümlesi geçmektedir. Kaşgarlı Mahmud’un *Divanü Lügati t-Türk*’ünde bu kelime iki ayrı biçimde geçer: Birincisi *Kargu* şeklindedir. Bu biçimini Kaşgarlı “Dağ tepelerine *minare biçiminde* yapılan *yapı* olup düşman geldiği zaman herkesin hazır bulunması için üzerinde ateş yakılır” (IV/269; I/426-6) diye açıklar; ayrıca kelimenin *Karguy* biçimine gönderme yapılır. Kaşgarlı’da kelimenin bu biçimi ise hemen hemen diğeri ile aynı manadadır ve şöyle açıklanır: “*Dağ doruklarında düşmanı ihbar için yapılan kuleler.*” (IV/269). “Dağ doruklarına veya yüksek yerlere *minare* şeklinde yapılan *yüksekçe yapılar* olup düşmanın gelmesini haber vererek halkın hazırlanmalarını sağlamak ve eşyalarını almaları için üzerlerinde ateş yakılan kule” (III/241-19).

Gerçekten eski Türkler baskınlardan korunmak için çok uyanık olmak zorunda idiler. Boylar hatta küçük aileler uyurken bile *gözcüler* görevlendirirlerdi. Ülkelerinin güvenliğini sağlamak ve ani baskınları önlemek üzere, uygun yerlere, erken haber almayı sağlayan, içinde *daimi nöbetçilerin* bulunduğu Kargu/karguy’lar (ateş kuleleri) inşa ederlerdi. Bunlar özellikle hudut boylarına kurulurdu. Böylece geniş bir haberleşme ağı oluşturulurdu. Zaman içinde saldırı uyarısı için tepelere inşa edilen bu gözetleme

kulesi sistemine göre, menzil noktalarında görevli memurlar, ulaşım vasıtası olarak *atlar* ve *kuşlar* ile duruma göre *duman* ve ışıktan da yararlanarak haberleri gerekli yerlere iletmekteydiler.

Kargu denilen bu kuleler, *Kaco* ve *Kargu* kalıntılarında görüldüğü üzere, dört köşeli kesitlerden oluşuyordu. Bunlar, Arap minarelerini hatırlatmaktadırlar. Bu abidevî ateş kulelerinin biçim ve işlev değiştirerek ve dinî özellikler kazanarak İslamî dönemde minarelere dönüştükleri bile söylenmektedir (Kılıç 2011: 254). “Minare” sözcüğünün anlamı da bu iddiayı doğrulayacak niteliktedir. Arapça “nur” kökünden gelen “*menâr*” ve “*menâre*” kelimeleri, “ışık veya ateş çıkan/görünen yer” anlamlarına gelmektedir. “Minare” kelimesi de bu sözcüğün başka bir kalıbıdır. Uluğ Türkistan’da doğu Türklerinde olduğu gibi Türkiye ve Balkanlarda batı Türklerinde de bu sistemin kalıntıları olarak bugün Kargu adında yer adlarına rastlanmaktadır. Bunlardan biri de, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Hoşkadem ile Beğlerli arasındaki zirvenin güney yamacında, Beğlerli’nin bir mahallesinin adı olarak yaşayan Kargu’dur⁶⁶.

*

Kargu, Hoşkadem ve Beğlerli’nin bulunduğu bölgenin tarihiyle ilgili en eski ve önemli kaynaklardan birisi, 1455 tarihli *Tahrir Defteri*’dir. Fatih Sultan Mehmed zamanında yazılmıştır. *Defter*’in eski yazı özgün metni ile çeviri yazısı birlikte yayımlanmıştır (Yediyıldız-Üstün 1992).

⁶⁶ 1547 Yılında yapılan *Tahrir*’de (BOA, TD 255, s. 469-470), İskefsir’e bağlı Ferekse (Çambalı) köyü hakkında şöyle bir not vardır: “Mâlikâne Koyluhisar Kal’ası dinbinde âyende ve revendeye hidmet ederler, ber müceb-i defter-i atik. Divânî, tumar. Karye-i mezkûreden sekiz hâne mademki Çermik ve Karakaya ve *Kargu* ve *Tekyebükü* derbendlerini tamir ve termim ideler avârizdan emîn olalar”. Görüldüğü gibi burada *Kargu* bir *derbend* mahallidir. Yani stratejik bir yerdir. Köyün batısındaki Kıran dağı üzerindeki düzlüğe “*Saraydüzü*” denilmekte buralarda bina izine rastlanmaktadır. Köyün en önemli tarihi mirası camisidir. Yüzyılı aşkın bir geçmişli olan cami ahşaptır. Caminin önünde Rumlardan kalma üzeri kapalı bir su kuyusu vardır. Bunun dışında köyün kuzeybatısında ‘Kale’ denilen ve üzeri duvar olan büyük bir kayanın üzerinde hala yıkılmamış tarihi bir kalıntı mevcuttur. Çambalı’nın önemli doğal güzelliklerinin başında *Kirazalanı* denilen ve bir doğa harikası olan yer gelmektedir. Günümüzde Kargu, “Kargı” biçiminde telaffuz edilmektedir. İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü’nün *Köylerimiz* (Ankara 1968) adıyla yayımladığı kitapta muhtelif illerde yedi tane Kargı köyü geçmektedir (s. 328). Bunlardan birisi Ordu-Akkuş’tadır.

Defter bütünü itibarıyla, Fatih dönemi *Ordu Vilâyeti*'nin tamamının tahrir sonuçlarını ihtiva etmektedir. Bu vilâyet o dönemde *Vilâyet-i Canik-i Bayramlı me'a İskefsir ve Milas* adıyla anılmaktadır. *Canik-i Bayramlı*, Bolaman Çayı ve Aybastı'nın batı sınırlarından Bulancak'ın doğu sınırlarına kadar uzanan bölgenin adıydı. Güney sınırını Canik dağlarının zirvesindeki yaylalar oluşturmaktaydı. Dağların İç Anadolu'ya bakan yakalarında ise İskefsir/Reşadiye ve Milas/Mesudiye yer almaktaydı.

Bölgenin Osmanlılardan önce Hacıemiroğulları Beyliği Devleti zamanındaki idari yapısını başka bir yerde anlatmıştım. Bölge, Hacıemiroğulları döneminde, *bölüklerden* oluşan *divanlara* ve *divanlardan* oluşan *niyabetlere* ayrılan idari bir yapılanmaya sahipti⁶⁷. Bu yapılanmaya göre, on köyden oluşan *Bölük-i Niyabet-i Ordu, Vilayet-i Bayramlı*'nın merkezinde yer alan bir idari birimdi. Bu birimin köylerinden birinin adı, *Akyazı* idi (Yediyıldız-Üstün 1992: XXIX, 34). Bu *Akyazı*'nın bugün Hoşkadem'de oturanların çoğunun soyadı olan *Akyazı* ile bir ilişkisinin olup olmadığını daha sonra irdeleyeceğiz.

Vilâyetin Kargu, Hoşkadem ve Beğlerli ile alakalı olan diğer iki idari birimi, Hafsamana Naipliği ve Divanı ile buraya bağlı olan Fidâverende Bölüğü idi. Hafsamana

⁶⁷ Bu yapılanma daha önceki bölümlerde anlatılmıştır. Bu yapılanmanın, daha sonraları üçler, yediler ve kırklar efsanesine dönüşen hikâyelerin aslıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Kırklar, Türk ordu sistemi ile alakalı olabilir. Ordu yöresini Türkleştiren Türk topluluğu, bir beyin etrafında kümelenen boy ve oymaklardan oluştuğuna, fetih sonrası yerleşim, bölük, divan ve niyabet esasına göre tanzim edildiğine göre, kümelerden kimi üç, kimi yedi ve kimi de kırkar kişiden oluşuyor ise, üçler, yediler, kırklar anlatımı buradan kaynaklanmış olabilir. Önceki bölümlerden birinde Ordu yöresi folklor unsurlarının tarihi kökenleri anlatılırken, köylerin üç, yedi, dokuz, vs. hane ile kurulduğu ve sonraki nesillerin onlardan türedikleri tarzındaki rivayetler de bu anlatımlarla bağlantılı olabilir. Abdal Musa *Velayetnamesinde*, Abdal Musa, Kızıldeli'yi oğlu ile birlikte, Pirevi'ne çekidüzen vermek üzere gönderiyor: "... Birkaç abdal aldı. Bir taşdan iki desti çıkardı. Meydana getirdi. Birisin oğluna virdi ve birisin Kızıldeli Sultan'a virdi ve Kırk *nefer abdal virdi*" (Yıldırım 2007:123). Kuruluş sırasında düzenli orduların değil, dervişlerin ve benzer grupların fethi gerçekleştirdiğine dair bkz. Rıza Yıldırım, 2007:129. *Kırklara azm-i mesken eylemeleri için ruhsat veriliyor* ve her biri an be-an kendileri için takdir edilen yerlere gidip yerleşiyor (Yıldırım: 149). Kırklar hakkındaki dini yorumlar için bkz. Melikoff 1998: 48 vd. Burada askeri yapılanma ile dini yapılanmanın bütünlüştüğü ve buradan gazi-derviş tipolojisinin ortaya çıktığı düşünülebilir.

günümüzde Gölköy ve Gürgentepe'nin kapladığı alana; Fidaverende ise Aybastı ve Kabataş sahasına tekabül etmekteydi. 1455-1613 yılları arasında *Tahrir Defterleri* döneminde, Kargu bir köy olarak mevcut olmasına rağmen, Hoşkadem ve Beğlerli köy olarak gözükmemektedir. Ancak 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Hoşkadem ve Beğler adında iki şahsiyetin adı geçmekteydi (Yediyıldız-Üstün 1992: 198, 221-222). 1642 tarihli *Avarız Defter*'inde ortaya çıkan Hoşkadem ve Beğlerli köylerinin (Öz-Acun 2008: VII/208b, 224a) isimlerinin bu iki şahsın adından kaynaklandığını düşünüyorum. Aşağıda bu varsayımı ispatlamaya çalışacağım.

*

Yukarıda bahsettiğimiz Ordu ile ilgili *Tahrir Defteri*, -*Defter*'in mantığının iyi kavranması ve teknik terimlerinin iyi anlaşılması ve özümlemesi durumunda-, Fâtih dönemi Ordu yöresini, *tabiat, insan ve devlet ilişkileri* açısından bütün yönleriyle resmeden bir “roman” gibi okunabilir. Tabii bu manzara eğer geriye doğru yansıtılırsa yörenin Türkler tarafından fethi olgusunu, Hacıemiroğullarının bölgeyi yüz-yüz elli yıllık Türkleştirme ve İslamlaştırma macerasını, iskân ve yönetim tarzını, sosyal ve kültürel yapısını, savunma stratejisini, iktisadi durumunu, Türk kültür bütünlüğü içindeki yerini, bu “roman”dan hareketle yorumlamak mümkündür.

Defter'de her idari birimin altında *karyeler/köyler* sıralanmıştır. Tımar sistemine göre, köyün gelirinin yönetici durumunda olanlardan kimin dirliğine ait olduğu ve kimler tarafından tasarruf edilerek işlendiği ve vergisinin verildiği belirtilmiştir. Köyde oturan iş işleyebilecek, vergi verebilecek veya başka hizmet görebilecek kişilerin adları -kimin oğlu oldukları da zikredilerek- yazılmıştır. Ekilip biçilen ürünler ve bunlar üzerinden ödenecek *resimler/vergiler* ve miktarları belirtilmiştir.

*

Bugünkü *Beylerli*'nin *Kargı* Mahallesi, yukarıda da belirtildiği üzere, Fâtih döneminde *Kargu* diye anılan bir

köy statüsündeydi. Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde bir yorum yapacak olursak, Hacıemiroğulları Beyliği'nin ilk dönemlerinde bir zamanlar burası sınır bölgesiydi. Düşmanı gözetlemek ve takip etmek, ayrıca elde edilen bilgileri ilgili yerlere ulaştırmak için buranın en yüksek tepesine bir *kargu* (*ateş kulesi*) inşa edilmişti. Bu kule, bulunduğu zirvenin güney yamacına kurulan köye adını vermiş, buraya da Kargu köyü denilmişti. Bugünkü *Hoşkadem* ve *Beylerli* ile bunların çevresi, Fâtih dönemi ve öncesinde, KARGU (*ateş kulesi*) ve köyünün etkisi altında kalan bir alandı. Daha sonraki gelişmeler ve dönüşümler çerçevesinde, on yedinci asır ortalarına doğru söz konusu iki yeni köyün: Hoşkadem ve Beylerli'nin ortaya çıktığı, Kargu'nun ise, Kargı adıyla Beylerli'nin mahallesi hâline geldiği varsayımını ileri sürmemizin sebebi budur. Tabii yukarıda bahsettiğimiz Fâtih dönemi *Tahrir Defteri*'nde bu oluşumu doğuracak tarihî bir potansiyel vardır ve bu potansiyeli gösterecek izlere de rastlanmaktadır. Yörenin *coğrafi yapısını* ve onun üzerindeki *tarihî oluşumu*, özellikle *yer adları* ve şahıs adları arasındaki ilişkileri iyi gözleyip tahlil ettiğimizde söz konusu varsayım sağlam temellere oturtularak ispatlanabilecektir.

*

Yörenin engebeli bir coğrafyaya sahip olması ve yükseltinin kısa mesafelerde artması, bu bölgede akarsuların dar ve derin vadiler açmasına sebep olmuştur (Özdemir 2006:100). Haliyle iki vadi arasında da tepeler yükselmiştir. Kargu, Eceli deresiyle Beylerli deresi arasında yükselen dağın zirvesindedir. Bu zirve üzerinden *Kıran Yolu* geçmektedir. Kıran, halk ağzında *dağ sırtı*, *tepe*, *bayır* anlamına gelir; coğrafya terimi olarak ise, birbirine paralel olarak uzanan iki akarsu arasında kalmış dağ sırtını ifade eder.

Kargu'nun bulunduğu tepe, bin metrenin üzerindedir. Türk fethi sırasında ve sonrasında belli bir süre, Kargu'da, kendisine adını veren bir Kargu (Ateş Kulesi) bulunduğunu ve Kaşgarlı'nın belirttiği işlevi üstlenmiş olabileceğini düşünüyorum. Çünkü bunu destekleyecek sözlü bilgilere

de sahibiz. 1984 yılında, yörenin en yaşlılarından biri olan Salih Emilli⁶⁸ bana, bu bölgede doruklar üzerine kurulmuş *zâviyelerin* eskiden ateş yakılarak haberleşme işlevi görmüş olduğunun rivayet olarak nakledildiğini anlatmıştı⁶⁹. Örnek olarak da, Kargu'nun kuzey doğusunda bulunan Gülbahçe'de Şeyh Ali, doğusunda yer alan Kuzköy'de Şeyh Halil⁷⁰, Borta'da Gedik Evliyası da denilen Şeyh Ahmet⁷¹, Kutlular'da Kutludoğmuş Baba⁷² zaviyelerini ve benzerlerini vermişti. Bunların birbirleriyle ateş yakarak haberleştiklerini ve halkı uyardıklarını söylemişti. Bu konuya ileride tekrar döneceğiz. Şimdi 1455 yılında Kargu köyü ile ilgili verileri tahlil etmeye ve anlamaya çalışalım.

*

⁶⁸ Salih Emilli, Kabataş'ın Emirli Mahallesi'nden ilgi çekici bir insandı. Taş ustası idi. Bayezid Dersiamlarından Mustafa Asım Yediyıldız'ın sohbetlerinde bulunmuş, ondan özel dersler almış birisiydi. Aybastı Müftüsü Senai Yediyıldız'ın da dostu idi. Geleneksel halk kültürünü bilen birisiydi. Yatırlarda yatan kişilerin tarihi şahsiyetler olduğunun bilincinde idi. Dini bayramlarda bu gibi yerleri ziyaret ederdi.

⁶⁹ Salih Emilli'nin bana bahsettiği sonradan yatır hâline gelmiş olan zâviyeler şunlardı: Ağfatma'da Şeyh Hasan Dede, Kuzköy'de Şeyh Halil, Belen- Karay arasında Gülbahçe'de Şeyh Ali, Kutlular'da (Yaras) Kutludoğmuş Baba, Borta'da Gâşak Dağının tepesinde Gedik Evliyası denilen Şeyh Ahmet, Bağdat'ta Hasan Dede, Reşadiye'de Cem Ali Baba (Dimi Tekkesi), Toygar'ın üstünde Kabaktepe Evliyası, Perşembe Yaylası Kümbet'te Karga Tepesi Evliyası, Zirbon'da Zorlu Baba, Kayadibi'nde Kürklü Baba. Ayrıca Salih Emilli, tarihi Çon mezarlığının Sevdeşlü'nün Alaca Mahallesi'nde bulunduğunu, Kuzköy'de Şit Abdal'ın metrukâtının bu köyün Kazan Mahallesi'nde oturan ve Sofu'nun Osman denilen Osman Tiryaki'de olduğunu, Hanut'ta (Alpagöz=Ardıç) Rumların oturduğunu anlatmıştı. Ona göre, eskiden Karay, Belen, Hoşkadem, Alpagöz ve Eceli'de maden çıkarılıyormuş.

⁷⁰ Salih Emilli'nin bahsettiği Şeyh Halil, aslında Şit Abdal'dır. Bu şahsiyet için bkz. Yediyıldız 2000: 143 vd.

⁷¹ 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Borta köyünde vergiden muaf olan tekyedârlar vardır. Şeyh Ahmed'in evlâdı diye kaydedilmişlerdir. Şeyh Ahmed'in oğlu Şeyh Halil ve bu oğlundan torunu Şeyh Ali bu tarihte hayattadırlar ve tekkenin görevlileri arasında bulunmaktadırlar. Tekkede bir de imam vardır: Mustafa Fakih. Bunun babası da tekkede görevlidir. Ayrıca Hızır oğlu Ahmed Fakih ve Mezid Ahmed ile kardeşi Yusuf da tekke görevlileri arasındadır (Yediyıldız-Üstün 1992: 217). Daha sonraki *Tahrir Defterleri*'ne göre de bunların oğulları ve torunları tekkede tekyedarlık veya zâviyedârlık görevinde bulunmuşlardır. Gedik Evliya denilen yerde yörenin Türkleşmesine katkıda bulunan Şeyh Ahmed'in türbesinin bulunduğunu düşünüyorum ki Salih Emilli'den derlenen halk rivayeti de bunu doğrulamaktadır.

⁷² 1455'te Küfü'de (Kutlular) de zaviye vardı. Kutludoğmuş'un oğlu Hasan ve kardeşi Yakup zâviyedâr idi. Ali Fakih'in oğlu Abdürrezzak hatip ve Âdil oğlu Yakup Fakih ise imamdı. Hatib'in kardeşi Abdülcelil ve Mezid oğlu Hasan Fakih zaviyenin diğer görevlileri idi. Bunlar vergiden muafıtlar. Ayrıca Resul oğlu Eğlence de yaralı olduğu için vergi vermiyordu (Yediyıldız-Üstün 1992: 213). Burada evliya olarak bilinen zat Hasan ve Yakub'un babası Kutludoğmuş'tan başkası değildir. Şüphesiz bir zaviye şeyhi olarak bölgenin Türkler tarafından iskânında rol oynamış önemli bir şahsiyettir.

Defter-i Mufasssal-ı Vilâyet-i Canik-i Bayramlı me'a İskefsir ve Milas'ta Kargu köyü şöyle tanımlanmıştır:

“*Karye-i Kargu*, tımar-ı Ahmed veled-i İbrahim, mülâzım-ı Kal'a-i Hafsamana ve *Ali veled-i Hoşkadem*, eşküncü müsellemdir” (Yediyıldız-Üstün 1992: 197).

Bu tanımın anlamı şudur: *Kargu* köyü, İbrahim oğlu Ahmed ve *Hoşkadem oğlu Ali*'nin ortak tımarıdır. Bunlar *tımar* denilen dirlik sahibi olduklarına göre tımar beyi konumundadırlar. Ayrıca İbrahim oğlu Ahmed Gölköy Kalesi'nde *mülazımdır*⁷³; *Hoşkadem oğlu Ali* ise, sefere çıkmakla yükümlü olan bir *müsellemdir*⁷⁴.

Bu tanımdan sonra söz konusu *Defter*'de Kargu köyünün geliri iki hisseye ayrılmıştır. Bu gelirler toprak üzerinde çalışan köylülerin ödedikleri vergilerden ibarettir. Alıcıları da yukarıda belirtilen tımar beyleridir ama hangi köylülerin bunlardan hangisine vergi vereceğini netleştirmek için hisseler iki başlık halinde ayrı ayrı yeniden yazılmış ve bunlara bağlı olan köylülerin adları ve verecekleri vergiler de tespit edilmiştir.

Birinci hisse, “Hisse-i Ahmed veled-i İbrahim, mülâzım-ı kal'a-i mezkûr” (Adı geçen kalenin mülazımı İbrahim oğlu Ahmed'in hissesi) biçiminde açıklanmış ve altına sırasıyla vergi mükellefleri yazılmıştır:

Sevinçbeg oğlu Abdurrahman, caba

Bulmuş oğlu İbrahim, ekinlü

Ahmed oğlu Mehmed, ekinlü

Adı geçen Mehmed'in oğlu Ümmet, ekinlü

İbrahim oğlu Ahmed, mücerred.

⁷³ *Mülâzım*, Arapça mülâzemet (*ayrılmamak, devam etmek*) kelimesinden gelmektedir. Bu da *lüzum* (*ayrılmamak, gerekli olmak*) masterından gelir. Mülâzım, bir kimse, şey veya yere bağlılık ve devamlılık gösteren, bir işte sürekli çalışan kimse demektir. Osmanlı askeri terminolojisinde teğmen anlamına geliyordu. Osmanlı ilmiye teşkilatında müderris olabilmek için belli bir süre staj yapan medrese mezununa da mülâzım deniliyordu (Ayverdi 2011).

⁷⁴ *Müsellemler*, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında barış zamanı tarımla uğraşan savaşırlara *sivâri* olarak katılan ve *yenîçeri* ocağının kurulmasından sonra geri hizmete alınarak sefer esnasında yol açmak, köprü yapmak, top çekmek gibi işlerle görevlendirilen vergiden muaf bir nevi askerin veya askerî sınıfın adıdır (Ayverdi 2011).

Listenin sonunda yer alan İbrahim oğlu Ahmed, kaynağın özgün ifadesiyle *mücerred*'dir. *Mücerred*, bekâr demektir. Bekârlar, dönemin kanunlarına göre vergiden muaftır.

Abdurahman, *caba* olarak nitelendirilmiştir. *Caba*, evli fakat *ekinliği* olmayan, dolayısıyla kendi adına tarım üretimi yapmayan, ailesinin yanında oturan kişileri belirlemek için kullanılan bir tabirdir. *Kanunu Kadim*'e göre zayıfların himaye edilmesi güzel bir iş olduğundan, zaman içinde değişmiş olmakla birlikte, bunlardan diğerlerine nazaran daha düşük *resim* alınmaktaydı (Yediyıldız 1985: 74-75).

Mehmed, Ümmet ve Ahmed ise *ekinlü* statüsündedirler. Bunlar, yarım çiftlikten daha az yer eken kişilerdir. Bu *Defter*'e göre *caba* ve *ekinlü*'lerin ortak adı *bennâk*'tir. Ödeyecekleri resimler beraber hesaplanmıştır. Ekinlülerinki genelde on iki ya da on üç akçe olarak gözükmektedir. Cabaların resimlerinin ise açık olmamakla beraber köyden köye oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci hisse, *Hoşkadem oğlu Ali*'nin hissesidir. Kendisi, tımar beyliği dışında, atı ile birlikte sefere çıkan bir *müselleme*, yani askerî görevlidir. *Defter*'deki ifadeyle, "Hisse-i Ali veled-i Hoşkadem, eşküncü müsellemdir" (Yediyıldız-Üstün 1992: 198):

Çelebi oğlu Hacı, hassa, ekinlü,

Celâyir oğlu Ali, ekinlü,

(Bunlar) adı geçen *Hoşkadem Fakı*'nın ortaklarıdır.

Taşoğlu'nun oğlu Mezid'in ortağı Yusuf.

*

Kargu köyünün bu ikinci hissesi, *Hoşkadem oğlu Ali*'nin tımarıdır, diğer bir ifadeyle onun dirliğine dahildir. Ali, *eşküncü müsellemdir*, yani gerektiğinde sefere çıkmakla görevli bir askerdir. Ali'nin babası *Hoşkadem* ise, aslında *fakı* -kitabî telaffuzuyla *fakîh*- yani din bilginidir⁷⁵.

⁷⁵ 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre (Yediyıldız-Üstün 1992), Hacıemiroğullarının kurduğu köylerin ekseriyetinde fakılar bulunmaktadır. Kültür tarihi açısından bu çok

Hoşkadem'in bu yöreye gelen, Kargu'nun belli bir alanını iskân eden ilk kişi olma ihtimâli çok büyüktür. Hatta bunun kesin olduğu bile söylenebilir. 1455'te hayatta olmadığı anlaşılıyor. Ama oğlu Ali, tımar beyidir ve *müsellem* denen askerî sınıfa mensuptur. Burada Hacı ve Ali, *Hoşkadem Fakı*'nın şerikleri/ortaklarıdır. Birlikte gelip buraya yerleşmişlerdir. *Müsellem* oldukları için birisi sefere çıktığında diğeri köyde kalarak tarım işleriyle uğraşmakta ve sefere çıkanın masraflarını karşılamaktadır. Hacı'nın *hassa/özel* çiftliği vardır. Kendisi sefere çıktığında, yerini ortağı işletiyor demektir.

Hoşadem'in oğlu Ali'nin tımarı olan bu ikinci hissenin üçüncü kişisi Yusuf da, ilgi çekici bir şahsiyettir. Taşoğlu'nun oğlu Mezid'in şerikidir. Mezid, Kargu'nun komşu köylerinden birisi olan ve daha sonra yakından inceleyeceğimiz *Taşoğlu* köyünde oturmaktadır. Kendisi *müsellem*dir. Demek ki, Mezid ile sırasıyla sefere çıkmaktadırlar. İkinci hisse dâhilinde bahsettiğimiz bu üç kişi, ra'iyet rüsumundan ve diğer vergilerden muaftır.

Kargu köyünde, baba oğul iki kişi daha vardır: Yenice oğlu Mihmad ve onun oğlu Halil. Bunlar *Defter'e el-mevkûfiye* diye kaydedilmiştir. Herhangi bir sebeple boş kalan yerlerin yeni bir beratla tevcihine kadar geçen zamanki gelirine *mevkuf*, bahse konu yerlere tasarruf ederek söz konusu vergiyi ödeyen kişilere de *mevkûfiye* denilmektedir (Yediyıldız 1985: 78). *Kargu* köyündeki biri *ekinlü* diğeri *caba* olan baba oğul bu iki kişinin vergileri, Kâtip Ömer'in oğlu Abdi'nin dirliğine gelir kaydedilmiştir. Muhtemelen beratları da bu vesileyle verilmiştir.

Bu duruma göre, *Kargu* köyünde, Fâtih döneminde ayrı iki küme hâlinde *on hane* oturuyor demektir. Bunlardan beşi, bugünkü Beylerli köyünün mahallesi olan *Kargı*'nın

önemlidir. Gazzali'nin (öl. M. 1111), yaşadığı dönemde dinî bilgiler açısından insanların, özellikle Arap Bedevileri, Kürtler ve Türkmenlerin durumunun çok vahim olduğunu hatırlattığı, her mescit, mahalle, köy ve belde fakih birinin bulunarak insanlara dinini öğretmesinin zaruri olduğunu vurguladığı nakledilmektedir. Beş-altı yıl Şam'da Nizamiye Medresesi'nde baş müderrislik yapan Gazali, sonra doğduğu topraklara Tus'a döner. Evinin bir yanına *fakihler için medrese*, diğer yanına *tasavvuf talipleri için tekke* yaptırır. Fakı konusunda bkz. Gel 2009: 93-116; Koca 2002: 73-131.

bulunduğu yere, yani yukarıda belirttiğimiz Beylerli ve Eceli dereleri arasında yükselen dağ sırtının güney doğusunun zirveye yakın kesimine yerleşmiş olmalıdırlar. Diğer beş hane ise, söz konusu zirvenin kuzey batısında, Kargı'nın tam arkasında, ancak Kargı'ya göre zirveden biraz daha aşağıda, daha sonra 1642'de *Hoşkadem* adını alacak olan köyün merkez mahallesinin bulunduğu yere iskân edilmiş olmalıdırlar. Burası fetihten itibaren, yukarıda bahsettiğimiz *Hoşkadem* adlı şahsın hissesinden dolayı, *Hoşkadem*'in kendisi, çocukları ve ortaklarının oturduğu *mahalle* olması hasebiyle halk arasında *Hoşkadem* diye adlandırılmış olmalıdır. Ancak müstakil köy olmadığı için, köy adı olarak bu dönemde henüz yazıya geçmemiştir.

1455-1613 yılları arasında incelediğimiz yerlerin yer adları hemen hemen aynıdır. Söz konusu bu alan, Hafsamana (Gölköy) Niyabeti ile Fidaverende (Aybastı-Kabataş) Bölüğü arasındaki sınır bölgeleridir. Bu bölgede yer alan köylerden Belenköy, Karay, Kargu, Taşoğlu ve Depeköy, Habsamana'ya bağlıdır. Ecelü, Borta, Akfatma, Ayangide-i Küçük, Ayangide-i Büzürk, Kıranköy, Sevdeşlü vs. ise Fidaverende Bölüğüne bağlıdır. Bu yüz elli sekiz yıllık dönemde yer adlarında pek bir değişiklik olmamıştır. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğunda klasik *Tahrir Defterleri* dönemidir. Bilindiği üzere bundan otuz yedi sene sonra, 1642 yılında *Avarız Tahriri* yapılmıştır ki, buna ait *Defter* de yayınlanmıştır (Öz-Acun 2008).

Bu *Tahrir* ile birlikte bölgede yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. Fidaverende adı kaybolmuş, onun yerine Aybastı Kazası kurulmuştur. Habsamana da kaza olmuştur. Buraya bağlı olan Belenköy, Karay ve Depeköy Aybastı sınırlarına dâhil edilmiştir. Fidaverende'ye (Aybastı) bağlı olan Karahasan, Hülür, Çıkrık, Alanyurt, Çağat ve Bagabend ise Habsamana'ya verilmiştir. Zaten bu iki bölge zaman zaman tek idari birim haline getirildiği gibi bazen de ayrılmıştır.

Dikkat çekici hususlardan birisi de bazı köy adlarının kaybolup yenilerinin ortaya çıkmasıdır. Hoşkadem köyünün

tarihi açısından önemli olan husus yukarıda anlatmaya çalıştığımız 1613 yılında kırk hane olan Kargu köyünün, 1642 tarihli *Avarız Defteri*'nde isminin geçmemesidir. Yerlerini somut delillerle tam olarak ispat edememekle birlikte, önceki *Tahrir Defterlerinin* bağlamı ve mantığı gereği, sırasıyla Kargu'nun güney batısına doğru sıralanmış olduğunu düşündüğüm Ayangide-i Büzürk, Ayangide-i Küçük, Kıranköy, Taşoğlu ve Elekçi köyleri de *Avarız Defteri*'nde yoktur. Buna mukabil Kargu ve diğer köylerin kapsadığı alanda iki önemli ve yeni köy ortaya çıkmıştır: *Hoşkadem* ve *Beylerli*.

*

Hoşkadem'in, bölge fâtilhlerinden *Hoşkadem Fakı*'nın adından gelmiş olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu yukarıda anlatmıştım. Kargu'ya bağlı bir mahalle olduğu anlaşılan Hoşkadem, 1642'de müstakil köy haline getirilmiştir. Kabataş ilçesinin mahallesi yapıncaya kadar da bu statüsünü korumuştur. Henüz kesin tarihini bilemediğimiz bir dönemde Tepeköy, Hoşkadem'e bağlanmıştır. Zaman içinde, Kurdevyanı, Köprüönü, Karabayır ve Kadıgil mahalleleri kurularak Hoşkadem büyümüştür. Köyde, Hoşkadem denilince köyün merkezi olan, kadimî *Hoşkadem* yerleşkesi akla gelmektedir.

*

Burası benim nazarımda dünyanın merkezidir; çünkü, benim doğup büyüdüğüm, çocukluk yıllarımı geçirdiğim yerdir Hoşkadem!... Okulların tatil olduğu dönemlerde, gençlik yıllarımı geçirdiğim yerdir!... Hiçbir zaman unutmadığım, elli senedir, en az her yıl bir kere ziyaret ettiğim kutsal bir mekândır... Atalarımızın altı yedi yüz yıl önce, Türkistan'dan gelip fethederek imana getirdiği ve Türk yurdu hâline dönüştürdüğü huzurlu bir coğrafyadır burası... Maharetli bir sanatkârın fırçasından çıkmış ve Canik Dağları'nın zirvesine yakın bir yamacına asılmış bir tablodur Hoşkadem... Bu yamacı kaplayan ormanlarında esen meltemin harekete geçirdiği ağaç yapraklarının hisırtısı

ve derelerdeki şelalelerden yansıyan su seslerine karışan bin bir çeşit kuş nağmesinin oluşturduğu senfoninin çalındığı bir orkestradır Hoşkadem... Daha da önemlisi, asırlar boyu, bu köyde yaşayan atalarımızın ve dedelerimizin, yakın zamanda da, anamın ve babamın ebedî dünyaya uğurlandığı aydınlık yola açılan tünelin giriş kapısının bulunduğu yerdir Hoşkadem... Nasip olursa ben de ebediyet yolculuğuna bu kapıdan başlamak isterim...

*

Beğlerli adı da, bölgenin fâtihtlerinden biri olan ve oğlu Osmanlılar zamanında tımar beyi olarak görevlendirilmiş bir şahsiyetin adından gelmektedir. 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde, Ayangide-i Büzürk adlı köyün *Beğler oğlu Ahmed*'in tımarı olduğu yazılıdır (Yediyıldız-Üstün 1992: 221). Kendisinin bu köyde *kadimlik çiftliği* bulunmaktadır. Yine aynı köyde, *Beğler oğlu Mehmed* adlı birisinin de *kadimlik hassa çiftliği* mevcuttur. Elekçi köyü de bu Mehmed'in tımar hisseleri arasındadır (Yediyıldız-Üstün 1992: 213). Ahmed ve Mehmed kardeşlerdir. Öyle anlaşılıyor ki, köye ilk yerleşenlerden birisi, *Beğler adındaki bu şahsiyettir*. Köyde kendisine *fetih hakkı*⁷⁶ olarak çiftlikler verilmiştir. Bu çiftlikler daha sonra oğullarına miras olarak kalmıştır.

Öyle görülüyor ki, 1642'ye kadar, köye ismini veren *Kargu (Ateş Kulesi)* stratejik önemini kaybetmiştir. Dolayısıyla bu tarihteki yeni düzenlemede, Kargu, Ayangide-i Büzürk, Ayangide-i Küçük, Kıran ve Taşoğlu birleştirilerek, yeni köyün adı, fâtihinin adına izafeten *Beğlerli* yapılmıştır. Yabancı adlar tamamen kaybolmuştur. *Kıran* kelimesi, *Kıran Yol* ve *Kıran Tepesi* olarak hala yaşamaktadır. 1/25.000'lik *Türkiye Haritası*'nda, Kuzköy'ün güneyinde bir Kıran Mahallesi gözükmektedir ama burası, -Kargu sirtlarındaki

⁷⁶ *Seyyid Ali Sultan Velayetnamesi*'nde şöyle bir olay anlatılır: “Seyyid Rüstem, sultan tarafından kendisine bir senet ile bahşedilen bölgede bir süre riyâzat yaptıktan sonra tekkesi için tarla açmak üzere ağaçları kırmaya başlayınca o yörenin beyi bunu duyar ve rahatsız olur. Gelip dervişe ne hakla kendi bölgesindeki arazide böylesine işler yaptığını sorduğunda Rüstem Gazi'nin cevabı ilginçtir: ‘Bu yer benim mülkümdür..... *kalıncım ile feth eylediğim yerdir*’” (Yıldırım 2007: 53).

eski Kıran köyden farklı- daha sonra ortaya çıkan bir yer olmalıdır diye düşünüyorum. 1455-1613 yıllarındaki Kargu köyü, Beğlerli'nin bir *mahallesi* olarak varlığını bugün de korumaktadır. Bundan başka kaybolan köylerin yerlerinde, *Cinali, Talmanlar, Varıcı, Eğcül, Resuloğlu* ve *Alıfakı* mahalleleri ortaya çıkmıştır (Bkz. 1/25000 ölçekli Harita).

Kargu denilen *Ateş Kulesi*'nin yerini tam tespit edebilmek için burada 1455 *Defteri*'ndeki Taşoğlu ve Kıranköy köyleri üzerinde de kısaca durmamızda fayda vardır. Bugün Kargı mahallesinin doğusunda 1012 metre yükseklikteki bir mevkiye *Alıfakı Mahallesi* bulunmaktadır. Bu mahallenin kuzeyinde haritalarda *Fırınçayırı Tepesi*, halk arasında ise *Taşlık Tepesi* denilen yer mevcuttur. *Alıfakı Mahallesi*'nin güney doğusunda 1036 metre yüksekliğindeki yer ise *Kıran yolu Tepesi* adını taşımaktadır (Bkz.1/25000 ölçekli Harita). 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki Kıranköy adlı yerin, yukarıda bahsettiğimiz Kıran yolu Tepesi'nin güneybatısında bugünkü *Alıfakı Mahallesi* olabileceğini düşünüyorum. *Fırınçayırı/Taşlık Tepesi* civarında ise büyük ihtimalle Taşoğlu köyü vardı. Bu varsayımları 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki verilerden hareketle ileri sürebiliyoruz.

1455 Tarihli *Tahrir Defteri*'nde Kıranköy hakkındaki tanım şöyledir: “Karye-i Kıranköy. *Nur Oğlanları Yeri*’dir. Müsellemlerdir. 13 Nefer” (Yediyıldız-Üstün 1992: 222). Bu kayıttan anlaşıldığına göre, Kıranköy’de *Nur Oğlanları* denilen on üç aile yaşıyor. 1455’te statüleri müsellemler yani atlı askerdir. Dolayısıyla vergi vermiyorlar. Çağrıldıklarında bir kısmı sefere çıkıyor. Geride kalanlar da bunların masraflarını karşılamak üzere tarımla uğraşıyorlar ve üretim yapıyorlar. Bu görev Osmanlıların onlara yükledikleri bir sorumluluktur. Bu metin Kıranköy’ü “*Nur Oğlanları Yeri*” olarak tanımladığına göre, Osmanlılardan önce, Hacıemiroğulları Beyliği döneminde burada demek ki “*Nur Oğlanları*” denen bir grup insan oturuyormuş. Kimdir bu *Nur Oğlanları*? Bilindiği üzere *nûr*, Arapça bir kelimedir. Gözle

görülen aydınlık, maddî şeyleri görmeye yarayan ışık, ziya; ya da kalp gözüyle idrak edilen gönül açıcı aydınlık, maddî olmayan hususlarda basiret gözüyle görülen ve gerçeği görmeyi sağlayan manevî ışık anlamlarına gelmektedir. Aynı zaman da Allah'ın isimlerindedir. Oğlan sözcüğü ise, erkek çocuk; yetişkin erkek, delikanlı; Osmanlılarda *gulâm*, savaşta alınan erkek tutsakların bir bölümü; tımar sahiplerinin savaş zamanı birlikte götürdükleri savaşçılar; Selçuklularda aylıklı asker gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin çoğulu olan oğlanlar ise, hizmetkârlar, taife, hademe, ahali, uşaklar, birinin veya bir şeyin hizmetinde bulunanlar demektir (Tulum 2011). “Nur Oğlanları” ifadesini -bu bağlamda değerlendirdiğimiz zaman-vaktiyle Hacıemiroğulları Beyliği döneminde, bunların Kargu'da (Ateş Kulesi) görevli olan ve ışıkla haberleşmeyi sağlayan gözcüler ve hizmetliler olduklarını düşünmek mümkündür⁷⁷. Dolayısıyla hemen kulenin yakınında iskân edilmişlerdir. Osmanlılar da bunları yine müsellemler/atlı asker olarak değerlendirmeyi tercih etmişlerdir. Yukarıda Nur Oğlanlarının yeri olan Kıranköy'ün, bugün Beylerli'nin *Alifakı Mahallesi* olabileceğini belirtmiştim. Bu varsayımın dayanağı şudur: 1455'te Kıranköy'de oturan on üç müsellemden ikisi, *Ali Fakı* oğlu Hasan ve kardeşi İsmail'dir. Kaynağımızın bağlamına ve mantığına göre, daha önce de başka vesilelerle belirtildiği üzere, bölgede yer adları genelde 1455 tarihinde buralarda yaşayanların babaları veya dedelerinin adını taşımaktadır. Bu tespite göre, Beğlerli'nin kuruluşuyla birlikte -Kıran adı sadece Kıran yolu ve tepesini belirlemek üzere yaşatılırken, belki de nüfusu azaldığı için- Kıranköy mahalleye dönüştürülerek adı da Hasan ve İsmail'in babaları Ali Fakı'nın adıyla anılmaya başlanmış olmalıdır (Yediyıldız-Üstün 1992: 222)⁷⁸.

⁷⁷ Bu “Nur Oğlanları”, 14. yüzyılda Anadolu'nun dinî tarihi içinde yer alan Kalenderiler tayfasından ve “Işık” denilen gruplardan da olabilir (Kalenderiler hakkında bkz. Ocak 1992). Hem “Işık” hem de Kargu görevlisi olmaları da pekâlâ mümkündür.

⁷⁸ Kıranköy'de 1455'te on üç müsellemden başka bir de sonradan gelip yerleşen Sandal oğlu Resûl vardır. Öyle anlaşılıyor ki bu aile Kıranköy içinde daha müstakil bir yere yerleşmiştir. Vergisini mukataa/kesim usûlüyle vermektedir. Bugün Kıranköy'ü de

1455 tarihli Tahrir Defteri'nde var olan fakat 1642'de kaybolan Taşoğlu köyüne gelince, burasının da Kargu ve Kıranköy'e çok yakın olan Taşlık Tepe ve civarında yer almış olması çok büyük bir ihtimal dâhilindedir. Fâtih dönemi Tahrir Defteri'nde Taşoğlu köyü şöyle tanımlanmıştır:

“Karye-i Taşoğlu, yurd-ı evlâd⁷⁹-ı Taşoğlu. Mezkûr oğlanlarıdır. Eşkücü müsellemlerdir. Birü birüsü ile yamak olup birüsü eşe. 10 nefer”. (Yediyıldız-Üstün 1992:198).

Bu cümlelerin bugünkü anlamı şudur: Taşoğlu köyü, Taşoğlu'nun soyundan gelen kişilerin (evlâd) yurdu. Köyün adı, kurucusu Taşoğlu'ndan⁸⁰ geliyor. Burada yaşayan on hane Taşoğlu'nun hem çocukları ve akrabaları hem de onun yanında çalışan, ona bağlı kişilerdir (oğlanları).

Mezid ve Hasan, Taşoğlu'nun oğlu; Mehmed ve Mustafa ise Mezid'den torunudur. Hasan, kardeşi; Halil ise Hasan'dan yeğenidir. Diğer beş kişi ise, *Hoşkadem*'in oğullarıdır: Yusuf, Ali, Hamza, Bayezid Fakı ve Hacı. Oturdıkları yer kendi *yurları*dır. Müsellemlerdir ve vergi vermemektedirler. Çağrıldıklarında sefere çıkmaktadırlar (eşkücü). Yarısı sefere giderken diğer yarısı yamak olarak

içine alan Beğlerli'de bir de Resuloğlu Mahallesi vardır. Kanaatimize göre, bu mahallenin adını burada bahsettiğimiz Resul'den almış olabileceği varsayımı üzerinde de durulabilir (Yediyıldız-Üstün 1992: 223).

⁷⁹ Evlâd, Arapça veled kelimesinin çoğul şeklidir. Türkçe'de tekil gibi de kullanılır. Bir anne baba için kendi oğulları veya kızlarını ifade eder. Ayrıca birinin soyundan gelen kimseler, soy sop, sülâle anlamına da gelmektedir ki buradaki manası odur (Ayverdi 2011).

⁸⁰ Şahıs adı olarak “Taşoğlu” ender rastlanan isimlerden biridir. 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Taşoğlu adında iki kişi daha vardır. Biri Ulubeğ'in Mağara köyündedir ve burada olduğu gibi baba adı yazılmamıştır. Cüllâh (çul dokuyan, çulha) olarak mesleği belirtilmiştir (Yediyıldız-Üstün 1992: 342). İkinci ise Fermûde'nin Gedüklü köyündedir. Bunun da baba adı yoktur. Kendisi saraçtır, yani at takımları yapıp satmaktadır. Vergisini mukataa/kesim usulüyle ödemektedir (Yediyıldız-Üstün 1992: 137). Çorum Sancağı Bayadözü Kazasında da 1456'da bir Taşoğlu köyü bulunmaktadır. Bu köyde oturanlar Banyalyüzü Bölüğü Cemaati'ne bağlı Moğol Tatarları Cemaatine mensuptur (Halaçoğlu 2009: 239). Taş kelimesinin dış, taşra, gurbet anlamına da geldiğini biliyoruz. Bu veriler çerçevesinde bu Taşoğlu adlı kişilerin çevredeki diğer insanlardan farklı bir boydan geldikleri ve dolayısıyla onların bu kişileri dışarıdan gelen yabancı olduklarını belirtmek için Taş/Dış-oğlu lakabını taktıkları ve artık bu şekilde anılmaya başladıkları düşünülebilir. Onların buralarda tutunabilmelerinin sebebi de belli bir meslek icra etmelerine bağlı olabilir.

köyde kalmakta, diğerlerinin masraflarını karşılamaktadırlar. Buradaki Hoşkadem'in, yukarıda bahsettiğimiz Hoşkadem ile aynı kişi olup olmadığı tartışılabilir. Yukarıda *Hoşkadem* yerleşkesinin, yani *Kargu*'nun *ikinci hissesinin*, Hoşkadem oğlu Ali'nin tımarı olduğunu belirtmiştik. Taşoğlu köyünde Hoşkadem'in oğlu Ali vardır. Bu iki Ali de aynı kişi olabilir. Yine yukarıda bahsettiğimiz üzere, Hoşkadem yerleşkesindeki Çelebi oğlu Hacı ve Celayir oğlu Ali, adı geçen Hoşkadem Fakı'nın şerikleri/otaklarıdır. *Defter*, "Hisse-i Hoşkadem oğlu Ali, eşküncü müselleme" derken, Hoşkadem'i *fakı* olarak belirtmediği halde, hemen altında Çelebi oğlu Hacı ve Celayir oğlu Ali'yi tanıtırken "*mezkûr Hoşkadem Fakı'nın şerikleridir*" demektedir ki, başka yerde bir Hoşkadem Fakı olmadığına göre, buradaki "mezkûr" (adı geçen) atfından dolayı, tımar beyi ve müselleme olan Hoşkadem'in aynı zaman da *fakı* olduğunu anlamaktayız. Zaten Hoşkadem yerleşkesi ile Taşoğlu köyü arasında başka ilişkiler de vardır. Hoşkadem yerleşkesinde oturan Yusuf da, Taşoğlu'nun oğlu Mezid'in şerikidir.

Anlattığımız bütün bu ilişkiler, Hoşkadem yerleşkesi ile birlikte buraların da aynı aileden kişilerin elinde olduğunu, bunların, *müselleme*, *tımar beyi* ve *fakı* olduklarını göstermektedir. 1642 düzenlemesinde ve sonrasında, Kargu'nun (*ateş kulesinin*) olduğu yer, *Alıfakı Mahallesi* olarak adlandırılmış, Kargu köyken mahalle yapılmış, eski yabancı adlar yerine halk arasında söylenen Türkçe adlar yazılı hale getirilmiştir.

*

Kargu denilen ateş kulesinin yerinin tam olarak tespiti için 2017 yılı Ağustos ayının son gününde bölgede bir saha araştırması yapmış bulunuyoruz⁸¹. Ekibimiz,

⁸¹ Bu araştırmaya, Kabataş Belediye Başkanı Yakup Yılmaz, emekli Müftü Şemsettin Yediyıldız, Uludağ Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mustafa Asım Yediyıldız, Samsun Vaizlerinden Cevdet Yediyıldız, Beylerli Muhtarı Turan Batır ve İstanbul'da oturan Beylerli Köyü Derneği Başkanı Âdem Alkaptan ile beraber başladık. Daha sonra bizlere Beylerli köyünden Salih Ergül'ün oğlu Salim Ergül, Kabataş'ın Emirli

yukarıda bahsettiğim zirvede bulunan Kıran Yol üzerindeki Kıran Düzü'nde toplandı. Burası Hoşkadem ve Beylerli arasında bir alan. Aşağı yukarı yedi sekiz dönümlük bir yer. Meşe ağaçlarıyla dolu... Beylerli Mezarlığı adıyla anılan bu yer, aslında bölgenin *ilk Türk mezarlıklarından* birisi... Gülbahçe'ye giden yol ile ikiye bölünmüş vaziyette... Bütün yıkımlara ve aşınmalara rağmen yüzlerce mezar taşı günümüze kadar ayakta kalabilmeyi başarmışlardır. Bunlardan bir kısmı belli özelliklerini hâlâ korumaktadırlar...

Bulduğumuz Kıran Düzü'nden Gülbahçe'ye giden yol (Kıran Yol) üzerinde ilerliyoruz. Kargı Tepesi'ne çıkan patika yolun başlangıcında bir düzlüğe rastlıyoruz. Buranın adı, Çileklik'tir. Beylerli Derneği Başkanı Âdem Alkaptan, Hoşkadem-Kargı arasındaki zirveye *Maşad* adı verildiğini belirtiyor. Meşhed'in halkın ağzında "*maşad*"a dönüştüğü anlaşılıyor ve şehitlik anlamına geliyor. Burası Hoşkadem'in en yüksek kesiminde Velahmedoğullarının/Veliahmedoğullarının evlerinin biraz daha yüksekindeki sırta yer almaktadır. Velahmedoğulları Beylerli'den Hoşkadem'e göçen ailelerdendir. Hoşkadem'in mahallesi olan Tepeköy'de Veloğulları/Velioğulları sülalesi yaşamaktadır. Bu ailelerin yöredeki eski zaviyelerle alâkası olabilir.

Söz konusu Çileklik Düzlüğü'nde Beylerli köyünden Salim Ergül de şunları anlatıyor: "Bu düzlükten başlayan ve kuzeye doğru uzanan şu bahçe yolu istikametinde kuzeye doğru baktığımızda, sol taraftaki zirveye *Taşlık Tepesi*, sağ taraftaki zirveye *Kına Tepesi*, onun yüz metre ötesine *Kız Tepesi*, ondan sonraki tepeye de *Ana Tepesi* derler. Bunları bize babam dâhil önceki nesiller anlatırdı. Çocukluğumda bu tepeler çevresinde hayvan otlatır ve arkadaşlarla oynardık. Çileklik düzlüğü de denilen

Mahallesinden Salahattin Emilli, Belenköy'den Aydın Belen, aynı köyden Selim Belen, İbrahim Belen ve Mehmet Aydın da katıldılar. Daha sonra Belenköy'ün sosyal tesislerine gittik. Orada kırk elli kişi ile de sohbet ettik.

Maşad'da, adam boyu mezar taşları vardı. Taşların üzerine çıkardık. Ana Tepesi'nde birçok küp parçaları buluyorduk. Bu tepede üzerine çıkılması çok zor büyük bir kiraz ağacı da vardı. Buraya da *Maşad*/şehitlik denilmekteydi. Bu şehitliğin kible tarafındaki tepenin adı Düz Tepe idi". Büyük ihtimalle burası Kargı ve Hoşkadem'in fetih yıllarından kalan şehitliği ve *kadimî mezarlığı* olmalıdır.

Salim Bey ve arkadaşlarından öğrendiğimize göre, 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde (Yediyıldız-Üstün 1992: 223) geçen Bagabendlü yer adı Hapan civarında Bağnut'a dönüşerek; Hanut köyünün ise (Yediyıldız-Üstün 1992: 185), Alpagöz'ün bir mahallesinin adı olarak varlıklarını sürdürdükleri anlaşılıyor. Yöreyi iyi bilen bu tanıklarımız, ayrıca Karay'ın Mağara bölgesinde *Düdüklük Tepesi*'nde bir tarihî eski şehitliğin bulunduğunu da ifade ediyorlar.

Buradan Karay, Belen ve Hoşkadem arasındaki zirvede bulunan Gülbahçe Mezarlığı'na geçiyoruz. Çocukluğumda (1951-1959) Hoşkadem'den ilk ve ortaokulu okuduğum Gököy'e atla veya yaya olarak giderken her sene en az dört beş kez geçtiğim bir mekândı bu mezarlık. Hoşkadem yokuşunu çıktıktan sonra burada tarihî mezarlığın bende uyandırdığı manevî ürperti ve birkaç asırlık devasa ağaçların gölgesi ve yaprak hışırtılarının yarattığı huzur ve dinginlik içinde biraz soluklanırdık. Belen'den Tazvara'ya iner; ırmakları ahşap köprülerden veya bazen de soyunarak suların içinden yürüyerek geçtikten sonra Ahmetli yokuşunu tırmanır, yeni bir zirveye varırdık. Oradan tekrar bir vadiye iner, Çatak ve Çetilli'den geçer, Gököy ilçe merkezine ulaşırdık. Son bir iki aya kadar Gülbahçe Mezarlığı'nın ulu ağaçları ve manevî havası olduğu gibi varlığını koruyordu... Maalesef, diğer bazı mezarlık ve şehitlikler gibi buranın ağaçları da kesilmiş ve tek ağaç kalmamacasına çırılçıplak anlamsız harabe yerler haline dönüştürülmüşlerdir... Neyse ki, kadastro çalışmaları sırasında, mezarlık değil de orman alanı olarak kaydedilen Beylerli'nin tarihî Mezarlığı, bu sayede kıyımdan kurtulmuştur...

Gülbahçe Mezarlığı'nda Salahattin Emilli, şimdi yok edilmiş olan birkaç asırlık bir meşenin dibinde yatan bir zatı anlatıyor. Buna *evliya* derlermiş. Bu evliya mezarının baş ve ayak taşlarının tepeleri kavuk biçiminde yuvarlaklığını hâlâ koruyor... Halk burada yatan zatın *evliya* olduğunu, eskiden çok ziyaret edildiğini anlatıyor... Salahattin Emilli'nin babası Salih Emilli de yıllarca önce bana yukarıda da belirttiğim gibi ateşle haberleşme sisteminin bir parçası olarak burada bir zaviyenin bulunduğu ve bu yatırda Şeyh Ali'nin yattığını anlatmıştı... Gülbahçe Evliyası sadece cumartesi günleri ziyaret edilirmiş. Salih Emilli bu görevi ömrü boyunca yapmış... (Salim Belen).

"Gülbahçe Evliyası'nın olduğu yer, Tapu'da Düz Türbe adıyla kayıtlıdır. Mağara-Yanı buraya çok yakındır. Düz Türbe'nin arka tarafında bir armut bahçesi vardı. Buraya Bahçeli denilirdi. Mağara da hemen buranın arkasında idi. Mağarada yeraltı evlerinin olduğu anlatılıyor. Ağaçlarla örülmüş mahzenler var. Yine burada Yapupuarı denilen bir su bulunuyordu. Eski yapılar da mevcuttu. Evliyanın altına doğru Alaniçi adında bir yer vardı (Aydın Belen). "Gülbahçe Mezarlığı'nda, kitabeli mezar taşları vardı. Son yirmi sene içinde bunlar kayboldu" (Mahmut Aydın).

Buradan hareketle Belenköy'e indik. Bizi orada Belenköy sakinlerinden otuz kırk kişi bekliyordu. Köye bir sosyal tesis yapılmış. İki katlı bir yapı... Zemin kat yemekhane olarak düşünülmüş. Birinci kat ise düğün salonu olarak tasarlanmış...

Burada çok heyecanlı genç bir grup insanla karşılaştık. Aralarında üniversite mezunu, mühendis olan gençler de var. Köylerindeki evliyanın türbesini yaptırmak istiyorlarmış. Salahattin Usta ile konuşmuşlar. Ondan yardım talep etmişler. Salahattin Usta bu işlerde tecrübeli. 1990'lı yıllarda Kuzköy'de Şit Abdal Türbesi'ni yapan kişi. Bu tecrübesinden dolayı kendisi, gençlere bu işin rastgele yapılamayacağını; öncelikle konunun ilmî açıdan incelenmesi gerektiğinin şart olduğunu; Kuzköy Türbe-

Müzesi'nin böyle bir araştırmaya dayandığını anlatmış... Kendilerini benimle görüştürme vaadinde bulunmuş... Benim yörede araştırma yapmakta olduğumu duyunca da Belenköy'de sosyal tesiste toplanmışlar. Haberleştik ve buluştuk...

Her şeyden önce onların bana anlattıklarını burada kısaca özetlemek uygun olacaktır: “Tahtasamanlık'ta bir evliya var. Huy tutanlar sabah namazında bu evliyaya gelirlerdi. Para ve ekmek bırakırlardı. Dua ederlerdi. Burada beş metre çapında bir gürgen ağacı vardı. Birisi bu ağacı 1980'lerde yıktı. Kendisi de bir hafta sonra öldü” (Aydın Belen). “Kıran-samanlık'ta da bir Evliya Tepesi vardır” (Selim Belen).

İbrahim Belen gençliğinde katıldığı bir yağmur duasını anlatıyor: “Kurak havanın uzun sürdüğü çok sıcak bir yaz günü, Evliya Tepesi'nin biraz aşağısında, Kıran-Samanlık (Harman Yanı) denilen yere yağmur duasına çıkmıştık. Benim yanımda Bağnut Hatibi ve Salih Emilli de vardı. Biz arkadaşlarla birlikte dört-beş tane öküz kestik. Biz yemek hazırlarken bir taraftan da yağmur duası yapılıyordu. Gökten öylesine bir yağmur boşandı ki anlatamam. Bu dua sahnesinden hatırımda kalan bir olay da, ‘Ya Allah!’ diye zikir yapan birisinin Evliya'nın üzerinde bayılmasıdır. ‘Dokunmayın bana’ dedi, ‘mübarek beni sıkıştırıyor!’. Yağmur öylesine şiddetlendi ki, buraya toplanan yüzlerce kişi, hazırlanan yemeği yiyemeden dağıldılar”.

“Kuzköy'den Sapçaköy'e (Gülpınar) geçerken yol üzerinde Çöp Evliyası vardı. Yolcular yol boyu giderken topladıkları çalıları Evliya'nın üzerine atarlardı. Buraya Esen Bey Deresi de denilirdi. Belenköy'ün içinde bir tuğla harmanının olduğunu da hatırlıyorum” (Aydın Belen).

“Akfatma'da Şih Hasan Evliyası vardır”. Bu tespiti bize nakleden kişi, söz konusu köyde hayvan yetiştiriciliği yapan Sefer Şih'tir. Soyadına bakılırsa söz konusu evliya sülalesinin torunlarından biri olmalıdır⁸².

⁸² *Trabzon Vilayeti Salnamesi* 1871'de (Hz. Kudret Emiroğlu, c. III, Ankara 1993), Ordu Kazası'nın Aybastı Nahiyesine bağlı Kuzköy'de Şeyh Halil, Akfatma'da Şeyh Hasan ve Şeyhlü karyesinde Şeyh Kutludoğmuş'un medfun bulunduğu belirtilmektedir (s.181).

Hoşkademliler de kendi köylerinde bir evliya bulunduğundan bahsetmektedirler. Hoşkadem Mahallesi'ne çıkmadan önceki keskin dönemecin üstünde Aliefendioğullarının kabristanlığının bulunduğu yerde olduğu söylenmektedir⁸³. Burası da eskiden ziyaret edilmiş. Bu tür ziyaret yerlerinin kökeninde bir zaviyenin bulunduğu ve buranın kurucu şeyhinin mezarının zamanla ziyaret yeri haline geldiği bilinmektedir. Hoşkadem Evliyası için henüz arşivlerde böyle bir zaviye kaydına rastlanmamıştır. Bununla birlikte ben, Hoşkadem Evliyası diye anılan bu ziyaret yerinde bölgenin Türkleşmesinde rol oynayan ve köye adını veren Hoşkadem Fakı'nın yatıyor olabileceğini kuvvetle tahmin ediyorum⁸⁴. Asırlardır halkın hafızasında muhafaza edilmiş olan “Hoşkadem Evliyası” ifadesindeki “Hoşkadem” sözcüğü, sadece köyün adını değil aynı zamanda köyün kuruluşuna vesile olan şahsın adını da hatırlatıyor olmalıdır. Dolayısıyla, Hoşkadem köyünde adı

1874 (VI/129), 1875 (VII/148), 1876 (VIII/306), 1878 (X/175), 1879 (XI/188), 1881 (XII/194)'de de aynı cümleler tekrar edilmektedir. Akfatma, 1455'te Yörgüç Paşa'nın adamlarından Togan'ın tımarıdır. “Kadimlik yurdlarına eşküncü olan müsellemler” vardır (Yediyıldız-Üstün 1992: 218). 1485'te tımar olarak İsa Kethüda'ya tahsis edilmiştir. Yine sekiz kişilik bir müsellemler grubu mevcuttur (Yediyıldız-Üstün 2002: 69-70). 1547 tarihinde yazılan *Tahrir Defteri*'nden, son elli yıl içinde Ağfatma'da Bektaşoğlu Derviş Hasan Zaviyesi'nin kurulmuş olduğunu öğreniyoruz. Kuruluş gerekçesi, buraların tehlikeli ve güvensiz bir bölge olması hasebiyle bu tehlikeli yerlerin korunması düşüncesidir. Padişahın hükmü gereğince bu yazımda da *Defter*'e kaydedilmiştir. Mâlikâne gelirleri zaviyeye tahsis edilmiştir. Orada bulunan görevliler bu gelirle gelene gidene hizmet edeceklerdir. Zaviye'de buranın kurucusu Bektaş oğlu Hasan'dan sonra oğulları Derviş Bayezid ve Emrullah görev yapmışlardır. 1547'deki görevliler ise Bayezid'in oğulları Ali ve Hasan ile amcaları Himmet'tir. (BOA, TD 255: 288a). 1613'te de zaviye bu sonuncuların çocukları ve torunlarının elinde idi (BOA, TD 169: 200a). Bu örnekte de görüldüğü gibi, zaviyeler sadece dini kurumlar değildi, sosyal ve kültürel işlevleri vardı.

⁸³ Rivayeti emekli öğretmen Hüseyin Yediyıldız ve İlhan Akyazı'dan dinledim.

Ayrıca Hoşkadem Yatırı bazı kitaplarda da zikredilmektedir. Bkz. Çebi, ty: 44; *Ordu* 97: 183.

⁸⁴ Halk fetihle ilgili rivayetler anlatmaktadır: “Bu köy, kan dökülmeksizin fethedildiği için buraya Hoşkadem adı verilmiştir”. Yine, “Rivayete göre, Niksar ve çevresinde hâkim olan Melik Gazi, Aybastı topraklarının fethi sırasında yapılan bir çarpışmada çok şehit vermiş. Melik Gazi arkadaşlarının birer birer şehid düştüklerini gördükçe, durumdan çok üzülmüş. -Dursun bu katliam diye haykırmış. Düşmanların mağlup olarak kaçmalarından sonra şehitlerin yattığı bu bölgeye (Hoşkadem) adı verilmiş. Şehitler de bir arada, Hoşkadem adlı bu topraklara defnedilmişler. Bir süre sonra yöre halkı burasını Hoşkadem Evliyalığı veya evliyası diye anmaya ve sıkça ziyarete başlamış” (Çebi, ty: 44). Bu rivayetler de Hoşkadem Evliyası'nın bulunduğu yerde köye adını veren Hoşkadem Fakı'nın yatmış olabileceği varsayımını kuvvetlendirmektedir.

bilinmeyen bir evliya değil, aksine adı Hoşkadem olan bir evliya söz konusudur.

Gülbağçe ve Tahtasamanlık'taki evliya mezarlarına gelince, acaba bunların tarihî kökenlerini yakalamak mümkün müdür? Evliyaların kabirlerinin bulunduğu bu iki mezarlık, Karay ve Belenköy yerleşmeleri arasındaki sırta yer almaktadır. Her iki köy de Türk fethi sırasında kurulmuş köylerdir. 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde adları geçmektedir (Yediyıldız-Üstün 1992: 194, 196).

Karay köyü, Hafsamana (Gölköy) Kalesi görevlilerinden Yusuf ve oğlu Pir Ali'nin tımarıdır. Burada on altı vergi mükellefi hane yaşamaktadır⁸⁵. Tımar beyinin yarım çiftliği vardır. “Kadimlik yurdları”nı işleyen ve çağrıldıklarında sefere çıkan (eşen) biri müselleme, biri de yamağı olan iki asker burada yaşamaktadır. Müselleme Mentеше oğlu İbrahim'dir. Yamak ise, Yusuf oğlu Osman... Bunların dışında Karay'da on üç aile daha hayat sürmektedir ki, bunlar devlete vergi vermemekte fakat buna karşılık topluma sosyal, dinî ve kültürel hizmetler sunmuş ve sunmakta olan kişilerdir. Köyde bir cami ve bir zaviye bulunmaktadır. Eskiden camide hatip olarak görev yapmış bulunan Mustafa Fakı'nın yetimleri Ali, Hacı Bayram ve Hamza'dan sosyal yardımlaşma adına vergi alınmamaktadır. Yine 1455'te caminin imamı olan Hüseyin oğlu Yusuf Fakı'dan ve hatibi olan Mısırî oğlu Ahmed'den, Mehmed oğlu Hâfiz Pir Ahmed Fakı'dan da vergi alınmamaktadır. Mahmud oğlu Halil ve Halil oğlu İbrahim de asıl işlevleri belirtilmemiş olmakla birlikte cami görevlileri arasındadır ki, bunlar da diğer cami görevlileri gibi kendi “yurd”larını işleyip geçinmekte ve devlete vergi vermemektedirler (Yediyıldız-Üstün 1992: 196).

“Kadimlik yurdu”nda yaşayan “düşmüş” (emekli) “sipahi” (asker) Ömer oğlu Abdi de muaflar arasındadır. “Kâtiplik” hizmeti yapmaktadır (Yediyıldız-Üstün 1992: 196).

Ayrıca Karay'da 1455'te yukarıda sözünü ettiğimiz zâviyede Şeyh Sâmit'in çocukları Şeyh Ümmet ve Ahmed

⁸⁵ Bunlardan birisi Resul veled-i Emir'dir (Yediyıldız-Üstün 1992: 196). Karay'daki Emirli Mahallesi'nin adı söz konusu bu Emir'den gelmiş olabilir.

zâviyedârlık görevi yürütmektedirler (Yediyıldız-Üstün 1992: 196). Bilindiği üzere zâviyedârlık görevinde bulunan şeyh ve dervişler, kendilerine tahsis edilen yerleri ekip biçmekte, tarım üretiminde bulunmakta ve elde ettikleri mahsulle geleni gideni konuk olarak kabul edip yedirip içirmekte, onların yolculuklarını kolaylaştırmakta ve bölgenin emniyet ve asayişini sağlamaktadırlar. Tabii bunlar herkesten vakıf ve bağışlar yoluyla destek de görmektedirler. Bunlar insanların manevî dünyalarını da aydınlatmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla genellikle bu zaviyelerin ilk kurucularının kabirleri kutsal mekânlar olarak kabul edilmiş ve ziyaret mahalli haline gelmiştir. Daha sonraları buralar *evliya yaturı* olarak değerlendirilmiştir⁸⁶.

Ne 1455 *Tahrir Defteri*'nde ne de sonrakilerde Belenköy dâhilinde günümüzde evliya diye adlandırılabilir bir ize rastlanmamaktadır (Yediyıldız-Üstün 1992: 194). Ancak Salih Emilli bize, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Gülbahçe'de yatan evliyanın Şeyh Ali olduğunu söylemişti. İnceleme gezimiz sırasında halkın bize birer evliyanın yaturlarını gösterdiği Tahtasamanlık ve Gülbahçe mezarlıkları, Eceli ve Tazvara dereleri arasında yükselen dağın üzerindeki sırtta, Karay ve Belenköy arasındaki sınır çizgisi civarında bulunmaktadırlar ve birbirlerine çok yakındırlar. Zaviye kuruluşları için Fetih yıllarının stratejisine çok uygun yerlerdir, hatta aynı zaviye yerleşkesinin parçaları olduğu bile düşünülebilir.

Bu açıklamalar bağlamında, öyle zannediyorum ki, Gülbahçe ve Tahtasamanlık'ta halkın bahsettiği evliya mezarlarından Tahtasamanlık'taki *Tahrir Defteri*'nde adı geçen Şeyh Sâmit'e; Gülbahçe'deki ise Salih Emilli'nin rivayeten naklettiği Şeyh Ali'ye ait olduğunun varsayılabilirliğini düşünüyorum. Söz konusu Şeyh Ali'nin adı *Tahrir Defteri*'nde geçmiyor ise de kendisinin Şeyh Sâmit'in soyundan gelen bir şeyh olduğu ihtimali büyüktür. Kanaatime göre, hem Gülbahçe hem de Tahtasamanlık, Şeyh Sâmit Zâviyesi'nin kadimi yurdu olmalıdır. Zaten bu iki mahal birbirine çok yakındır. Kaynağımızın mantikî

⁸⁶ Bu zaviyeler ve evliya hakkında bkz. Barkan 1942: 279-386; Ocak 1984.

örgüsü içinde bir değerlendirme yaptığımızda, halk rivayetlerinde nakledilen evliya isimleri ile 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ndeki zâviyedâr adları genellikle birbirini tutmaktadır. Eğer bu *Defter*deki şeyhin ve çocuklarının adları sonraki defterlerde de zikredilmiş ise genelde halk onları isimleriyle nesilden nesle aktarmışlar ve unutmamışlardır. Karay'da söz konusu olan zaviye ve burada çalışanların adları maalesef daha sonraki defterlerde geçmiyor. İşte bu sebeptendir ki, Şeyh Sâmit ve çocuklarının isimleri genelde halkın hâfızasından silinmiş olmakla birlikte yatır olarak ulu ağaçlar altındaki mezarları ve manen evliya tabir olunan unvanları asırlar boyunca yaşama imkânına kavuşmuş ve bu şekilde izleri günümüze kadar ulaşmıştır. Halk rivayetleri ile arşiv kaynaklarının birlikte sorgulanması bizi çok anlamlı sonuçlara götürebilmektedir. Tabii istisnalar da bulunabilmektedir. Gülbahçe'de yatan ve *Defterlerde* adı geçmeyen Şeyh Ali de bu istisnalardan biridir. Herhalde aynı zaviyeye mensup daha geç dönemlerde yaşamış olan bir şahsiyet olduğu için *Tahrir Defterlerinde* adı geçmiyor olabilir; günümüze yakın dönemlerde yaşadığı için de adı hafızalardan silinmemiş olması ihtimali çok büyüktür. Belki de bundan sonraki araştırmalarda adına arşiv kaynaklarında da rastlanabilir.

*

Görüldüğü gibi, *Hoşkadem*, *Alifakı*, *Beğler* ve benzeri, adlarını hatırladığımız ya da hatırlamadığımız fakat mezarları ziyaret yeri hâline gelen evliya yatırları, eski mezarlıklar ve şehitlikler, bize yörenin fethi dönemlerinden kalan tarihî hatıralardır. Hele bu yazıda ele aldığımız *Kargu (Ateş Kulesi)* ve izleri yatır olarak günümüze ulaşan *zaviyeler*, yer ve şahıs adları olmaktan da öte, başlı başına çok önemli *tarihî iki kurum*dur. Fetih yıllarının askerî stratejisi açısından, Türkistan'dan beri bir haberleşme aracı olarak kullanılan *Ateş Kulelerinin* ve aynı sistem içinde yer alan zaviyelerin anılarını yansıtmaktadırlar... Bu kurumları temsil eden kalıntılar ve şahıslar adına mütevazı da olsa anıtlar dikilmelidir ki, toplumun tarih bilinci uyanık kalsın...

Bu vesileyle burada, Kabataş'a kazandırılmış olan tarihî bir mekân ile ilgili bir anımı hatırlatmak isterim. Bilindiği gibi Kuzköy'deki Şit Abdal, bundan otuz kırk yıl önce, üzerine çaput bağlanan bir ağacın altında kendisinden hastalara şifa beklenen, adı yanlış olarak Şeyh Halil diye bilinen, bir yatırdan ibaretti... Bugün Kabataş'ın tek tarihî yeri olarak her yerde anılmakta ve böyle bir tarihî derinliğe sahip olmaktan gurur duyulmaktadır. Bu benim o yıllarda yapmış olduğum "Kuzköy yatırı ya da Abdalân-ı Rûm'dan Şit Abdal" (Yediyıldız 2000: 143-211) adlı çalışmamla başlayan gayretler sayesinde gerçekleşmiştir. Türbenin yapılmasında ve tarihi bir mekân olmasında daha başka birçok kişinin emeği vardır. Söz konusu araştırmada kullandığım belgelerden bir bölümünü (Kuzköy Belgeleri), 1984'te yaptığım saha araştırmalarım sırasında bana Aybastı'nın eski Halk Eğitim Müdürlerinden Necip Çağman vermişti. Bakanlıklar, il ve ilçelerden yörenin kültür varlıklarıyla ilgili belgelerin tespitini ve derlenmesini talep etmiş, o da yaptığı sorgulamalar sonucunda bu belgeleri bulmuştu. Zannediyorum bu belgelerden Necip Çağman'ı haberdar eden Kuzköylü Ramazan Tiryaki Hoca idi. Benim yaptığım ilmî tahlillerden ve yayımlardan sonra buranın tarihî bir mekân olduğunu öğrenen dönemin Aybastı eski müftülerinden Senai Yediyıldız, Kuzköy Muhtarı Hasan Toygun'u buraya bir türbe-müze yapımı için teşvik etti ve destekledi. Muhtar da bu konuda çok arzulu idi. Malzemeleri temin etti. Kültür Bakanlığı eski Müsteşar yardımcılarında benim doktora öğrencim Dr. Nazif Öztürk, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Selçuklu Dönemine ait bir türbe planı temin etti. Muhtarın ve Senai Yediyıldız'ın teşvikiyle, yukarıda kendisinden bahsettiğim Salih Emilli'nin oğlu Salahaddin Usta, elde edilen örneğe göre türbe-müzenin yapımını üstlendi. O zamanlar Başbakanlık'ta çalışan Dr. Yaşar Kalafat, Kuzköy belgelerinin fotoğraflarını hazırlattırarak çerçevelettirdi. Bunlar türbe-müzenin duvarlarına asıldı. Pörsümüş ve yıpranmış olan orijinal belgeler, bakımlarının yapılması ve koruma altına alınması için Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne teslim edildi (VGM Arşivi, Dolap Kutusu 19, Dosya 1). Şit Abdal'a ait ejder başlı asa, tencere

ve diğer metrukât da müzeye konulacaktı!.. Müze-türbenin açılışı, 1995 yılında Ordu'nun bütün ilçelerinden dört beş bin kişinin, Ordu ili ve ilçeleri devlet erkânı ve bir bilim heyetinin katılımı ile dönemin Ordu Valisi Mustafa Malay tarafından yapıldı⁸⁷. Bu açılış töreni sırasında bir de ilmî panel gerçekleştirildi. Söz konusu açılış töreni ve panel, dönemin Kabataş Müftüsü Şemsettin Yediyıldız tarafından düzenlenmişti. Bu çalışmalar sırasında, özellikle kitabenin ve türbe-müze bahçe kapısının tanziminde Kuzköylü petrol mühendisi İsmail Yılmaz'ın da önemli katkısı olmuştu. Şüphesiz bütün bu faaliyetlerin arkasında duran ve destekleyen Kuzköy halkının da unutulmaması gerekir. Bir yıl sonra Müftü Şemsettin Yediyıldız'ın gayretiyle Kuzköy'de ikinci bir ilmî toplantı daha tertip edildi. Bilim adamlarından bir kısmını bu sefer Prof. Dr. Mustafa Asım Yediyıldız Bursa Uludağ Üniversitesi'nden getirmişti. Yukarıda isimlerini zikrettiğim ve burada hepsinin adlarını anmadığım söz konusu ilmî faaliyetlere katılan bilim adamlarımıza ve emeği geçen fakat adlarını unutmuş olabileceğim herkese teşekkür borçlu olduğumuzu belirtmek isterim (Bkz. Aşağıda s. 255-276).

*

Görüldüğü üzere, bilimsel araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilere dayalı bir tasarım, özgür iradelerin gerçekleştirdiği bir iş birliği sayesinde -devlet bütçesinden beş kuruş katkı almaksızın- hayata geçirilebilmektedir. Kabataş'ı daha anlamlı tarihî ve turistik bir kültür ortamı hâline getirmek için Kargu denilen Ateş Kulesi'ni ve tarihî kaynakların ve yörenin gözlemcilerinden biri olan rahmetli Salih Emilli'nin işaret ettiği diğer ateşle haberleşme görevi görmüş olan fâtihterin yatırlarını ihya etmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda şöyle bir proje tasarlanabilir:

1. Kargı-Hoşkadem arasındaki zirvede büyük ihtimalle Kargu denilen Ateş Kulesi'nin bulunduğu Ana Tepesi'ndeki kadimî Türk Mezarlığı ve Şehitlik tanzim edilmeli, buraya

⁸⁷ Bu açılış töreni ve panelden sonra emekli müftü Senai Yediyıldız, şöyle bir değerlendirme yaptı: "Ben Şit Abdal'ın önemli ve büyük bir şahsiyet olduğuna inandım. Ölümünden altı yüz yıl sonra binlerce insanı ve devlet erkânını bu dağ başında bir araya getiren bu zatın elbette bir değeri olmalıdır".

Kargu (Ateş Kulesi) yeniden inşa edilmelidir. Bölgeyi fetheden Hacıemiroğullarından kalan tarihî bir kurum olarak, kulenin uygun bir yerine kitabe yazılmalı ve tepesi ateş görüntüsü ile sürekli aydınlatılmalıdır. Çevresi ziyaretçilerin ve turistlerin etrafı temaşa edebileceği ve soluklanabileceği biçimde düzenlenmelidir⁸⁸.

2. Fetih yıllarının ve eski kültürümüzün hatırasını yaşatmak üzere, Beylerli, Gülbahçe ve Tahtasamanlık kadimî mezarlıkları ile Karay Mağara bölgesinde yer alan Şehitlik de koruma altına alınmalı ve düzenlenmelidir.

3. Gülbahçe’de Şeyh Ali, Tahtasamanlık’ta Şeyh Sâmit, Hoşkadem ve Beylerli köylerine adlarını veren Hoşkadem Fakı Bey ve Beğler Bey adlarına birer anıt dikilmelidir.

4. Kargu haberleşme sistemini daha temsili bir hale getirmek için ayrıca Borta’da Gedik Evliya yatırındaki Şeyh Ahmed, Akfatma’da Şeyh Hasan Dede, Bağdat’ta Hasan Dede için de anıtlar yapılabilir. Bu anıtlar, üzerine kitabe yazılmış iki metre boyunda iri bir taş bile olabilir. Zaten Kuzköy’de Şit Abdal Türbe-Müzesi daha önceden yapılmıştır (Bkz. Aşağıda s. 255-276).

5. Beylerli’deki ahşap cami (bkz. Resim 1) ve varsa buna benzer diğer yapılar da koruma altına alınmalıdır.

6. İstanbul Bâyezid Dersiamlarından Mustafa Asım Yediyıldız’ın (1873-1945) Hoşkadem’deki evi ve serendisi de bu kültür projesi varlıkları çerçevesi içinde değerlendirilebilir (bkz. Resim 2). Adı geçen kişi Hoşkadem’de doğmuştur. İlköğrenimini ailesinden aldıktan sonra altı yıl Aybastı Medresesi’nde; üç yıl Amasya Dağrakiye Medresesi’nde okuduktan sonra İstanbul’a gitmiştir. Devrin önemli ulemasından biri olan Arapkirli Hüseyin Avni’den icazet aldıktan bir zaman sonra ru’ûs sınavında başarı göstererek dersiama olmuştur. Kendisine Liyakat Madalyası verilmiştir. Bâyezid’de uzun yıllar tefris

⁸⁸ Henüz bir KARGU (ateş kulesi) fotoğrafı bulamadım. <http://dagakactim.blogspot.com/2015/12/harpasadan-arpaza.html> adresinde “Donduran Kulesi” örnek olabilir diye düşünüyorum. Kopyalayamadığım için fotoğrafı buraya koyamadım. İnternette görülebilir. Rize Zil Kalesi’nin kulesi de örnek olabilir (bkz. Resim 3).

ile meşgul olmuş, birçok kişiye icazet vermiştir. Sonra köyüne dönen Mustafa Asım, halkı aydınlatarak ve sosyal işlerle uğraşarak hayatını tamamlamıştır⁸⁹. Söz konusu ev 1908’de yapılmıştır.

*

Böyle bir tasarının projelendirilerek hayata geçirilmesi, tabii güzellikler içindeki Kabataş ilçesine tarihî bir derinlik kazandıracak ve yöremizin kültür hareketlerine önemli bir taban oluşturacaktır].

///

⁸⁹ Mustafa Asım Efendi’nin torunlarından, amcalarımın oğulları Tahsin Yediyıldız ve Mehmet Yediyıldız, bu yapıların bakımı ve onarımıyla ilgilenmektedirler. Kendilerine teşekkür ediyorum. Umarım bu yapılar, Hoşkadem’in tarihi anıtları niteliği kazanarak kalıcı bir hale gelirler.

Resim 1. Beylerli Camii

Resim 2- Mustafa Asım Yediyıldız'ın Evi ve Serendisi (1908).

Resim 3- Zil Kalesi Rize.

[YEDİNCİ BÖLÜM EK 2]

[ULUBEY'DE İKİ KÖYÜN TARİHİ
ARKA PLANI
ŞAYİB/GÜZELYURT VE
MEŞAYİH/AYDINLAR]

[Köylerimizin tarihleri ile ilgili eski kaynakların en önemlilerinden birisi *Tahrir Defterleri*'dir. Ulubey'i de kapsayan Ordu ile ilgili *Tahrir Defterlerinden* 1455-1613 yılları arasında kaleme alınmış beş tanesinin genel bir tahlili, yetmişli yılların sonu ve seksenli yılların başında tarafımdan yapılmıştı (Yediyıldız 1985). Benim *Tahrir Defterleri* Dönemi olarak adlandırdığım 1455-1613 tarihleri arasında Güzelyurt köyü mevcut değildi. Ancak, bu *Defterlerde*, Güzelyurt'un eski adını taşıyan ve on iki köy ve dört mezradan/ekinlikten oluşan Şayıblü adlı bir Nâiplik vardı. 1455 ve 1485 Defterlerinde bu idari birimin adı tam olarak *Niyâbet-i Geriş-i Şâyıblü* idi. Bunun anlamı, Şâyıblü Geriş Naıplığı demektir. 1547 ve 1613 *Defterlerinde* ise Geriş kelimesi kaybolmuş, *Niyâbet* ise Nâhiye'ye dönüşmüş, dolayısıyla birimin adı, *Nâhiye-i Şâyıblü* olmuştur. 1834 *Nüfus Defteri*'nde aynı nahiye devam etmektedir. Ancak nahiyenin adının imlası değişmiş, Şâyıblü, Şâ'ib olmuştur. Ayrıca aynı yazılım biçimiyle bir de Şâ'ib köyü ortaya çıkmıştır. 1871'den sonra Şayıplü adıyla anılan bir idari birim gözükmemektedir (Yediyıldız 1985: 38-40; BOA, Nfs-d-01041, s.61). Yıllar önce yaptığım bu araştırmada Şayıplü ile ilgili olarak kısaca Geriş ve Niyabet kavramları üzerinde durmuş ve Şayıblü de dâhil bütün idari birimlerin nüfuslarını ve ödedikleri vergileri cetveller hâlinde göstermiştim (Yediyıldız 1985: 42-43, 99,176, 200, 221, 226, 239, 243). Ordu kazasının idari, sosyal ve ekonomik genel tahlili içinde Şayıplü Niyabeti ancak bu kadar yer alabilmişti. Ancak söz konusu *Tahrir Defterlerinde*, benim kullandığım veriler dışında, özellikle köy bazında sorgulanacak daha çok veri bulunuyordu. Bu sebeple bu defterlerin ve yöreyle ilgili diğer kaynakların çevriyazılarını orijinalleri ile birlikte *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Projesi* çerçevesinde Türk Tarih Kurumu'nda yayımlamaya

başlamıştık. Bu dizi içinde, araştırmalardan başka altı cilt de kaynak eser yayımlanmıştır (Yediyıldız-Üstün 1992; Yediyıldız-Üstün 2002; Yediyıldız-Üstün-Öz 2002; Demir 2006; Öz-Acun 2008). Bu çalışmalarımız devam etmektedir. Böylece tek nüsha olan bu kaynakların adedi çoğaltılmak suretiyle sürekli olarak orijinal nüsha üzerinde çalışılması zorunluluğu ortadan kaldırılmış olmaktadır. Böylece çok kıymetli olan bu orijinal nüshanın yıpranması önlenmekte ve sayısı da artırıldığı için sürekliliği garanti altına alınmış olmaktadır. Daha da önemlisi araştırmacıların bu kaynaklara kolayca ulaşmalarına imkân sağlanmaktadır. Gerçi günümüzde dijitalleştirilme yoluyla bu hedeflere ulaşılabiliriyorsa da bunların çeviri yazıları ile birlikte yayımlanmış olması, araştırmacıların işini büyük ölçüde kolaylaştırmakta ve sürekli bilgi üretimi için sorgulamaya hazır bir altyapı oluşturmaktadır. Ancak önemle belirtmem gerekmektedir ki, bazılarının yaptığı gibi bu kaynaklardaki ham verilerin olduğu gibi şöyle veya böyle nakledilmesi suretiyle -üstelik yayımlanan nüsha ve çeviri yazısını görmemiş intibakı yaratılmak istenerek ve Arşiv'deki orijinalinden yararlanılmıyormuş gibi gösterilerek- yayımlar yapılması bilimsel ve kültürel gelişme için yeterli olmadığı gibi ahlakî bir davranış da değildir. Yapılması gereken asıl önemli iş, bunların farklı alanların araştırmacıları tarafından disiplinler arası yaklaşımla ve yeni yöntemlerle sürekli sorgulanması, yatay ve dikey biçimde bu kaynakların içerdiği veriler arasındaki ilişkilerin çözümlenmesi, yorumlanıp anlamlandırılması ve böylece hem ülkemiz hem de toplumumuz hakkında yeni özgün bilgiler üretilmesidir. O zaman bilime ve kültür birikimimize katkı sağlanmış olur.

*

Ben şimdi burada, söz konusu defterlerdeki verilerden hareketle Şayib, Şâ'ib, Şu'ayb/*Güzelyurt köyü ile Meşâyih/Aydınlar köyünün tarihî arka planlarını çözümlemeye çalışacağım.*

1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Ordu kazasının alt idari birimlerini önceki araştırmalarımda göstermiştim (Yediyıldız 1985: 38, Yediyıldız 2000: 42-43). Bu birimlerin adlarını oluşturan kelime ve tabirler -özellikle *niyabet*, *divan* ve *bölük* kavramları-, hatta yer ve şahıs adları önemli anlamlar içermektedir. Bunlar arasındaki ilişkiler, tek bir defterin bile (mesela, Yediyıldız-Üstün 1992) genel bağlamı içinde sorgulandığında çok özgün bilgiler üretilmesi mümkün olmaktadır. Meselâ, 1455 tarihli *Tahrir Defteri*, Osmanlı Döneminde yazılmış olmasına rağmen, geriye yansıtma yöntemiyle, Osmanlı öncesi Hacıemiroğulları Türkmen Beyliği Devleti'nin idari, adlî ve sosyal yapısını anlamamız için önemli kapılar açmaktadır. Tabii bu kapsamlı ve uzun soluklu bir araştırma ve sorgulamayı gerektirmektedir. Ben burada şimdilik bir iki noktayı belirttikten sonra esas Şayip üzerine odaklanmak istiyorum.

*

Osmanlılar Hacıemiroğulları Beyliği'ni 1427'de ilhak etmişler ve hemen tahririni yaptırmışlardı. Bu tahririn sonuçlarını ihtiva eden defter henüz ele geçmemiştir. İkinci kez yörenin tahriri, yukarıda da işaret edildiği gibi, Fatih döneminde, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgeleriyle birlikte 1455'te yapıldı. Bu tarihlerde, Hacıemiroğulları Beyliğinin -Osmanlılar tarafından Ordu kazası olarak teşkilatlandırılan kısmında- on üç *Niyâbet/Nâiplik* tespit edilmişti. Böyle bir yapılanma, Hacıemiroğulları Beyliği Devleti'nden tevarüs edilmiş, hemen hemen olduğu gibi devralınmıştı. Bu yapılanmaya göre, Ordu'/Ulvi, Merkez Niyabetini oluşturuyordu. Beyliğin *hükümdarı*, *ailesi* ve *çevresiyle birlikte burada oturuyordu*. Kuruluş yıllarında *Milas/Mesudiye'nin Kale* köyü ve civarında yer alan Beylik Merkezi'nin, sonradan Habsamana/Gölköy ve Sevdeşlü/Ulubey üzerinden Ordu'nun ilk kuruluş yeri ve Merkez Niyabet'in merkezi olan Eskipazar'a taşındığı anlaşılıyor. Şayıblü Niyabeti, Sevdeşlü/Ulubey'in kuzeydoğu sınırında küçük bir idari birimdi.

Hacıemiroğulları Beyliği Döneminde, Niyabetler, divanlardan; divanlar ise bölüklerden oluşuyordu. Bazı niyabetlere birkaç divan bağlı iken bazılarının tek divanı vardı. Mesela, Ordu Niyabeti'ne altı divan bağlıydı. Şayıblü Niyabeti ise tek divandan müteşekkildi. Divanların bölük sayıları da farklı idi. Şayıblü dâhil birkaç divanın hiç bölüğü yoktu. Şayıblü ve benzerlerinin, tek bölükten ibaret olduğunu söyleyebiliriz.

Şayıblü Naipliğinin on iki köyü, dört tane de mezrası/ekinliği vardı. O zamanlar bölgede kasaba denilebilecek bir yer yoktu. Ekonomik açıdan tarım ve hayvancılık hâkimdi. Köylerden veya mezralardan birisi, Naipliğin merkezi olmalıydı. Mutlaka birimin yöneticisinin bu merkez köyde oturuyor olması icap eder. Acaba Şayib Naipliği yöneticisi hangi köyde oturuyordu? O dönemlerde duruma göre, yönetici yer değiştirebiliyor, dolayısıyla bu durum merkezin de değişmesine yol açabiliyordu. 1455-1613 tarihleri arasında yapılan beş tahrirde de, Şayib Niyabeti'nin merkezi belirtilmemiştir. Ancak yapacağımız analizler ile burayı tahmin etmemiz mümkündür.

*

Aslında bu merkezin 1642'den sonra Şayib köyü olduğu kesindir. Çünkü Niyabetin adını taşımaktadır. 1455 *Tahrir Defteri*'nde Şayib, *Niyabet-i Geriş-i Şayib* adını taşıyan bir niyabettir. 1642 tarihli *Avarız Defteri*'nde ise Niyabet Nahiyeye dönüşmüştür. Ve bu tarihte söz konusu nahiyeyi oluşturan köyler arasında bir de Şayib köyü ortaya çıkmıştır. 1455'teki Şayib Niyabeti ile 1642'deki Şayib Nahiyesini karşılaştırdığımızda, 1455'teki bazı köylerin 1642'de kaybolduğunu ve yeni iki köyün ortaya çıktığını görüyoruz. Yeni köylerden birisi Şayib, diğeri ise *Meşayih*'tir. Acaba bu köyler, kaybolanlardan hangisinin yerine geçmiştir? Ve Şayib ve Meşayih'in anlamları nedir? Bu yazıda bu iki soruya yanıt bulmaya çalışacağız.

*

Önce kolay olanından başlamak istiyorum. Benim tahminime göre, 1642'de ortaya çıkan *Meşayih* köyü,

1455-1613 yılları arasındaki Akşaklı ve Menteşebeğlü mezralarının/ekinliklerinin birleşmesi ve köye dönüşmesi suretiyle oluşmuştur. Böyle bir varsayım ileri sürmemin sebebi, Akşaklı ve Menteşebeğlü ekinlikleri hakkında 1455 *Tahrir Defteri*'nde yer alan bazı notlardır. Bu notlara göre, *Akşaklı Ekinliği*, Resul Paşa oğlu Abdülkadir'in "yurdu" ve "tımarı"dır. Aynı kişinin burada "bir öküzlük (yarım) kadimlik çiftliği" vardır ve bu çiftlik de kendisinin "yurdu"dur. Kadim, sözlük anlamı itibarıyla eski ve geçmiş uzun zamana dayanan demektir. Burada Osmanlılardan öncesine, Hacıemiroğulları Beyliği Devleti zamanına, fetih yıllarına göndermede bulunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu çiftlik bu aileye "yurd" olarak verilmiştir. Söz konusu ekinliği ve çiftliği iki kişi işlemektedir. Birisi, süvari/atlı asker olan Resul Paşa oğlu Abdülkadir'in "*mu'tak*"ıdır. *Mu'tak*, azat edilerek hürriyetine kavuşturulmuş eski köle demektir. Bu kişinin adı, *MEŞAYİH* oğlu Murad'dır. İkinci mutasarrıf ise, *Meşayih*'in diğer oğlu Ahmed'dir. Ahmed de yine Abdülkadir'in hürriyete kavuşturduğu azatlılarından birisidir. Her iki hane de vergi mükellefidirler (Yediyıldız-Üstün 1992: 329).

Menteşebeğlü Ekinliği'ne gelince, bu ekinlik de aynı şekilde, Resul Paşa oğlu Abdülkadir'in "tımarı" ve "yurdu"dur. Bu ekinlikte de aynı kişinin "*bir öküzlük*"/yarım çiftliği bulunmaktadır. Buranın mutasarrıfları toplam üç kişidir. İlk kişi, "Resul peder-i mezkûr tımar eri" (Adı geçen tımar erinin babası Resul) olarak betimlenmiştir. Bu şahıs yukarıda zikredilen Resul Paşa'dan başkası değildir. Demek ki tımar beyi Abdülkadir'in babası Resul Paşa hala hayattadır. İkinci mutasarrıf, Turali oğlu Bedük, üçüncüsü ise yine Resul Paşa'nın azat etmiş olduğu Şeyh Ömer adındaki başka bir şahıstır. Bu üç kişiden ikisi, ekinliği tasarruf etmeleri karşılığında devlete vergi ödemektedirler. Bu ekinlikte oturan Tımar Beyi'nin babası Resul Paşa ise vergi mükellefi değildir (Yediyıldız-Üstün 1992: 330).

Resul Paşa'nın önemli bir kişi olduğu anlaşılıyor. Aslında, defterin bağlamından hareketle bir değerlendirme yapacak olursak, bu iki ekinliği Akşak ve Menteşebeğ veya

onların babalarının fethetmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple ekinlikler, onların adıyla adlandırılmışlardır. Daha sonra, Hacımiroğullarının önemli bir şahsiyeti olan Resul Paşa'nın eline geçmiş, onun "yurd"u olmuş, Osmanlılar Döneminde de kendisi tımar beyi olarak görevlendirilmiştir. Belki de Resul Paşa Akşak ve Menteşebeğ sülalelerinden gelmektedir; onların torunlarından biri de olabilir. Her halükârda Resul Paşa ailesinin, yörenin fethinde rol oynayan ailelerden biri olduğu kesindir. Resul Paşa ailesi buraya diğer ailelerden birçoğu gibi Milas/Mesudiye'den gelmiş olmalıdır. Zira Mesudiye'nin Karaviran köyünün *mâlikânesi* Resul Paşa'ya aittir. Burada babasının adının da Akpolad olduğunu öğreniyoruz (Yediyıldız-Üstün 1992: 368/162).

1455 yılında, Akşaklu'nun nüfusu iki hane ve Menteşebeğlü'nünkü ise üç hane iken 1547'de ilkinin nüfusu elli yedi haneye, ikincininki ise on bir haneye çıkmıştır. Fakat daha sonra azalma eğilimi göstermiş ve 1613'te sırasıyla on dokuz ve dört haneye inmiştir. 1642 tarihli *Avarız Defteri*'nde bu ekinliklerin adı geçmiyor. Öğle zannediyorum ki, bu süreç içinde daha sonra köy olan bu iki ekinlikte Akşak, Menteşebeğ ve Resul Paşa ailelerinden kimse kalmamıştır. Bu arada, Resul Paşa'nın azatlısı Meşayih oğlu Murad'ın nesli bu iki köyün önemli şahsiyetleri haline gelmişlerdir. Dolayısıyla bu yerleşme yerine *Meşayih* denilmeye başlanmıştır. Zaten yöre Celali isyanları dolayısıyla bu dönemde büyük çalkantılar geçirdiği ve değişmelere uğradığı için 1642 yazımında yeniden bir yapılandırılmaya gidilmiştir. Bu sefer, bu köyde önemli bir mevki elde etmiş olan *Meşayih*'in torunları köyü 1834 tarihli *Nüfus Defteri*'ne dedelerinin adıyla kaydettirmiş olmalıdırlar. Nüfus da zaten on bir haneye düşmüş bulunmaktadır.

*

Meşâyih, Arapça şeyh kelimesinin kural dışı çoğul biçimidir. Şeyhler anlamına gelmektedir. Cumhuriyet Döneminde *Aydınlar* adıyla değiştirilmiştir. Kelimenin anlamı itibarıyla belki uygun olabilir ama aslında tarihî

adlarla oynanmaması gerekir. Üstelik köye bu ad, sözcüğün anlamından dolayı değil orada yaşamış olan bir kişinin adından dolayı verilmiştir. Bu adlarla oynandığı zaman yöre, tarihi bağlamından kopartılmakta ve ilgili yerin tapusu yok edilmektedir.

*

Şayib adının hikâyesi daha başkadır. Bu adı 1455'ten beri yukarıda da belirttiğimiz gibi Niyabet ve Nahiye adı olarak biliyoruz. Ancak 1834 *Nüfus Defteri*'nde ortaya çıkan Şa'ib köyünün, kaybolan eski köylerden hangisinin yerine geçtiğini; diğer bir ifadeyle *Tahrir Defterleri* döneminde Şayib Niyabetinin merkezinin neresi olduğunu bilmiyoruz. Bunu tespit edebilmek için söz konusu Niyabetin, 1455, 1642 ve 1834 tarihlerindeki köy ve ekinliklerini mukayese etmek üzere hazırladığımız tablo (Tablo 4) bu konuda bize yardımcı olacaktır sanırım. Aşağıda yer alan bu tabloyu incelediğimizde, 1455'te Şayib Niyabeti'ne bağlı köylerden Fındıklı, Uluoba, Sağırlı (Sayaca ve Bayramlı ile birlikte), Eymür, Bekirbeğlü, Kadılı, Kumlulu ve Kuzköy köyleri ve ekinliklerinin adlarının 1642'de de devam ettiğini görüyoruz. Diğer yandan, Akşaklı ve Menteşebeğlü ekinliklerinin birleşerek 1642'de Meşâyih köyünü oluşturduğunu da yukarıda biz kanıtlamış bulunuyoruz. 1642'de varlığını sürdüremeyen köyler ise şunlardır: Esenbeğlü köyü ve yazılım sırasına göre hemen bitişiğinde Salilü Ekinliği. Bunlar bir küme oluşturmaktadır. Bu iki köyün yanında 1642'de varlığını sürdüren Uluoba köyü bulunmaktadır. Onun bitişiğinde 1642'de kaybolan Bevacıya (?) köyü yer almaktadır. Uluoba 1642'de mevcuttur ama 1834'te o da kaybolacaktır. Demek ki burada, Uluoba ile Bevacıya köyleri de ikinci kümeyi oluşturmaktadır. 1642'de varlığını sürdüremeyen üçüncü küme ise, Onurga ve Kuyumculu köyleridir. Bu durumda, Şayib köyü bu üç kümeden birisi içinde olabilir. Şimdi bu ihtimalleri değerlendirmeye çalışalım.

*

Şayib'e dönüşecek olan yer, birinci küme içinde olamaz. Yıllar önce Esenbeylü'nün, Çatalı mahallesindeki

-o zaman varlığını koruyan- Esenbey Gölü civarında olabileceğini tahmin etmişim (Yediyıldız-Üstün 1992: XXXVII). Bu köy şimdi kurutulmuştur. Salilü Ekinliği'nin bugün yerel verilere dayanarak Fındıklı'nın Sallı Mahallesi olabileceğini ileri sürenler vardır (Şahin 2017). Bu tahminin doğru olduğunu kabul edebiliriz. Şayib/Güzelyurt köyünün, bugün Kumrulu'nun doğusunda, Kumrulu ile Eymir arasında olduğunu biliyoruz. Yerlerini tahmin ettiğimiz Esenbeylü ve Salilü ise Kumrulu'nun kuzeybatısına düşmektedir. Eğer bu tahminler doğru ise, eskiden Şayib'in yerinde bulunan köyün bu mntıkada olma ihtimalini bertaraf etmiş bulunuyoruz.

Geriye Şayib köyünün yerini arayacağımız iki küme kalmaktadır. Uluoba ve Bevancıya kümesi ile Onurga ve Kuyumculu kümesi. Şayib, Niyabet-i Geriş-i Şayıblü'ye adını veren tarihî bir şahsiyettir. Bölgenin fethinde rol oynayan ailelerden birinin önemli bir üyesidir. Dolayısıyla henüz Şayib köyü yokken de, Niyabet'in yöneticisinin oturduğu bir merkez olmalıdır. Dolayısıyla bu merkezin neresi olabileceği sorusuna cevap aramamız gerekmektedir. 1455 *Tahrir Defteri*'nde, Onurga ve Kuyumculu köyleri incelendiğinde, bunların nüfus açısından küçük köyler olduğu ve bu iki köy ile ilgili veriler arasında, bunların merkez olabileceğine delalet edebilecek herhangi bir izin bulunmadığı görülmektedir. Öyleyse bu kümeyi de, şimdilik Şayib köyüne dönüşmüş olabilecek köyler ihtimalinin dışında tutabiliriz.

Merkez olma özelliklerine sahip en önemli köy aslında Uluoba'dır. Her şeyden önce buranın adı önemlidir. Oba kelimesinin ilk anlamı, Orta Türkçe olan Oğuzca'da, çadırlarda yaşayan göçebe ailelerin meydana getirdiği topluluk, oymak, çadır halkı, göçer evli kabile anlamına gelmektedir. İkinci anlamı ise, göçebe ailelerin konakladığı yer, *yurt* demektir. Ayrıca *bölmeli göçebe çadırına* da oba adı verilmektedir (Ayverdi 2010: 943; krş. Baykal 1981: 74). Pakalın da obayı şöyle tanımlamıştır: “Ev biçimi, birkaç direkli, uzun bölüntülü keçeden çadıra verilen addır”. “Bir çadır halkına veya birkaç çadırdan ibaret olan topluluğa da oba denir” (1971: II/711).

Eski Türkçe’de *uluğ* kelimesinden gelen *ulu* sözcüğü ise, çok üstün niteliklere sahip, çok büyük, yüce; maddî yapısı bakımından büyük; bir topluluğun maddî veya manevî büyüğü, saygı duyulacak niteliklere sahip kimse anlamlarına geliyor.

Mevcut verileri bu bağlam içinde değerlendirdiğimiz zaman, şöyle bir varsayımda bulunabiliriz. Türkler iç kesimlerden yöreyi fethederek sahile doğru inerken, Hacıemiroğullarının önde gelen büyük oymaklarından bazıları büyük ihtimalle geçici olarak Uluoba’nın bulunduğu yerde konaklamış, buraya bir üs kurmuş olabilirler. Bu oymak, muhtemelen Ulubey’e adını vermiş olan Sevdeşlü/Ulubeğlü Oymağı’dır. Bu oymağın bundan önceki üssü, Aybastı’nın 1455’teki Sevdeşlü köyü olma ihtimali vardır. Buradan hareketle Gököy üzerinden Ulubey’e gelmiş olabilirler. 1455 Tahririnde bu köyün, Sevdeşlü’nün çocuklarının “yurdu” olduğu yazılıdır (Yediyıldız-Üstün 1992: 218). Demek ki aynı ad, Sevdeşlü oymağı ile birlikte Aybastı’nın Sevdeşlü köyünden Ulubey’e de taşınmış ve burası Şevdeşlü /Ulubeğlü diye adlandırılmıştır. Bu iki Sevdeşlü arasındaki bağlantının derinliğine incelenmesi gerekmektedir. Netice itibarıyla, Uluoba köyünün adı, ulu bir obanın buraya konaklamış olmasından kaynaklanabileceği gibi bu oymağın ulu beyinin diğerlerine nispetle daha büyük olan çadırından dolayı da verilmiş olabilir. Bu açıdan, Şayıplü Niyabeti’nin merkez köyünün Uluoba olabileceği düşünülebilir. Diğer yandan, Uluoba köyü, *Tahrir Defterleri* döneminde, 1455-1613 yılları arasında, Şayıblü Niyabeti’ne bağlı köyler içinde, nüfusu en kalabalık olan yerleşme yeridir. Burada 1455 yılında otuz altı hane yaşarken 1547’de bu sayı yüz on altıya çıkmıştır. 1613’te doksan bir haneye düşmüştür ama yine de Niyabet’in en büyük köyü olma özelliğini korumaktadır (Yediyıldız 1985: 177). Bu açıdan da, Uluoba, bu dönemlerde merkez olma ihtimali en yüksek olan yer durumundadır. Yukarıda Şayıblü Niyabeti’nin tek *Divan*’dan oluştuğunu belirtmişim. Dolayısıyla, çok divanlı niyabetlerden farklı olarak, bu gibi durumlarda, niyabet ile divan, hatta bölük bütünleşmektedir. Bu idari

birimin yöneticileri arasında, kadı vekili olan naipten başka bir de divan başı bulunmaktadır. Bilindiği üzere divan, diğer anlamları yanında bir de büyük meclis veya yüce meclis anlamına gelmektedir. İdari yapı analiz edildiğinde, 1455 tarihli defterdeki verilerden hareketle, Hacıemiroğulları Beyliği Devleti'nde Niyabetin alt birimi olan divanlar, divan denilen meclisler tarafından yönetiliyordu. Meclisin başkanına, divanbaşı deniliyordu. Söz konusu bu divanbaşılar, başkent Ordu'da, Uluğbey'in başkanlığında büyük meclisi oluşturuyorlardı. Şayıblü Divanı'nın divanbaşısı, diğer bir ifadeyle başkanı, 1455'te, İsmail Kethüda idi. 1455'te Şayıblü Niyabeti'nin yazımını (takrir) işte bu İsmail Kethüda yapmıştı. İsmail Kethüda'nın ayrıca, diğer tımar beyleriyle ortaklaşa yönetilen Uluoba'da tımar hissesi vardı. Büyük ihtimalle kendisi de bu köyde oturuyordu (Yediyıldız-Üstün 1992: 322-323). Dolayısıyla bu olgu da, *Tahrir Defterleri* döneminde Uluoba'nın Şayıblü Niyabetinin merkezi olabileceğine delalet etmektedir.

Bütün bunlara rağmen burada başka bir sorunla karşılaşılıyor. O da şudur: 1642'de, Uluoba varlığını sürdürmektedir ve üstelik Şayib köyü de bu dönemde kurulmuş bulunmaktadır. Öyleyse, Şayib'in Uluoba'nın yerine geçtiğini nasıl izah edeceğiz?

Uluoba mevcudiyetini 1642'de de korumaktadır ama nüfusu son derece azalmış, altı haneye kadar inmiştir. Yeni kurulan Şayib ise daha kalabalıktır; burada dokuz hane yaşamaktadır. Ayrıca Uluoba'nın hemen yanında yer alan ve orta seviyede bir köy olan Bevacıya da yok olmuştur (Öz-Acun 2008: 199a-199b). Bu durumda Uluoba'nın bir bölümü Bevacıya ile birleştirilerek yeni Şayib köyünün kurulmuş olabileceğini düşünüyorum. Zaten bir sonraki dönemde, Uluoba tamamen ortadan kalkacaktır; 1834 Nüfus Defteri'nde bu köy artık yer almamaktadır. Hatta Onurga ve Kuyumculu'nun da Şayib ile birleştiği ihtimali bulunmaktadır. Çünkü bu köyler de bir daha gözükmemek üzere kaybolmuşlardır. Ancak bu konuda şimdilik somut delilimiz yoktur. Yeni veriler ortaya çıktığında bu konular daha da açıklığa kavuşacaktır.

Yazıyı bitirmeden önce, Şayib sözcüğünün imlası ve anlamı üzerinde de kısaca durmak yerinde olacaktır. 1455-1613 tarihleri arasında yazılan beş *Tahrir Defteri*'nde, Niyabet-i Geriş-i Şayib terkinde “Şâyib” sözcüğü, şın-elif-ye-be harfleriyle yazılmıştır. Arapça kökenli bir sözcüktür. “Şâbe” (şın-elif-be) kökünden gelmektedir. Beyazlatan, saçları ağartan ya da saçları ağarmış, beyazlamış kişi anlamına gelmektedir. Türkçe’de, Şayib’e şahıs adı olarak pek rastlanmamaktadır. Belki de, Şâyib-lü bölümünün başındaki kişinin saçları aşırı derecede beyazlayıp ağarmış olduğundan kendisi “Ak-Saçlı” anlamına gelen Şâyib lakabıyla anılmış, dolayısıyla bölüğüne de bundan dolayı Şayib-lü adı verilmiş olabilir.

1834 tarihli *Nüfus Defteri*'nde, kelimenin imlası değiştirilerek “Şâ’ib” (şın-elif-‘ayın-be) olarak yazılmıştır. Bu sözcük de Arapça “şa’abe” kökünden gelmektedir. Bu kökten türetilmiş birçok sözcük vardır. Burada söz konusu olan Şâ’ib de aynı kökten *ism-i fâil* olarak türetilmiş olup, *ayrılan; kollara, dallara, şu’belere ayrılan, bölünen* anlamına gelmektedir. Şayiblü Niyabeti ve köyünün adının bu kökten geldiğini sanmıyorum. Bu değişikliğin, *Nüfus Defteri*’ni yazan kişinin, sözcüğün eski yazımının yanlış olduğunu düşünerek bu imlayı düzeltme isteğinden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Nitekim daha sonra -tam olarak ne zaman yapılmış olduğunu şimdilik bilemediğim bir tarihte- başka bir kâtip, Şa’ib’i de beğenmemiş, köyün adının yanlış yazılmış olabileceği zehabına kapılıp, olsa olsa bu peygamber adından gelmiştir diyerek onu Şuayip’a dönüştürmüştür. Bu da beğenilmeyince köyümüzün adı Güzelyurt oluvermiştir⁹⁰.

Toplumlar dinamiklerini kaybettikleri zaman, ne yapacaklarını tam olarak bilemedikleri ve kültürün her alanında özgün üretimlerde bulunamadıkları için işte böyle kelimelerle oynamaktadırlar...].

⁹⁰ Şayib/Güzelyurt hakkında daha geniş bilgi için bkz. Pala 2017.

Tablo 4- Niyabet-i Geriş-i Şayib'e Bağlı Köylerin
Farklı Tarihlerdeki Durumu

1455	1642	1834 ve Bugün
Niyabet-i Geriş-i Şayıblü	Nahiye-i Şayib	Nahiye-i Şayib
K. Fındıklı	K. Fındıklı	Fındıklı
K. Esenbeğlü	?	? -
Mz. Salilü	?	? - SALLI
K. Uluoba	K. Uluoba	ŞAYİB
K. Bevancıya	ŞAYİB	/GÜZELYURT
K. Sağırlı	K. Sığırlı (?), Sayacı, Bayramlı	Sayaca /YENİSAYACA, Sağırlı, Bayramlı
K. Onurga	ŞAYİB	ŞAYİB
K. Kuyumculu		
K. Eymür	K. Eymür	Eymür / EYMÜR
Mz. Akşaklı	MEŞAYİH	MEŞAYİH / AYDINLAR
Mz. Menteşebeğlü		
K. Bekirbeğlü	Mz. Bekirbeğlü	?
K. Kadılı	Mz. Kadılı	? / AKPINAR
K. Kumlulu	K.Kolmolü/ Kumlulu	? / KUMRULU
K. Kuzköy	K. Kuzköy	?
Mz. Bayramgazilü	Sağırlı köyü ile birleşmiş	

///

SEKİZİNCİ BÖLÜM

ORDU FOLKLORUNUN
TARİHİ KÖKENLERİ

Orta Karadeniz Bölgesi'nin küçük fakat şirin şehirlerinden birisi olan Ordu, Karadeniz'in mavisi ile Boztepe'nin yeşilinin kucaklaştığı şerit üzerinde yer yer yükselen taflanları, kırmızı çiçekli zakkunları, servileri ve seyrek zeytin ağaçları ile adeta Akdeniz alemini hatırlatan bir görünüme ve kokuya sahiptir [Erinç 1945: 124].

1380'lerde Hacı Emir ve oğullarının idaresi altında, Çepni, Döğer, Eymür, Karkın, Alayundlu, Bayadı, Bayındır ve İğdir gibi oğuz boyları tarafından fetih ve iskân edilen Ordu yöresi, 1427'lerde Osmanlılar tarafından ilhak edilmiş ve bir kaza statüsüne kavuşturularak önceleri Canik, daha sonraları da Şebinkarahisar sancaklarına bağlanmıştır. Ordu, Klasik Osmanlı Döneminde Canik-i Bayram diye de adlandırılıyordu. Bazı folklor unsurlarının tarihi kökenlerini aradığımız Ordu yöresi bugünkü il sınırlarından farklı bir alanı ihtiva ediyordu. Bu sebeple, söz konusu sınırların burada belirlenmesinde yarar vardır. Fatsa'nın hemen doğusunda denize dökülen Bolaman Çayı'nı ve bugünkü Aybastı kazasının batı sınırını takiben Kelkit Vadisi'ne inen hat, Osmanlılar Döneminde, Ordu kazasının batı sınırını teşkil ediyordu. Güneyde Kelkit Vadisi'yle çevrili olan bölge, güneyde Reşadiye (Iskefsir) ve Mesudiye (Milas)yi içine alıyor, doğuda ise bugün Giresun'un batı varoşlarına kadar uzanıyordu. Kuzey sınırı ise Karadeniz'di. Böylece tabii sınırlarla kuşatılmış olan Ordu yöresi, eski Türk hayatı için elzem olan yaylak (oba) ve kışlakları (cenik) ihtiva eden tabii, sosyo-ekonomik ve kültürel bir bütünlüğe sahipti [Yediyıldız 1985: 3].

*

Ülkemizin bütün yörelerinde olduğu gibi, yukarıda sınırlarını çizdiğimiz Ordu yöresinde de, araştırmacılar, saha üzerinde yaptıkları incelemeler sırasında bir takım halk inançları ile sözlü rivayetlere ve bunlara dayalı

uygulamalara rastlamaktadırlar. Özellikle, yatırlar ve adak yerleriyle ilgili inanç ve âdetlerin -eski dönemler oranında olmasa bile- hala toplum vicdanında belli bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Halkın bir kesimi, buraları kutsal yerler olarak görmekte ve bunlar etrafında rivayetlere dayalı uygulamalarda bulunmakta; diğer bir bölümü ise bunları gerçeklerle hiçbir ilgisi olmayan bir takım batıl inançlarla yaşatılan yerler olarak değerlendirmektedir. Bu ikinci kesimin düşüncesi, 1973 tarihli *Ordu İl Yıllığı*'nda şöyle ifade edilmektedir:

“İlin hemen hemen her tarafında, *tamamen hurafeye dayanan inançlarla yaşatılan* birçok adak yerleri görülmektedir. Bazıları mezar olan adak yerleri arasında, ağaçlar ve kayalar bulunur.

Adak yerlerinin özellikleri şunlardır:

- Çocuğu olmayan kadınlar tarafından bilhassa cumartesi günleri, sabah namazından sonra ziyaret edilir; niyazda ve dilekte bulunulur.

- Saralıların iyi olmaları için ziyaret olunur.

- Derdi ve sıkıntısı olanlar tarafından sıkıntılarının giderilmesi niyazı ile ziyaret edilirler (Genç kızların koca bulmak istekleri).

- Yağmur duasına çıkmadan önce, adak yeri ziyaret edilir.

- Adak yerlerine bez bağlamak, mum yakmak, siyah horoz kesmek, adak yeri yanında bir süre uyumak ve uzanıp yatmak gibi inançlar yaygın bir haldedir” [s. 102].

İl Yıllığı'nda yer alan bu paragraftan, “tamamen hurafeye dayanan inançlarla yaşatılan” cümleciği çıkartılacak olursa, geriye kalan kısımların doğru bazı tespitlerden ibaret olduğu görülmektedir. Fakat “tamamen hurafeye dayanan inançlarla yaşatılan” cümleciği bir tespit değil bir değerlendirme veya bir yorumdur, ilmî tahlillerde, değerlendirme ve yorum yapılırken objektif verilere dayanılması icap eder.

Acaba burada adak yerlerinin “tamamen hurafeye dayanan inançlarla yaşatılan” yerler olduğu hükmüne varılırken, objektif verilere mi dayanılmıştır? Bu soruya cevap vermek için, bir taraftan yukarıdaki paragrafta söz konusu edilen adak yerlerinin öncelikle tarihî gerçekliklerle ilgisi olup olmadığının araştırılması ve ancak ondan sonra söz konusu yerler etrafında oluşan efsanelerin, inançların ve uygulamaların tahliline geçilmesi icap etmektedir.

Ordu İl Yıllığı'ndaki değerlendirmenin, böyle ilmî bir tecessüs ve şüphe neticesinde yapılmış araştırmaya dayandığını söylemek mümkün değildir. Zira bu değerlendirmede “mezar”, “ağaç” veya “kaya”ların temsil ettiği adak yerlerinin temelinde tarihi gerçekliklerin bulunup bulunmadığı sorusu sorulup ona cevap aranmamış; buna mukabil, çevrelerinde oluşan bir takım inanç ve uygulamaların mantığa ters düşmesi yüzünden söz konusu bu yerlerin, “tamamen hurafeye dayanan inançlarla yaşatıldığı” hükmüne varılmıştır. Dolayısıyla bu hükmün de, ilmî verilere değil, hurafeye dayandığını söylememiz mümkündür.

Halkın bu “ağaçlar”, “kayalar” ve “mezarlar” hakkındaki bilgisi, tam gerçeği aksettirmemiş olsa bile sözlü bir geleneğe ve rivayetlere dayandığı halde, bunların toptan boş inançlar olduğunu iddia eden görüşlerin temelinde herhangi bir rivayet bile bulunmamaktadır. O halde, belli bir zaman kesiti içinde derlenecek olan folklor unsurlarının değerlendirilmesi yapılırken, halk rivayetlerinin göz ardı edilmemesi ve onların tarihî derinliklerinin araştırılmasından sonra yorumlara gidilmesi, metodolojik bir zarurettir.

*

Bu adak yerleri ve yatırlar hakkında halk ne düşünmekte ve ne söylemektedir? Halk tarafından nakledilen rivayetlere göre, buralar bölgeyi fetheden ve Türkleştiren gazilerin, ulu kişilerin ve velilerin yattıkları yerlerdir. Birçoklarının adını da bilmektedirler. Bunlardan bazıları *Ordu İl Yıllığı*'nda da zikredilmiştir [1973: 102-103]. Nitekim tarihi kaynaklar da bu halk rivayetlerini doğrulamaktadır. Ordu yöresinin

1380'lerde fethedildiğini, 1427'lerde Osmanlılara geçtiğini, başta belirtmiştim. Bu tarihte bölgenin tahriri yapılmış, fakat bu tahririn neticelerini ihtiva eden *Hızır Paşa Defteri* zamanımıza kadar ulaşmamıştır [Yediyıldız 1985: 7-8]. 1455'te ise Fatih Sultan Mehmed'in yaptırmış olduğu genel tahrir sırasında, Ordu yöresinin de yeniden tahriri yapılmıştır ki, işte bu tahririn neticelerini ihtiva eden *Defter*, bugün İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde muhafaza edilmektedir [Yediyıldız 1985: 6-12]⁹¹. Bu defterde kayıtlı bulunan kişiler bölge fâtiplerinin çocuklarıdır ve *Defter'de*, bölgeyi fethedenlerin genellikle babalarının bazen de dedelerinin adı da bulunmaktadır.

İşte buradaki bilgilerle halk rivayetleri karşılaştırıldığı zaman, *adak yeri* ve *yatır* olarak bilinen yerlerin, Ö. L. Barkan'ın kolonizatör Türk dervişleri diye adlandırdığı *Abdalân-ı Rûm*⁹² tarafından kurulmuş ve zamanın kültür evleri olarak nitelendirebileceğimiz zaviyelerin ve kurucularına ait türbelerin bulunduğu yerler oldukları açık ve kesin bir şekilde ispat edilebilmektedir. Tespit edebildiklerimizden sayıları elliye yaklaşan bu zaviyelere birkaç örnek vermek gerekirse, bunların en önemlileri arasında şunları sayabiliriz: Ordu-Giresun arasında sahilin iç kesimlerinde yer alan Turnasuyu'nda Abdal, Şıhlı'da Şeyh İdris. Yavuzkema'l'de Şeyh Mustafa, Akköy Sandalbükü'nde Hasan Dede. Perşembe Ağcaova'da Şeyh Nebi Fakih. Ulubey'de Şeyh Abdullah (Şeyhler'de). Gölköy'de Şeyh İman Dede (Şıhman'da), Abdullah Halife (Karagöz'de). Aybastı'da Şitlü Dede/Şit Abdal (Kuzköy)⁹³, Kutlu Doğmuş (Küfü), Derviş Hasan veled-i Bektaş (Akfatıma), Şeyh Halil veled-i Şeyh Ahmed (Borta), Şeyh Osman (Hisarcık). Reşadiye'de Cimi Dede, Şahkulu Abdal, Abdal Bayezid, Şahrüh Abdal ve Mirza Abdal vs.⁹⁴

⁹¹ Diğer bölümlerde de belirtildiği gibi bu *Defter* yayımlanmıştır. Bkz. Yediyıldız-Üstün 1992.

⁹² Abdalân-ı Rûm'dan bölgenin Türkleşmesine katkıda bulunan Şit Abdal için bkz. İlgili bölüm.

⁹³ Bkz. İlgili Bölüm.

⁹⁴ Yediyıldız-Üstün 1992: Muhtelif sayfalar; bir kısmı için ayrıca bkz. Yediyıldız 1985: 134 vd.

Bu tarihi şahsiyetler hakkında topladığımız folklor malzemesini beş yüz otuz yıl önce kaleme alınmış *Tahrir Defteri*'ndeki verilerle karşılaştırdığımız zaman, halk rivayetlerinin şaşılacak derecede tarihi gerçekliklerle bağdaştığını, dolayısıyla adak yerlerinde bölgenin fatihlerinin yattıklarını müşahede etmekteyiz.

Nitekim, Turnasuyu'ndaki Abdal Zaviyesi'yle ilgili ve II. Selim Dönemine ait (1566-1574) başka bir arşiv belgesinde, bu zaviyedeki zaviyedarlârın⁹⁵ "*fâtihi-i vilayet olanların evlâdı*", yani bölgeyi fethedenlerin çocukları oldukları ve gelip gidenlere (âyende ve revende) hizmet ettikleri açıkça ifade edilmektedir⁹⁶. Maalesef dar bir çalışma kapsamında burada, söz konusu yatırlar hakkındaki folklorik unsurlarla tarihî veriler arasındaki benzerlikleri detaylı bir biçimde sergileme imkânımız yoktur⁹⁷. Ancak, halk rivayetlerinin büyük ölçüde tarihi realiteyi aksettirebileceğini göstermek için, daha soyut başka bir konuda bazı karşılaştırmalar yapmak istiyorum. Ele alacağımız bu rivayetler, köylerin ilk kuruluşlarında kaç haneden müteşekkil olduklarını nakleden rivayetlerdir.

*

Bu rivayetlerden üç tanesini, 1985 Eylülünde bölgede yapmış olduğum bir saha araştırması sırasında tespit etmiştim.

İlk tespitim Aybastı'nın İlbey köyünde olmuştu. Köylülerin ifadesiyle, "eskilerin dediğine göre, İlbey'in eski adı Kazancılar imiş. Ve bu köy dokuz hane ile kurulmuş, sonradan çoğalmışlar."

Bugün İlbey'in halen Kazancılar diye adlandırılan bir mahallesi vardır. Fakat bu dokuz hane rivayeti de nereden çıkmaktadır? Halk tarafından nakledilen bu rivayete inanacak mıyız? Yoksa böyle hurafelere inanılmaz diyerek, onu kulak ardı mı edeceğiz? Galiba inanmak zorundayız.

⁹⁵ Zâviyedeki hizmetli kadrosu kastedilmektedir.

⁹⁶ Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, No. 557 (Evkaf), s. 31.

⁹⁷ Bu tekke ve zaviyeleri bölgenin kültür bütünlüğü içinde tahlil eden başka bir çalışma tarafımdan hazırlanmaktadır.

Zira bu konuda tarihî veriler mevcuttur. Rivayetin tespitinden tam beş yüz otuz sene önce yazılmış 1455 tarihli *Tahrir Defteri'nde* Kazancılar ile ilgili kayıt aynen şöyledir [Yediyıldız-Üstün 1992: 202]:

“KARYE-İ KAZANCILAR”, tâbi-i Fidâverende, tımar-ı mezkûr Çoban Bey, Dizdâr-ı Kal’a-i Hafsamana.		
(1) Ali veled-i Aymirze, nîm;		
(2) Hasun veled-i Hüseyin, nîm;		
(3) Mesud veled-i mezkûr;		
(4) Mehmed birâder-i mezkûr, ekinlü.		
<i>El-Müsellemiye:</i>		
Evlâd-ı KAZANCI, yurdlarına eşerler:		
(5) Müsellem: Menteşe veled-i Bârik Bey;		
(6) Mesud veled-i Bârik;		
(7) Ahmed veled-i Bârik;		
(8) Müsellem: Eymir Hasan veled-i İLBEY;		
(9) Mustafa veled-i mezkûr.		
Cem’an	4 Nefer	302
Çift	1	42
Bennâk	2 Nefer fi 16	30
Behre-i Gendüm	2 Müd	120
Behre-i Cev	2 Müd	80
Öşr-i Meyve ve Girdekân		20
Bâd-ı Hevâ		10

Tablo içinde nakledilen metin, Tahrir Defterleri’nin yazım tekniğine göre kaleme alınmıştır. Baş kısmına, Aybastı’ya (Fidaverende) bağlı *Kazancılar* köyü, Gölköy (Hafsamana) Kalesi Dizdarı Çoban Bey’in tımarıdır denildikten sonra hâne reislerinin adı yazılmıştır. Bunlardan ilk dördü normal raiyyet diğer beşi ise müsellemler denilen atlı askerî gruba mensupturlar. 1455’te hayatta olan müsellemlerin dedesi, köyün fatihi ve

kurucusu Kazancı'dır ki, bugün İlbey'in mahallesi olan eski müstakil *Kazancılar* köyü, adını buradan almaktadır. Daha sonra, Kazancılar köyü diğer köylerle birleşince yeni teşekküle Kazancı'nın oğlu İlbey'in adı verilmiş olmalıdır.

Burada üzerinde durmak istediğimiz esas nokta, 1985 yılındaki sözlü rivayete uygun olarak 1455'te köyde *dokuz* hanenin mevcut oluşudur. Nitekim kaynağımızda, hâne reislerinin adı yazıldıktan sonra, vergi veren hâne sayısı “*cem'an 4 nefer*” diye açıkça yazılmış, askerî gruba mensup oldukları için vergi vermeyen müsellemlerin ise sadece adları kaydedilmiştir. Bunların sayısı da *beştir*. Böylece toplam *dokuz* etmektedir. Görülüyor ki, işte bu tarihî gerçeklik, sözlü rivayet şeklinde günümüze kadar ulaşmıştır.

*

Aynı türden başka bir rivayete yine İlbey köyünün başka bir mahallesi olan Yusufçu'da rastlamaktayız. Bu rivayete göre, “Yusuflu'ya başlangıçta üç kişi gelmiş, yerleşmiş ve mahalle halkı onlardan türemiştir”.

530 yıl önce 1455'te yazılan *Tahrir Defteri'nde* Yusufçu ile ilgili kayıt da aynen şöyledir [Yediylıdız-Üstün 1992: 230]:

“MEZRA'A-İ YUSUFLU [YUSUFLU EKİNLİĞİ]”		
Evvelden Şeyh Ali Ağa'nun koyunu yürürmüş, girtü Şeyh Ali Ağa'ya verildi ki, heman ber-karar mutasarıf ola; kimesne karışmaya deyü <i>Defter'de</i> kaydolunmuş. Biz dahi ol karar üzerine yazduk, <i>Defter</i> mucibince:		
3 <i>Nefer</i> :		
(1) <i>Yusuf</i> veled-i Ömer	Mukata'a	20
(2) Mü'min, âzâde-i Yakub Bey, düşmüş sipahidir.	Taşradan ekerler.	
(3) Hamza, boyacı, caba.		
<i>Mahsûl-i mezre'a-i mezkûr</i>		187 (287 olmalı)
Gendüm	3 Müd	180
Cev	2 Müd	80
Tilal/Tepeler	Mukata'a	27

Burada da mahallenin adının Ömer oğlu *Yusuf*'tan geldiği ve kuruluşunun üç kişi tarafından gerçekleştirildiği hususunda sözlü rivayetle yazılı tarihî verilerin birbirini desteklediği açıkça görülmektedir. [Ancak burada dikkat çekmemiz gereken bir husus vardır. Bu ekinlik ile ilgili tespitler, Osmanlıların bölgeyi Hacıemiroğullarından devraldıkları andaki durumu yansıtmaktadır. “Evvelden Şeyh Ali Ağa'nın koyunu yürürmüş/ otlarmış, ekinlik onun tasarrufunda imiş, kimse karışmasın diye *Defter*'e kaydedilmiş”. Bu Defter, henüz ele geçmemiş olan Defter'dir ki 1427'de bölgenin Osmanlı'ya ilhakı sonrası tanzim edilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu Beylik dönemindeki durumun tespittir. Osmanlılar, önceki haklara riayet etmektedir. 1455'teki ikinci Tahrir'de de (Yediyıldız-Üstün 1992) birinci tahrirdeki durumun devamına karar verilmekte ve kayıt altına alınmaktadır. Yine bu metinden anladığımıza göre, Yusuf lu Ekinliği'nde, Ömer Fakih'in oğlu *Yusuf* sürekli oturuyor. Buna mukabil devlete yıllık yirmi akçe maktu bir vergi ödüyor. Görevinden ayrılmış olan sipahi Yakup Bey'in azatlısı olan Mümin ve boyacılık yapan Hamza ise, başka bir köyde oturdukları hâlde, burada buğday ve arpa ekimi yapmakta ve ürün üzerinden vergilerini vermekteler. Ayrıca oradaki dağları da maktu yıllık yirmi yedi akçe karşılığında kiralamış bulunmaktadırlar. Görülüyor ki, halkın dilinde dolaşan efsane, Osmanlı'nın 1427-1455 yıllarında kayda geçirdiği üç vergi mükellefini bize yansıtmaktadır. Sürü sahibi Şeyh Ali Ağa ve düşmüş Sipahi Yakup Bey'in de bu ekinlik ile ilişkileri bulunmakla birlikte burada oturmadıkları, dolayısıyla halk tarafından kurucular arasına dâhil edilmedikleri anlaşılıyor].

*

Bugün Aybastı'nın Armutlu köyüne bağlı Hamastos adlı bir mahalle vardır. Hamastos eskiden müstakil bir köydü. 1985'te yaptığım saha araştırmaları sırasında, bu köyde de benzer bir rivayetle karşılaştım. Bu sefer köylüler kendilerinden değil, fakat 1952 yılında vefat etmiş olan Töngelcioğlu Osman'a atıf yaparak, “Hamastos'un beş yüz yıl kadar önce *yedi hane* tarafından kurulmuş olduğunu” nakletmişlerdir. Beş yüz otuz yıl önceki *Tahrir Defteri*'nde bu durumu da tespit edebilmekteyiz. *Defter'deki* kayıt aynen şöyledir [Yediyıldız-Üstün 1992: 206]:

KARYE-İ *HAMASTOS*, tâbi-i Fidâverende. Tımar-ı mezkûr Çoban Bey, Dizdâr-ı Kal'a-i Hafsamana. Malikâne-i Yakub, Yusuf, İsa evlâd-ı Mahmud.

- (1) İbrahim veled-i Hamza, Hayyat, Ekinlü
- (2) Mentеше veled-i İdris, Ekinlü.
- (3) Yusuf veled-i İsa, Hallaç, Ekinlü
- (4) Yusuf veled-i Çimen, Ekinlü.
- (5) İsa veled-i Mihmad, Caba.
- (6) Yusuf veled-i Mahmud, Nîm
- (7) Hamza veled-i Mahmud, Caba.

Cem'an	7 nefer	680
Bennak	6 Nefer fi 16	96
Çift	Nîm	24
Behre-i Gendüm	4 Müd	240
Behre-i Cev	4 Müd	160
Resmü'l-Ganem		100
Öşr-i Meyve		20
Bâd-ı Hevâ		35

[Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere, Hamastos/Armutlu köyü Fidâverende/Aybastı'ya bağlıdır. Divanî hissesi, Hafsamana/Gölköy Kalesi Dizdârı Çoban Bey'in tımarıdır. Mâlikâne hissesi ise, Mahmud'un çocukları Yakup, Yusuf ve İsa'ya aittir. Farklı statülerde *yedi* vergi mükellefi vardır. Bunlar, Töngelcioğlu Osman'ın beş yüz yıldan daha uzun bir süre sonra köyün kurucuları olarak rivâyet ettiği yedi kişiden başkası değildir. Tabloda bunların ödedikleri vergiler de görülmektedir].

*

Ordu'nun başka bir ilçesi olan Mesudiye'ye geçiyoruz. Bölgedeki rivayetleri toplayarak bu ilçe hakkında bir kitap yazan Mithat Baş, Çukuralan köyü hakkında şöyle yazmaktadır: “Köyün kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Ancak çok önceleri, üç hanenin gelerek yerleştikleri ve çoğaldıkları söylenmektedir” [Baş 1982: 115].

Gerçekten 1455 tarihli *Tahrir Defteri*, bu rivayetin de gerçekliğe uygunluğunu ispat etmektedir. *Defterdeki* kayıt aynen şöyledir [Yediyıldız-Üstün 1992: 155]:

MEZRE'A-İ ÇUKUR-ALANI	
Evliya oğlu Mansur'un hem <i>mülkü</i> ve hem <i>yurdudur</i> . Şimdiki hâlde mezkûr yurdu Mansur'a verilmiş ki otura, pâdişâha duâ ide. Çeri kulluğuna varmıya.	
3 Nefer	
(1) Pir Hasan veled-i Nasır	
(2) Mehmed veled-i Cafer	
El-Muâfiye:	
(3) Şeyh Hasan veled-i Yakub.	

*

Görülüyor ki, bu son örnekte de olduğu gibi *rivayetlerle yazılı kaynaklar birbirini tutmaktadır*. Öyleyse bu örneklerden hareketle şu neticeleri çıkarmamız mümkündür:

1. Halk *inanç* ve rivayetleri, hiç aslı olmayan uydurma *boş inançlar* değildir. Bunlar belli ölçüde tarihî gerçeklikleri aksettirmektedirler. Toplum incelemelerinde, bu malzemenin sadece folklor/halk bilimi araştırmacıları tarafından değil, sosyolog, tarihçi gibi bütün sosyal bilimciler tarafından nazarı dikkate alınması mecburiyeti vardır. Zira toplumun bugünü, geçmişini aydınlatacak verilere sahiptir.

2. Diğer taraftan, folklor araştırmacıları veya sosyologlar gibi daha çok toplumun bugünüyle ilgilenenler, yanlış yorumlara kapılmak istemiyorlarsa, topladıkları malzemeyi mutlaka tarihî boyutları içinde değerlendirmek mecburiyetindedirler. Türk tarihi özellikle Osmanlı Dönemi, folklor malzemesinin ve sosyolojik verilerin tarihî izahını yapacak kaynaklar açısından son derece zengindir.

3. Kültür alışverişlerinin yoğunlaştığı ve sosyal değişimin hızlandığı günümüzde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, şahsiyetler, bir taraftan tarihten tevarüs ettikleri kültür içinde yoğururken, diğer taraftan, kendi

tarihî tecrübelerinden kaynaklanmayan yabancı bir kültür biçimlenimi içine girmek durumunda kalmaktadırlar. İşte bu hal şahsiyetin kendi içinde çelişkilere düşmesine, iç çatışmalara maruz kalmasına sebep olmaktadır. Böyle bunalımlara düşen kişiler, genellikle içinde buldukları bu durumun şuuruna varamamaktadırlar ama sosyal oluşumun tabii süreci içinde iki cami arasında kalmış beynamazınki türünden bir hayat sürdürmektedirler. İnsanı, dolayısıyla toplumu, bu çelişki ve bunalımdan ancak, onu yeni sentezlerin yaratıcısı kılacak olan, onların kültürel geçmişlerini ve bugünlerini önyargısız yaklaşımlar ve disiplinler arası işbirliği ile tahlilden sonra, geleceğe yönelik projelerin, söz konusu çözümlerinin ortaya koyacağı değişmezler ve süreklilikler üzerine bina edilebilmesi kurtaracaktır.

///

DOKUZUNCU BÖLÜM

ORDU-İSTANBUL KÜLTÜR İLİŞKİLERİ

Avrupa Planı 2000 projesi araştışıcılarından Gaston Deurink, “İstikbal mevcut değildir,.. Onu inřa etmek gerekir; inşasına girişilmeden evvel onun, tarih çerçevesi içinde dūřünölmüř, icat edilmiş, sonra istenilmiş olması lazımdır ve bu tarihî çerçevenin sahip olduğu ataletin doğru bir biçimde değerlendirilebilmiş olması da şarttır” diyor [1974: 12]. Bu hüküm, bir kişinin tesadüfi bir sözü olmaktan öte, insanı ve toplumları zaman ve mekan içinde muhtelif yönleri ile tahlil eden ilim adamlarından çoğunun ortak kanaatidir. Her toplumun, özgün bir istikbal kazanabilmesi, diğer bir ifadeyle, kendi benliğini ve hüviyetini koruyarak gelişebilmesi için, gizli ve durgun tarihî gücünü kapsamlı araştırmalarla tespit ederek harekete geçirmesi ve bu potansiyel ve hareket çerçevesi içinde istikbâlini planlaması ve keşfetmesi icap ediyor. Bu keşfin uygulama alanına sokulabilmesi için de istek ve irade gerekiyor.

*

Bugün Türk toplumunun içinde yaşadığı bunalım, bu toplumun yakın geçmişini teşkil eden Osmanlı Döneminin kültür ve bünye unsurlarının, bunların sentezi olan sosyal teşkilatının doğru, kapsamlı tahlillerinin henüz yapılamamış, dolayısıyla bugünkü yapının iyi anlaşılamamış ve neticede bir istikbâlin keşfedilememiş olmasından, diğer bir ifadeyle geçmişin geleceğe açılamamış olmasından kaynaklanan sancılardan başka bir şey değildir.

İki yüzyıla yakın bir zaman içinde, ölkemizde meydana gelen, büyük ve köklü değişmelere rağmen, Osmanlı müesseselerinin bugünkü Türk toplumu üzerindeki dolaylı veya dolaysız tesiri sanıldığından çok fazladır.

Bu bölümde söz konusu tesirlerin çözümlenebilmesi için Osmanlı kurumlarına nasıl yaklaşılması gerektiği hakkında bir metot araştırması denemesine girişilecek, somut bir örnek olarak vakıf külliyesi ele alınacak; özellikle 16. yüzyılda İstanbul'da kurulmuş bir külliyenin, 19. ve 20. yüzyıllarda Ordu yöresine nasıl etki yaptığı somut bir misal ile açıklanmaya çalışılacaktır.

*

İslam dünyasında, İslam'ın yayılışı sırasında karşılaşılan yabancı kültürlerin, birçokları yanında, vakıfla ilgili bazı unsurlarından da istifade edilerek, bunlar İslam prensipleriyle yoğrulmuş ve bir takım yeni katkılarla İslam vakfının hukuki temelleri tesis edilmiştir. Vakıf, bilindiği gibi, bir kişinin bir veya daha fazla mülkünü, toplumun ihtiyaçlarını teşkil eden dini, hayrî veya sosyal bir gayeye, Allah'a yakın olma niyetiyle, müebbeden tahsis etmesi akdidir.

Bu kısa tarihten sonra, vakıf müessesesi hakkında, burada uzun uzadıya durulmayacaktır. Ancak, ele alınacak asıl konunun daha iyi anlaşılması için, bir iki noktanın daha vurgulanmasında fayda görülmektedir. Söz konusu hukuki akide vakıf denildiği gibi, bu akit sonucu ortaya çıkan ve Osmanlılarda *müessesat-ı hayriye* diye adlandırılan mabed, medrese, imaret, zaviye gibi bireylerin bizzat kendisinden faydalandığı kuruluşlara ve diğer yandan, bu kuruluşların sürekli ve düzenli bir şekilde işletilebilmesi gayesiyle kendilerine tahsis edilen bina, arazi, nakit para gibi gelir kaynaklarına da vakıf denile gelmiştir.

Ortaya çıkışına ve gelişmesine dini olduğu kadar sosyal ve iktisadi şartların da sebep olduğu vakıf müessesesi, kendi doğuş ve oluşma ortamından daha başka coğrafi mekânlara ve kültür havzalarına taşındığında, daha da yaygınlaşarak hayatını sürdürdüğüne göre, oralarda kendini destekleyen başka unsurlar da bulmuş demektir. Mesela bedava yemek dağıtılan imaret vakıflarının bilhassa Türklerde çok yaygın olmasını, Türklerdeki şölen âdetinin bir devamı olarak

değerlendirmek mümkündür. Yine aynı müesseseyi değişik toplumlar değişik gayeler için kullanabilmişlerdir. Mesela, Araplar vakıf müessesesini eski âdetleri icabı kızları mirastan mahrum etmek için kullanabilirken, Türkler ondan, yine kendi aneleri gereğince, mirası kız ve erkek arasında eşit bir şekilde taksim edebilmek için yararlanmasını bilmişlerdir. O halde, aynı hukuki temellere bağlı olmasına rağmen, bir müessesenin değişik kültür havzalarındaki ortaya çıkış âmilleri, hedef ve gayeleri, netice ve tesirleri farklı olabilmektedir.

Muhtelif İslam milletleri tarafından benimsenen ve kendi milli kültürlerinin yaratıcılık vasfı ölçüsünde, kendi dünya görüşleri ve istikbâl felsefelerine intibak ettirilen vakıf müessesesinin gelişmesi, İslam dünyasının zaman zaman içine düştüğü bunalımlı dönemlerde menfi yönden etkilenmiştir. Buna rağmen, Büyük Selçuklulardan itibaren bir hız kazanmış, daha sonra kurulan İslam devletlerinde ve bilhassa Osmanlılarda çok daha büyük gelişmeler göstermiştir. Modern devlet anlayışına göre, devletin halka götürmek mecburiyetinde olduğu hizmetlerden hemen hemen hepsi, Osmanlılarda vakıf müessesesi yoluyla karşılanmıştır. Bunlar ana hatlarıyla din, eğitim ve öğretim, ulaşım, sağlık, sosyal yardım, belediye, vs. hizmetleri olarak sınıflandırılabilir. Osmanlılarda vakıf yoluyla hayat bulan kuruluşların en mühimlerinden birisi, hiç şüphesiz söz konusu hizmetlerin büyük bir bölümünün karşılanması gayesiyle kurulan *külliyelerdir*.

*

Hemen hemen bütün Osmanlı şehirlerinde birer örneğine rastlanabilen *külliyeye*, fonksiyonu ve yapılış gayesi bakımından medeni ve sosyal bir anlayışla meydana getirilmiş, Türklerin dünya sanatına katkılarından biri olan “bir mimarlık kompleksi tipidir”⁹⁸. Bir sosyal merkez olan bu kompleks, bir cami ve onun etrafında yer alan muhtelif

⁹⁸ Külliye hakkında genel bilgi ve bazı külliye plan ve fotoğrafları için bkz. Akozan 1969: 303-308.

sosyal fonksiyonlara sahip binalardan oluşmaktadır. Bunlar, medrese(ler), hastahane, aşhane (imaret), tabhane, mektep, kütüphane, türbe(ler), arasta-çarşı, han-kervansaray, hamam, meşruta binalar, helalar, muvakkithane, çeşme-sebildir. Ancak, her külliye'nin bütün bu unsurları ihtiva etmesi şart değildir.

Doğan Kuban'ın ifadesiyle, "...İçtimaî hareketleri barındıran bir külliye İslam'da eskidir. Fakat Anadolu şehirlerinde, Osmanlı devrine gelene kadar, planlı bir külliye kavramı gelişmemiştir. Konya'da bir Sâhib Atâ, Kayseri'de Huand Külliyesi, Selçuk devrinde külliye kavramının gelişmiş şekli sayılabilir. Hatta Bursa'da bile, bir Yeşil Külliyesi'nin serbest olarak yerleştirilmiş yapılardan meydana geldiği görülmektedir. Planlanmış bir kompozisyon, kısmen Bursa Yıldırım Külliyesi'yle, fakat asıl abidevi ölçüde Fatih'le birdenbire ortaya çıkmaktadır. Ondan sonra II. Beyazıt'ın Amasya ve Edirne'deki yapılarıyla devam etmiştir. Osmanlı külliyelerinin, İçtimaî karışmayı teşvik eden, modern anlamda bir sosyal merkez karakterine çok defa temas edilmiştir. Fakat bu yönde herhangi bir sosyolojik araştırma yapılmamıştır. Bunlar sadece ibadet yeri, öğretim merkezi ya da fakir mutfağı oldukları için değil, fakat çevrelerinde başka toplantı yerlerinin gelişmesine önyak oldukları için sosyal katalizör rolü oynamışlardır" [Kuban 1968: 71].

Gerçekten birçok araştırmada, bu külliyelerin sosyal karakterine dikkat çekilmesine rağmen, bunlardan hiçbirisinin kültür ve bünye unsurlarını, sosyal fonksiyonunun toplum üzerindeki tesirlerini derinliğine tahlil eden monografiler yazılmamıştır. Hâlbuki Türk kültür ve sosyal tarihi için böyle monografilerin yazılması büyük ehemmiyet arz etmektedir. Burada böyle bir monografi örneği verilmesi söz konusu değildir. Fakat bir külliye'nin muhtelif cepheleri incelenirken, nelere dikkat edilmesi gerektiği, böyle bir tahlil için toplanan vesikalara ne tür sorular sorulması icap ettiği, hâsılı konunun problematiği üzerinde durulacaktır. Bilindiği gibi, problematik; bir konunun meselelerini ortaya koyma sanatı, ilmidir.

Külliyei sosyal teşkilâtlar bütünlüğü olarak da tarif etmek mümkündür. Çünkü sosyolojide teşkilât, hususi hedeflerin gerçekleşmesi niyetiyle bir grubun faaliyetini tanzim etmek için belli formalitelerin tesisi sırasında varlık bulan kuruluş anlamına gelmektedir ki, burada muayyen bir gaye için sürekli bir faaliyet gösterilmesi şartı vardır [Sumpf-Hugues 1973: 180-181]. Külliyeinin yukarıda bahsedilen ehemmiyetli birimleri de bu tarife uymaktadırlar. O halde bir külliyeinin incelenmesinde cevaplandırılması gereken sorular ve dikkat edilmesi gereken hususlar şunlar olacaktır⁹⁹. Külliyeeye hayat veren dünya görüşü ve hayat anlayışı nedir? Her biri veya birkaçı değişik kişiler tarafından vakıf olarak kurulan bu kuruluşların kurucuları değişik zihin yapılarına sahip olabilirler ve bu farklı zihniyetler, söz konusu külliyeelerin işleyişi ve işlevi üzerinde değişik ve mühim roller oynayabilirler. Bu zihniyetlerin Osmanlı tarihi boyunca veya belli dönemlerde arz ettikleri ortak ve farklı tarafları nelerdir? Dönemden döneme değişmeler olmuş mudur? Olmuşsa hangi yönde ve nasıl olmuştur? Bu zihniyetlerin oluşmasında veya değişmesinde etkili olan faktörler nelerdir?

Bir külliyeinin farklı birimlerinde görev yapan kişilerin faaliyetleri hangi kültür dünyasından mülhemdir? Bir külliye medresesinde ders veren müderris veya müderrislerin fikir kaynakları ve burada okutulan ders kitaplarının muhtevası nedir? Bunlar külliyeeden külliyeeye ve devirden devire farklı olabileceğine göre, bu farklılığın sebepleri üzerinde durmak şarttır. Değişmemişse, aynı kitaplar değişik zamanlarda farklı yorumlara tabi tutulmuşlar mıydı? Aynı kitaplar hakkında çok sayıda şerhler yazıldığına göre bu soruya olumlu cevap verilebilir. O halde bu şerhlerdeki yorum farkları nelerdir? Niçin farklı yorumlara gidilmiştir? Bir külliyeinin kültür muhtevasını ortaya koymak için, şüphesiz külliye medresesinde okutulan kitapların tahlili kâfi gelmeyecek; külliyeedeki kütüphanede veya medrese kitaplığında bulunan bütün kitapların tahlili de gerekecektir.

⁹⁹ Burada bir kurumun incelenebilmesi için nasıl sorgulanacağı konusunda Guy Rocher'den yararlanılmıştır. Bkz. Rocher 1969: 8 vd.

Külliyelerin kültür unsurları bakımından, buralarda yazılan ve konuşulan dil veya diller de ehemmiyetli bir yer tutmaktadır. Külliye medresesinde yazı dili umumiyetle Arapça olmasına rağmen, konuşma dili Türkçe'dir. Medresede oluşturulan ve öğrenilen bilgi Türk diliyle halka aktarılmaktadır. Bu bilgi aktarma işi nerede ve nasıl yapılmaktadır? Diğer bir ifadeyle medreselerin halkla ilişkileri nasıl sağlanmaktadır? Bu soruların çözümü, külliyelerin halk üzerindeki tesirini anlamak için son derece mühimdir.

Bütün bunlar, külliye'nin kültür dünyası ile ilgili olup, külliye hayatının ancak bir cephesini oluşturmaktadır. Bir külliye'nin somut tahlili çok daha başka unsurlar ortaya çıkaracaktır ki, bunlara da bünye unsurları adı verilebilir.

*

Her şeyden önce, her gün muhtelif vazifeler ve faaliyetlerle meşgul olan kişiler külliye hayatında yer almaktadır. Medresede derslere katılma, kütüphanede araştırma, imarete yemekleri pişirme ve dağıtma, camide vaaz etme, kitapların ve binaların bakımı bu faaliyetlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Külliyelerin hususi fonksiyonlarına göre düzenlenen bu faaliyetleri, herkes kendi usulüne göre yapmaktadır. Bu ferdi veya toplu faaliyetlerin her biri, külliye'nin işlevi veya hedefine yaptığı katkıya göre anlam kazanmakta, bu katkı iş bölümü çerçevesinde gerçekleşmekte ve bu iş bölümüyle de statüler ve roller belirginleşmektedir. Ve bu vazifeler belli bir sosyal münasebetler şebekesi meydana getirmektedir. Bu münasebetler neticesinde, resmi kadrolar dışında, biçimsel olmayan arkadaşlık grupları gibi başka gruplar da oluşabilir. Külliye'nin anlaşılabilmesi için bütün bu vazifelerin ve ilişkilerin tahlili gerekmektedir.

Külliye'deki muhtelif görevlilerin faaliyetleri ve teşkilatlanan sosyal münasebet şebekeleri, bir bakıma farklı fiziki ve maddi şartlara bağlıdır. Bir külliye'nin planı, çeşitli birimlerinin konumu ve yapıları, bu yapıların eski yahut

yeni olması, talebe ve görevli sayısı, büyük veya küçük bir şehirde bulunması, elbette bu kurumda çalışanların sosyal münasebetlerini ve kültürel faaliyetlerini etkiler. Külliyeinin masraflarını karşılayacak olan vakıf akarlarının zenginliği veya fakirliği ve yeni kurulmuş ya da zengin ve köklü geleneklere sahip olması da bu açıdan son derece önem taşır.

Aynı kişilerin aşağı yukarı aynı dönemde değişik coğrafi bölgelerde kurmuş oldukları külliyeeler vardır. Mesela II. Bayezid Amasya, Edirne ve İstanbul'da üç ayrı külliye kurmuştur. Kanuni'nin Rodos, Şam ve İstanbul külliyeeleri vardır. Yukarıdaki soruların kapsadığı bütünlük çerçevesinde, söz konusu külliyeelerden her birinin buldukları ortamlarla etkileşimlerinin tarihî süreç içinde tahlil edilmesi ve bunların birbirleriyle karşılaştırılması, araştırmacıları oldukça ilgi çekici ve anlamlı sonuçlara götürebilir.

*

Külliyeelerin bünye unsurlarıyla kültür unsurları sıkı sıkıya birbirine bağlıdır ve sürekli karşılıklı etkileşim halindedir. Sosyolojik açıdan bu unsurların senteziyle bir topluluğun sosyal teşkilatlanması, yani sosyal faaliyetin bir bütünlük halinde bünyeleşmesine yarayan bütün unsurların külli terkibi ortaya çıkmaktadır ki, bu bütünlük kendisini teşkil eden kısımlarından farklı olduğu gibi mümkün diğer terkiplerden de farklıdır. O halde her sosyal teşkilatlanma hakkında ayrı ve ciddi tahliller gerekmektedir.

Burada daha ziyade külliyeinin bir birimi olan *medrese* çerçevesinde ortaya konan tahlil şekli ve teorik şema, külliyeinin diğer birimleri ve hatta şehir, bölge, sosyal sınıf, meslek, aile, akrabalık gibi diğer bütün sosyal teşkilatlanmalara da uygulanabilir.

Görülüyor ki, bir toplumu anlamak, bilhassa onun kültür problemlerini çözümlenebilmek, sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Yukarıda Osmanlıların sadece bir teşkilatı hakkında ortaya konan soru ve meselelerin çözümü bile birçok

araştıracının senelerini alacak nitelikte ve ağırlıktadır. Kaldı ki burada sergilenmesine çalışılan meseleler ilk akla gelen hususlardır. Vesikaların tasnifi ve verilerin tespiti sırasında daha yüzlerce meselenin ortaya çıkacağını unutmamak icap eder. Üstelik dünün toplum hayatı ile ilgili bir problemiyle bugün de karşılaşılıyorsa, o zaman bu problem sosyolojinin konusu olmaktadır. Bu durumda böyle bir konu disiplinlerarası işbirliğini gerektirmektedir. Külliye hakkında yukarıda ortaya konan meselelerden birçoğu bu tip araştırmalara muhtaçtır. Kökü çok eskilerde olan bir problemin bugünlere kadar uzanarak nasıl karmaşık bir yapı kazandığını ve çok yönlü yaklaşımlara ihtiyaç gösterdiğini açıklığa kavuşturmak için, yukarıda zikredilen sorulardan birinin somut bir örnekle cevaplandırılması yerinde olacaktır. Bu soru, külliye medresesinde oluşturulan ve öğrenilen bilginin halka nerede ve nasıl aktarıldığı, medreselerin halkla ilişkilerinin nasıl sağlandığı ve bu ilişkiler neticesinde halk üzerinde meydana gelen tesirin nerelere kadar uzandığı sorusu olabilir. Bu yakın ve uzak çevre etkileşimi olarak da düşünülebilir. İşte bu noktada İstanbul'daki bir külliye medresesinin Ordu yöresini nasıl etkilediği sorusu üzerinde durulacaktır.

Bu soruyu cevaplandırırken her şeyden önce şu noktaya dikkat çekilmesi icap eder. Medresenin hoca ve talebeleri, külliye'nin diğer görevlileri yemek saatlerinde imarette, orada yemek yeme hakkına sahip olanlarla yani ülkenin çeşitli yörelerinden gelen yolcularla, fakirlerle ve belli saatlerde de camide şehir halkının mühim bir kesimiyle bir arada ve iç içe bulunmaktadır. Külliye'nin merkezinde bulunan cami, Osmanlıların üniversitesi durumunda olan medresenin halka açılan kapısı, konferans salonudur. Medresede elde edilen bilgiler, medresenin hocaları veya talebeleri tarafından bu yolla halka aktarılabilir. Ayrıca tahlil edilmesi gereken bu bilginin muhtevası bir yana, burada *üniversite-halk ilişkileri* açısından son derece dikkat çekici bir mekanizma ile karşılaşmaktadır. Külliye'deki camiden başka, ülkenin çeşitli yörelerinde bulunan diğer camiler de yine aynı işlevi görmüşlerdir. Bilindiği gibi medrese eğitimine her sene üç ay ara verilmekte, talebeler ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmakta ve söz konusu

camiler vasıtasıyla medresedeki bilgiyi memleketin en ücre köşelerine kadar yaymakta idiler. Böylece, herkes okuma imkânı bulamamasına rağmen, ülkenin her yanında ortak bir sözlü kültür oluşmaktaydı.

*

Bu kültürün tesiri, ülkemizdeki bütün değişmelere rağmen, şu veya bu şekilde günümüzde de kendisini göstermektedir. 1979 yazında, Orta Karadeniz Bölgesi'nde, bölgenin tarihiyle ilgili bir saha araştırması yaparken tespit ettiğimiz bir hadise, külliyelerin mekân ve zaman sınırı tanımaksızın halk üzerinde ne derece tesir icra etmiş olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Bu gezi sırasında, Fatsa sahilinden kırk kilometre kadar içeride, 1960'lara kadar motorlu vasıta sesi duyulmamış bir dağ başı köyünde [Hoşkadem, Kabataş] emekli bir müftü ile görüştüm. Evinin kitaplarla dolu bir odasında yaptığımız sohbet sırasında, harf inkılabı öncesinde bitirdiği ilk mektep dışında hiçbir resmi tahsil görmeksizin nasıl müftü olduğunu anlattı.

Bu köyde bir çiftçi çocuğu olarak doğup büyüyen babası, çevre köylerdeki bazı hocalardan okuma yazma öğrenmiş. Üç sene Amasya medreselerinde tahsil görmüş. Sadece yol masraflarını karşılayabilecek miktarda bir harçlıkla 1886'larda İstanbul'a gitmiş. Sultan II. Bayezid'in 16. yüzyılın ilk yıllarında vakıf olarak kurmuş olduğu külliyesinin medresesine yerleşmiş. On iki sene tahsilden sonra icazet almış. On iki sene de külliyyede dersiamlık görevi yaparak emekli olmuş. Hiçbir zaman ilişkisini kesmediği köyüne dönmüş ve vefatına kadar orada yaşamış. Tabii İstanbul'daki kitaplarını da Fatsa'ya kadar gemi ile, sonraki kırk kilometrelik yol boyunca da at sırtında köyüne taşımış¹⁰⁰.

¹⁰⁰[Kitapların sahibi Mustafa Asım Yediyıldız'ın oğlu emekli Müftü Senai Yediyıldız'ın oğlu olan bu satırların yazarı 1964 yılında bu kitapların bir fihrisini yapmıştı. Torununun oğlu emekli öğretmen Hüseyin Yediyıldız'ın oğlu ve kendisinin adaşı Prof. Dr. Mustafa Asım Yediyıldız, bu listeyi tekrar kontrol etmiş olup söz konusu kitaplar hakkında bilgi vererek bahse konu listeyi anlamlandıracak bir makale hazırlamaktadır. Yakında yayınlanacaktır. Ayrıca kendisi, Dersiam Mustafa Asım Yediyıldız'ın hocası Arapkirli Hüseyin Avni hakkında bir doktora tezinin de danışmanlığını yapmaktadır. Dede ve baba Yediyıldızlar hakkında da tarafımdan bir monografi hazırlanmaktadır].

Babasının medresede tahsil görmesine rağmen, sadece din işleriyle uğraşmadığını, talebeliği ve vazifesi sırasında, doğum yeri olan bölge halkının refahı için büyük çabalar sarf ettiğini söyleyen emekli müftü, kitaplar arasından bir mektup sureti çıkardı. Bu mektup babası tarafından Meşrutiyet'in ilk yıllarında İstanbul'dan bölgenin ileri gelenlerinden birine gönderilmiş. Söz konusu mektup, bir köy çocuğunun medrese tahsilinden sonra yeni meseleler karşısındaki bakış açısını, ayrıca halkla devlet arasında kurmaya çalıştığı ilişkileri göstermesi açısından ilgi çekicidir. Diğer taraftan bu belge külliye kültürünün daha birçokları arasında ülkenin hangi meselelerini etkileyici bir rol oynadığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Mektubun baş kısmında, mektup sahibi, bir izin dönüşü köyden İstanbul'a gidişini anlatıyor ve şöyle devam ediyor:

“... Yol meselesi için Nâfia Nezâreti'ne müracaatla başkâtip ve nâzır muavini ve tarîk-i umûmiye müdürü ile görüştüm. Ve zât-ı âlilerile olan müzâkeremiz vechile ahâli-i fakîrenin zaruret ve ma'rûzâtlarını kemâ-yenbagî beyân ve îzâh eyledim. Neticesine şöylece hitâm verdim: Bütün halk, 'istibdadda şose yolları yapılıyor idi de şimdi bu devr-i dilârâ-yı Meşrûtiyet'te ne sebebden bizim on beş saatlikden ibaret olan Fatsa-Reşâdiye yolu hâlâ yapılmıyor. Neden icab ediyor da bizim şu kadarca ma'rûzâtımız kabul ve is'âf olunmuyor. Biz efrâd-ı milletden değil miyiz? Eğer bu defa da şu mürâcaat-ı bendegânemiz is'âf olunmaz da yine akîm kalır ise bundan böyle de tarîk bedelâtını vermekte ma'zuruz' deyu bar bar bağıriyorlar deyince, madem öyledir Nazır Paşa'ya hakikât-i hâli böylece arz ediniz dediler. Ertesi gün Tokat meb'ûs-i muhteremi Hacı Mustafa Efendi ile beraber Nâzır'a çıktık. Ve ahâlinin ma'rûzâtını ber-minvâl-i muharrer tebliğ ve izah eyledik. Esasen Nâzır Hulusi Bey merhametli ve bütün mânâsile o makama mütenâsib bir Osmanlı nâfia nâzırını sıfatını hâiz bulunmak hasebiyle derhal tarîk-ı umûmiye müdürü ile muavinini celb ederek şu yolda emir verdiler. Fatsa-Reşâdiye yolunun bedenen inşasını ahâli-i mahalliye

derûhde ediyorlarmış. Yalnız lâzım gelen âlât ve edevât ile mühendis gönderilmesini Nezâret'den istirham etmişler. Ahâlinin bu talebi muvâfık-ı maslahat görüldüğünden tarîk bedelât-ı nakdiyesini îtâ ile beraber yolu bedenen kendileri inşâ edeceklerine dair mükemmel bir kıt'a mazbata gönderdikleri takdirde bilâ tevakkuf îcâb eden âlât ve edevat ve barut ve sâir mühimmat ile mühendisin hemen gönderilmesini emreyledi. Ve turuk-ı umûmiyenin yapılamayacağını ve bizim şu ma'ruzâtımızın da ancak bu sırada kabul olabileceğini ayrıca beyân eyledi. Zât-ı âlîleriniz nihayet bir ay zarfında matlûb olan mazbatayı Nâfia Nezâreti'ne göndermeyecek olur iseniz bir daha bu meseleye teşebbüs ve Nezâret'i taciz etmekte mazurum. Çünkü bu fırsattan da istifâde edemez isek kıyametin son gününe kadar bizim yolun yapılamayacağına sizleri temin ederim. İşte bu gibi müessesât-ı hayriye ile milleti ve umrân-ı memleketi şehrah-ı terakkiye doğru sevk ve hatve-endâz idecek ve ilelebed elsin-i nâsda bir nâm kazanacaksınız, bize olan vaadinizi îfâ ve lisân-ı milletde nâm-ı bülendinizi îkâ ediniz, Efendim”.

*

Bu dönemlerde planının yapımına başlanan bu yolun, bütün çabalara rağmen, ancak 1960'larda geçit vermeye başladığını ve hala tamamlanamadığını söyleyen emekli müftü, babasının emeklilikten sonra köydeki hayatını da şöylece özetledi: Babası kendi çocuklarıyla birlikte isteyen herkesi okutmaya başlamış. Fakat bu derslerden daha çok, insanların çeşitli vesilelerle onun etrafında toplanmaları ve kendisine muhtelif sorular sormaları, onun da büyük bir heyecanla bu soruları geniş bir şekilde cevaplandırması son derece etkileyici oluyormuş. Ve oğluna bu durumlarda yanından ayrılmamasını, konuşmalarını iyi dinlemesini, bir gün bu bilgilerin ona da lazım olacağını sık sık tekrarlıyormuş. Böylece babasının konuşmalarını dinleyen ve kendisinden özel dersler de alan emekli müftü, harf inkılâbından sonra yeni yazıyı kendi kendine öğrenmiş. 1945'te de babasını kaybetmiş. Birkaç yıl orman bakım

memurluğu görevinden sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvurarak vaiz veya müftü olmak istemiş. Ankara'da kendisini imtihan etmişler. Soruların yüzde doksanı halk tarafından babasına sorulan, babasının da uzun uzun izah ettiği ve kendisinin de bu arada öğrendiği sorularmış. Böylece bir dağ başı köyünde, babasından kendisine sözlü olarak aktarılan külliye kökenli bilgiler sayesinde, üstün bir başarı ile önce vaiz sonra da müftü olmuş. Şimdi emekli ve babası gibi hiçbir zaman ilgisini kesmediği köyünde yaşıyor¹⁰¹.

*

Yöre halkı onun da babası gibi, bölgenin imarı için sürekli bir çalışma içinde bulunduğunu, onun da yol göstericiliği ve gayretleri sayesinde, söz konusu köyün ilkokula, yola, içme suyuna, köyün kenarından geçen çay üzerinde büyük bir betonarme köprüye ve ilçe merkezinin de İmam-Hatip Lisesi'ne kavuştuğunu söylemektedirler.

*

Bu örnek, bir Osmanlı vakıf külliyesinin, üniversite-halk ilişkileri mekanizması açısından, halk üzerinde ne derece tesirli olabileceğini, bu tesirin 16. asır başından 1980'lere ve İstanbul'dan Orta Karadeniz Bölgesi'nin bir dağ köyüne kadar uzanabildiğini göstermektedir.

Türkiye baştan başa tarandığı takdirde bu tür yüzlerce hadiseyle karşılaşmak mümkündür. Elbette son tahlilde, bu

¹⁰¹ On bir Nisan 1999 günü vefat etmiştir. Kendisine Allah'tan rahmet diliyorum. Hatıra olarak tuttuğu notlar vardır. İleride onlar da değerlendirilerek yayınlanacaktır. Kendisi, vefatından önce kütüphane, çok fonksiyonlu bir salon, misafirhane, çalışma odaları v.b birimler ihtiva edecek bir Kültür Merkezi inşaatı başlatmıştı. Kütüphanesi, oteli ya da misafirhanesi, salonu bulunmayan Kabataş ilçesi için son derece önemli olan bu yapı çocukları tarafından tamamlanmaya çalışılıyor. [Hoşkadem Senai Yediyıldız Kültür Evi adını taşıyan bu binanın inşaatı tamamlanmıştır. Ailenin bütün kitapları buraya konulacak ve köyün kültür evi olarak işletilecekti. Ancak Hoşkadem, il dışına özellikle İstanbul'a büyük göç verdiği ve kış aylarında köyde kimse kalmadığı için bu projeden vazgeçilmiş ve binanın kullanım hakkı süreli olarak Milli Eğitim Müdürlüğüne verilmiştir. Şimdi bu bina Kabataş Anadolu Lisesi olarak hizmet görmektedir. Bu satırların yazarı bu Kültür Evi'ne vereceği on bin yedi yüz ciltten oluşan kitap koleksiyonunu Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'ne bağışlamıştır].

tür hadiselerin burada yapıldığı gibi sadece tespit ve tasviri söz konusu olmayacak, bunlar son derece ciddi ve objektif değerlendirmelere ve yorumlara tabi tutulacaklardır. İlim adamları tarafından yapılacak olan bu değerlendirme ve yorumlar neticesindedir ki, kültürümüzün geçmişle olan bağları daha sağlıklı bir yapıya kavuşturulabilecektir. Burada asla geçmişin olduğu gibi bugüne aktarılması düşünülmemektedir. Ancak, söz konusu ameliye sırasında, bir yandan geçmişin menfi tesirleri ayıklanırken diğer yandan da kültürün müspet temelleri keşfedilecek ve bu temeller üzerinde, dünya ilim ve teknolojisinden de yararlanılarak, yaratıcı düşünceyle her bölgenin, netice itibarıyla da Türk toplumunun istikbali inşa olunacaktır.

///

[DOKUZUNCU BÖLÜM EK 1]

[İSTANBUL'DAN ORDU'YA YANSIYAN
İNSAN MODELİ]

İcazet ya da icazetname, İslam dünyasında, adına düzenlenen kişinin ilimde, eğitim ve öğretimde ya da herhangi bir sanat ve meslekte yeterli ve yetkili olduğunu gösteren belge, yani diplomadır. İcazette, Allah'a hamd ve Peygamber ve ashabına duadan sonra, ilmin, bilginin ve öğrenmenin önemi vurgulanır. İcazeti veren ve alanın isimleri belirtilir. Hoca okuttuğu kitabı, öğrettiği ilim ve sanatı, verdiği öğretim hizmetini kimden ve hangi yolla aldığını, edindiği bilgilerin senedini ve hocaların silsilesini anlatır. Talebenin elde ettiği ehliyeti açıklar. Bu ehliyeti yürütmesi için kendisine izin verdiğini ifade eder (Akpınar 2000: 398)¹⁰².

İcazetler, kurumların tasdik ettiği resmî belgeler değildir. Şahsî ve sivil belgelerdir. Hoca kendi mührüyle tasdik eder. Herhangi bir kurumun onayı aranmaz. Öğrenimi sonunda ilmî ehliyeti görülen kimseye icazet verilmesi dinî ve ahlâkî bir görevdir. Verilmemesi ise bir hak ihlalidir¹⁰³. Dolayısıyla hak eden talebeye hoca herhangi bir karşılık beklemeksizin icazetini verir.

Günümüz diplomaları, değer yargılarından arınmış tarafsız belgelerdir. Hâlbuki icazetnameler belli bir dünya görüşü çerçevesinde kaleme alınmıştır. Genellikle, icazetin son kısmında, üstat talebesine devrettiği hakkı nasıl kullanması, hatta daha genel manada hayatını nasıl sürdürmesi gerektiği hakkında bir yol haritası çizer. Bu

¹⁰² Daha geniş bilgi için bkz. Atay 1981: 185, 1983: 101-130; İcazetname örnekleri için bkz. Mardin, 1966: 760-646.

¹⁰³ Bu sebeple icazet verme karşılığında para alınması câiz görülüyordu. İcazet, sahibine öğretme hakkı veren bir belgeydi. Bu sebeple bu belge için bi-hakkı'r-rivâye tabiri kullanılmıştır. Bu tabir, "öğretme hakkı veren diploma, icazet" anlamına gelmektedir. Bu tabir İspanya'da önce sözlü kültür içinde baccalareusa (baccalaureus) dönüşmüş ve Avrupa ülkelerinin eğitim sistemine girmiştir (Akpınar 2000: 399).

tavsiyelerin muhatabının sadece talebesi değil öncelikle kendi nefsi ve bütün Müslümanlar olduğunu özellikle belirtir. Aslında icazetin bu bölümünde, inanç, düşünce ve davranış normlarını kapsayan bir takım öğütler çerçevesinde örnek bir insan modeli çizilmektedir. Dolayısıyla, icazete diploma işlevi dışında, davranış eğitimi ve bu eğitimin sürekliliğini sağlama işlevi de yüklenmektedir. İcazename sahibi topluma sadece belli bir alanın uzmanı olarak değil takip edilmesi gereken bir model olarak sunulmaktadır. Ve kendisinden toplum içinde hayat boyu bir sürekli eğitim sorumlusu gibi davranması istenmektedir¹⁰⁴.

*

İşte burada ben, İstanbul Bayezid dersiamlarından Ordu Aybastılı¹⁰⁵ müderris, Mehmed oğlu Mustafa Asım Efendi'nin, 1901 yılında İstanbul'da, hocası Arapkirli

¹⁰⁴ İcazetlerin bu kısmı, bazen çok kısa, hatta bir iki cümleden ibaret olduğu gibi bazen de dört beş sayfaya kadar uzayabiliyordu. Bizim burada incelediğimiz icazette bu kısım dört buçuk sayfadır (s. 15-19). Taslakta ise daha uzun olup dokuz sayfadır (s. 28-36).

¹⁰⁵ Ordu Aybastılı Mustafa Asım (Yediyıldız), Aybastı'nın Hoşkadem köyünde 1873'te doğmuş ve aynı köyde 1945 yılında vefat etmiştir. Hoşkadem, bugün Ordu ili Kabataş ilçesinin mahallesidir. Babası tarımla uğraşan Mehmed Ağa idi. Dedesi ise rical-i ilmiyeden Molla Ömer Efendi idi. Çocukluk yaşlarında köyünde mektebe devam ederek kardeşi Salih Zeki ve dedesi Aybastılı Ali oğlu Ömer'den ilk tahsilini alıyor. 1883'ten itibaren Kur'an kıraatını Müftüzâde Mevlânâ Muhammed eş-Şehid'den öğreniyor ve Aybastı Medresesi'nde altı yıl Aybastılı Hoca Erzenzâde Mevlânâ Süleyman Fevzi'nin yanında tahsiline devam ediyor. 1889-1891 yılları arasında Amasya'da Agrâkiye (Dagrakiye) medresesinde okuyor. 1893-1894 İstanbul Ayasofya'da Cedit Mehmed Efendi Medresesi'nde, 1895-1901 İstanbul Koskâda Hekim Çelebi Medresesi'nde tahsil görerek 1901 yılında Arapkirli Hüseyin Avni Efendi'den icazet almayı başarıyor ve liyakat madalyası ile ödüllendiriliyor. 1902'de ru'üş imtihanına girerek başarılı oluyor ve aynı yıl Bayezid Camii'nde tadrise başlıyor. 1908'de kendisine İstanbul müderrisliği ruus-i hümayunu tevcih ve ita buyuruluyor. 1914'te talebelerine icazet veriyor. (Diyaret İşleri Başkanlığı Arşivi'ndeki Sicil Dosyası'nda bulunan ve kendisi tarafından doldurulmuş olan Sicil-i Ahval kaydı ile öğrencilerine verdiği icazet taslağındaki (Özel Arşivimizde bulunan nüsha) verilerden hareketle özetlenmiştir). Daha sonra Hoşkadem'e dönerek 1945 yılında vefatına kadar orada yaşıyor. Ancak, orada da boş durmuyor. Yine eğitim öğretime devam ediyor. Bu köyde yetiştirdiği kişilerden bazıları Cumhuriyet döneminde sınavlara girerek başarı gösteriyorlar ve müftü olarak görev yapıyorlar.

Hüseyin Avni Efendi'den¹⁰⁶ aldığı İcazetteki¹⁰⁷ verilerden (İcazet 1901: 15-20) hareketle belirlediğim ilkeler çerçevesinde, o dönemde yetiştirilmek istenen örnek insan modelini çizmeye çalışacağım.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Arapkirli Hüseyin Avni (Karamehmedoğlu, 1864-1954), Arapkir'de iptidai ve rüşdi tahsilini tamamladıktan sonra Ispanakçızade Mederesesi'nde Mustafa Fevzi Efendi'den, daha sonra da İstanbul'da Bayezid dersiamlarından Bayburtlu Hüseyin Hüsnü ve Bodrumlu Ömer Lütfi efendilerden ders almıştır. 1305'te (1877/1888) Bayezid Camii'nde ders vermeye başlamıştır. On dört sene sonra seksen beş talebeye icazet vermiş ve altın liyakat madalyası ile ödüllendirilmiştir. İkinci defa Laleli Camii'nde dersler okutmuş, bu guruba da 1324 (1906/1907) yılında icazet vermiştir. 1320 ile (1902/1903)-1924 yılları arasında sırasıyla Dârü'l-Fünûnda ilmi kelim müderrisliği, Meşihatı İslamiye Ders Vekaleti Meclisi Mesalihu Talebe Azalığı, Fatih'te Sahin Medresesi Edebiyat-ı Arabiyye Müderrisliği, Süleymaniye Medresesi Müdürlüğü, Darü'l-hikmetü'l-İslamiyye Azalığı, Darü'l-hikmetü'l-İslamiyye Riyaseti görevlerinde bulunmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin ve Darü'l-hikme'nin ilgası üzerine 1926 tarihinde Büyük Millet Meclisi kararıyla Darü'l-Fünûnda'un İlahiyat Fakültesi hadis ve tarih-i hadis, ilm-i kelim dersleri müderrisliğine tayin olunmuş, 1934 senesinde İlahiyat Fakültesi'nin ilgası ve Darü'l-fununun Üniversite'ye dönüştürülmesi üzerine emekliye ayrılmıştır. 1330'da (1911/1912) Huzur Dersleri Muhataplığı'na tayin edilmiş, dört yıl sonra Mukarrirliğe terfi etmiş ve bu görevini de 1341 (1922/1923) yılına kadar devam ettirmiştir. Büyük bir din âlimi idi. Dördü basılmış, dördü basılmamış sekiz eseri vardır. Daha geniş bilgi için bkz. Mardin 1966: 127-132.

¹⁰⁷ el-Hâfız Mustafa Asım bin Mehmed el-Orduvî'nin Ebu's-Sâd Hüseyin Avni el-Arabgirî'den aldığı İcazet. Bu icazetin dili Arapça olup yirmi sayfadan ibarettir. Altın yaldızlıdır. Tarihi, Evahir-i Cemaziyelâhire 1319/1901'dir. Kendisi müderris olarak görev yaparken 1911 yılında bir başka icazet daha almıştır: Bayezid Camii Müderrisi Mustafa Asım Efendi ibn Mehmed el-Aybasdiyyü'l-Orduvî'nin, Bağdad Mercaniye Müderrisi Ali Alaeddin ibn Numan Hayreddin bin Mahmud Şehabeddin el-Âlûsî el-Bağdadî'den aldığı İcazet. Bu belge İstanbul'da verilmiştir. Dili Arapça olup on iki sayfadır. Baştan ve sondan üçer sayfası boştur, demek ki metin altı sayfadan ibarettir. Tarihi: 8 Zilhicce 1329/1911. Mustafa Asım da 1914 yılında talebelerine icazet vermiştir. Kendisinin bu icazetler için hazırladığı Arapça ana taslak da günümüze ulaşmıştır. Bu belgeler özel arşivimizde bulunmaktadırlar Yediyıldız Aile Arşivi MAY-K1-009; MAY-K1-12, 13, 14). Ordulu Mustafa Asım'ın Arapkirli Hüseyin Avni'den aldığı 1319/1901 tarihli icazete bundan sonra İcazet 1901 olarak atıf yapılacaktır. Verdiği icazetlerin taslağı için ise, MA kısaltması kullanılacaktır. Bunlar hakkında daha kapsamlı bir araştırma tarafımızdan yürütülmektedir.

¹⁰⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nda icazetler elbette belli bir formata kavuşmuştu. Bu sebeple genelde birbirine benziyorlardı. Hatta giriş ve sonuç bölümlerinde aynı kalıplara da rastlanabiliyordu. Fakat buna rağmen yazarın üstadın görüş ve anlayışına göre, önemli farklılıklar da gösteriyorlardı. Meselâ Ordulu Mustafa Asım Efendi, talebelerine vermek üzere hazırladığı ve özel arşivimizde bulunan icazet taslağında üstadı Arapkirli Hüseyin Avni Efendi'den aldığı icazetteki kısımları önemli ölçüde olduğu gibi almış, fakat en az onlar kadar kendisi de ilavete bulunmuştur. Ve bu ilavelerde görüş açısından da hocasından farklı olarak tasavvufî eğilimler taşıdığı anlaşılacaktır (Bkz. İcazet 1901: 15-20; MA: 28-36). İcazetlerde sözünü ettiğimiz son kısımlar bazen çok kısa bazen de uzun olabilmektedir. Mardin'de (1966: 760-646) çeşitli icazetname örnekleri vardır. Söz konusu durum bunlar karşılaştırıldığında görülebilmektedir.

İlk ilke: Örnek insan, önceki “ileri gelen ilim adamları”nın¹⁰⁹ yolundan gitmelidir (İcâzet 1901: 15). Kültürel süreklilik ve geleneğin devamı söz konusudur. Denge korunmazsa ya eski içinde bunalmak ya da köklerden koparak kaybolmak tehlikesi taşımaktadır. Ancak Hüseyin Avni, biraz sonra anlatacağımız altıncı ilkede bunun sınırlarını çizmektedir.

İkinci ilke: Önek insan, “gizli açık her yerde Tanrı’dan sakınmalı, takva¹¹⁰ sahibi olmalı”, ”kötülüklerden kaçınmalı” ve “her eylemindeki niyetinin Tanrı’nın murakabesi altında olduğunu bilmelidir”. Belgemizde, böyle bir tanrı-insan ilişkisinin, “Tanrı’ya tam imanı ve O’ndan başka hiçbir kimseden ve nesneden beklenti içinde olunmamasını gerektirdiği” vurgulanmaktadır ki, böyle bir duruş, bilincin uyanık tutulmasında ve insan şahsiyetinin oluşmasında son derece önemlidir. Bu ilke, “takva” ayetlerine¹¹¹ dayandırılıyor. “Takvada bütün iyiliklerin toplandığı”; dolayısıyla “*Takva*”da başarılı olanın, “her iki dünyada kötülüklerden emin olacağı” ve muhakkak “*dinde ve dünyada üstünlük*” elde edeceği belirtiliyor. Ve Tanrı-insan ilişkisini kuvvetlendirmek için, “Allah’tan gerçek anlamda utan, hayâ et” tavsiyesinde bulunuluyor (İcâzet 1901: 16).

¹⁰⁹ Metindeki ifade meşâyihuna'l-‘izâm (ileri gelen şeyhlerimiz) biçimindedir. Meşâyih, kabilenin ileri geleni ya da bir tarikatın reisi demektir. Burada bilim söz konusu olduğu için önceki bilim adamlarının ileri gelenlerinin kastedildiği açıktır.

¹¹⁰ Takva kelimesi, el-vakyü, el-vikâyetü ve el-vâkıyetü kökünden gelmektedir. Kelimenin bu kök anlamı, bir nesneyi sakınmak, hıfz ve sıyanet demektir. Mütercim Asım Kamus Tercümesi’nde kelime hakkında bu açıklamaları yaptıktan sonra takvâyı sakınma diye anlamlandırmıştır. Kuran’da kullanılan bir tabirdir. Türkçe meallerde genelde korkmak kelimesiyle çevrilmiştir. Fakat bu tam korkmak değildir. Allah’ın buyruklarını yapmaktan ve yasaklarını yapmaktan sakınma anlamına gelmektedir. Bir sonraki notla karşılaştırınız.

¹¹¹ Âyetin tamamı şöyledir: “Ey iman edenler! *Allah’tan O’na yaraşır şekilde korkun* ve ancak Müslümanlar olarak can verin”, Kur’an 3/102. Metinde sadece italik kısım zikredilmiştir. Müfessirlere göre Allah’tan O’na yaraşır şekilde korkmanın (bize göre sakınma’nın olması) anlamı, Müslümanların bütün varlığı ile Allah’ın emirlerini yerine getirmeye ve yasaklarından kaçınmaya çalışmasıdır. Nitekim Abdullah b. Mes’ud âyetin bu kısmını şöyle açıklamıştır: “O’na âsi olmayıp itaat etmek, nankör olmayıp şükretmek ve O’nu unutmaksızın hep hatırdâ tutmak”. Atıf yapılan ikinci Ayet ise şudur: Kur’an 49/13. Âyetin tamamı şöyledir: “Ey iman edenler! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. *Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır.* Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır”. İcâzette tarafımızdan italik olarak işaretlenen kısım zikredilmiştir.

Üçüncü ilke: “*Aklın ve kalbin hatıralarını koru*”. “*Dünyada başarılarınla yetin, kaybettiklerine üzülme ve unut*” tavsiyesinden ibarettir (İcazet 1901: 16). Bu ilkeyle herhâlde geçmiş ile gelecek arasında bağ kurulması, böylece tarih bilincine sahip olunması, hayata olumlu bakarak ve sıkıntıdan kurtularak ruh sağlığının korunması isteniyor.

Dördüncü ilke: Örnek insan, “güzel ahlâklı, cömert¹¹² olmalı ve insanlarla en iyi ilişkiler”¹¹³ içinde bulunmalıdır (İcazet 1901: 16). “İyi işler”¹¹⁴in kaynağı¹¹⁵, “temiz kalpli ve çok çalışkan”, “kemal sahibi ve olgun” olmalı, “gözü başkalarının işlerinde kalmamalı”, “gevezelik etmemeli”, “sözünün sınırlarını ve meramının (niyetin) kurgusunu”¹¹⁶ iyi belirlemelidir. Bunlar, “sahibini dünyada ve ahirette yücelten” “değerli erdemler”dir (İcazet 1901: 17).

Beşinci ilke: Örnek insanın en önemli işlevi, “*bilgi neşri*” olmalıdır. İcazete göre, “bilgi neşri” “*sürekli ve etkileşimli*”¹¹⁷ bir ibadettir (İcazet 1901: 16-17). Buna toplumla etkileşimli ‘sürekli eğitim’ diyebiliriz. Örnek insan ya da bilgin, toplumun içinde olacak, onu anlayacak ve aydınlayacaktır. Bu konuda üstat talebesine şöyle diyor: “Nefsini ‘*kardeşlerinin öğrenimine*’¹¹⁸ ada ki, akranların arasında müstesna bir yerin olsun! ‘*Erdemli insanlar*’ın¹¹⁹ arkadaşı olmaya çalış ki, karar günü şanın yücelsin!” (İcazet 1901: 17).

Altıncı ilke: Örnek insan faaliyetlerinde önceliği “inceleme ve öğrenim”e (ders), onun da en önemlisine vermelidir. Araştırmada “ilk gözlemlerle yetinmemeli; ilk yorumlarla sınırlı kalmamalı; sorunu anlamak için derinliğine tahlil etmeli ve üzerinde düşünmelidir. Yöntem açısından icazetteki şu paragraf oldukça dikkat çekicidir:

112 Mekarimü'l-ahlâk.

113 Mehâsinü'l-a'lâk

114 A'mâlü'l-hayr

115 Mesâdir

116 Etrâfu'l-kelam ve binâu'l-meram.

117 Mütê'addiyâtü'l-'ibâde.

118 Ta'limü'l-ihvan.

119 Ahyâr.

“İlimlerde sınırlar ve usuller hakkında şüphe, maksatların yani hedeflerin¹²⁰ şartlarına bağlıdır. Sözde-tasarılarla¹²¹ ve doğru sanılanlarla¹²² tatmin olma ki, bilinmeyenler (*mechûlât*) bilindir (*ma ’lûmât*) hâle gelsin. Araştırmalarla¹²³ ve incelemelerle¹²⁴ meşgul ol ve yasaklayanlardan¹²⁵ ve şüphelerden¹²⁶ kaçın (İcâzet 1901: 17). Bu çağda, araştırma ve inceleme belli yollardır¹²⁷; yasak ve şüphe ise kuruntuların ürünüdür¹²⁸”.

Yedinci ilke: Örnek insan, “birçok konuda gözünün açılması için *biyografi*¹²⁹ okumalı, nihaî hedef olan *Kur ’an*’ı anlayıp yorumlayabilmesi için de âlet ilimleriyle¹³⁰ yani dil ve yöntem bilimleriyle yakinen ilgilenmelidir. “Taklid çukurundan kurtulmak için Tevhîd’in metâlibini yani hedeflerini¹³¹ tahkik etmeli”, yani derinliğine inceleyerek doğrulamalı, “İslam’ın fûrû’unu¹³² usulüyle karşılaştırmalıdır” (İcâzet 1901: 18), diğer bir ifadeyle İslamî bilgilere yöntembilimiyle yaklaşmalıdır.

120 Metinde, verâ’u’l-hudûd ve’r-rûsûm bi-şerâiti’l-metâlibi fi’l’ulûm şeklinde geçmektedir. Görüldüğü gibi matlab’in çoğulu olan metâlib kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime, 1. istek, istenen şey, arzu, niyet. 2. soru, bir bilimin konusu (mesela hukukun, teolojinin, felsefenin matlabi, yani maksad’ın sinonimi), çözümlenecek sorun, problem; 3. hazine anlamlarına gelmektedir. İlimlerde konunun sınırlarının çizilmesi ve yöntem geliştirilmesinin ulaşılmak istenen maksadın ne olduğuna bağlı olduğu belirtilmektedir (İcâzet 1901: 17).

121 Mutasavverât.

122 Mutasaddikât.

123 Tahkikât.

124 Tedkikât.

125 Menû’

126 Teşvikât, şüphelendirme eylemi.

127 Mesâlikü’l-a’lâm.

128 Mevâhibü’l-evham (İcâzet 1901: 18).

129 Tezkire, çoğulu tezâkir.

130 Metinde muhtasrât ve mutavvelât gibi âlet ilimlerinden bahsediliyor. Muhtasrât, hulasalar, kısaltmalar anlamına geliyor. Mufassal kitapların özetlenmiş hulasaları kastediliyor. Mutavvelât, mutavvel’in çoğuludur. Tatvil edilmiş, uzatılmış, tafsil edilmiş demektir. Medereselerde okutulan Arap edebiyatına dair meşhur bir kitabın da adıdır.

131 Metinde, metâlibü’t-Tevhid biçiminde matlab’in çoğulu olan metâlib kelimesi kullanılmıştır. Metâlib’in yukarıdaki ilgili dipnota bakınız.. Burada söz konusu olan, Tevhid’in bütün yönleriyle iyi ve doğru incelenmesidir.

132 Fûrû’, fer”in çoğuludur. Dallar, budaklar, ikinci derecede ehemmiyetli olan şeyler anlamına gelmektedir.

Sekizinci ilke: Örnek insan, “*Her gün gereği gibi işle*”melidir. Kısacası hayatın idamesi için çalışmalıdır. Ancak bu konuda ölçüleri iyi belirleyebilmek için *Sünnet*’i “*eserlerde bize ulaştığı biçimiyle etraflıca incelemeli*”¹³³ ve “her durum (ahvâl) ve davranışta (etvâr) onlara tutunmalıdır”. Hiçbir zaman Tanrı’yı da unutmamalıdır¹³⁴. Bu tespitlerden sonra belgemizde insanların “her zaman Allah’ı zikretmeleri gerektiği” hatırlatılmakta, Allah’ı ananın her halükarda kârlı çıkacağı vurgulanmakta ve “Allah’ı unutma ki unutulmayasın!” uyarısı yapılmaktadır (İcâzet 1901: 18).

Dokuzuncu ilke: Örnek insan, “belki, muhtemeldir ki” gibi sözlerle oyalanmamalı”, “vakit gibi keskin”¹³⁵ yani kararlı olmalıdır (İcâzet 1901: 18). Çünkü kararsızlık en tehlikeli hastalıktır.

Onuncu ilke: Örnek insan, “halkla güzel ilişkiler¹³⁶ içinde ol”malı; bu ilişkiler, rahmete¹³⁷, yumuşak huyluluğa¹³⁸, sevgiyle yardımlaşmaya¹³⁹ ve iyi geçinmeye¹⁴⁰ dayanmalıdır. Gücü nispetinde insanların” ihtiyaçlarını gidermeli” (İcâzet 1901:18) ve onlara tatlılık¹⁴¹ ile öfkelenmeksizin ihsanda¹⁴² bulunmalıdır (İcâzet 1901:18). İhsan iyilik, lütuf ve cömertlik demektir ve Türk kültürünün temel dinamiklerinden birisidir.

¹³³ Tettebbü, bir şeyi etraflıca tetkik etme, mahiyetini anlamaya çalışma, etraflıca inceleme, bir şey hakkında geniş bilgi edinme anlamındadır.

¹³⁴ Burada “Allah’ı unutma ki unutulmayasın!” uyarısı ile birlikte Allah’ı ananın her hâlükârda karlı çıkacağı vurgulanmaktadır.

¹³⁵ Bu kavram için İcâzetnamede İbnü’l-Fârız’a atıfta bulunmaktadır.

¹³⁶ Hüsnü muâşere.

¹³⁷ Metinde rahm kelimesi geçmektedir. Acıma, esirgeme, koruma, rahmet anlamına gelmektedir.

¹³⁸ Metinde hilm kelimesi geçmektedir. Doğuştan olan huy yumuşaklığı, şiddete tahammül, nefsini heyecandan korumak; vakar, sükün anlamlarına gelmektedir.

¹³⁹ Metinde şefkat kelimesi geçmektedir. Başkasının kederiyle alâkalanmak, acıyarak sevmek, yardıma, sevgiye muhtaç olanlara karşılıksız olarak merhamet ve sevgiyle yardıma koşmak, karşılıksız, sâfi, ivazsız sevgi beslemek anlamına gelmektedir.

¹⁴⁰ Metinde mücâmele kelimesi geçmektedir. Dirlik, düzenlik, karşılıklı iyi muâmelede bulunma, güzel geçinme anlamına gelmektedir.

¹⁴¹ Burada “rıfk” kelimesi kullanılmıştır. Rıfk, yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık, nezaket anlamına gelmektedir.

¹⁴² İhsan, iyilik, lütuf, bağışlamak; sahilik etmek, cömertlik yapmak, Allah’ı görmek gibi ibadet etmek, güzel bilmek, güzel eylemek anlamlarına gelmektedir.

On birinci ilke: Örnek insan işleri hakkında karar verirken akıllı kişilerin (*'ukalâ*) görüşlerine başvurmalı; nasihat edenleri dinlemeli, sürekli doğru yolu aramalı ve yardım istemekten çekinmemelidir (İcazet 1901: 18).

On ikinci ilke: Örnek insan, insanlarla düşmanlık içine girmemeli ve ömrünü kavga ve gürültü içinde geçirmekten olabildiğince sakınmalıdır. Tanrı'yı ve ölüm'ü sürekli hatırlamalı, ancak başkasına yaptığı iyiliği ve kendisine yapılan kötülüğü unutmamalıdır¹⁴³. Bir Hadis'te “erdemlerin en iyisi” olarak tanımlandığı üzere, “kendisine gelmeye gitmeli, kendisine vermeyene vermeli ve kendisine kötülük edene iyilik etmelidir¹⁴⁴”

Sonuç olarak, öyle zannediyorum ki, Arapkirli Hüseyin Avni'nin geçen asrın ilk yılında (1901) yazdığı ve talebesi Ordulu Mustafa Asım'a verdiği icazetteki verilerden hareketle çizmeye çalıştığım bu insan tipi, geçen asrın başında Osmanlı medresesinde nasıl bir insan yetiştirilmek istendiğini ve hayatı boyunca ondan ne beklediğini açıkça göstermektedir. Bu işin teorik kısmıdır. Acaba icazet sahipleri bu tavsiyelere uymuşlar mıdır? Bizim örneğimize bakacak olursak Mustafa Asım Efendi, icazet aldıktan sonra on iki yıl Bayezid Camii'nde tadrise bulunmuş ve 1914 yılında o da talebelerine icazet vermiştir. Daha sonra memleketine dönmüş, bir müddet Çarşamba'da, daha sonra da hep Aybastı'da Hoşkadem köyünde yaşamıştır. 1945 yılında vefatına kadar kendi evinde talebe okutmaya devam etmiş; ömrünü her fırsatta halk ile sohbet ederek geçirmiş; sosyal işlerle uğraşmıştır. Evinde yetiştirdiği kişilerden bazıları sınava girerek müftülük görevine atanmışlar ve kendilerini yörenin yol, su, köprü, okul gibi ihtiyaçlarını gidermek için toplumsal hizmetlere adanmışlardır.¹⁴⁵

¹⁴³ Bu hikmetli söz için Lokman'a gönderme yapılmaktadır.

¹⁴⁴ Başka bir rivayete göre, kendisine zulmedenden yüz çevirmeli ve onu affetmelidir. Belgemizde bu hadisin *Camii's-Sagır*'de olduğu belirtilmektedir (İcazet 1901: 19).

¹⁴⁵ Meselâ öğrencilerinden oğlu Senai Yediyıldız bunlardan biridir. Kırk yıla yakın vâizlik ve müftülük görevi yapmış, sosyal faaliyetlerde bulunarak yöresinin imarı ve toplumun eğitim seviyesinin yükselmesi ve aydınlanması için çalışmıştır. Kanaatime göre

Mustafa Asım'ı ve yetiştirdiklerini tanıyanların tanıklığı, onların yukarıda çizilen insan tipinin davranışları içinde yaşadıklarını göstermektedir. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin ve son yüzyıldaki sosyo-kültürel sürekliliğin ve dönüşümün daha iyi anlaşılabilmesi için *aile-yöre* ilişkilerini *mikro tarih* yöntemleriyle tahlil eden araştırmaların derinleştirilmesi ve genişletilmesi gerekmektedir. Öyle umuyorum ki, bölge üniversiteleri, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği sayesinde söz konusu bu araştırmalar zaman içinde daha ileri seviyelere ulaştırılacak, toplum ve kültür tarihimiz açıklık kazanacaktır.

///

1960'lara kadar Osmanlı sosyo-kültürel hayatının devam ettiği yöresinin sosyo-kültürel değişmesinde etkili de olmuştur. 1947'den itibaren 11 Nisan 1999 yılında vefatına kadar yıllık ajandalara günlük tutmuştur. Bunlardan 46 tanesi özel arşivimizde mevcuttur. Ayrıca elli sayfaya yakın bir de hatıratı vardır. Vefatından önceki günlerde babasının ve kendisinin kitaplarını da bağışlayacağı beş katlı, kütüphane dışında çok fonksiyonlu bir konferans salonu, seminer odaları, apart daireler ihtiva edecek bir kültür evi inşaatı ile meşguldü. Bu bina çocukları tarafından tamamlanmıştır. Kullanım hakkı belli bir süreyle Milli Eğitim Bakanlığı'na verilen bu binada bugün Kabataş Anadolu Lisesi faaliyet göstermektedir. Bu yöre ve söz konusu aile hakkında bir araştırma tarafımızdan sürdürülmektedir.

ONUNCU BÖLÜM

MEHMED PAŞA VAKFI

1861 yılında Amasya'ya gelen Fransız seyyahı Georges Perrot (1864: 403), “Amasya Anadolu'nun Oxford'udur. Aşağı yukarı yirmi beş bin kişilik nüfusunun iki bini öğrenci olup, on sekiz medreseye dağıtılmıştır” diyor. İşte bu medreselerden birisi, 16. asrın sonlarına doğru Hızır Paşa oğlu Mehmed Paşa tarafından kurulmuştur. Mehmed Paşa'nın eseri sadece medreseden ibaret değildir. Bu medrese, onun kurmuş olduğu imaretin bir biriminden ibarettir. Burada biz, söz konusu Mehmed Paşa İmaret Vakfı'nın mahiyetini tahlil etmeye çalışacağız ve tahlilimizde özellikle, *Vakfiyeye*, ilgili *Tahrir Defterleri*'ne ve diğer bazı arşiv vesikalarına dayanacağız.

*

Mehmed Paşa, II. Murad'ın Osmanlı tahtına çıktıktan sonra, Rûmiye-i Sûgrâ valisi olarak Amasya sancağına tayin ettiği lalası Yörgüç Paşa'nın¹⁴⁶ kardeşi Hızır Paşa'nın oğludur¹⁴⁷. Hızır Paşa da uzun müddet Amasya valiliğinde bulunmuştur. Oğlu Mehmed Paşa ise, II. Bayezid'in oğlu olup otuz bir yıl Amasya valiliği yapan (1481-1512) Şehzade Ahmed'in lalasıdır.

Mehmed Paşa'nın, vakfiyesi, 896/1491 yılında tanzim edilmiştir. Dili Arapça'dır¹⁴⁸. Vakfiyenin başlangıcında, Osmanlılardaki *hayrat*¹⁴⁹ ve vakıf düşüncesi anlatıldıktan sonra, vakıf kurucusu Mehmed Paşa tanıtılmakta¹⁵⁰, ondan sonra da bu vakfın *hayrat ve akarları* belirlenmektedir.

¹⁴⁶ Yörgüç Paşa II. Murad'ın lalasıdır ve daha sonra Rumiye-i Sûgra valisi olarak Amasyada görev yapmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde (VGMA) Yörgüç Paşa'ya ait 840/1436 tarihli bir vakfiye sureti vardır (Harameyn XIV, s. 352 - 355).

¹⁴⁷ VGMA'da Hızır Paşa'ya ait bir vakfiye sureti mevcuttur. (Defter no. 582/1-Ana 1267 Başlar, s. 255 - 257). Bu vakfiye 870/1465 tarihlidir.

¹⁴⁸ Vakfiyenin Arapça orijinalinin sureti VGMA defter no. 586-Mücedded Ana 2, s. 57-65'de kayıtlıdır. Tercümesi ise Defter No. 1767. s. 34/46'dadır.

¹⁴⁹ Türk Hayrat Sistemi için bkz. Yediyıldız 1999: 17-33.

¹⁵⁰ Mehmed Paşa Vakfiyede Büyük Emir Yörgüç Paşa'nın kardeşi olan ve yine Büyük Emir diye nitelendirilen Hızır Paşa'nın oğlu olarak gösterilmektedir (s. 58).

Vakfiyedeki bilgilere göre, Mehmed Paşa, Amasya'nın Yörgüç Paşa oğlu Mustafa Bey¹⁵¹ Hamamı Mahallesi'nde bir *buk'a* -yani misafirler için mübarek bir menzil, makam- ile ibadet edenler için de bir *mabed* olmak üzere bir *imaret* yaptırtmıştır. İmaretin merkezinde *mescidü'l-cami*' yer almaktaydı. Kapıları camiye açılan iki *oda* (*hücre*), iyi kişilerden (*sulehâdan*) ve edep sahiplerinden isteyen herkesin ikâmetine ayrılmıştı. Ayrıca, misafirlerin geceleri dinlenmeleri için iki kişilik *ev* inşa edilmişti ki, bunların ön taraflarında birer *sofaları* da vardı. Bunların yanında, *mutfak*, *mahbez* (*ekmeklik*), *mahzen* olarak kullanılmak ve diğer ihtiyaçları karşılamak üzere dört *bina* daha bulunmaktaydı, imaretin kuzey tarafında da on hücreyi ihtiva eden bir *medrese* vardı.

İmaretin ana birimlerini oluşturan bu binalar topluluğu, bir avlu içindeydi. Bitişik başka bir avluda da *ahır*, *hela*, *vb.* diğer binalar bulunmaktaydı. Ayrıca geniş bir *bahçe*, çepeçevre imareti kuşatmaktaydı.

*

Mehmed Paşa'nın inşa ve vakfettiği bu *imarete* ne yapılıyordu? Diğer bir ifadeyle, bu kuruluşun işlevi ne idi? Vakfiyedeki verilerden hareketle, bu kuruluşun işleyiş mekanizmasını şu şekilde anlatabiliriz.

Medrese, bilgili ve faziletli bilim adamlarının (*ulemanın*) gidip gelmesi ve ilmi meselelerin tartışılması için yapılmıştı. On odasının her birinde birer talebe kalıyordu. Bunlar, Sultan Bâyezid dönemi parasıyla toplam olarak yirmi gümüş dirhem burs alıyorlardı. Şer'î ve aklî ilimleri bilen bir müderris, tatil günleri dışında, söz konusu talebelerin *ta'lim* ve *terbiyesiyle* meşgul oluyordu. Müderrisin yevmiyesi de yirmi gümüş dirhemdi.

İmaretin *mescidi*, şüphesiz ibadete tahsis edilmişti. Buranın asıl görevlileri imam, hatip ve müezzindi. Bunlar

¹⁵¹ VGMA'da. Mustafa Bey'e ait 840/1437 tarihli bir vakfiye mevcuttur (Harameyn XIV, s. 356-360).

sırasıyla, dört, beş ve iki gümüş dirhem yevmiye alıyorlardı. Hepsisi de güzel sesli olmak zorundaydılar. Ayrıca, imam ve hatibin fıkıh ve tecvit bilmesi, müezzinin ise zaman bilgisine sahip olması gerekiyordu.

Bu normal ibadetin dışında, *cüzhân* denilen ve *tecvit* bilen beş hafız, her sabah camide toplanıyordu ve birer cüz *Kur'an* okuyorlardı. Her hatimden sonra, *tekbir*¹⁵², *tehlil*¹⁵³ ve *tahmid*¹⁵⁴ ile özellikle hayır sahibine ve genelde bütün Müslümanlara dua ediyorlardı. Bunların yevmiyeleri birer gümüş *dirhem* ve ikişer *müd* buğday idi. *Cüzhânlar* toplandığı zaman, *Kur'an cüzlerini* onların yanına getirerek dağıtan ve sonra da toplayarak yerine koyan bir kişi daha vardı ki ona da *mu'arrif* deniliyordu. Günlük ücreti bir gümüş dirhemdi.

Cuma namazından önce birer *cüz* okumakla görevli dört *hafız* da *devirhânlık* yapıyordu. Bunlar da görevleri karşılığında sekizer *müd* buğday alıyorlardı.

Caminin koruyuculuğunu yapma, temizleme, halılarını serme ve kandillerini yakma işiyle de bir kayyım görevlendirilmişti. Günlüğü bir gümüş dirhemdi.

İmaretin görevlileri arasında ayrıca, bir şeyh, bir şeyh yardımcısı (*nakîb*), bir *kilerci*, bir *ekmekçi*, bir *aşçı*, bir *buğday dövücü*, bir hizmetçi (*ferraş*) ve bir de *kâtip* vardı¹⁵⁵.

Güler yüzlü ve sevimli biri olması gereken *ferrâş*, imaretin kapısını duruma göre gece gündüz açıp kapama, imareti temizleme, misafir odalarında yatakları hazırlama ve gelen misafirlere yerlerini gösterme göreviyle yükümlüydü. Emegi karşılığı her gün iki gümüş dirhem ücret alıyordu.

İmaretin eşyasının bulunduğu kilerin muhafazasını, günlük iki gümüş dirhem ücret alan *kilerdar* üstlenmişti. Ahırın bakım ve sabah akşam kapısını açıp kapama görevi de ona aitti.

152 "Allahü ekber" (Tanrı en büyüktür) diyerek Tanrı'yı ululama.

153 İslam dininin tevhit inancını özetleyen "lâ ilâhe illallah" sözünü tekrarlama.

154 Hamd etme, "elhamdülillah" deme, şükretme.

155 Vakıf terminolojisi için bkz. Yediyıldız 1983: 55-56.

Habbâz denilen ekmekçi ve yardımcısı, yevmiye üç gümüş dirhem ve iki müd buğday karşılığında, her gün sabah ve akşam, yedi Amasya meni saf ve halis buğday unundan seksener dirhemlik ekmek pişiriyorlardı. Aşçı (*tabbâh*) ve yardımcısı ise, imaretin yemeklerini pişirme karşılığında ekmekçi ve yardımcısı kadar ücret alıyorlardı. Sabah ve akşam yemekleri için on gümüş dirhem karşılığında pirinç; üç dört kile buğday, on altı gümüş dirhemlik taze et ve bir dirhemlik yeşil sebze satın alınıyordu.

Odun, kandil yağı ve diğer ihtiyaçları karşılamak üzere de her gün için on beş dirhemlik tahsisat ayrılmıştı.

İmarette, *Regâib*, *Berat*, *Kadir* gibi *kandil gecelerinin*, *bayramların* ve *Ramazan ayının* ayrı bir yeri vardı. Bu gece ve günlerin kutlanması için iki yüz on yedi gümüş dirhem harcanıyordu.

Fukara, ulema, talebe ve misafirler yemeklerini burada yiyorlardı. Beş gümüş dirhem yevmiye ile tayin edilen ve emin, takva sahibi, dürüst, olgun ve güler yüzlü bir şahsiyet sahibi olması gereken imaret şeyhi, yemek servislerini düzenlemekle meşguldü. Aynı niteliklere sahip olması gereken nakib de bu görevinde şeyhe yardımcı oluyor ve iki gümüş dirhem yevmiye alıyordu.

Nihayet, hesap bilen ve kitabete muktedir bir kâtip, imaretin gelir ve giderleri ile günlük her türlü olayı bir deftere kaydediyor ve bu defteri her sene mühürlü bir torba içinde mütevelliyeye teslim ediyordu. Kâtibin ücreti günlük altı gümüş dirhem ve iki müd arpa idi.

Tahrir Defterleri ve diğer bazı arşiv belgelerinde, Mehmed Paşa İmareti, zaviye ve *hanikah* olarak da adlandırılmıştır. Hâlbuki yukarıda anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, bu kuruluşun tarikatlara ait zaviye veya hanikahlarla ilgisi yoktu.

*

Müslümanların ibadetlerini yaptığı, talebelerin okutulduğu, sulehâdan kişilerin toplanıp sohbet ettiği, misafirlerin

yatıp kalktığı ve bütün bunların sabah akşam yemeklerini yedikleri bu imaretin masrafları ve burada çalışan personelin ücretleri nereden karşılanıyordu? Bunun için Mehmed Paşa, imarete oldukça geniş gelir kaynakları vakfetmişti. Bu kaynaklar vakfiyede açık bir şekilde tanıtılmıştır.

Mehmed Paşa vakfının gelir kaynaklarından büyük çoğunluğunu *köyler ve mezralar* teşkil etmekteydi. Vakfiyeye göre, on yedi köyün tamamı, on altısının yarı hissesi, dört köyün dörtte biri, on yedi köyün de sekizde yedi, on altıda üç, on altıda altı gibi muhtelif orandaki hisseleri vakfedilmişti. Beşinin tamamı, sekizinin yarısı, on dördünün dörtte biri, sekizinin de on altıda üçü vakfedilmiş olan otuz beş *mezra* da, Mehmed Paşa vakfının gelir kaynakları arasında yer alıyordu. Köy ve mezraların toplamı doksan üçe ulaşmaktaydı. Ayrıca, on üç tarla ve bir bahçenin tamamı ile bir bağın ve Samsun'da muhtelif arsaların yarı hisseleri de yine aynı vakfın gelir kaynaklarının (akarının) bir bölümünü teşkil etmekteydi. Zikrettiğimiz bu köy, mezra, bağ ve tarlalar, Sonisa, Niksar, Kavak, Samsun, Milas (Mesudiye), İskefsir (Reşadiye), Kazâbâd, Tokat, Amasya, Arguma, Çorumlu, Mecidözü, Lâdik ve Bafra gibi kaza ve nahiyelerde yer alıyordu¹⁵⁶.

156 Tamamı veya muhtelif ölçülerdeki hisseleri Mehmed Paşa Vakfı'nın gelir kaynakları arasında bulunan köy, mezra, bağ ve tarlalar şunlardır: Sonisa'da Mülk köyü ve Küçükhaçpazarı. Niksar'da Yavdaş, Efde. Kavak'ta Narlu. Samsun'da Frenk şehri, Körtek, Akdeğirmen, Meğde, Anut, Çağrılı, Ahilü, Akalan, Kiriş, Koymad, Üçpınar, Şıgalvirani, Hacıemirlüçatağı, Taylu, Bilicealan, Akalanbeleni, Bayıralan. Milas'ta (Mesudiye) Parçık, Neclü, Mahmudalana, Beğseküsü, Cacuy, Arpaalana, Esedlü, Türkköyü, Kışlacık, Pazarcık, Çerçi, Sarayderesi, Çakırçiftliği, Fisturi, Mesudalana, Gülledüşer, İkşara, Tavsara, Sunumi, Yasdura, Musalı, Kıcı, Arukmusa, Yavşan, Kübdan, Kotanı, İstavrilü, Anaşa, Karıca-Yeniceköy, Şebhane, Tarucı. Bedirlü'de (Ordu) Sığırobası. Satılmış'ta (Perşembe) Vona. İskefsir'de (Reşadiye) Kotanı, Biçenlik, Güngerid, Keçiköy, Çakraz-1 Küçük. Tokat'ta Kaferni nahiyesinde Zoğri, Esgeri, Gölgeci, Kürek, Gökköy, Filinse, Ömerlü, Hanzere. Amasya'nın Geldiklenabad nahiyesinde, Yeniköy. Gülyan, Eymirli, Yorga, Beymelek çiftliği; Arguma nahiyesinde, Nuştekin, Bahçe, Mikrus; Zünnunözü nahiyesinde Lefke, Kayadibi, Bülk; Çorumlu nahiyesinde, Saruhasan, Sağmalca, İlca, Şerefağalı, Şalıkvirani, Hisarcık. Mecidözü'nde Geyiklik, Tülüce, Eymir, Korucabayram, Börekçi. Ladik'te Sofi, Boğazlılu. Bafra'da Geyikkoyunu, Geçme, Merkezler, İmanlun, Çorak, Erçek, Kolay, Furender, Kavalı. Milas, İskefsir, Bedirlü ve Satılmış'taki köylerin 1455-1613 yılları arasındaki nüfusları için bkz. Yedi yıldız 1985: 174, 177, 184-190. Krş. Yedi yıldız 1985: 137-138.

Bunlardan başka, Mehmed Paşa, Niksar'da inşa ettirdiği iki *hamamının* tamamını, Samsun'da bir *han*, bir *hamam* ve iki *değirmenin* yarı hisselerini; Tokat'ta dört *değirmen* ve bir *hamamın* tamamı ile otuz üç *dükkânın* yarı hisselerini; hayratına akar olarak vakfetmişti. Ayrıca, Amasya'da dört *değirmenin* ve Tosya'da kendi adıyla anılan *Bedestenin* (*sükü'l-bezzâzîn*) ve onu çevreleyen *dükkânların* tamamını vakfına gelir kaynağı olarak tahsis etmişti. Sonisa'da Mülk adını taşıyan köyde oturan ve bu köyün işlerine bakan (mübaşir) Abdullah oğlu Yusuf, Abdullah oğlu Mustafa ve Abdullah oğlu Hamza adlı köleler (*'ibâd*) ve bunların zevceleri ve zürriyetleri de vakfedilmişti. Bunlar söz konusu köyde tarımla uğraşmak ve gelirin beşte birini diğer re'âya gibi vakfa vermek mecburiyetindeydiler.

*

Görülüyor ki, Mehmed Paşa'nın Amasya'da bulunan imaretinin gelir kaynakları oldukça çeşitli olup aynı zamanda geniş bir coğrafi sahaya yayılmıştır. Bu saha, bugün Ordu, Bafra, Tosya, Çorum, Mecidözü, Tokat, Reşadiye, Mesudiye ve Giresun çemberiyle sınırlanmaktadır.

*

Vakıf kurucusu, yukarıda zikredilen bütün gelir kaynaklarını, içinde bulunan hayrat ve kabristan gibi vakfa dâhil edilemeyecek şeyler hariç, yolları, ağaçları, dereleri, çayırları, yani bütün müştemilatı ve her türlü hak ve hukukuyla vakfetmiştir. Vakfiyede, bu vakfın sahih bir vakıf olduğu; satış, hibe, miras, rehin gibi hiçbir muameleye tabi tutulamayacağı, istibdal ve tebdil edilemeyeceği açık bir ifadeyle belirtilmiştir.

Mehmed Paşa, vakfettiği bu mal varlığını hangi yolla mülk edinmişti? Vakfiyedeki bilgilere göre, Sonisa'daki Mülk köyünün hem malikâne hem de divani hissesi kendisine II. Bayezid tarafından temlik edilmiş¹⁵⁷; istediği kimseye bağışlama ve arzu ettiği şekilde vakfeyleme hususunda da

157 Köyün adı da bu statüsünden kaynaklanmış olabilir.

serbest bırakılmıştı. Vakfiyede, bunun dışında diğer gelir kaynaklarının nasıl mülk edinildiğine dair bir bilgi yoktur. Şüphesiz, han, hamam, evler, dükkânlar, bedestenler, vs... kendisi tarafından inşa ettirilmiş veya satın alınmış olabilir. Köy ve mezraların Mehmed Paşa'nın nasıl mülkü olduğu hususuna gelince, bu konuda *Tahrir Defterleri* bize bazı ipuçları vermektedir. Bunun izahına geçmeden önce, bir noktayı açıklamamız gerekiyor ki, o da şudur: Mehmed Paşa'nın vakıf köy ve mezralarının bulunduğu bölgeler, *malikâne-divani* sisteme tabi' olan bölgelerdir. Bu sistemi, basit olarak arazinin “iki başdan ta’şîr edilmesi”, oradan iki oşür alınması, diğer bir ifadeyle, bazı gelirlerinden beşte bir vergi alınan bir köy veya mezranın gelirinin belli ölçüler içinde malikâne ve divanî olmak üzere ikiye ayrılmasıdır şeklinde tarif edebiliriz¹⁵⁸. İşte Mehmed Paşa, vakfiyede adı geçen köy veya mezraların umumiyetle malikâne hisselerinin tamamını, yarısını veya dörtte birini vakfetmişti. *Tahrir Defterleri’nden*, bu malikânelerin, bölgeyi ilk fetheden grupların başında bulunan ve ağa, bey, çelebi, paşa ve hatun diye anılan idareci zümrenin ve çocuklarının elinde bulunduğu anlaşılıyor. Diğer taraftan, 1427’den itibaren Ordu ve Samsun Bölgesi’nin Osmanlılara ilhakından sonra, Osmanlı öncesi mahallî beylerin elinde bulunan bu malikâne hisselerinin Yörgüç Paşa, Hızır Paşa, Davud Paşa ve burada vakfını incelediğimiz Mehmed Paşa gibi Osmanlı paşalarının ve akrabalarının eline geçtiği gözleniyor. Meselâ, Milas’ın (Mesudiye) Bayraklı köyünün malikânesi, 1455 ve 1485 tarihlerinde Ulamış oğlu Rüstem ve Veysi Beyler ile Veysi Bey’in oğlu Ağca Bey’e aittir [Yediyıldız-Üstün 1992: 152; Yediyıldız-Üstün 2002: 19]. 1520, 1547 ve 1613 tarihlerinde ise Mehmed Paşa bin Hızır Paşa'nın *zaviye ve hânîkahının* vakfı olarak kaydedilmiştir¹⁵⁹.

Aynı nahiyedeki Beyseküsü köyünün malikânesi ise, 1455’te Tura Hatun’un mülkü iken [Yediyıldız-Üstün

¹⁵⁸ Sistem hakkında açıklayıcı bilgi için bkz. Yediyıldız. 1985: 82-91.

¹⁵⁹ BOA, Tahrir Defteri no. 387, s. 608; Tahrir Defteri no. 255. s. 256; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-i Kadime Arşivi (KKA), Tahrir Defteri No. 169, v. 176 a. Krş. Yediyıldız 1985: 87.

1992: 147], 1485'te bu malikâne yedi hisseye ayrılmış, bunun dörtte biri Davud Paşa'ya, yarısı Davud Paşa'nın oğlu Süleyman Çelebi'ye ve diğer dörtte biri de Mehmet Çelebi oğlu Mustafa Çelebi'ye geçmiştir [Yediyıldız-Üstün 2002: 17]¹⁶⁰. Daha sonra Davud Paşa bu mülkünü bölgedeki diğer mülkleriyle birlikte terk etmiş, bunların yerine kendisine Dimetoka nahiyesinde Kadıköy ve Muslihiddin Köy temlik edilmiştir. Beyseküsü'ndeki hissesi ise önce Tokat'ta Gülbahar Hatun imaretine vakfedilmiş, fakat sonra 898/1493 yılında tımara çevrilmiştir [Yediyıldız-Üstün 2002: 17]. 1520'de mülk olarak bu malikânenin sadece dörtte bir hissesi kalmıştır ki, Mehmed Çelebi oğlu Mustafa Çelebi'den gelen bu hisse, Mehmed Paşa bin Hızır Paşa tarafından imaretine vakfedilmiştir¹⁶¹. Bundan sonra aynı durum, bilebildiğimiz kadarıyla 19. asır sonlarına kadar devam etmiştir¹⁶². Mehmed Paşa'nın yukarıda bahsettiğimiz bütün vakıf köy ve mezraları için hemen hemen benzer durumlar söz konusudur. Osmanlı taşra yöneticilerinin bu malikâneleri büyük ihtimalle satın alma ya da başka yolla mülk edinişlerini, belli kişilerin şahsi mülk edinme çabalarından daha çok merkezi otoritenin mahalli güçleri kanuni yollarla zayıflatmak için kullandıkları bir metot olarak değerlendirmek zannedirim yanlış olmayacaktır. Nitekim bu şekilde elde edilen malikâne hisseleri, Mehmed Paşa örneğinde olduğu gibi, vakıflaştırılarak, gelirleri kamu hizmetine sunulmuştur. Diğer bir ifadeyle *hayrat sistemine* dâhil edilmiştir [Hayrat sistemi için bkz. Yediyıldız 1999: 17-33]. Gerçekten bu bölgedeki malikânelerin büyük bir kısmının 16. asır boyunca vakıflaştırıldığı, padişah haslarına dâhil edildiği veya başka gaye için kullanılır hale getirildiği gözlenmektedir [Yediyıldız 1985: 88vd].

¹⁶⁰ Bu durum, 1485 tarihli Tahrir Defteri'nin 17. sayfasına eklenen bir derkenârda anlatılmaktadır. Krş. Yediyıldız 1985: 9, Not: 21. Davud Paşa. 1496'da tekaüde ayrıldıktan sonra Dimetoka'ya gitmiş ve aynı yıl ölmüştür, bkz. Uzunçarşılı 1964: 535.

¹⁶¹ BOA, Tahrir Defteri no. 387, s. 607.

¹⁶² 1457'de (BOA, Tahrir Defteri no: 255. s. 239) ve 1613'te (KKA, Tahrir Defteri no. 169. v. 163 ab) de durum aynıdır. Krş. Yediyıldız 1985: 87. VGMA'da 1248/1832 tarihli bir belgede (Defter no: 386. s. 227-231). Beyseküsü halen Mehmed Paşa'nın vakfı olarak gözükmektedir.

Mehmed Paşa vakfının burada anlatmaya çalıştığımız gelir kaynaklarının acaba yıllık hasılatı ne kadardı? Bir fikir vermek üzere, Milas (Mesudiye), İskefsir (Reşadiye) ve Satılmış (Perşembe) nahiyelerinde yer alan kırk köy ve mezraların, Mehmed Paşa Vakfı'na yılda sağladığı gelirin 1520'de 9.525; 1547'de 14.915 ve 1613'te de 40.883 akçe olduğunu söyleyebiliriz [Yediyıldız 1985: 137-138]. Geriye kalan elli üç köy ve mezra ile diğer akarların da geliri buna katılacak olursa, oldukça yüksek bir rakamla karşılaşılacağı anlaşılmaktadır. İşte imaretin daha önce anlatmaya çalıştığımız hizmetleri bu gelirlerle gerçekleştiriliyordu.

*

Vakfın idaresi mütevelliyeye aitti. Vakfiye şartlarına göre, önce mütevellî vâkfın kendisi olacak, sonra da bu görev, oğulları ve oğulları oğullarının salih, muktedir ve yetkili olanına verilecekti. Neslin sona ermesinden sonra, yönetim (tevlîyet) vakfın azadlı kölelerine ve onların oğullarına; daha sonra, vakfın babasının azadlı kölelerinin (*utekasının*) en iyisine (*aslanhna*) geçecekti. Onların nesli de son bulursa Amasya kadısı yetkili birisini tayin edecekti.

Vakfın gelir kaynaklarını en iyi şekilde işletmekle yükümlü olan mütevellî, zulüm ve israftan kaçınmak; kira akidlerini, şahitler huzurunda yazılı olarak yapmak; yaptığı akidler ile vakfın yıllık bilançosunu müderris, şeyh, imam ve vakfın diğer hademe-i hayratına bildirmek zorundaydı. Vakfa ait hiçbir iş gizli kalmayacaktı.

Mehmed Paşa vakfının gelirinin beşte biri, mütevellinin ücreti olarak ayrılıyordu. Ayrıca, Mehmed Paşa, Sonisa'nın Mülk köyünde bulunan beş feddanlık tarlayı kendisine ve kendisinden sonra mütevellî olacak kişiye tahsis etmişti ki, vakfiyede bunun öteden beri cari olan bir usul, bir *teamül-i kadim* olduğu; kadimin ise hali üzere bırakıldığı vurgulanmaktadır. Bu tarlanın gelirinin beşte birinin de vakfa verileceği ve vakfın masrafına sarf olunacağı belirtilmektedir. Daha önce bahsettiğimiz gibi, diğer vakıf re'ayası ve hatta Mülk köyündeki köleler de ürünün

beşte birini vakfa veriyorlardı. Demek ki, vakıf kurucusu, mütevellisi veya bunların çocukları ile herhangi bir reaya veya köleler arasında hiçbir fark gözetilmiyor, işledikleri vakfa ait arazilerden elde ettikleri gelirin beşte birini vakfa vermek zorunda kalıyorlardı.

Vakfiye şartlarına göre, müteveli ücreti dışında kalan gelire, öncelikle vakfa ait *hayrat* binaların, su yollarının ve gelir kaynaklarının tamiri yapılıyor ve *hademe-i hayratın* ücretleri ödenerek daha önce anlattığımız hizmetlerin gerçekleştirilmesine çalışılıyordu. Vakfın kontrol görevini, Mehmed Paşa'nın utekası nesline şart koşulmuş olan bir nazır yürütüyor ve günlük beş gümüş dirhem ücret alıyordu.

Bu vakıf tarih içinde nasıl bir gelişme göstermiş ve toplumdaki etkisi ne olmuştur? Müessesenin tam olarak anlaşılması için bu sorunun da cevaplandırılması gerekmektedir. Fakat şimdi burada meselenin bu yönü üzerinde durmayacak, sadece, bir takım arşiv vesikalarından, Mehmed Paşa imaretinin yukarıda anlatıldığı şekilde, 19. asır sonlarına kadar işlediğinin anlaşıldığını¹⁶³ ve bugün caminin fonksiyonunu sürdürmeye devam ettiğini söylemekle yetineceğiz.

///

¹⁶³ Mesela Milas ve Satılmış naiplerine ve Karahisar-1 Şarkı Mütessellime gönderilen 1248/1832 tarihli bir hükümden, bazı kişilerin Mehmed Paşa vakfına ait malikane hisselerine, "evladiyyet ve meşrutiyet üzere malikane hissedarlığı" diye müdahale ettikleri ve gelirlere el koydukları, dolayısıyla vakfi zarara uğrattıkları, durumun Defter-i Hakani'den kontrol edilerek düzeltildiği ve yanlış uygulamalara son verildiği anlaşılmaktadır. (VGMA, Defter no. 386, s. 228-231). Bu düzeltmeler, 1613 tarihli TahrirDefleri'ne (KKA. Tahrir Defteri no: 169, muhtelif sayfalar) göre yapılmıştır.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

AHİYÂNDAN NIKSARLI
AHİ PEHLİVAN

Selçuklularla birlikte Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynamış olan Danişmendli Devleti'nin ve Selçukluların dağılmasından sonra ortaya çıkan Taceddin-oğulları Beyliği'nin başşehri ve Anadolu Türklüğü'nün önemli kültür merkezlerinden biri olan Niksar'ın tarihî eserleri arasında araştırmacılar, Işık Tekke adında bir yapıdan söz etmektedirler (Gabriel 1934: II/20; Darkot 1964: 273-275). Bu tekkeye ait türbenin kitabesini yayımlayan İ. H. Uzunçarşılı'nın bildirdiğine göre (1927: 68-69), içinde yatan zâtın adına nispetle bu tekke, Ahi Pehlevan Tekkesi ismiyle de anılmaktadır. Kabrin ayak ve baş taşları mermerdir ve kitabesi vardır. Yere fazla gömülmüş olan ayak taşında sadece doksan manasına gelen “tis'in” kelimesi okunabilmektedir. Baş taşının kitabesinde ise, Arapça olarak “merhum Ahi Pehlevan vefat etti, Allah onu affetsin” yazılıdır. Türbenin iç duvarında yer alan Arapça üç satırlık kitabenin üçüncü satırının Türkçesi de şöyledir: “Bu binanın inşasını 690/1291 senesinde Ahi Pehlevan el-Evhadi emretti”.

Uzunçarşılı bu iki kitabeden hareketle, haklı olarak, Ahi Pehlevan'ın türbeyi hayattayken yaptırdığı, vefatında da buraya defnedildiği hükmüne varmaktadır ve Ahi Pehlevan'ın kim olduğunun bilinmediğini belirtmektedir. Ayrıca, Evhâdî nispetini taşıdığına göre, onun 1200-1210 yılları arasında Meyyâfârikîn'deki Eyyübî hükümdarı Melik Evhad Necmeddîn ibn al-A'dil'in kölelerinden biri olup daha sonra Selçuklu Devleti hizmetine girmiş olabileceği ihtimalini ileri sürmektedir (1927: 69)¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Bu yazı önce Tokat'ta düzenlenen Türk Tarihi'nde ve Kültüründe Tokat Sempozyumunu'na bildiri olarak sunulmuştu. Bildirinin sunulduğundan sonra, tartışma sırasında, Sayın Mikail Bayram, Evhadî mahlasının Moğollar devrinde yaşamış meşhur bir şair ve sûfi olan Evhadü'd-Din Kirmani'den (öl. 1238) gelebileceğini söylemiştir ki bu

Bu kitabeler dışında, *Tahrir Defteri'nde* Ahi Pehlevan'a ait bazı bilgilere rastladığımız gibi¹⁶⁵, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yine bu zata ait bir vakfiye suretine de sahip bulunmaktayız¹⁶⁶. Burada, söz konusu bu dağınık bilgileri toplayarak, özellikle *Vakfiyenin* muhteva tahlilini yapmak suretiyle Ahi Pehlevan ve eserini yakından tanıtmaya çalışacağım.

*

Kimdir bu Ahi Pehlevan?

Vakfiye'den anlaşıldığına göre, onun asıl adı Mehmed'dir. Hacılığı da vardır. Ancak kendisi Niksarlı Ahi Pehlevan diye şöhret bulmuştur. Sözünu ettiğimiz bu vakfiye, 723/1323 tarihini taşımaktadır. Bu duruma göre, daha sağlığında, 1291 yılında kendi türbesini yaptıran Ahi Pehlevan, bundan tam otuz iki yıl sonra vakfiyenin yazıldığı 1323 yılında hayattadır. Çünkü *Vakfiye*'de vakıf kurucusunun, “insanın sorumluluk sebebi olan aklının kemâli ve nefsinin hastalık alametlerinden ve noksanlık sebeplerinden selameti halinde” bu vakfı gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Yine vakfiyede o, “haysiyet sahibi ve cömert kişilerin kendisiyle övüldüğü” bir şahsiyet olarak nitelendirilmektedir. Ancak türbe kitabesindeki “Evhadî” nispeti vakfiyede yer almıyor. Eğer, İ. H. Uzunçarşılı'nın bir ihtimâl olarak düşündüğü gibi, Ahi Pehlevan'ın Evhadî sıfatı Melik Evhad'ın kölesi oluşundan ileri gelmişse, o belli bir şöhrete ulaşarak toplumda yeni bir yer edindikten sonra, köleliğini hatırlatan bu sıfatı psikolojik açıdan kullanmamış olabilir.

İncelediğimiz belgelerden anlaşıldığına göre, Ahi Pehlevan'ın bu şöhrete, bir taraftan Ahiliği, diğer taraftan

ihimal diğerine nazaran daha doğru gözükmektedir. Buna benzer başka örnekler de vardır. Meselâ, İranlı bir şair olan Rükne'd-Din Evhadî (1377) de, mahlasını, teberrüken, üstadı. Evhadü'd-Din Kirman'nin isminden almıştır (bkz. “Evhadî” mad., İA, c.IV, s. 399).

¹⁶⁵ Bu Tahrir Defterleri ve Ahi Pehlivan'la ilgili sayfalar için bkz. Yediynldız 1985: 6, 14, 32, 135, 142-143. Ayrıca, KKA (Kuyûd-u Kadime Arşivi) TD (Tahrir Defteri), No: 10, v. 10, 25b, 44 -45: K.KA, TD 583, v. 51.

¹⁶⁶ VGMA (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi), Defter 581/11 (Ana. 1255 Başlar), s. 298-299. Vakfiye Arapça'dır. VGMA'da tercümesi de mevcuttur. (Defter No: 1967, s. 361-365. Bu vakfiyenin bir kısmının eski yazı neşri için bkz. M. Cevdet 1932.

da Niksar'da ve Mesudiye'nin Yavadı/Yeşilce köyünde kurmuş olduğu sosyal tesisler sayesinde ulaştığını söylememiz mümkündür.

*

Bilindiği üzere, 13. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da huzursuzluk ve istikrarsızlık hâkimdir. 1240'da Tokat Türkmenlerinin de katıldığı, sosyal ve dini nitelikli Babaîler isyanı; 1243'te Köseadağ'da Moğollar tarafından Selçuklu ordularının yenilişi; Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin başlaması; taht kavgalarının ülkeyi parçalaması; 1277'de emirlerin isyanı ve Mısır Sultanı Baybars'ı yardıma çağırmaları; Moğolların karşı bir hareketle isyanı bastırması; iç savaşların devamı; 1303'te III. Mesud'un ölümü ve Anadolu Selçuklu saltanatının son buluşu; ülkenin birbiriyle kavga eden Moğolların savaş sahnesi haline gelişi ve nihayet, mahalli beylerin her türlü otoriteden kurtularak kendi beyliklerini kurma çalışmaları içine girmesi gibi hususlar hatırlanacak olursa, Türkiye'nin o dönemdeki perişanlığı gözler önünde canlandırılabilir.

*

13. yüzyılın sonlarına doğru, özellikle Niksar'ın durumu daha da kötüdür. Zira 1289 yılında uğramış olduğu büyük bir sel felâketi yüzünden kasaba yerle bir olmuştur. Ahi Pehlevan'ın hayattayken yaptırdığı türbenin kitabesi 1291 tarihini taşıdığına göre, onun imar faaliyetlerinin Niksar'ı yok eden sel felaketi sonrasına rastladığı, bu sebeple önem kazandığı ve onu şöhrete ulaştırdığı anlaşılmaktadır.

Vesikalardaki verilerin ışığı altında, Ahi Pehlevan'ın oldukça varlıklı bir kişi olduğunu tahmin ediyoruz. O, ülkenin sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan sıkıntılar içinde bulunduğu bu günlerde, “tarikat şeyhi ile tarikat usullerine göre terbiye görmüş olan ve şeriatın zahiri hükümlerine göre daima ibadetlerini yerine getirmeye çalışan *sulehâü's-sûfiye*'nin¹⁶⁷ oturması için bir zaviye” yapıyor. Zaviyenin adı, vakfiyenin başka bir yerinde *Dârü's-Sulehâ/İyiler*

¹⁶⁷ Sûfilerin iyileri, yararlıları, yetkilileri ve günah işlemeyenleri.

Evi olarak geçiyor. Bu kuruluş içinde ayrıca bir medrese, muhtelif odalar (hücreler) ve bir de hamam vardır. Şeyh yine bu müesseseye ait müstakil bir evde oturmaktadır. Kuruluşa su getirilmiş, dârü's-sulehâ'da, medresede, şeyhin ikametgâhında ve bahçesinde çeşmeler inşa ettirilmiştir. Yine vakfiyeden anlaşıldığı üzere, dârü's-sulehâ, medrese ve diğer hücreler gerekli eşya ile vakıf kurucusu tarafından dayanıp döşenmiştir. Sofa ve namazgâhta kandiller asılıdır. Mutfak da gerekli malzemeyle donatılmıştır¹⁶⁸.

Sûfiler, fakara, mesâkîn ve sulehâ, bu kuruluşta ortak bir hayat sürmekte, akşam ve sabah yemeklerini beraber yemekte, ayrıca gelen gideni misafir etmektedirler. *Vakfiye*'den oldukça ayrıntılı bir biçimde anlamamız gerekli olan bu ortak yaşayışın tasvirine geçmeden önce, zaviyenin gelir kaynaklarına temas etmek yerinde olacaktır.

*

Ahi Pehlivan vakfının gelir kaynaklarını, *tarım işletmeleri, ticari kuruluşlar ve meskenler* olarak üç grupta toplayabiliriz.

Tarım işletmeleri arasında, bir köyün tam¹⁶⁹, iki köyün yarı¹⁷⁰ hisseleri, biri Niksar'ın Kadı Mehmed nahiyesinde,

168 Bunlar arasında, yirmisi kalaylı, yirmisi kalaysız kırk sahan, beş tencere, üç bakır tabak, bir sofa maşrabası, iki demir ibrik, sahtiyandan üç tane uzun sofa, peşkir (mendil) vs... sayılmaktadır. İki kelimenin ne olduğu anlaşılmamaktadır.

169 Bu köyün adı vakfiyede Kırtanohu's-süflâ olarak geçmektedir. Daha sonraları bu ad, Kırtanos'a dönüşmüştür. Zira KKA'da 982/1574-75 tarihli Defter-i Evkaf-ı Rûmîda (TD 583. v. 51b), Ahi Zaviyesi vakıfları arasında Kırtanos-i Küçük şeklinde geçmekte ve köyün malikâne hissesinin tamamının vakıf olduğu belirtilmektedir. KKA, TD 10'a ise (v. 44), "Mezre'a-i Kırtanos-i Küçük, malikâne, vakıf-ı Zâviye-i Ahi Pehlivan; hâsil-ı divânî me'âr-rüsûm ve çeltük: 500" şeklinde kaydedilmiştir. Dipnotlarında geçen yer adlarının eski yazı biçimleri için ya vakfiyeye ya da bu yazının ilk yayımlandığı yere bkz. B. Yediyıldız, "Niksarlı Ahi Pehlivan'ın Dârü's-sulehâsı", *Türk Kültüründe ve Tarihinde Tokat*. Ankara, 1987, s. 281-290. dipnotlar.

170 Bu köylerden birisi vakfiyede Eydikli diğeri ise Çend ve har bi-Agrosti şeklinde geçmektedir. Bu köylerden her biri için "karyenin tamamından iki sehîmden bir sehîminin yani nıfs-ı şâyi'nin tamamının" vakfedildiği belirtilmektedir. Defter-i Evkaf-ı Rum'da (TD 583) Ahi Pehlivan vakıfları sayılırken bu iki köye rastlanmıyor. Fakat malikânesinin yarısı vakıf olan Kıryün ile malikânesinin tamamı vakıf olan Ceyr ve Evderhiye köylerinin adları geçiyor ki bunların vakfiyede geçen iki köyle mutlaka bir bağlantısı bulunmalıdır. İsimleri bu şekilde değişmiş olabileceği gibi istibdal edilmiş de olabilirler (v. 51b). TD 10'da Karye-i Kıryün'ün malikânesinin nıfsının Ahi Pehlivan Zâviyesi'nin vakfı olduğu

ikisi Fünun köyünde olmak üzere üç tarla¹⁷¹, muhtelif bağlar¹⁷² vardır. Köylerden ve tarlalardan gelen mahsulü depolamak ve işlemek için şehrin dışında inşa edilmiş birbirine bitişik bir pirinç ambarı ile bir değirmen ve aynı yerde muhtelif hücreler¹⁷³ bulunmaktadır.

Şadırvan bahçesi¹⁷⁴ ile diğer bir bahçe ve içindeki meskenler¹⁷⁵ vakfın gelir kaynaklarına ait ikinci kategoriye oluşturmaktadırlar. Musa Sokağı'nda bir ve yukarı Sûk'daki üç dükkân¹⁷⁶ ile ayrı bir yerde birbirine muttasıl iki han ve onlara bitişik dükkânlar¹⁷⁷ ise hem şehrin ticari faaliyetine katkıda bulunmak hem de vakfa gelir sağlamak gayesiyle inşa edilmişlerdir.

*

Söz konusu bu gelir kaynakları “binaları, taşları, ağaçları, koruları, baltalıkları, pınarları, nehirleri, sularının içme hakkı, meyveli ve meyvesiz ağaçları, ağaçlı ve ağaçsız

yazılıdır (v. 25b). Aynı şekilde bu defterde (TD 10, v. 44. 45 b) Kırtanos-i Küçük ve Ceyr'in malikânelerinin tamamının Ahi pehlivan vakfına ait olduğu kayıtlıdır. Ceyr'in divanı hasılı 800 akçedir.

171 Kadı-Mehmed nahyesindeki tarla, Emir Esedüddin mülkü, Saka ve yol ile çevrilidir. Fünun köyünden birisi. Şemseddin Harmânî veresesi, Ahi Pehlevan'ın mülkü ve makbere ile mahduddur. Bu köydeki diğer tarla, iki ölçek buğday ekilebilecek büyüklüktedir ve Fünun köyü mescidi vakfı, nehir, hendek ve yol ile çevrilidir.

172 Niksar'ın Baldöken mevkiindedir ve “Hüsameddin Geldi Ellibaşı” diye şöret bulmuştur. Bu sebeple vakfiyede sınırları verilmemiştir. TD 583'te Ahi Pehlivan Zaviyesi vakıfları arasında bir kıta Köksebağı zemini, 4 kıta Saraybağı zemini geçmektedir ki, bunlar söz konusu bağların kalıntısı olmalıdır.

173 Vakfiyede bunların, Büyük Cadde, Mancınıklı Arap Nureddin veresesine ait pirinç ambarına giden yol ve nehirle çevrili olduğu belirtilmektedir.

174 Vakfiyeye göre, burası Atabey bahçesi, Pirüne veresesi bahçesi, Hafız Nakıyüddin veresesi ve Esedüddin Efendinin harap bahçesi ile çevrilidir. TD 10'da Mahalle-i Ahi Pehlevan'da “Zâviye-i Ahi Pehlevan, Şadırvan yeri dimekle ma'ruf ve bir kıta yer mer'a mâlikâne-i Saraybağı ve Han yeri ve çarşuda otuz dükkân” (v.10) kaydı bulunmaktadır.

175 Ulubeğ mülkü, Taceddin Ellibaşı mülkü, Yalu mescidi vakfı ve yol ile çevrilidir.

176 Vakfiyeye göre, bunlardan birisi, Musa Sokağı yakınındadır. Sonisalı Şeyh Şerefeddin Zaviyesi vakfı, emir mülkü, Pervane Hamamı Mahallesi ve sük ile mahdud bulunmaktadır. Yukarı Sûk'ta bulunan diğer üç dükkân birbirine bitişiktir ve Kâtip Ebî Yezid mülkü ve Sûk ile çevrilidir. TD 583'te, dükkânların yıllık 100 akçe icarı olduğu belirtilmiştir (TD 583, v. 51 b).

177 Pirinç ambarı, Su'ûfi vakfı demekle ma'rûf bahçe, Sûk, Safarin Mahallesi Sokağı ve yol ile çevrilidir. TD 583'te, “zemini harap Han” geçmektedir, bu tarihlere hanlar yıkılmış, yeri de boş kalmış olmalıdır.

bahçeleri, ekilen veya ekilmeyen arazileri, harman yerleri, samanlıkları, kısacası bütün hakları” ile vakfedilmiştir. Vakfiye şartlarına göre bunlar kiralama usulüyle işletilecek, kira süresi bir yıl olacak, ancak zaruret halinde bu süre üç yıla kadar uzatılabilecektir.

*

Bu kaynaklardan toplam ne kadar gelir sağlandığını bilemiyoruz. Ancak, Ahi Pehlevan Zaviyesi'nin küçümsenemeyecek ölçüde bir mal varlığına sahip olduğu açıkça gözükmektedir.

Ahi Pehlevan Zâviyesi'nin diğer adıyla *Dârü's-Sulehâ*'sının iç teşkilatı nasıldı? Orada kimler görev yapıyordu ve nasıl bir hayat yaşanıyordu? Vakfiyedeki verileri belli bir sistem dâhilinde yorumladığımız zaman, bu soruları aydınlatacak cevaplar bulabilmekteyiz.

Niksar'daki Ahi Pehlevan vakfında ücret karşılığı görev yapanlar, *mütevelli*, *şeyh*, *zaviye hizmetçisi*, *aşçı*, *su-yolcu* ve *hamamcıdan* müteşekkildir.

Vakfın kuruluşunda *tevliyet* yani *mütevellilik*, yani vakfın *yöneticiliği* görevini Ahi Pehlevan kendisi üstlenmiştir. Bu görev, vakfın neslinin inkırazına kadar çocuklarına meşruttur. Ondandır, zaviyenin şeyhi tevliyet görevini de üstlenecektir. Vakfın gelirinin beşte biri tevliyet ücreti olarak ayrılmıştır. Bundan başka, bütün masraflar karşılandıktan sonra gelir fazlası kalırsa bu da mütevelliyeye aittir. Artmazsa mütevelli, ücreti dışında başka bir harcama yapmaya yetkili değildir.

Mütevelli, vakfın geliriyle her şeyden önce, vakıf mallarının imarı, onarımı, ihtiyaç halinde yenilenmesi ve istibdalini gerçekleştirmek; zaviye personeli ile diğer misafirlerin sabah ve akşam yemekleri ile diğer masraflarını karşılamakla mükelleftir.

Su-yolcu, günlük hayatın en önemli unsuru olan su ihtiyacını karşılamak üzere yapılmış olan ve daha önce bahsettiğimiz çeşmelerin ve su yollarının bakımıyla meşgul

olmaktadır. Bu hizmeti karşılığında, kendisine senede yüz yirmi dirhem para ve on iki müd buğday verilmektedir.

Türk hamamlarını işleyişleri açısından, *hayrat ve akar* türünden olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Hayrat hamamlar, topluma karşılıksız hizmet sunmak için, akar hamamlar ise hayrat eserlere gelir sağlamak üzere inşa edilmişlerdir. Ahi Pevlevan Zâviyesi'ne bağlı bulunan hamam, hayrat türündendir. Bu hamamda, zaviyede ikamet eden *fukara, sulehâ ve ulemâ* ile oraya gelip gidenlere karşılıksız hizmet sunulmaktadır. Bu hamama, elbiseler girişteki küçük halılar üzerine bırakılarak giriliyor. Hamam hizmetçisi (nâtur) senelik olarak hamamın bakımı için yüz ve oraya gelenleri yıkaması karşılığında da yirmi dirhem ücret alıyor. Ve bunların elbiselerinin yıkanması için de hamama her sene on rıtl sabun satın alınıyor.

Yemek pişirmek üzere zaviyeye bir *aşçı* tayin edilmişti. *Dârü's-sulehânın* temizlik işlerinden de bu aşçı sorumluydu. Aşçının ücreti yıllık yüz elli *dirhem*¹⁷⁸. Ayrıca kendisine her gün üç *okkalık*¹⁷⁹ bir ekmeğe ve yemek veriliyordu. Zaviyede sabah ve akşam olmak üzere iki öğün yemek çıkarılıyor, orada ikamet eden *fukara, sulehâ ve ulemâ* ile her gün gelip giden misafirler, yemeklerini birlikte yiyorlardı. Zaviyede her gün dört *ritil*¹⁸⁰ buğday ekmeği ile bir *ritil* et ve yeterli ölçüde tuz, zeytinyağı ve odun tüketilmekteydi. Dikkat çekici bir husus da, sabahları zeytin ve peynirden başka kahvaltılık olarak karpuz, üzüm ve benzeri meyveler satın alınmasıdır. *Vakfiyede* mevsimine göre, meyvenin eksik edilmemesi şart koşulmuştu. Zaviyede meyve yiyecek misafirlerin miktarının sınırlandırılmaması, gelirin müsaadesi ölçüsünde herkese meyve ikram edilmesi isteniyordu.

178 Gümüş para birimidir. Ağırlığı zamanla değişmiştir. İlk dirhem 2.97 gr. gümüş olarak Hz. Ömer zamanında (634-644) basılmıştır. En ağır dirhem İlhanlılar zamanında 3.56 gr. olarak kesildi.

179 Okka, 400 dirhemdir. Bir dirhem ise, 3.118 gr'dır.

180 Bir ritil ya da ratl, 130 dirhem ağırlığında tahıl ölçüsüdür. Bir dirhem, 3.118 gr'dır.

Bu kuruluşta, *cuma, bayram ve kandil geceleri* büyük bir önem taşımaktaydı. Bu sebeple, cuma geceleri fazladan iki *men* ekmek ve yarım *men*¹⁸¹ et satın alınarak yemek miktarı artırılıyordu. Ayrıca, zaviyede oturanlar için her cuma gecesi *bal helvası* yapılıyordu. Senede iki batman balmumu alınarak, *cuma, bayram, regaip, berat ve kadir gecelerinde dârü's-sulehâ* daha iyi aydınlatılmaya çalışılıyordu. Ayrıca, zaviyede ikamet edenlerden başka, her sene regaip, berat ve kadir geceleri zaviyeye gelen fakir, fukara ve düşkünler ile mahpuslara, üç batman bal ve yeterli derecede yağ, un, safran ve diğer malzemeler satın alınarak helva yapılıyor ve onlara ikram ediliyordu.

Zaviyede ikamet edenler arasında *hafızlar* da vardı. Bunlardan dördü, pazartesi ve perşembe günlerinde *tecvit ve tertil* üzere birer *cüz Kur'an* okumakla görevlendirilmişti. Bu iş için her birine yılda birer müd buğday veriliyordu.

Vakfiye'den anlaşıldığına göre, biraz sonra kendisinden bahsedecek olduğumuz şeyhin en yakın yardımcısı, *hâdim-i zaviye* -yâni zaviye hizmetçisi- idi. O, yine az sonra anlatılacağı üzere, şeyhin tabi olduğu çalışma şartları dâhilinde görev yapıyordu. Özellikle namaz vakitlerinde ezan okunması görevi de ona aitti. Bu hizmetleri karşılığında, kendisine her yıl yüz yirmi dirhem para ödeniyor ve on beş *müd*¹⁸² buğday veriliyordu.

Yönetimden sorumlu olan mütevelliyi ve yukarıda anlatmaya çalıştığımız diğer görevlileri zaviyenin yardımcı hizmet personeli olarak değerlendirmemiz mümkündür. Çünkü zaviye dışında diğer kuruluşlarda da, mütevelliler, aşçılar, hafızlar, hademeler, vs. çalışmaktaydılar. *Dârü's-sulehâ* veya *zaviyenin* ilmi ve manevi sorumlusu olan ve bu müesseseye şahsiyet kazandıran asıl görevli şeyhti.

181 Men, batman da denen bir ağırlık ölçüsüdür. Yöre ve zamana göre 2-8 okka arasında değişmektedir. Okka için yukarıdaki dipnotlara bakınız.

182 Müd mud olarak da bilinen bir tahıl ölçüsüdür. Yöreye göre değişirdi. Resmî kayıtlarda müd yaklaşık yirmi İstanbul kilesine, ya da buğday ağırlığı olarak 505,6 kg'ye eşitti.

Vakfiye'de Ahi Pehlevan Zaviyesi'ne tayin edilecek şeyhin, âlim, ibadetini yapan (müte'abbid), inançlı, vera' sahibi yani yasaklardan sakınan, zühd ehli, sûfi âdabını bilen, onların ahlakıyla bezenmiş, halvet hallerinden haberdar, Hak yoluna ve seyredenlerin (sâîrîn) menzillerine talip olan *salikleri* aydınlatmaya muktedir bir kişi olması isteniyor.

Şeyh, sürekli olarak Dârü's-Sulehâ'da kalmak zorundaydı. Cuma ve iki bayram günleri ile mahkemede şahitlik yapma görevi, hasta ziyaretleri, cenaze merasimleri ve diğer bazı zaruri haller dışında görev yerinden ayrılamıyordu. Bu durum, o günki Türk toplumunda, içtimai bütünleşme açısından *cuma ve bayram* günlerine, *adaletin tecellisi* için *şahitlik* müessesesine, sosyal dayanışma açısından hasta ziyareti ve cenaze merasimlerine ne derece önem verilmiş olduğunu açıkça göstermektedir.

Cemaatle kılınan beş vakit namazda *imamlık* görevini şeyh yapıyordu. Vakfiye şartlarına uygun olarak o, sabah, ikinci ve yatsı namazlarından sonra sırasıyla *Yasin*, *Feth* ve *Mülk sûrelerini* okuyor; yine sabah ve akşam namazından sonra da cemaatle birlikte, şeyhlerin hareket tarzına göre (*menhecü'l-meşâyih*) Allah'ı zikrediyordu. Zikirden sonra da, hep beraber vakfın kurucusuna, ebeveynine ve bütün Müslümanlara dua yapılıyordu.

*

Elimizdeki vesikaların imkân verdiği ölçüde, burada kendisini ve eserini tanıtmaya çalıştığımız Niksarlı Hacı Mehmed, İbn Battuta'nın, 13. yüzyılda, “Diyâr-ı Rûm Türkmenlerinin meskûn olduğu her vilâyet, her şehir ve köyde” (1914: II/260-261) mevcut olduğunu söylediği Anadolu Ahilerinden birisi, eseri de bir *Ahi zaviyesidir*¹⁸³. O kendi zamanında kitaplara geçmemiş, fakat topluma hizmet sunmak gayesiyle gerçekleştirdiği sosyal nitelikli eserleriyle, neredeyse yedi asra yakın bir zaman dilimi içinde halkın vicdanında yaşamasını bilmiştir. Onun eseri

183 Ahilik ve Ahi Zaviyeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Köprülü 1976: 211 vd; Çağatay 1974. İbn Battûta 2000/I: 400-461.

sadece Niksar'daki *Dâru's-Sulehâ*'sından ibaret değildir. O, aynı nitelikteki bir müesseseyi de Mesudiye'nin Yavadı (Yeşilce Mahallesi) köyünde kurmuştu¹⁸⁴. Ahi Pehlevan'ın buradaki eserinden, 1984 yılı başlarında sadece bir eski cami kalmıştı; sonunda o da yıkılmış ve yerine yenisi yapılmıştı. 1984 Eylül'ünde, bu bölgede, elimdeki vesikaların bugünkü izleri üzerinde yapmış olduğum bir saha araştırması sırasında, eski caminin kurucusunu bilen birisini ararken doksanlık bir ihtiyar imdadıma yetişti ve şöyle dedi:

“Beş yüz yıl kadar önce, Ahi Pehlevan adındaki birisi, Niksar'dan bir ok atmış ve okun düştüğü yere bir cami yaptıracağını söylemiş. Ok da Yavadı'ya düşmüş. Bunun üzerine Ahi Pehlevan gelerek bu camiyi inşa ettirmiş. Bununla ilgili vakıfları da vardı. Benim gençliğimde caminin masrafları bu vakıflardan karşılanıyordu. Allah ona rahmet eylesin.”

Devrinin istikrarsız ortamı içerisinde çok dar bir bölgede, kanaatimize göre, Ahi Pehlevan'ın oynamış olduğu siyasi-askerî rol ve kültür faaliyetleri, doksanlık dedenin anlattığı bir efsaneye dönüşmüş olsa bile, toplumların kimliğini oluşturan kültür sürekliliği olgusu, herhalde bu olmalıdır. İşte bu sürekliliğin ciddî ve ilmî tahlilleri yapılarak, kültürel zemin tespit edilir ve bu zemin üzerinde yeni yaratışlar içine girilirse, ancak o zaman, kalkınmanın gerçek yolu açılmış olacaktır.

///

184 Mesudiye'nin, (eski adı Milas) Kiçifaldaca ve Zile köylerinin malikâne hisseleri Ahi Pehlivan tarafından Yavadı'da yaptırıldığı camiye vakfedilmişti. Elde edebildiğimiz 1455 yılı ve daha sonrasının tarihlerini taşıyan belgelerde buradaki müessese cami olarak nitelendirilmekle birlikte, bazı belgelerde, Ahi Pehlevan'ın buradaki vakfı için meşihat, tevliyet, hitabet ve imamet, te'zin, rugan-ı şem' ve hasır cihetlerine tahsisat ayrıldığı görülmektedir (bkz. BOA; TD 557, 11. Selim Devri, 1566-1574) ki bu durum, burasının da bir Ahi Zaviyesi olduğu intibamı uyandırmaktadır.

ON İKİNCİ BÖLÜM

KUZKÖY YATIRI
YA DA
ABDALAN-I RÛM'DAN ŞİT ABDAL

Bilindiği üzere Anadolu'nun her köşesinde yüzlerce *yatır* vardır. Halk kutsallaştırdığı ve ziyaret yeri haline getirdiği bu yatırlar hakkında bir takım rivayetler anlatmakta ve bunlara göre muhtelif davranış biçimleri sergilemektedir.

Bu bölümde, çok meşhur olmayan, sadece mahallinde bilinen bir yatır etrafında oluşan rivayetlerdeki bazı unsurların tarihiliğini araştırmaya çalışacağım. Üzerinde duracağım örnek, eskiden Ordu'nun Aybastı ilçesine, şimdi ise aynı ilin yeni kurulan Kabataş ilçesine bağlı Kuzköy'de bulunan bir yatırdır. Tahlilime öncelikle bu yatır hakkında halkın bildiklerini özetlemek suretiyle başlamak istiyorum.

*

Halk, söz konusu ziyaret yerinde Şeyh Halil adında bir velinin yattığına inanmaktadır. Bu kişi harp zamanında buraya gelmiş ve yerleşmiştir. Bölgenin fatihlerindedir. Karakol olarak kullandığı yer, günümüzde “Garipler mezarlığı” diye anılmaktadır. Burası çalılarla kaplı ormanlık bir yerdir.

Şeyh Halil'in bir tası, bir tenceresi, bir testisi, küçük bir değirmen taşı, bir alemleri ve bir de ejder başlı asası günümüze kadar gelmiştir¹⁸⁵.

Rivayete göre, Hristiyanlar Şeyh Halil'i İstanbul'a çağırmışlar. “Senin ermiş olduğunu söylüyorlar; seni kızgın bir fırına atalım da kerametini görelim” demişler. Şeyh Halil de yanındaki çocuğu göstererek, “Bu çocuğu atalım da hep beraber görelim” demiş ve çocuğu fırına atmışlar. Çocuk kızgın fırının içinden “üşüdüm” diye bağırmağa başlamış. Böylece Şeyh Halil'in ermişliğine inanmışlar.

185 Asa ve alem için bkz. Eklerde Şit Abdal'ı anma şöleninden görüntüler.

Şeyh Halil bu yolculuktan dönerken, bugün mezarının bulunduğu yerin tam karşısına rastlayan tepe üzerinde Gülbahçe denen yere geldiğinde, “Ben buradan asamı atacağım ve nereye düşerse oraya defnolunacağım” demiş. Asa Kuzköy’e düşmüş ve saplandığı yerden süt akmaya başlamış. Daha sonra bir kadının burada kirli çocuk çamaşırını yıkaması, sütün suya dönüşmesine sebep olmuş. Şeyh Halil’in bu çeşmenin yakınında bulunan mezarı, bu veliden şifa uman hastaların akınına uğramış. Mezar çevresindeki çalılıklara çaput bağlamaya başlamışlar. Bu adet, iki yıl öncesine kadar devam etmiş. Nihayet imamın halkı aydınlatması ve muhtarın çalılırları temizletmesi sonucunda, söz konusu âdet ortadan kalkmıştır.

Köyün en yaşlısı olan Yunus Özalp’in anlattığına göre, Şeyh Halil’den kalan “değirmen taşı”nı bir zamanlar birisi yontarak tozundan şerbet yapmaya ve hastalara içirmeye başlamış, fakat sonunda kendisi delirmiştir.

Şeyh Halil bu köyde davul zurna çalmayı yasaklamış. Bu yasağa bugün de hala riayet ediliyor. Yunus Özalp, 1918’lerde yüz on yaşında ölen dedesinden naklen anlattığına göre, Emiroğulları bir düğünde bu yasağa uymamışlar. Bunun üzerine bu köye şiddetli bir yağmur yağmış, az kalsın köy tamamen yok olacaktı. Diğer köylerin gelin alayları, Kuzköy’den geçmek zorunda kalınca aynı yasağa riayet ediyorlarmış. Köyde bu veliye hürmeten içki de içilmiyormuş. İçki alışkanlığı olanlar bile köy sınırları içinde içmezlermiş.

Eskiden köyde bir tekkenin var olduğu, Kuzköy ve Narı adlı köylerin bu tekkenin vakıflarını oluşturduğu ve burada gelenin gidenin misafir edildiği de yaşlıların Kuzköy yatırı hakkında anlattıkları bilgiler arasındadır.

Halkın Kuzköy yatırı hakkındaki bilgi ve düşüncesi aşağı yukarı bunlardan ibarettir¹⁸⁶. Bu rivayetlerde adı

¹⁸⁶ Bu rivayetlerden büyük kısmını aslen bu köylü olan ve Gölköy’de yaşayan Yunus Özalp’ten Eylül 1984’te dinlemiş ve tespit etmişim. Gölköy’de ziyaret ettiğim Özalp, o zaman seksen yaşlarında idi. Daha sonra aynı köyden petrol mühendisi İsmail Yılmaz’ın

geçen Şeyh Halil kimdir? Tarihi bir şahsiyet midir? Rivayet edildiği gibi bölgenin fatihlerinden midir? Öncelikle bu sorular üzerinde durmak istiyorum.

*

Bilindiği üzere, Kuzköy'ün yer aldığı Aybastı ve Kabataş'ın da bağlı bulunduğu Ordu bölgesi Türkler tarafından 1390'larda fethedilmiş ve buralarda Hacıemiroğulları adıyla bir de beylik kurulmuştur¹⁸⁷.

1427'lerde Hacıemiroğullarına son vererek bölgeyi ilhak eden Osmanlılardan günümüze kalan en eski arşiv belgesi, 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'dir¹⁸⁸. Bölge Türkler tarafından 1390'larda fethedildiğine göre, bu durum fetihten altmış beş yıl sonraki nüfus ve vergi kayıtlarına sahip olduğumuz anlamına gelir. Bilindiği gibi, vergi mükellefleri, *Tahrir Defterleri*'ne babalarının adıyla kaydedilmektedir. Dolayısıyla, bu defterdeki vergi mükelleflerinin, diğer bir ifadeyle 1455'lerde olgunluk dönemini yaşayanların babaları, fetih döneminde bölgeye gelen kişilerdir. Öyleyse 1455 tarihli *Tahrir Defteri*, bölgenin fatihleri hakkında bize bilgi veren en önemli kaynaktır.

*

Fatih Sultan Mehmed dönemine ait, 1455 tarihli bu defterdeki kayıtlara göre, köy iki baştan vergilendirilmiştir: Dîvânî ve malikâne hisseleri vardır. Dîvânî hissesi müsellemler denenen askerlere ödenmektedir. Malikâne hissesi ise, Şidlü Dede oğlu Şeyh Hasan'ın vakfıdır. Şeyh Hasan aynı zamanda zâviyedârlık görevini yürütmektedir. Köye ilk gelenlerden birinin Şidlü Dede olduğunu ve fetih hakkı olarak bu köyün malikâne hissesini sahiplendiğini ve bu

1989-1990 yıllarında köyde muhtelif kişilerden yaptığı ve bana gönderdiği derlemeler, benim tespitlerimi doğrulamış, ayrıca zenginleştirmiştir. Bunun için kendisine teşekkür ediyorum.

¹⁸⁷ Bkz. Dilcimen 1940 ve daha önceki bölümler.

¹⁸⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Tahrir Defteri (TD), no: 13. Daha önce de belirtildiği üzere bu defter Türk Tarih Kurumu'nda yayınlanmıştır: Yedi yıldız-Üstün 1992. Bu kitapta Defter'in eski yazı orijinali de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bölümün dipnotlarında söz konusu Defter'e yapılan atıflar için bu yayına bakmak gerekir.

hakkını kurmuş olduğu zaviyeye vakfettiğini, yukarıda sözünü ettiğimiz kayıtlardan çıkarmamız mümkündür (Yediyıldız-Üstün 1992: 223).

Bu tarihten otuz yıl sonra yapılan, diğer bir *Tahrir Defteri'nde*¹⁸⁹ ise (Yediyıldız-Üstün 2002: 71) zaviyenin zâviyedarlığına Kutlu Paşa oğlu Hüseyin'in getirildiğini görüyoruz. Burada yer alan ilgi çekici bir nota göre, zâviyedar “*kadimlik yurduna muaftır*”. Bu ifade, üzerinde yaşadığı arazilerin zâviyedar Hüseyin'in çok eskiden beri yurdu olduğuna ve zâviyedârlık görevini de üstlenmiş olması sebebiyle vergi ödemediğine delalet etmektedir. Görev bakımından halef-selef olan, Şeyh Hasan'ın babası Şidlü Dede ile Hüseyin'in babası Kutlu Paşa arasındaki yakınlık ilişkisi açıkça belirtilmiş olmamakla beraber, bunlar birbirinin kardeşi veya yakın akrabası olmasalar bile -ki böyle olması büyük ihtimal dâhilindedir-, aynı aşiret veya tarikattan oldukları kesindir.

*

1485'te zâviyedar olan, biraz önce bahsettiğimiz Kutlu Paşaoğlu Hüseyin'den sonra, dört nesil boyunca, 1630'lara kadar, tekkenin zâviyedârlığı ve şeyhliği, söz konusu Hüseyin'in çocukları ile Hüseyin'in oğlu Emirhan'ın çağdaşı Ali'nin çocukları elinde kalmıştır. Bu Ali, Şidlü Dede soyundan gelen amcaoğlu olabilir¹⁹⁰. Kanunî, II. Selim ve I. Ahmed dönemlerine ait *Tahrir Defterleri'ndeki* kayıtlara¹⁹¹ göre, tek tek adları yazılmış olan bu zâviyedârlar, ellerindeki malikâneye ortaklaşa tasarruf etmişlerdir. Burada belirtmemiz gereken bir husus da şudur: 1547'den itibaren bu tekke, şeyhlerden Hüseyin'in oğlu Emirhan'a izafetle “zâviye-i Emirhan” adını almıştır. Öyle anlaşılıyor ki, köyde ve zaviyede 1485'ten 1680'lere kadar neredeyse iki asır boyunca istikrarlı bir dönem yaşanmıştır: Bu ortamda, bir şeyhzâdegân yani şeyhoğulları sınıfı oluşmuştur.

¹⁸⁹ Söz konusu bu ikinci defter de yayımlanmıştır (Yediyıldız-Üstün 2002).

¹⁹⁰ Bakınız Ek: Şecere ve Kronoloji.

¹⁹¹ BOA, TD, No: 255, s. 289; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-i Kadîme Arşivi (KKA), TD No: 169, v. 200 ab.

Ne var ki, bu noktada, Kuzköy yatırı hakkında, halkın naklettiği rivayetlerle arşiv kayıtlarından elde ettiğimiz bilgiler arasında bir uyumsuzluk ortaya çıkmış bulunmaktadır. Halkın bölgenin fâtilhlerinden biri olduğuna ve Kuzköy’de yattığına inandığı Şeyh Halil’in adı, 1455-1613 yılları arasında yazılan *Tahrir Defterlerinden* hiçbirinde geçmemektedir¹⁹². Hâlbuki yörenin diğer yatırlarının adıyla ilgili halk rivayetleri ve arşiv kaynaklarındaki veriler birbirini tutmaktadır. Öyleyse, Kuzköy yatırının adı hakkındaki bu farklılık nereden kaynaklanmaktadır?

Bu sorunun cevabını araştırmak için incelediğimiz ikinci grup kaynağımızı, bizzat Kuzköy’de yatırla ilgilenenlerin asırlardır muhafaza ettiği on adet vesika oluşturmaktadır. Bunlardan dokuz tanesi, 1687-1814 yılları arası tarihini taşıyan ve tımar sahiplerinin zaviyenin vakıf arazilerine yaptıkları müdahaleleri önlemek için bölgenin kadısına gönderilmiş olan fermanlardır¹⁹³. Bu belgelerden bazılarında tekkenin adı *Şeyh Halil Zaviyesi* olarak geçmektedir. Bu belgeler, bölgeden gönderilen arzuhal üzerine yazılmış olduklarından Şeyh Halil Zaviyesi adlandırmasının halktan kaynaklandığı düşüncesine varılabilir. Daha sonraki bazı resmi belgelerde söz konusu tekke “zâviye-i Emirhan” adıyla anılmaktadır. Bu adın, 1547’de zaviyenin şeyhi olan Emirhan’dan geldiğini biliyoruz¹⁹⁴. Hâlbuki mevcut vesikalara göre incelediğimiz dönemlerde bu tekkede görev yapanlar arasında Şeyh Halil adında birine rastlanmıyor. Öyleyse bu *Şeyh Halil Zaviyesi* adı nereden çıkmıştır?

Köyde bulduğumuz vesikalar arasındaki bir belgenin bu soruyu cevaplandırarak nitelikte olduğunu sanıyorum. Bu

¹⁹² Yediylıldız-Üstün 1992: 223; Yediylıldız Üstün 2002: 71; Yediylıldız-Üstün-Öz 2002: 612; TD, No: 255, s. 289; TD, No: 169, v. 200ab.

¹⁹³ a) Erzurum beylerbeyi ve Aybastı kadısına gönderilen 1098/1687 tarihli ferman. b) Erzurum beylerbeyi ve Aybastı kadısına yazılmış 1099/1688 tarihli ferman. c) 1099/1688 tarihli şeyhlik berati. d) Aybastı kadısına ve Karahisar-ı Şarki mütesellimine gönderilen 1110/1698 tarihli ferman. e) Mahmud, Hasan, Hüseyin, diğer Hüseyin, Ebubekir, Ahmed, İbrahim ve Eyüp’e verilen 1118/1706 tarihli tasarruf berati. f) 1129/1717 tarihli ferman. g) Karahisar-ı Şarki Beyi’ne ve Habsamana kadısına gönderilen 1192/1778 tarihli ferman. h) 1140/1728 tarihli ferman. i) 1229/1814 tarihli zâviyedârlık berati. j) Zaviyenin vakıf yerleriyle ilgili 1192/1778 tarihli sınır hücceti.

¹⁹⁴ TD, No: 255, s. 289.

belge, 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'nde adı geçen, bölgenin fatihlerinden ve Kuzköy'ün kurucularından biri olduğunu söyleyebileceğimiz Şidlü Dede'ye ait şeyhlik icazetidir¹⁹⁵. Maalesef başı ve sonu yırtık olan bu 1395 tarihli Arapça belge sayesinde, burada adı Şit Abdal olarak geçen Şidlü Dede'yi biraz tanıma imkânı buluyoruz. Bu belgeye göre, Şit Abdal'ın babası Hızır-ı-r-Rumî'dir. Kendisi Bayezid-i Bistami halifelerindendir. 1395 yılının zilhicce ayında, Halilullah olan Hz. İbrahim'in makamının bulunduğu Halil (Hebron)¹⁹⁶ şehrine gidiyor, orada Hz. İbrahim'in kabrinden başlayarak, Hz. İshak'ın, Hz. Yakup ve eşinin ve Hz. Yusuf'un kabirlerini ziyaret ediyor ve Allah'a yakarıyor. Sonra diğer meşâyih ve sâlihleri dolaşiyor. Bunlar Şit Abdal'da olgunluk hali görüyorlar ve sûfilerin tarikatına sülûk etmesi için O'nu yetiştiriyorlar. Dünyaya en az kıymet veren Halilullah'ı hatırlattığı, tarikata elverişli olduğu ve hakikat ehlinin yolunda gittiği için, kendisine “gerek seferde olsun gerek hazarda olsun Halilullah aleyhisselâmın alemini taşıma” yetkisi veriyorlar. Böylece Şit Abdal meşayih ve fakara arasına giriyor ve müridler için bir sofraya açıyor ve kendisinden istifade etmek isteyenlerden ahid alıyor. Bu şeyhlik icazetini verenler Şit Abdal'a Allah'tan korkmasını, *vaktin kıymetini bilmesini*, övülen şer'-i şerîfe uygun tarikatı benimsemesini vasiyet ediyorlar.

Belgemizin mevcut son bölümü ise aynen şöyledir:

“Büyükler, şeyhler, dervişler ve kardeşler -Allah onların hepsinden razı olsun- hepsi onun yardımını isteyip kendisini destekleyecekler, onun haysiyetini koruyup menfaatine uygun davranacaklardır. Sonra onun davetine icabet edip ikramda kusur etmeyecek, ihtiyaçlarını karşılama hususunda ihmal göstermeyeceklerdir. Bu hususta şu ayeti kerimenin mazmununu göz önünde bulunduracaklardır: ‘(Hatırlayın) o günü ki herkes (dünyada) ne *hayır* işlediyse karşısında

¹⁹⁵ Bu Arapça belgenin başı ve sonu yırtıktır. 797/1395 tarihi, dua bölümünden sonra konulduğu için korunabilmiştir. Eksikliklerine rağmen, mevcut kısım anlam bakımından bir bütünlük arz etmektedir.

¹⁹⁶ Bu şehir için bkz. E. Honigman, “Halil”, IA. c. V/I. s. 156 - 157.

(onu) hazırlanmış bulacak, ne de kötülük yaptıysa onunla kendi arasında uzak bir mesafe olmasını arzu edecek. Allah size (asıl) kendinden korkmanızı emreder. Allah kullarını pek çok esirgeyendir' (*Kur'an*, 111/30).

Bu izin O'nun için, kendisinin şeyhlik postuna oturduğunu ve bu işi kabul ettiğini gösterir..."

Horasan erenlerinden ve Abdalân- ı Rum'dan biri olduğu anlaşılan Şit Abdal, işte bu anlayış içinde Kuzköy'e geliyor, zaviyesini kuruyor, cömertliğiyle şöhret bulmuş Hz. İbrahim gibi sofrasını gelene gidene açıyor; yine yukarıda belirtilen anlayış içinde, çevresindeki müridler, köyün vakfa dönüştürülen malikâne hissesi üzerinde çalışarak zaviyeye gelir temin ediyorlar. Zaviye böylece, ara sıra bazı güçlüklerle karşılaşsa da, geleni gidene ağırlama işlevini, nesilden nesle yirminci yüzyıl başlarına kadar devam ettiriyor.

*

Şit Abdal'ın şeyhlik beratından naklettiğimiz bilgilerle tekke hakkındaki halk rivayetleri karşılaştırıldığı zaman şöyle bir nazariye ileri sürebiliriz: Kuzköy yatırında medfun şahsın halk tarafından Şeyh Halil olduğunun söylenmesi, söz konusu zaviyenin de Şeyh Halil Zaviyesi diye adlandırılması, Kuzköy'ün kurucusu olan Şit Abdal'ın şeyhlik icazetnamesinde geçen Hz. İbrahim'in Halilullah sıfatından kaynaklanmış olabileceğini iddia etmenin hiç de yanlış olmayacağını düşünebileceğimizi zannediyorum. Bu zaviye ile ilgili son yüzyıllara ait belgelerde Şit Abdal'a atıfta bulunulmaya devam edilmiş olması, bu hususun ayrı bir delilini teşkil eder. Mesela, elimizdeki koleksiyon arasında bulunan 1789 tarihli bir fermanda Kuzköy Zaviyesi vakfına tasarruf eden zâviyedârlar, "...Bâyezid-i Bistamî hulefâsından Şeyh Şit Dede Evlâdları..." olarak nitelendirilmektedir. Halkın bölgenin fatihi sandığı Şeyh Halil ile ilgili olarak anlattığı ve yukarıda özetlemiş olduğum, "kızgın fırına çocuk atma ve

çocuğun yanmaması” kerametinin, Hz. İbrahim’in Firavun tarafından ateşe atılması olayını hatırlatması, Şeyh Halil adının Halilulah’tan kaynaklanmış olabileceği görüşünü desteklemektedir.

Kuzköy yatırı hakkındaki bu tahlilden şu sonuçları çıkarmamız mümkündür:

1. Rivayete ve efsaneye dayalı sözlü kültür, yüzde yüz doğru olmasa bile, mutlaka doğru ve gerçek unsurlar ihtiva etmektedirler. Ancak bu gerçekliği yakalayabilmek için, sözlü kültürün tarih tenkidine tabi tutulması gerekmektedir. Ancak bu takdirde, dünyayı saran sathî bir modernlik karşısında hala yaşamak için direnen milli kültürler yeni yaratıcılıklar içine girebilecekleri sağlam tarihi zeminlere kavuşabilirler.

2. Bu çalışmada ele aldığımız örnekte, bu hususu açıkça görmemiz mümkündür. Bundan birkaç sene öncesine kadar Kuzköy halkı, köylerindeki yatır hakkında bazı müphem bilgilere, efsanelere sahipti. Dedelerinden, babalarından duyduklarına göre, köydeki yatırın bölgenin fatihlerinden biri olduğunu öğrenmişlerdi ama bunun yanında her duyulana inanmamanın gerekli olduğunu da biliyorlardı; bu sebeple bu konuda şüpheleri de artmıştı. Zaten, çokları bu yatırları “boş inançlar” diye değerlendirmiyor muydu?¹⁹⁷ Yatırdan şifa beklemeler ve bu yöndeki uygulamalar, oradaki çalılara çaput bağlamalar da bu değerlendirmeyi destekliyordu.

3. Bununla birlikte yapılan tarihî araştırmalar sayesinde meselenin aslı öğrenilebilmişti. Köyde oturanların dedelerinin anlattığı gibi, Kuzköy yatırında bölgenin fatihlerinden biri yatıyordu. Bu, halkın sandığı gibi Şeyh Halil değil, fakat Şit Abdal’dı. Köyde zaviye vardı ve köyün malikâne hissesi buranın vakfiydi. Gelen giden misafir edilir ve ulaşımın sağlanmasına yardımcı olunurdu. Bu zaviye bir nevi kültür eviydi. Ancak, Osmanlı Devleti’nin

¹⁹⁷ Yurt Ansiklopedisi, c. IX, s. 6320 - 6321.

çöküşüne paralel olarak, zaviye tıpkı diğerleri gibi işlevini kaybetmiş, yıkılmış ve bir ulu ağacın altında, kendisinden şifa umulan ve çaputlarla kaplanmış olan bir yatır haline gelmişti.

İşte bu tarihi bilgileri öğrenen halk, yatırın üzerini çaputlardan arındırmış ve üzerine çift fonksiyonlu bir bina yaptırmıştır. Bu bina türbe ve müze fonksiyonu görmektedir. 14. asır sonlarında bu köyü kurmuş olan Şit Abdal'dan kalan asa ve diğer tarihî malzeme, bu türbe-müzeye konulmuştur. Böylece, Kuzköy yatırı tarih yapıcılığının temeli olan tarihi suuru uyanık tutacak bir sembol haline gelmiştir.¹⁹⁸

Nitekim bu araştırmalardan sonra, birkaç senedir Kuzköy'de birkaç bin kişinin iştirak ettiği *Şit Abdal'ı Anma Şölenleri*¹⁹⁹ yapılmakta ve yöre halkını yörenin tarihi ve sorunları konusunda bilgilendirmek ve tarih bilincine kavuşturmak gayesiyle muhtelif üniversitelerden bilim adamlarının katıldığı ilmî toplantılar düzenlenmektedir.

///

¹⁹⁸ Aynı şekilde Aybastı'nın diğer bazı köylerinde efsaneleşen ve yatır haline gelen tarihi şahsiyetler vardır. Kutludoğmuş, Gülbahçe, Aybastı merkez, Gedikevliya, Hisarcık, Ağfatma vb. yatırları gibi. Bunlar hakkında da araştırmalar yapılması gerekir. Bunun için de ilk safhada buralar hakkında mahallindeki rivayetlerin ve varsa halkın elindeki vesikaların derlenmesi icap eder.

¹⁹⁹ Ordu'nun Ulubey ilçesine bağlı Şıhlar Köyü'nde de köyün kurucusu Şeyh Abdullah'ı anma şölenleri yapılmakta ve ilmî toplantılar düzenlenmektedir.

KUZKÖY EVRAKI'NDAN
Şit Abdal'ın Arapça Şeyhlik İcazetinin
Türkçe Tercümesi

... (Orası) ne güzel dönüş yeridir. Kulluk edilmeye lâyıık varlık olarak şeriki bulunmayan bir tek Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet ederim. O Allah kendisine duâ edenlerin taleplerine cevap verir ve kendisine sığınanların tevbelerini kabul eder. Ve yine şehâdet ederim ki, neseplerin en şerefli haseplerin en soylusundan gönderilen Hz. Muhammed, Allah'ın kulu ve resulüdür. Ona ve onun âline gökyüzünde şimşekler çaktığı ve bulutlardan yağmur yağdığı müddetçe salât ve selâm olsun. Onun yüce ve şerefli ashabına da vukuundan hiçbir şüphe bulunmayan kıyamet gününe kadar daimî salât olsun.

*

İmdi, Hicretin 797/1395'inci senesi aylarından, haram aylara tesadüf eden Zilhicce ayının üçüncü gününde, zühd ve takva sahibi Bâyezid-i Bestâmî -Allah onun sırrını takdis etsin ve bütün Müslümanları onun bereketlerinden faydalandırsın- halifelerinden biri olan Hızırü'r-Rûmî oğlu Salih, Zâhid, Abid, Nâsik (çok ibâdet eden) bir zat olan şeyh ŞİT ABDAL, Halîlullah olan Hz. İbrahim aleyhisselâmın -en üst ve mükemmel salât ve selâm onun üzerine olsun- yüce makamına (*Hadratü 'ş-şerîfe*)²⁰⁰ geldi.

Önce, Halilullah'ın şerefli kabrinden başlayarak onu ziyaret etti. Kendisine ilticada bulundu ve kendi yüzü suyu hürmetine Allah'ın günah ve hatalarını bağışlaması için şefa'at niyaz eyledi. Onun feyiz ve bereketi ile Rabbına ve Mevlâsına bol bol tevessülde bulundu (onu vesile ve vasita ederek Cenâb-ı Hakk'a münâcatta bulundu). Kabri yanında uzun süre durarak yalvarıp yakardı. Sonra, onun neslinden gelen İshak peygamberin kabrine yöneldi. Orada da gözyaşları akıttı. Onun huzurunda İbrahim aleyhisselâmın huzurunda olduğu gibi şefa'at niyaz eyledi. Ebeveynine, arkadaşlarına, mürîdlerine ve yakınlarına hayır dualarda

200 Metinde. "el-Hadrati 'ş-şerîfeti'l-İbrahimiyyeti'l-Haliliyyeti" şeklinde geçmektedir.

bulundu. Daha sonra, Hz. Yakub peygamberin kabrine giderek onun rûhânî feyzinden de istifâde etmek istedi. Türbe'den ('imaret) onun nefesine hitaben: (Kötülüklerden) kaç ve Allah'ın dehşetli tehdidinden kork diye bir nida geldi. Sonra onların değerli zevcelerine ilticada bulunarak ziyaretleriyle bereketlenmek istedi ve heyacana geldi. Sonra Yusuf peygamberin kabrine (*Darih*) indi. Onu da ziyaret ederek bütün yakınlarına ve arkadaşlarına duada bulundu. Onun vasıtasıyla şâni yüce ve büyük Rabb'ına tevessül eyledi. Zira o (Yusuf), çok kerem sahibi kişinin oğlunun, yine çok kerem sahibi olan oğludur. O Yusuf aleyhisselâmın kabrinde müşâhade ettiği ve varlığını sezdiği bâzı işaretler dolayısıyla dileklerinin kabul edileceğine dair alâmetler gördüğü mülâhazasına vardı. Bu yüce makamda bütün isteklerine kavuşmuş arzuları kendisine verilmiş kalbi rahat ve huzura ererek müjdeye nail olmuştu. Daha sonra diğer meşâyih ve sâlihleri dolaştı. Onlar kendisinde olgunluk ve salah hâli görünce, sûfilerin tarikatine sülûk etmesi için onu yetiştirdiler. Onda peygamberin dünyaya en az kıymet vereni olan Halilullah'ı hatırlatan bir işaret görmüşlerdi. Onu tarîkate elverişli görünce ve hakikat ehlinin yoluna dikkatli bulunca istiharede bulunarak gerek seferde olsun gerek hizada olsun Halilullah aleyhisselâmın '*alem*'ini taşıma hususunda kendisini me'zun saydılar. Bu izin sebebiyle o, meşâyih ve fukara meyânına dâhil oldu. Ve müridler için bir sofraya açtı. Ve kendisinden istifade etmek isteyenlerden ahid aldı. Bu müridler ve sâlikler kendisine ahdi ve takvayı muhafaza ve vaadi yerine getirme hususunda teminata bulunmuşlardır. Bu şeyhler, İbrahim Aleyhisselâmın makamında, bu makamlı ilgili sultanlar, emîrler, kadılar, valiler, şeyhler ve dervişlere (fukara), sâlih ve âbid Şeyh Şit Abdal'ın -ki o sâlih, âbid, Zâhid Hızır'u- Rûmî el-Ebâyezîdî'nin oğludur- hizmetinde bulunmalarını ve her türlü yardımını kendisinden esirgememelerini vasiyet etmişlerdir. Kapısında duranların sevgisi yüzü suyu hürmetine ve onun yoluna sarılanların ta'zimi aşkına İbrahim Aleyhisselâm'la ilgili her türlü nezrin kendisine verilmesini kararlaştırdılar. Ve ona bütün belde (aktar) ve

yörelerde (nevâhî) İbrahim Aleyhisselâmın *nevrini* alma iznini verdiler. Ona yapılan her iyilik ve ulaştırılan her güzel iş mutlaka bize ulaşmıştır. Bize düşen ona hayır dua etmek, Cenab'ı Hak'tan beklediğimiz de bu dualara icabette bulunmasıdır. Bu meşâyih, derviş, ihvan ve sevenlerin huzurunda olmuştu ki Allah onlara istifâdeler nasîb etsin. Bunlar söylenenleri işitmiş, bizim kendisine gizli ve aşikâr, Allah'tan korkma, vaktin kıymetini bilme, övülen şer'-i şerife uygun tarikatı benimseme hususunda kendisine yaptığımız vasiyete şahit olmuşlardır ki bu nasihatler açık âyet ve mütevâtir haberlerle sabittir. Bu bizim ona nasihatimiz olduğu kadar “mal ve çocuklarla değil de sadece kötülüklerden arınmış (*kalb-i selim*) bir kalp ile huzuru ilâhiye geleceklerin fayda bulacakları gün (*Kur'an XXVI/88-89*) olan bütün insanların bir araya gelecekleri ve pişmanlık içinde kalacakları kıyamet hengâmında kendisine karşı hucdetimizdir de.

Büyükler, şeyhler, dervişler ve kardeşler -Allah onların hepsinden razı olsun- hepsi onun yardımını isteyip kendisini destekleyecekler, onun haysiyetini koruyup menfaatine uygun davranacaklardır. Sonra onun dâvetine icabet edip ikramda kusur etmeyecek, ihtiyaçlarını karşılama hususunda ihmâl göstermeyeceklerdir. Bu hususta şu âyeti kerîmenin mazmununu göz önünde bulunduracaklardır: “(Hatırlayın) o günü ki herkes (dünyada) ne hayır işlediyse karşısında (onu) bulacak, ne de kötülük yaptıysa onunla kendi arasında uzak bir mesafe olmasını arzu edecek. Allah size (asıl) kendinden korkmanızı emreder. Allah kullarını pek çok esirgeyendir” (*Kur'an III/30*).

Bu izin onun için, kendisinin şeyhlik postuna (seccade) oturduğunu ve bu işi kabul ettiğini gösterir.*

* Bu icazet ile birlikte Şit Abdal Zâviyesi'ne ait belgelerin orijinalleri, Bahaeddin Yediylüzdü tarafından bir tutanakla Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne teslim edilmiştir. Belgelere ve 25 Haziran 2005 tarihli Tutanak'a, “VGM Arşivi, Şit Abdal Dosyası, 19 Numaralı Dolap Kutusu Dosya 1” referansıyla ulaşılabilir.

Şit Abdal'ın İcâzetinin Birinci Bölümü

عَمَّا لَكَ وَنَهْدَانِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَجَدَكَ لَمْ يَكُنْ يَحْسِبُ دَعْوَةَ وَخِيَابَهُ
 وَبَسْمِ وَبِذَلِكِ وَأَعْدَاءُ جَمَلِهَا وَبِذَلِكَ خَرَانِ وَبِذَلِكَ
 وَبِذَلِكَ الْأَجْمَالِ عَلَى أَعْيُنِهِمْ وَبِذَلِكَ وَبِذَلِكَ وَبِذَلِكَ
الْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ
 وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ
 وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ
بِإِذْنِ الْبَيْتِ الْقُدْسِ الْأَزْهَرِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ
 وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ
وَفِي شَفْعِهِ كَانَتْ شَفْعُهُ بَابِيهِ دَعَاؤُهُ وَأَصْحَابُهُ
 وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ
الْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ
لِلْيَدِينِ وَأَخَذَ الْعَهْدَ عَلَى بِنْتِ قَصْدِهِ السَّلَامِيَّةِ
 وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ
عَلَى قَصْدِهِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ وَالْحَفَا الْأَجْمَالِ

Şit Abdal'ın İcâzetinin İkinci Bölümü

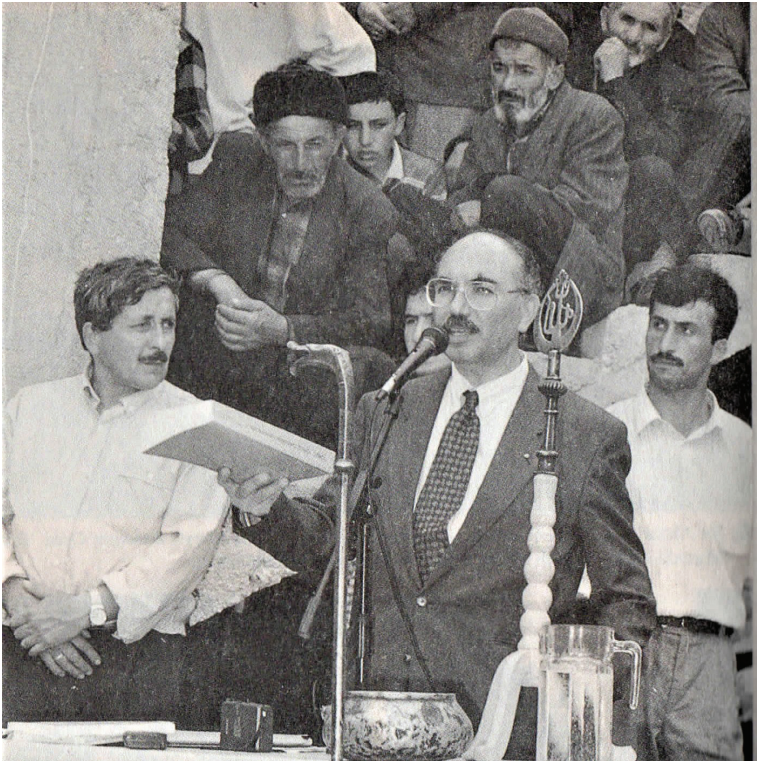
Kuzköy Şit Abdal Zaviyesindeki Görevliler Kronolojisi

1455	Şidlü Dede Oğlu Şeyh Hasan					
1485	Kutlu Paşa Oğlu Hüseyin (Zâviyedâr)					
1547	Emirhan		Ali			
1566- 1574	Hüseyin	Mahmud	M e h m e d (Zâviyedâr)	Mustafa	Recep	
	Osman	Hızır	Hüseyin	Ali	Rıdvan	
1613	Hüseyin Hasan Ömer Bekir	Mahmud Mehmed Hüseyin	Mustafa	Ramazan	Recep	Bayram
1643- 45	Hüseyin Ahmed	Mahmud	Mustafa	Mehmed v. Ali	Rıdvan Hasan	Ali
Şeyh Halil Zaviyesi (Adı Değişmiş)						
1687- 1688	Abdi		Mehmed			
SEYYİD MEHMED (Sâdât-ı Kirâmdan)						
Mirhanzade Zaviyesi						
1706- 1719	Eyüb Hasan Osman Hüseyin	Ebubekir	Hüseyin	Mahmud	A h m e d İbrahim	?
			Mustafa	Hızır		Recep
1778	Hüseyin Oğlu Emirhan Zaviyesi		Ali			
1814	Ahmed	Hüseyin				Rıdvan
			Mustafa			
			İbrahim			
Not: Her satır bir nesli göstermektedir. Üst kutucuktaki isim alt kutucuktaki ismin babasıdır. Boş satırlar nesiller arası kopuklukların işaretidir.						

Şit Abdal'ı Anma Toplantısından Görüntüler
(Kuzköy, 1995)

Önde Ortada Ordu Valisi Mustafa Malay
ve Emekli Müftü Senai Yediyıldız

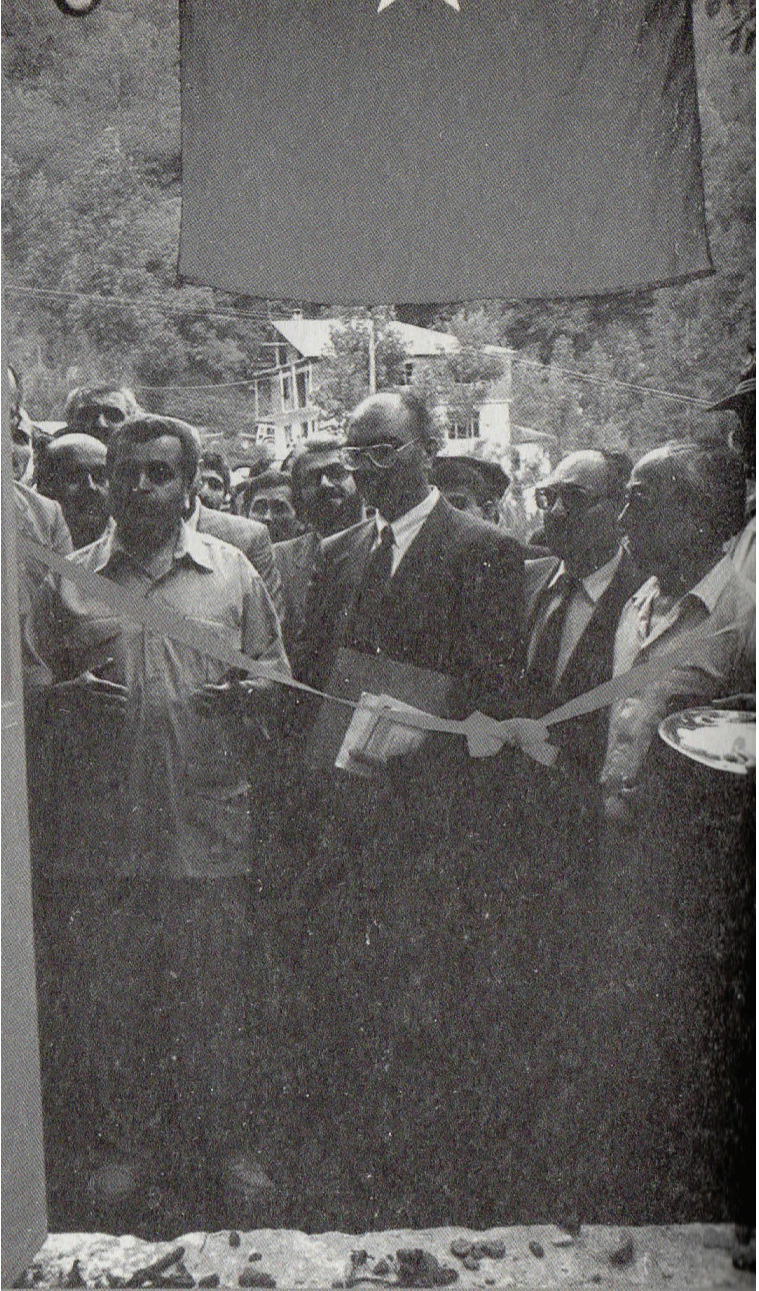
Bahaeddin Yediyıldız açılış konuşmasını yapıyor. Önünde Şit Abdal'ın
Ejder Başlı Asası ve Alemleri gözüktüyor.

B. Yediyıldız'ın Yörenin Tarihi ile İlgili Sunumu

Yöredeki kültür faaliyetleriyle yakından ilgilenen dönemin Ordu Valisi Mustafa Malay ve diğer katılımcılar, Şit Abdal Etkinlikleri'nde.

Dönemin Ordu Valisi Mustafa Malay ve Bahaeddin Yediyıldız Şit Abdal Müze - Türbesi'nin açılışında.

Dönemin Ordu Valisi Mustafa Malay, Bahaeddin Yediyıldız ile birlikte Şit Abdal Müze - Türbesi'nden çıkarken.

Vali Mustafa Malay, Senaî Yediyıldız, Bahaeddin Yediyıldız Şit Abdal Müze-Türbesi'nin içinde. Duvarda Kuzköylüler'in 1390'lardan beri muhafaza ettikleri belgelerin fotoğrafları asılıdır.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

[AYBASTI-KABATAŞ KURULTAYLARI]

Ordu ilimizin Aybastı ve Kabataş ilçeleri 2000 yılından beri çok önemli bir bilimsel, sosyal ve kültürel faaliyet yürütüyorlar. Bu iki ilçe halkının ortak kararıyla her yıl temmuz ayında Perşembe Yaylası Şenlikleri çerçevesinde bir günlük Aybastı-Kabataş Kurultayı toplanıyor. Kuruluşuna katkıda bulunduğum ve dört yıl başkanlığını yürüttüğüm bu kurultayda, günün ilk yarısında, çağrılı bilim adamları, Aybastı ve Kabataş yöresinin sorunlarını analiz eden bildiriler sunuyorlar. Öğleden sonraki oturumda da, yöre halkından isteyen herkes, bilim adamlarının sergilediği sorunlar ve çözüm yolları hakkında kendi görüşlerini beyan ederek tartışmalara katkıda bulunuyorlar. On sekiz yıldan beri kesintisiz her yıl devam eden bu kurultaylarda sunulan bildirilerin, yapılan konuşmaların ve tartışmaların tamamı kitap haline getirilerek basılmıştır. Burada, yörenin kültür hayatı için son derece önemli olduğuna inandığım bu gönüllü, sivil ve hasbî hareketin içerik analizine girmek istemiyorum. Çünkü böyle bir tahlil, “Yerele Bilgi Taşımada Bir Yöntem: Aybastı-Kabataş Kurultayı Örneği” adıyla, Süleyman Demirel Üniversitesi’nin düzenlediği *Türkiye’de Mekânsal ve Bölgesel Dönüşümler* konulu bilgi şölenine bildiri olarak sunulmuş ve basılmıştır (Şengel 2017: 371-380). Süreklilik kazanan bu ilmî ve sosyo-kültürel çabanın, yörenin tarihî oluşumuna katkıda bulunduğuna ve mutlaka çağımızdan gelecek nesillere kesinlikle maddî ve manevî izler bırakacağına inanıyorum... Bu sebeple, böyle bir sivil girişimin doğuşunun ve ilkelerinin anlatıldığı I. Aybastı-Kabataş Kurultayı’nda yaptığım *açış konuşmasının*, Perşembe Yaylası’nda on binlere duyurduğumuz ilk *Kurultay Bildirgesi*’nin ve bir sene sonunda I. Kurultay faaliyetleri ve sonuçlarıyla ilgili değerlendirmemizin, *Ordu Tarihi’nden İzler*’de yer almasının uygun olacağını düşünüyorum...

I. Aybastı-Kabataş Kurultayı Açış konuşması

Bugün burada Aybastılılar ve Kabataşlılar olarak çok mutlu bir gün yaşıyoruz. Türkiye'nin muhtelif şehir ve bölgelerinde ve hatta yurt dışında çeşitli ülkelerde hayatını idâme ettiren birçok hemşerimiz, tarihte ilk defa burada bir araya gelmiş bulunuyoruz. Bu türlü toplantılar, kurultaylar, durup dururken değil, toplumun içinde bulunduğu olumsuz şartları ortak akıl ve eylemle düzeltmek dürtüsünün yönlendirmesiyle gerçekleştirilebiliyor.

Biraz önce hemşerimiz Hasan Dayı'yı hep birlikte dinledik. Bize Cumhuriyet tarihini ana hatlarıyla anlattı. Ülkemizin nasıl işgal edildiğini, bu işgalden nasıl kurtulduğumuzu, hayatındaki tecrübelerden hareketle, ana hatlarıyla ortaya koydu. O zaman da bu tür Kurultay'lar toplandı ve sonuçta Türkiye diye yepyeni bir devlet kurduk. Yorgun milletimiz yeniden dirilmişti ve bu diriliş sayesinde bugünlere geldik. O dönemde nüfusumuz on üç milyondur. Cumhuriyet'in başından bugüne yetmiş milyonu aştık. Bu durup dururken olmadı. O gün ülkemizin her yöresindeki insanlarımızın bir araya gelmesiyle ülkeyi işgal eden güçlere karşı direnmesi ve mücadelesiyle yeni devletimizi kurduk. Milletleştik, kültürümüzü geliştirmeye çalıştık.

Fakat problemlerimizin tamamını çözmüş olduğumuzu söylememiz mümkün değil. Hala bir takım sıkıntılarımız olduğu için arayışları içindeyiz... Kurultay'lar, insanlarımızın problemlerine çare arayışları olarak değerlendirilebilir.

İçinde yaşadığımız sıkıntılar, duyulan ihtiyaçlar, karşı karşıya olduğumuz meseleler, bizim de Aybastı ve Kabataş olarak, bir Kurultay düzenlememizi zorunlu kılmış bulunuyor. Bu oluşum nasıl ortaya çıkmış, bu oluşum nasıl gerçekleştirilmiştir? Şimdi kısaca bunu açıklamak istiyorum.

Aybastı ve Kabataş halkının önemli bir bölümü İstanbul'da yaşıyor. Orayı mekân tutmuşlar, geçimlerini orada sağlıyorlar. Birçok kültür ve dayanışma derneği kurmuşlar. Bunlardan birisi olan Aybastı Kültür ve

Dayanışma Derneği'nin Yönetim Kurulu kendi arasında toplanmış; Aybastı ile Kabataş'ın yöremizin genel imkânlarından tam yararlanamadığı, hala sanayi alanında pek ileri gidemediği, devlet imkânlarından gerektiği ölçüde yararlanamadığı, tarımda bugünün teknik imkânlarına göre belirli bir noktaya gelemediği konularını tartışmışlar. Sonuçta bir Kurultay toplamaya karar vermişler. Amaçları bu Kurultay'da yörenin tüm problemlerini görüşüp tartışmaktır.

Tabii ki Kurultay, hiçbir ayırım yapmadan tüm insanlarımızı kucaklamak zorunda... İşbirliği yapılması da gerek... Öyle sadece tek bir derneğin üstesinden geleceği bir iş değil. Dolayısıyla Belediye Başkanlarımıza, Oda Başkanları'mıza ve diğer bazı kuruluşlara bu düşüncelerini bildirmişler. Bu girişim sonucunda Aybastı'da geniş kapsamlı bir toplantı yapılmış. Bu toplantıda konu ayrıntılı olarak tartışılmış. Sonuçta Aybastı ve Kabataş Belediyeleri, diğer belde belediyeleri, odalar ve İstanbul'daki birçok dernek temsilcileri, toplantıda bütün Aybastılılar ve Kabataşlılar olarak bir Kurultay yapılmasını karar altına almışlar.

Tabii ki böyle bir Kurultay'ın; siyasetin üzerinde, tek tek derneklerle belediyelerin üzerinde bir oluşum olarak değerlendirilmesi gerekir. Alınan ortak karar da bu doğrultuda olmuş. Kurultay çalışmalarını yürütmek üzere bir tertip heyeti oluşturulmuş. Benim olmadığım bu toplantıda, yani gıyabımda, şahsımı Tertip Heyeti Başkanı seçmişler. Daha sonra durum bana iletildi, ben de memnuniyetle kabul ettim. Böyle bir görev, kişi için şereftir. Çünkü görev verilen bu kişi için yöresine bir hizmet etme imkânı ortaya çıkıyor. Böyle bir görevi kabul etmemem mümkün değildi. Hemşerilerime, bana göstermiş oldukları bu teveccühten ve güvenden dolayı, huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum.

Daha sonra, Belediye Başkanları ve dernek yöneticileriyle Tertip Heyeti, Ankara'da bir araya geldik. Yirmi altı kişiden oluşan heyet, 1 Mayıs 1999 günü, Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nda toplandı. O toplantıda meseleyi

enine boyuna konuştuk. Bir takım ilke kararları aldık ve Kurultay'ın amacını belirledik. Bir takım ilkeler üzerinde anlaştık. Bu ilkelerin ne olduğunu kısaca sizlere de sunmak istiyorum.

Birinci ilkemiz; bu oluşumun, bu Kurultay'ın bir sivil toplum girişimi olduğunun altının çizilmesi gerektiği olmuştur. Yani bu Kurultay; Aybastılı ve Kabataşlıların bir ortak girişimidir. Bir Sivil Toplum Örgütü'dür. Bunu deklare etmemiz, özellikle de altını çizmemiz gerekiyor. Yine bu Kurultay; "Gönüllü Teşekküller Birliği"dir. Çünkü bu Kurultay'ın içinde belediyeler vardır, dernekler vardır, kitle örgütleri vardır, herkes eşit olarak bu oluşumda yer almaktadır. Bu oluşum; bir derneğin, belediyelerden birinin veya kitle örgütlerinden herhangi birisinin tek başına yaptığı bir girişim asla değildir, hepsinin ortak teşebbüsüdür, ortak kuvvetidir, birliğidir. Bütünü temsil etmektedir. Kurultay'da ortak payda Aybastılı ve Kabataş'tır... Aybastılı ve Kabataşlılardır... Buradaki insanlarımızdır. Bunu özellikle vurgulamamız gerekiyor.

İkinci temel ilkemiz; bu Kurultay'ın bir günlük bir toplantı halinde gerçekleştirilmesi ve bilimsel bir temele dayandırılmasıdır. Programı gördünüz, belirtilen ilke doğrultusunda planlandı ve çalışmalarımızı bu ilke kararı doğrultusunda sürdürüyoruz. Bugün akşama kadar buradayız. Sabah oturumunda bilim adamlarımız, alanlarında uzman olan arkadaşlarımız, Aybastılı ve Kabataş'ın temel problemlerini anlatacaklar. Bu anlatımlar ve bilimsel sunumlar ve değerlendirmeler, öğleden sonraki çalışmalarımıza da zemin oluşturacak. Öğleden sonra bütün hemşerilerimiz, söz alabilecek, isteyen herkes konuşabilecek, görüşlerini özgürce ifade edebilecek. Bu çalışmaların sonunda bir bildiri ile Kurultay sona erecek.

Ama bütün bunlardan, "Kurultay'ın bir siyaseti yoktur" anlamı çıkartılmasın. Kurultay'ın elbette bir politikası vardır. Kurultay'ın politikası, Aybastılı ve Kabataş'ın menfaatlerini iyi tayin etmek ve bu yolda çalışmaktır. Politikamız budur.

Diğer bir ilke kararımız ise; sonraki yıllarda da devam edecek olan bu ilk Kurultay'da konuşmacıların mümkün olduğunca Aybastı ve Kabataş'ın yetiştirdiği insanlar arasından seçilmesiyle ilgiliydi. Ankara'da yaptığımız toplantıda aldık bu kararı. Gerekçe ise şudur; bir yörenin problemlerini halletmek için o yöreden yetişmiş insan gücüne ihtiyacımız vardır. Eğer öyle bir insan gücünüz yoksa sizin yörenize hizmet gelmez, yörenin problemleri dile getirilmez, başkalarına, daha doğrusu ilgili yerlere aktarılmaz. Dolayısıyla da çözülemez. O halde bu Kurultay vesilesiyle Aybastı ve Kabataş olarak insan gücümüzün ne olduğunu da ölçmemiz gerekiyordu. Konuşmacıları büyük ölçüde yöremizin yetiştirdiği insanlar arasından seçmiş bulunuyoruz.

Biraz sonra uzmanlarımız sunuşlarını yapacaklar. Ancak onlardan önce, ben bölgemizin sorunları hakkında bir iki noktayı daha belirtmek istiyorum.

Öncelikle şunu belirtmeliyim ki; Aybastı ve Kabataş'ın sorunları Türkiye genelinin sorunlarından farklı değildir. Sorunlar her yerde, hemen hemen aynıdır. Belki yöreye göre aralarında derece farkı vardır.

Türkiye'nin doğusunun ve batısının, kuzeyinin ve güneyinin hemen hemen her yöresinin elbette kendilerine has, ayrı sorunları vardır. Ancak, bütüne baktığınızda, temelde bütün yörelerimizin, bütün ülkemizin asıl sorunu, benim araştırmalarımın göre yüzelli ikiyüz yıldır yaşamakta olduğumuz bir sorundur ki, o da bilim ve teknolojinin Türkiye'de kurulup kurulamaması sorunu, diğer bir ifadeyle çağdaşlaşma sorunudur. Bugün ileri ülkeler diye nitelendirdiğimiz ülkeler, 16. yüzyıldan bu yana bilimde, teknolojide yeni buluşlar yapmışlar, bu buluşları uygulama alanına koymuşlar, insanların daha mutlu yaşatacak bir ortam yaratmışlardır.

İşte bu medeniyet çerçevesinde kendimizi yeniden ayarlayıp ayarlayamama sorunu yaşıyoruz biz. Türkiye'nin bütün yörelerinde bu sorun vardır. Bugün bilim adamları

bunu özetle şöyle izah ediyorlar: Aslında geri kalmış ülke ve geri kalmış toplum yoktur. Analizi yapılmamış, tahlili yapılmamış ülkeler ve toplumlar vardır. Kalkınabilmek için, gelişebilmek için her şeyden önce kendi toplumlarını çok iyi incelemeleri, potansiyellerini, dinamiklerini ortaya çıkarmaları, aynı şekilde dünyadaki bütün kültürleri ve medeniyetleri incelemeleri, onların gelişme dinamiklerini keşfetmeleri, görmeleri, ondan sonra da bu yabancı kültürlerden de yararlanarak kendi kültürlerini, medeniyetlerini yeniden kurmaları gerekir, diyorlar. Bunun yolu da; araştırma, anlama ve açıklamaya dayalıdır. Demek ki, her şeyden evvel bilime öncelik vermek zorundayız.

Bugün Türkiye’de yavaş yavaş da olsa Ar-Ge çalışmaları başladı. Ar-Ge, yani Araştırma-Geliştirme artık önemseniyor. Her alanda araştırma yapmak zorundayız. Mevcut bilgiyi öğreneceğiz ama onunla yetinmeyip yeni bilgiler üretme yoluna gireceğiz. Bunu yapmadığımız sürece, maalesef ne kendi bölgemizin ne de Türkiye’nin problemlerini halletme şansına sahip olabiliriz. Hiç kimse sizin meselelerinizi düşünmez. Size “Hadi şu işinizi yapalım” demez. Çözüm önermez. Bu mümkün değil. Bir sorunumuz varsa, bunun halledilmesi konusunda biz çaba harcayacağız, biz harekete geçeceğiz, biz yetkilileri ve sorumluları harekete geçireceğiz. Eğer bu sorunların çözümü için harekete geçmesi gereken yerler, makamlar varsa, sorunlarımızı onlara anlatacağız. Onları harekete geçireceğiz. Eldeki imkânlardan bir kısmını bizim sorunlarımızın çözümüne transfer ettirmeye çalışacağız. Bunu yapmadığımız sürece, hiç şüpheniz olmasın bizi kimse düşünmez. Böyle davranabilmemiz için elbette bu bilince sahip bilgili insan gücü yetiştirmemiz gerekiyor. Dolayısıyla eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma problemi ön plana çıkıyor.

Ancak yetişmiş insan gücü yeni şartlara uygun, özgün projeler üretebilir ve bunları uygulama alanına sokabilecek imkânları yaratabilir. Bu da bize düşen bir iştir. Sivil girişimlerle ortak ve kurumsal iş yapabilme, yani

kooperatifleşme, şirketleşme, vakıflaşma meselesidir. Kendi imkânlarımızı birleştirip güç birliği yaparak harekete geçmemiz gerekmektedir. Toplum karşısında şahsılıktan ve keyfilikten kurtulup sorumluluğumuzun bilincine vararak kurumsallaşmamız gerekmektedir. Devlet kuruluşlarının da keyfilikten kurtulup kurumsallaşması gerekmektedir. Evet, milletin kurumsallaşması, sivil toplum örgütleri kurması gerekmektedir ama bunun yanında devlet kurum ve kuruluşlarının da kurumsallaşması zorunludur. Çünkü oralarda da hala şahsılık ve keyfilik hâkimdir.

Gerçekten üzülerken belirteyim ki bugün Türkiye’de devlet yapısının kurumsallaştığını söylemek mümkün değildir. Şahısların yönetimi vardır. Türkiye’de durum siyasette, bürokraside, hatta üniversitelerde bile aynıdır... Nereye bakarsanız bakınız, hiçbir yerde kurumlar işlememektedir. Şahıslara göre faaliyet göstermektedir. Bu da keyfiliktir, yanlıştır. Dolayısıyla problemler çözülememektedir. Bu noktada, mutlaka millet olarak, devlet olarak kurumları çalıştırmamız gerekmektedir.

Bunlar hem ülkemizin hem de bölgemizin temel problemlerinden bazılarıdır. Özellikle Aybastı ve Kabataş’a gelince yol, ana problemlerimizden en acil, en önemli olanıdır. Dolayısıyla bu problem üzerinde biraz durmamız gerekiyor. Zannediyorum, benden sonraki konuşmalarda, özellikle de öğleden sonraki konuşmalarda bu yol sorunu üzerinde çok durulacaktır. Ama ben, kısaca birkaç alıntı ile yol sorununa tarihi bir perspektif çizmek istiyorum. Zaten bu konuda programımızda ayrı bir sunuş olmayacaktır. Bu sebeple ben kendimi birkaç cümleyle de olsa bu sorun üzerinde durmak mecburiyetinde hissediyorum. Sabrınızı zorlamayacağım, tarihi belgeler ışığında sadece birkaç tespit yapacağım.

İlk tespitim şu: 1889’da, yani bundan tam yüz on yıl önce Şemseddin Sami’nin Kamûsü’l-A’lâm adını taşıyan ansiklopedisi yayınlanmıştır. Bu ansiklopedide Ordu hakkında “Ticaret yeri bir kasabadır. Özellikle son

zamanlarda Sivas vilayetine, yani Anadolu'nun içine doğru yapılan şose, Ordu'nun ticaret açısından önemini artırmıştır” deniyor. O zamanlar Ordu'da sahili dâhile bağlayan yol yok, sahil yolu da yok. Sadece liman var: Vona Limanı... Bu limanla ulaşım sağlanıyor. Gerisi ise at, eşek yolu. Orta Karadeniz'i İç Anadolu'ya bağlayan ilk ciddi yol, işte bu bahsedilen şose yol, yani Sivas'a giden Ordu-Ulubey-Gölköy-Koyulhisar-Mesudiye'ye giden yoldur.

1889'da, yüz on yıl önce bir entelektüelimiz, bir ansiklopedimiz, görüyorsunuz, o yolun açılışını “Ordu'nun ticaret açısından önemini artırmıştır” şeklinde değerlendiriyor. Şimdi, yolun önemini vurgulamak için söylüyorum; ilimiz bile yüz on yıl önce kapalı bir mekan durumunda. Söz konusu bu yolun açılışı, Ordu'nun ticaret açısından önemini artırıyor.

İkinci tespitim şu: Bu sefer biraz daha sonra, 1908'de, biliyorsunuz II. Meşrutiyet ilan ediliyor. Tam da bu ilandan sonra, Aybastılı bir müderris, İstanbul'dan bölgemizin ileri gelenlerinden birine bir mektup yazıyor. Bu yol konusunu ele alıyor. Osmanlıca olan bu mektupta bugünkü ifadelerle şöyle diyor: “Yol meselesi için Nafia Nezareti'ne gittim. (Bayındırlık Bakanlığı'na gittim.) Başkâtip, Nazır Yardımcısı ve Yollar Genel Müdürü ile görüştim. Ve sizinle olan görüşmemiz istikametinde fakir halkın zaruret ve dileklerini gerektiği gibi izah ettim, anlattım. Neticede şunu söyledim; İstibdat devrinde şose yolları yapılıyordu. Şimdi Meşrutiyet'in bu parlak devrinde niçin bizim on beş saatlikten ibaret olan Fatsa - Reşadiye yolu hala yapılmıyor? Niçin bizim bu küçük isteğimiz yerine getirilmiyor? Biz bu milletin fertleri değil miyiz? Eğer bu defa da bu isteğimiz yerine getirilmezse bundan böyle yol bedeli vermekte mazuruz.”

Görüyorsunuz, halkın isteği ve düşünceleri İstanbul'a ulaştırılıyor. O zaman Saltanat var. Aybastılı bir müderris, İstanbul'a gidiyor. O dönemin yetkililerine halkın dileğini anlatıyor. Bunu, şunun için çok önemli buluyorum; biraz

önce de söyledim, biz gruplar olarak, halk olarak, millet olarak, yöre insanı olarak dileklerimizi gerekli yerlere iletmezsek, kimse bu sorunlara sahip çıkmaz. İşte, bir Aybastılı İstanbul'a gidiyor, sorunları anlatıyor, "Millet barbar bağıyor" diyor. "İstibdat devrinde şoseler yapılıyordu, şimdi Meşrutiyet devri, neden hala bizim on beş saatlik yolumuz yapılmıyor" diyor. Görüştüğü kişiler "Bu durumu Nafia Nazırı Paşa'ya anlat" diyorlar. Mektubun devamında bu görüşmeler şöyle anlatılıyor:

"Ertesi gün Tokat Mebusu Hacı Mustafa Efendi ile beraber Nazır Paşa'ya çıktık. Halkın durumunu anlattık. Nazır Hulusi Bey, merhametli ve makamına uygun birisidir. Hemen Yollar Genel Müdürü ile kendi yardımcısını çağırdı. Onlara 'Fatsa - Reşadiye yolunun bedenen inşasını bölge halkı üstleniyormuş. Ancak gerekli alet ve edevat ile mühendis istiyorlar. Halkın bu talebi uygundur. Yolda bedenen çalışacaklarına dair bir mazbata gönderdikleri takdirde beklemeksizin gerekli aletleri, barutu ve diğer mühimmatı hemen gönderiniz.' diye emir verdi ve şunu ilave etti: 'Bu yol açma konusu her zaman mümkün değil. İşte şu sırada karar alınırsa ancak yapılabilir. Plana programa konabilir. Aksi takdirde kalabilir.'

Yol sorunu ile ilgili İstanbul'da görüşmeler yapan Aybastılı Müderris, buradaki muhatabına şunu söylüyor; "Bir ay içinde bu mazbatayı Nafia Nezareti'ne göndermeyecek olursanız, bir daha bu meseleye teşebbüs ve nezareti taciz etmekte mazurum. "Yani; eğer bir ay içinde bu mazbata gelmezse, ben bir daha bu yol işi ile uğraşmam diyor. Çünkü bu fırsattan da istifade edilmezse kıyametin son gününe kadar bizim yolun yapılmayacağını belirtiyor. İşte bu gibi hayırlı işler ile milleti ve memleketin imarını gelişme yoluna doğru yönlendirecek, halkın nazarında nam kazanacak iseniz, bize olan sözünüzü yerine getiriniz anlamında uyarılar yapıyor. Aybastılı müderrisin İstanbul'da yaptığı görüşmeler sonucu bu yola başlanıyor. Aybastı'dan istenilen mazbata İstanbul'a gönderiliyor. Mühendis geliyor, Aybastı - Fatsa yolu projelendiriliyor.

Sonra mühimmat da geliyor. Söz konusu yol nihayet at ve yayaların geçebileceği seviye de yapıyor.

*

Orta Karadeniz Bölgesi'nde İç Anadolu'nun sahile bağlantısını üç yol sağlar. Bunlar, Ünye-Akkuş-Niksar; Fatsa-Aybastı-Reşadiye; Ordu-Ulubey-Gölköy-Mesudiye-Koyulhisar yollarıdır. Bu yollarla Ordu, Orta Anadolu'nun Tokat ve Sivas illerine bağlanır. Bu kuzey-güney bağlantıları kıyıya koşut uzanan dağlardan geçtiklerinden çok dönemeçli ve ulaşımı zor yollardır. Yirmi yıl önce Yurt Ansiklopedisi'ndeki tespit budur.

Bugün neredeyiz? Aynı noktadayız. Yolumuzun yüz yıllık hikâyesi budur. Görüyorsunuz, eskiden de bizim şu an yaptığımız gibi teşebbüsler olmuşsa, o zaman bölge lehine bazı kımıldamalar olabilmiştir. Yani, bölgeden merkeze bir talep ulaştırılmışsa, baskı ve zorlama yapılmışsa bazı hizmetler elde edilmiştir. Ondan sonra herhangi bir şey eklenmemiş. Yol hala yarım, hala ıstıraplı. Gerçi Türkiye'nin bütün yolları öyle ama bizim yolumuz da hepsinden farklı. Yol değil sanki "işkence geçidi"... Bu durumu burada yaşayan herkes biliyor. Sadece bilmiyor, bu ıstırapı her gün iliklerinde yaşıyor. Benim uzun uzun anlatmama gerek yoktur.

Ama bu ıstırap bitecektir. Bu yol üzerinde yaşayan halkımız; Aybastılılar, Kabataşlılar ve diğerleri, mademki şu kurultayı toplayacak bilince eriştiler ve harekete geçtiler, bu problem çözülecektir. Çünkü dağ ne kadar yüksek olursa olsun, yol onun üzerinden geçer. Yolu dağ üzerinden geçirecek olan da insandır... Yani, biziz. Hareket başlamıştır. Bu hareketi her türlü ayırıcı kaygılardan uzak bir biçimde, siyasi endişelerin üzerinde birlik ve beraberlik içinde devam ettirirsek, başarmamız için hiçbir sebep yoktur...

Sözlerime son verirken, bu kurultayın gerçekleşmesine katkıda bulunan herkese, kurultayı katılımınızla onurlandırdığınız için sizlere, konuşma yapacak arkadaşları-

mıza teşekkür ediyor, kurultay'ımızın bölgemize hayırlı olması dileğiyle hepinize saygılarımı sunuyorum.

*

I. Aybastı-Kabataş Kurultayı Sonuç Bildirgesi²⁰¹

Aybastılılar ve Kabataşlılar İstanbul'da yaşayan hemşehrilerinin önerisiyle harekete geçmiş, ülkenin ve dünyanın her yerinde yaşayan bölge insanının, siyaset üstü bir sivil toplum kuruluşu olarak bir araya gelmek suretiyle tanışıp kaynaşmalarını sağlamak için yılda bir kez toplanmayı kararlaştırmışlardır. Böylece bir güç ve eylem birliği oluşturmak, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarını tartışarak bunlara çözüm yolları bulmak amacıyla, geleneksel Perşembe Yaylası Şenlikleri çerçevesinde, 19 Temmuz 2000 Çarşamba günü Aybastı'da ilk Kurultaylarını toplamışlardır.

Kurultay'ın sabah oturumunda, bölgenin kültür ve ekonomik sorunları ile imkânları konusunda bilim adamları ve uzmanlar tarafından on üç bildiri sunulmuş, öğleden sonraki oturumunda ise katılımcılardan isteyen herkes bölgenin sorunları ve çözüm yolları hakkında görüşlerini ifade etmişlerdir.

Bu sunuşlardan ve görüşlerden çıkan sonuçlar ve bunlardan hareketle alınan kararlar şunlardır:

1.Bu kurultay, bir sivil toplum girişimi ya da örgütlenmesidir. Gönüllü kişiler ve teşekküller birliğidir. Ferdi sorumlulukların ve imkânların toplum bilincine ve gücüne dönüştürülmesine ve katılımcı demokrasinin yaşanarak gerçekleştirilmesine yol açma eylemidir. Hangi dünya görüşüne sahip ya da hangi siyasi örgüte mensup olunursa olunsun, her şeyden önce, çevre ilçeler, Ordu ili ve Türkiye bütünlüğü içinde, Aybastı ve Kabataş'ın kalkınması ve geliştirilmesi yolunda gönül birliği ve işbirliği yapma arzusunun eyleme dönüştürülmesi hareketidir.

201 - Bu bildirge, 23 Temmuz 2000 yılında Perşembe Yaylasında onbinlerin huzurunda okunmuştur.

2.Çağımızda insanların mutluluk içinde yaşadığı bir toplum olabilmenin ilk şartı, bilgi toplumu haline gelebilmektir. Öyleyse Aybastı ve Kabataş'ın kalkınması da her şeyden önce tarihî, sosyolojik, kültürel ve ekonomik açıdan incelenerek değerlendirilmesine bağlıdır. Bunun yolları aranmalıdır.

3.Kalkınma, yetişmiş insan gücüne bağlıdır. Bölgemizde ve elbette bütün Türkiye'mizde okullarımızın eksiklikleri giderilmeli, başkalarının ürettikleri bilgileri kalıplar halinde ezberleten yerler olmaktan çıkarılmalı, düşünen, araştıran, sorgulayan, hem kendisine hem de milletine güvenen ve gelecek için kestirimlerde bulunabilecek insan yetiştiren kurumlar haline getirilmelidir.

4.Mahallelerin ve köylerin uygun yerlerine, kütüphane, çok fonksiyonlu salon, seminer odaları, misafirhane ve benzeri birimler ihtiva eden "Kültür Merkezleri" kurularak, sosyal ve kültürel açıdan yeni bir yapılanmaya gidilmelidir.

5.Çevre bilinci geliştirilmeli, çevremiz ve akarsularımız hiçbir şekilde kirletilmemelidir. Sağlıklı insan hedef olmalı, sağlık kuruluşları iyileştirilmeli ve geliştirilmeli; kişi ve toplum sağlığı için gerekli tedbirler alınmalıdır.

6.Aybastı ve Kabataş'ın geleneksel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Fındık için en uygun arazi yapısına sahiptir. Ancak diğer bölgelerin her türlü üretimin yapılabileceği ovalarında fındık üretimine geçilmesi, dağlık kesimlerdeki fındıkçılığı, -pazarlarını daraltarak- sıkıntıya sokmaktadır. Bu plansız duruma son verilmeli, dengeler yerli yerine oturtulmalıdır. Aybastı ve Kabataş'ta fındıktan geri adım atılmamalı, ancak onunla sınırlı kalınmamalı, ürünler çeşitlendirilmelidir.

7.Bölgemizde hayvancılık, kredi faizleri, et ithalatı ve diğer girdilerdeki maliyet artışları yüzünden darboğazdadır. Hâlbuki eskisi kadar ilgi gösterilmeyen ve atıl kalan yaylalar, hayvancılık açısından son derece önemlidir. Bu yaylaların hukuki statüleri belirlenmeli, yolları yapılmalı ve yeni üretim biçimleri ihdas edilerek ve örgütlenerek atıl duran bu ekonomik imkân harekete geçirilmelidir.

8. Yaylaların turistik değeri de vardır. Nitekim Perşembe Yaylası, 1991 yılında ‘Turizm Bölgesi’ ilân edilmiştir. Ancak imar planı sürüncemede kaldığı için hiçbir ilerleme sağlanamamıştır. Perşembe’nin imar planı çıkarılmalı ve yapılaşma sorunu çözümlenmelidir. Böylece yayla, turizm yatırımlarına açılmalı ve bu yatırımlar teşvik edilerek desteklenmelidir.

9. Aybastılıların ve Kabataşlıların büyük bir bölümü İstanbul’da ve Avrupa ülkelerinde çalışmakta ve yaşamaktadır. Bunlar arasında çeşitli sektörlerde kendisini kanıtlamış işadamları vardır. Sadece Avrupa’da on binin üzerinde Aybastılı’nın var olduğu söylenmektedir. Aybastı ve Kabataş’ta olduğu kadar, bölge dışında -İstanbul’da ve Avrupa’da- yaşayan insanlarımızın kendilerini zorlamaksızın yapacakları küçük katkılarla bölgemize büyük yatırımlar yapılabilir. Bunun yolları aranmalı, girişimcilerimiz ortaya çıkmalı ve bu amaçla halka açık, çok ortaklı şirketler kurulmalı ve örgütlenmelidir. Bu tür girişimler yine halk ve devlet tarafından desteklenmelidir. Bu tür yatırımlar gerçekleştirilebilirse bölgeden dışa akan göç de nispeten önlenebilecektir.

10. Aybastı ve Kabataş’ın en önemli sorunu, yol sorunudur. Çevresine, millî ve ülkelerarası ulaşım ağlarına uygun ve yeterli yollarla bağlanmayan bölgeler, geri kalmaya ve insanları da ıstırap çekmeye mahkûmdur.

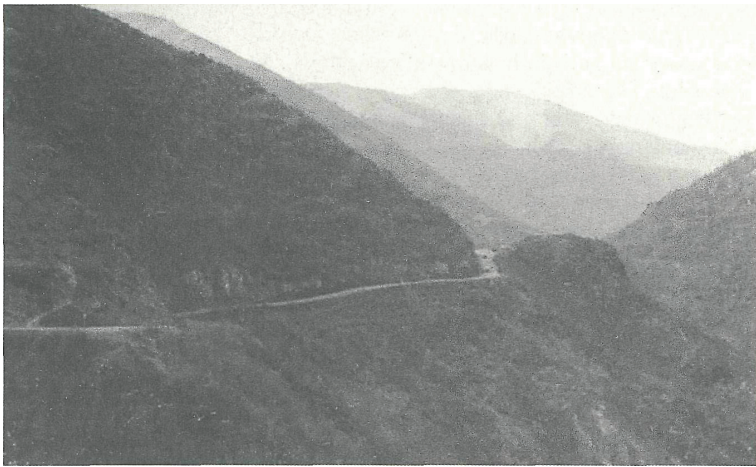
Yukarıda saydığımız bütün problemlerin çözümü, Fatsa-Çatalpınar-Kabataş-Aybastı-Reşadiye güzergâhından geçen ve Orta-Karadeniz sahilini en kısa şekilde Kelkit Vadisi’ne bağlayan -ve ‘yol’ diye adlandırılması mümkün olmayan- ‘İşkence Geçidi’nin anayol haline getirilmesine bağlıdır.

Bu yol, ikinci Meşrutiyet’in ilk yıllarında, İstanbul Hükümeti’nin yöre insanının baskıları sonucunda gönderdiği mühendisler tarafından çizilmiş, yine devletin gönderdiği alet, edevat ve mühimmatın kullanılması ve halkın bizzat bedenen çalışması sonucunda yaya ve at yolu olarak açılmıştır. İyileştirme çalışmaları Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, 1960 yılında ilk defa araba

geçecek hale getirilmiştir. Bütün bunlara rağmen, ne yazık ki hala Fatsa'yı Reşadiye'ye bağlayan gerçek bir yol haline getirilememiştir. Bu haliyle, ulaşım vasıtaları kısa zamanda dağılıp dökülmekte, böylece millî servetler heba olmakta; insanlar perişan, bazen de yok olmakta, netice itibarıyla bölgenin kalkınmasının önü de tıkanmaktadır.

Bölgenin sorunlarını çözmek için, öncelikle bu İşkence Geçidi'nin anayol haline dönüştürülmesi ve tali yollarla çevre belde ve ilçelerin bu anayola bağlanması; böylece çevremizin ulaşım açısından nefes alır hale getirilmesi gerekmektedir. İşte o zaman bölge kalkınmasının da bütün yolları açılacaktır.

11. Bunu gerçekleştirmek için başta Ordu ve Tokat milletvekilleri, sadece Aybastı ve Kabataş'ın değil, Reşadiye'den Fatsa'ya bölgenin bütün mahalli yöneticileri ve devlet görevlileri, Aybastılıların ve Kabataşlıların bölgede, Ankara, İstanbul ve Avrupa'da oluşturdukları Sivil Toplum Kuruluşları ve bütün halkımız müşterek harekete geçmelidir. Ve yol sorununu devletimizin ilgili kuruluşlarına, il yetkililerinden Cumhurbaşkanı'na kadar ilgili ve yetkili her makama anlatmalı ve yolun plan ve programlara alınması sağlanmalıdır.

Aybastı Yolu! Kurultay'da ortaya çıkan tabirle "İşkence Geçidi" haline gelen yolumuz işte böyle!..

Sonuç alınamadığı takdirde, Fatsa'dan Reşadiye'ye, yukarıda sayılan bütün insanlar ve kuruluşlar, binlerce kişi kazma ve kürek ile bir yol açma faaliyeti zinciri oluşturmalı, yerel ve ulusal medya davet edilmeli ve bu konuda etkili bir kamuoyu oluşturulmasına çalışılmalıdır. Bu toplu irade ve kararlılığın güzel sonuçlara ulaşacağından şüphe edilmemelidir.

12. Bu kararların gerçekleştirilebilmesi, işin takip edilmesine bağlıdır. Bu sebeple, Kurultay'da, "ulaştırma", "eğitim ve kültür", "tarım ve sanayi", "turizm ve ticaret" ve "sağlık ve çevre" konularında hazırlık çalışmalarını yürütecek olan ve altışar kişilik beş gruptan oluşan bir 'İzleme Komitesi' ve ilçe ve belde belediye Başkanları ile Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'dan oluşan bir Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Komite üyeleri, beldeleriyle birlikte Aybastı ve Kabataş ilçelerini; Ankara, İstanbul ve Avrupa'daki Aybastılıları ve Kabataşlıları temsil edecek biçimde seçilmişlerdir. Bu üyeler Kurultay'a karşı sorumlu olacaklar, yapılan işleri ve alınan sonuçları bir sonraki Kurultay'da anlatacaklardır. Komite, belediye başkanlarıyla, diğer kuruluşlarla ve bütün halkımızla işbirliği halinde olacak ve çalışmalarını bu birlik ruhu içinde yürütecektir. Başarı, düşünenlerin, fikir ve bilgi üretenlerin ve bunları uygulamaya koyanlarıdır... Aybastılılar ve Kabataşlılar bunu gerçekleştireceklerdir...

*

I. Aybastı-Kabataş Kurultayı ve Sonuçları Hakkında Genel Bir Değerlendirme

19 Temmuz 2000 tarihinde Aybastı'da bir Kurultay toplandı: I. Aybastı-Kabataş Kurultayı. Aybastı ile Kabataş'ın kaderi birbirine çok bağlı. Fatsa-Reşadiye işkence geçidi üzerinde yer alan ve birbirinden sadece on bir kilometrelik bir mesafeyle ayrılan bu iki ilçe, Orta Karadeniz Bölgesi'nde, Canik dağlarının yamaçlarında, çetin bir hayat mücadelesi vermektedir. Bu mücadele her şeyden önce tabiata karşı bir mücadeledir. Motorlu ulaşım vasıtaları devrinden önceki

dönemlerde, İstanbul'u Trabzon'a bağlayan iki anayol vardı. Yollardan biri İstanbul, Tosya, Merzifon, Lâdik, Sonisa, Niksar, İskefsir (Reşadiye), Milas (Mesudiye) Koyulhisar ve Şiran üzerinden geçiyordu. Görüldüğü gibi, bu eski yolun güzergâhı, bugün de Kelkit vadisinden geçen anayolun güzergâhını takip ediyordu. Elbette güzergâh yüzde yüz aynı değildi. Bazen vadiden tepelere çıkabiliyordu. Aybastı-Kabataş'ı ilgilendiren yönüyle meseleye bakacak olursak, Reşadiye'nin bugünkü yerinde olmadığını, yöre merkezinin eski zamanlarda Hasanşeyh, Uluköy ve Kale taraflarında bulunduğunu, anayolun da bu civardan geçerek Çavdar üzerinden Mesudiye'ye indiğini belirtmemiz gerekir (Bkz. Harita 1).

İstanbul'u Trabzon'a bağlayan diğer anayolun ise, Bolu ve Gerede'den sonra Bayındır'dan sola saparak Hacılar üzerinden Kastamonu'ya ulaştığını, Taşköprü, Boyabat, Alaçam, Bafra, Samsun, Ünye, Fatsa, Ordu ve Giresun üzerinden Trabzon'a vardığını biliyoruz. Canik dağlarının iki yakasında birbirine paralel olarak giden bu iki yol, elbette o günün imkânlarına göre, tali yollarla birbirine bağlanmıştı. O günün şartları içinde, söz konusu bu yollardan ve üzerindeki derbent ile zaviye gibi sosyal tesislerden yararlanarak, o günün ulaşım vasıtalarıyla, özellikle atla, o günün Aybastılıları ve Kabataşlıları, bütün Karadeniz Bölgesi halkı gibi, bu çetin coğrafya üzerinde rahatlıkla dolaşabiliyorlardı; dolayısıyla kendilerini tabiata hâkim hissedebiliyorlardı.

*

Ancak son yüz elli iki yüz yıldır dünya büyük bir dönüşüm yaşadı. Motorlu vasıtalar sayesinde hız arttı. Dünyanın gelişmiş bölgelerinde tabiat her türlü yolla dantel gibi işlendi. Bugün karayolu ve demiryolu ağları, tabiata hâkimiyetin ilk sembollerinden biri hâline geldi.

Kültürel gelişme tabiata hâkim olmakla, şehirleşme ve şehirlerin birbirine bağlanmasıyla başlıyor. Bilindiği üzere, medenileşmenin ilk şartıdır bu!..

Harita 1- 18. yüzyılda İstanbul-Trabzon arası kara ulaşım güzergâhı.

*

Aybastı ve Kabataş, rahat ulaşım açısından dünyaya kapalı... Rahat nefes alarak hayatlarını sürdürebilmeleri için, bu iki ilçenin, kuzeyden Fatsa'da sahile, güneyden ise Reşadiye'de Kelkit vadisine, elbette buralardan da Türkiye geneline ve dünyaya, evrensel ölçülere uygun yollarla açılabilmesi gerekli. Ne var ki bu imkâna sahip değil. Reşadiye'yi Fatsa'ya bağlayan yol, yol değil sanki işkence geçidi. Aynı işkence geçidi üzerinde bulunan Çatalpınar ve Çamaş ilçelerinin durumu da aynı... Fatsa, güneyinden kuşatılmış vaziyette. Çünkü yüz kilometre güneyindeki Kelkit vadisine, dolayısıyla İç Anadolu'ya açılmıyor. Reşadiye'nin ise kuzeyi kapalı... Çünkü yüz kilometre güneyindeki sahile inemiyor. Orta Karadeniz'in güneyi ile kuzeyi sanki iki ayrı dünya!.. Gerçekten bir bölünmüşlük yaşanıyor burada... Hemen belirtelim ki, burada sadece Fatsa-Reşadiye geçidi söz konusu değil. Sahildeki bütün kasaba ve şehirlerin, güneye doğru Canik dağlarını aşarak kendi hizalarındaki kasaba ve şehirlere bağlantıları olmalı. Ünye Niksar'a, Ordu Mesudiye'ye, Giresun Şebinkarahisar'a açılmalı. Zaten bu bağlantılar var. Bunlar arasında en kötüsü Fatsa-Reşadiye işkence geçidi. Elbette

öbürleri de iyileştirilmeli ve geliştirilmeli. Bunlar kesinlikle birbirinin alternatifi olan yollar değildir. Her birinin varlığı zorunlu olan yollardır (Bölgenin bugünkü yol ağı için bkz. Harita 2).

*

Aybastı-Kabataş Kurultayından on bir gün sonra, Canik dağları üzerinde Aybastı'nın sınırını teşkil eden yaylaların hemen arkasında Reşadiye ilçesinin Hasanşeyh beldesi Kültür Şenlikleri'ne katıldım. Hasanşeyh, yukarıda bahsettiğim eskiden anayolun üzerinden geçtiği belde. Hasanşeyh Zaviyesi de eski yol üstü tesislerinden birisiydi. Tokat bürokrasisi ve milletvekillerinden bazıları da oradaydı... Yöre tarihi ve kültürüyle ilgili bir konferans verdim ve yöre halkıyla uzun uzun sohbet ettim. Ve gördüm ki, iki komşunun birbirinden haberi yok. Çünkü on on beş kilometrelik mesafeyi birbirine bağlayan düzgün yol yok... Gidip gelemiyorlar... Tanışıp dertleşemiyorlar... Hiçbir konuda işbirliği yapamıyorlar... Sanki iki yabancı ülke! Sanki arada sınırlar ve bekçiler var!.. Buranın bekçileri insan değil... Çetin tabiat! Bu kopukluğu ve yolsuzluğu anlattım orada da... Fatsa ve Reşadiye'yi sözde birbirine bağlayan işkence geçidinden söz ettim... Bunun geçilebilir yol haline getirilebilmesi için gerekli mücadelenin nasıl gerçekleştirilebileceğini izah etmeye çalıştım.... Aybastılıların ve Kabataşlıların ilgi ve heyecanını orada da gördüm... Yörenin kaderini değiştirmek için hep birlikte hareket etme kararı aldılar...

*

Yöre halkı bu sıkıntıyı yeni hissetmiş değil... Yörenin son yüzyıl tarihi henüz tam olarak araştırılmış değil ama özel arşivimizdeki bir belgeye göre, halk bu sıkıntıyı daha yüz yıl öncesinden hissetmeye başlamış ve çözümünü için harekete geçmiştir. Daha Osmanlı İmparatorluğu Döneminde, Aybastı'nın yetiştirmiş olduğu İstanbul Bâyezid dersiamlarından müderris Mustafa Asım Yediyıldız, Meclis-i Mebusân'da görev yapmakta olan Tokat mebusu Hacı Mustafa Efendi ile birlikte, söz konusu Fatsa-Reşadiye

yolu sorununu devrin Nafia Nâzırı Hulusi Bey'e kadar ilgili birçok kişiye anlatmıştır. Bu görüşmeler sayesinde yolun ilk çizimi için mühendislik çalışmalarının başlatılmasına, yolun yapımı için âlet ve edevat gönderilmesine vesile olmuştur... Ancak yol hâlâ bitmemiştir... Niçin? Bu sorunun cevabını henüz tam olarak vermemiz mümkün değildir. İlerde yapılacak ilmî çalışmalar sonucunda bu sorunun cevabını nesnel bir biçimde öğreneceğiz...

Burada Reşadiyeli Prof. Dr. Ali Rıza Atasoy'u da rahmetle anmak istiyorum. O da 1926'larda Reşadiye'yi Fatsa'da denize bağlayacak bu yolun yapılması için mücadele etmiş... Reşadiye-Perşembe Yaylası arasının toprak yol olarak açılmasına vesile olmuş... Ve bu yolun o günlerdeki hikâyesini yazmıştır (Bu hikâye için bkz. Yediyıldız 2001b: 143-147).

*

Gerçekten kapalı kapıları açmamız gerekiyor... Sürünmekten kurtulup adam gibi uçmamız gerekiyor... İnsanların bu kapalı dünyada yaşamaları mümkün değil!.. Nüfus yoğun. Sanayileşme yok. Bu şartlarda ne yapılır? Göçülür!.. Aybastı ve Kabataşlıların önemli bir bölümü de öyle yapmışlar... Özellikle İstanbul'a ve Avrupa'nın muhtelif ülkelerine göçmüşler. Fakat bu genellikle toptan bir göç değil, işgücü göçü. Aileler bölünmüş. Mevsimlik göçler meydana geliyor. Çalışanlar gidip geliyor. Toptan göçenler de bölgelerinden tamamen kopamıyorlar. Çünkü köylerini kasabalarını seviyorlar. Dostlarını ahabplarını özleyiyorlar. Her sene en az bir kere doğup büyüdükleri bu bölgelere geliyorlar. Hepsi ister istemez işkence geçidinden geçmek zorundalar... Tabii bu işkenceyi çekmek zorunda olanlar sadece onlar değil. Bütün Aybastılıların ve Kabataşlıların durumu aynı... Çünkü artık altmışlar öncesinde olduğu gibi kapalı yaşamak mümkün değil. En azından resmî işler için vilâyet merkezine, Ordu'ya inmek gerekiyor. Tüccar ve esnaf ister istemez dışarıyla bağlantılı. Kamyonlar, otobüsler, minibüsler ve otomobiller sürekli bu işkence geçidi üzerinde seyrüsefer yapmaktalar. Tabii söz konusu vasıtalar bu işkence geçidine ancak bir

iki sene dayanabilmekte. İnsanlar yolculuk yapmıyor; bu yolculukla zulme uğruyorlar. Millî servetler heba olmakta, ömürler kısalmakta, canlar yok olmaktadır... Ve bu arada ülkenin “yöneticilere(!)” sahip olduğu, dolayısıyla da “yönetildiği(!)” sanılmaktadır!..

*

Evet, işkence ve çile... Nihayet Aybastılılar ve Kabataşlılar, gelişmiş bölgeleri ve ülkeleri gördükçe, içinde yaşadıkları çilenin farkına varmışlardır. Kendi kaderlerini yine kendilerinin değiştirebileceklerinin bilincine varmışlardır. Bu, insanın kendi kaderine sahip çıkması bilincidir. Gelişmenin, kalkınmanın ya da dönüşümün ilk şartıdır bu. İnsan ve toplum hayatında önemli bir aşamadır.

I. Aybastı - Kabataş Kurultayı, işte bu bilincin ürünüdür.

*

İstanbul’da bulunan Aybastı Kültür ve Dayanışma Derneğinin -özellikle Derneği de harekete geçiren Dernek Başkanı Ali Kaykun’un- teklifiyle, bölge belediyeleri, odalar ve diğer kültür ve dayanışma derneklerinin temsilcileri bir araya gelerek bir tertip komitesi oluşturmuşlardır (Yediyıldız 2001b:139). Bu heyet, söz konusu bütün kuruluşların ve kaymakamlar başta olmak üzere diğer devlet görevlilerinin de desteğiyle, Perşembe Yaylası Şenlikleri çerçevesinde, 19 Temmuz 2000 tarihinde, Aybastı’da bahse konu kurultayı gerçekleştirmişlerdir.

*

Hazırlık çalışmaları sırasında Kurultay’ın hedefleri şu şekilde çizilmişti:

-Bütün Aybastılı ve Kabataşlıların bir araya getirilerek tanışmalarının, kaynaşmalarının sağlanması ve böylece bölgemizin kalkınması için bir güç birliği oluşturulması;

-Aybastı ve Kabataş’ın araştırılması, anlaşılması, açıklanması ve tanıtılması;

-Aybastı ve Kabataş’ın ülkenin diğer bölgelerine ve dünyaya açılabilmesi için yüzyıllık yol sorununun çözüm yollarının araştırılması;

- Göç sorununa çözüm yolları üretilmesi;
- Bölgenin, kültür, eğitim-öğretim, sağlık, yatırım gibi bütün problemleri üzerinde görüş alışverişinde bulunulması ve çözüm yolları geliştirilmesi;
- Ekonomik imkânların bütünleştirilerek bölgeye ortak yatırım yapma imkanlarının araştırılması;
- Perşembe Yaylası'nın turizme açılması; yayla imar planının çıkarılması; bu amaçla Turizm ve Bayındırlık Bakanlıkları nezdinde teşebbüse geçilmesi;
- Ekonomik kullanıma açılacak yaylaların hukukî statülerinin belirlenmesi ve yollarının yapılması;
- Yeni bir örgütlenmeyle yaylaların hayvancılık konusunda yeni bir atılım yaparak ekonomiyi kazandırılması...

*

19 Temmuz 2000 tarihinde Aybastı'da toplanan Kurultay çalışmaları iki bölüm hâlinde gerçekleştirildi. Sabah oturumunda, Tertip Heyeti Başkanı Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'ın açış konuşmasından sonra, onun yönetiminde, yörenin insanları tarafından önceden hazırlanmış on bir bildiri sunuldu.

Bu bildirilerin, Kurultay'ın ilk Kurultay olması hasebiyle bizzat Aybastılı ve Kabataşlılar tarafından sunulması kararlaştırılmıştı. Öyle de yapıldı. Tebliğ sâhipleri Aybastı ve Kabataş'ın yetiştirdiği insanlardır. Ancak, tarım alanında Aybastılı ya da Kabataşlı konuşmacı bulunamadığı için, Ordu Ziraat Fakültesi'nden bir meslektaşımız yardımımıza koştı. Kendisine teşekkür ediyoruz. Bununla birlikte hemen şunu da belirtmeliyim ki, Aybastı ve Kabataş'ın muhtelif alanlarda daha çok insan gücü yetiştirmesi gerekiyor. Kurultay'da ortaya çıkan en önemli sonuçlardan birisi de budur. Ne kadar yetişmiş insan gücüne sahip olunursa, bölgenin sorunlarına çözüm yolları bulunması, bölgenin gelişme ve kalkınma dinamiklerinin harekete geçirilmesi imkânları da o ölçüde artacaktır...

*

Öğleden sonra, serbest kürsü niteliğindeki asıl kurultay çalışmalarına geçildi. Divan Başkanlığı'na Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız, üyeliklerine ise Cemalettin Kabataş, Mehmet Bolat, Mehmet Er ve Aydın Seçgin seçildiler. Katılımcılardan isteyen herkes söz aldı ve görüşlerini bildirdiler. Yazılı görüş verenler de oldu. Hatta kendileri gelerek kurultaya katılamadığı için Almanya'dan bile yazılı görüş gönderen hemşerilerimiz var. Bunları Kurultay Kitabı'nın ilgili yerinde bulacaksınız (Yediyıldız 2001b: 99-134). Bu türlü katılımlar da sevindirici... Bölge insanının konuya ilgisini ve dinamizmini gösteriyor. Bu hemşerilerimizi kutluyor, kendilerine teşekkür ediyorum.

*

Sabah oturumunda sunulan bildiriler ve serbest kürsüde ifade edilen görüşler temel alınmak suretiyle Kurultay Sonuç Bildirgesini hazırlama görevi de divan başkanı ve üyelerine tevdi edildi. İşte bu sunuş ve görüşlere dayanılarak, ... Kurultay Sonuç Bildirgesi hazırlandı (Yediyıldız 2001b: 21-24). Ve bu bildirge, yine Kurultay'da alınan karar üzerine, Perşembe Şenlikleri'nin son günü olan 23 Temmuz'da Perşembe Yaylası'nda on binleri aşan bir kalabalık huzurunda okundu. Bu bildirgeyi ben, Aybastı ve Kabataş'ın kendine gelmesinin ve diriliş yolunda ilk adımı atmasının simgesi olarak değerlendiriyorum...

*

Kurultay'da ayrıca alınan kararların takibi için bir Koordinasyon Kurulu ve bir de İzleme Komitesi oluşturulmuştur. Koordinasyon Kurulu beldeleri ile beraber Aybastı ve Kabataş ilçelerinin belediye başkanlarından oluşmaktadır. Ayrıca coğrafi birliktelik ve Aybastı ve Kabataş ile sıkı ilişkileri göz önünde bulundurularak Gürgentepe ilçesine bağlı Direkli ve Gököy ilçesine bağlı Güzelyurt beldeleri de bu birlik içinde mütalaa edilmiştir. Bu duruma göre Koordinasyon Kurulu üyelerini şu şekilde sıralamamız mümkündür:

Fehmi Küpçük, Aybastı Belediye Başkanı; Cemalettin Kabataş, Kabataş Belediye Başkanı; Kemal Yaşar, Alankent Belediye Başkanı; Aydın Seçgin, Alacalar Belediye Başkanı; Mehmet Er, Çakırlı Belediye Başkanı; Mehmet Polat, Pelitözü Belediye Başkanı; Cafer Güler, Güzelyurt Belediye Başkanı; Emine Aydın, Direkli Belediye Başkanı.

*

Beş komisyon halinde çalışacak olan İzleme Komitesi'nin teşekkülü ise şöyledir:

-Ulaştırma-Yol Komisyonu: Cebbar Coşkun, Ali Danış, Abdullah Ekiz, Mustafa Erat, Dursun Sarıkaya;

-Turizm-Ticaret Komisyonu: Fahrettin Kacamer, Ali Kaykun, Hüdaverdi Özdemir, Ali Töngel, Yılmaz Yüksel;

-Tarım-Sanayi Komisyonu: Ali İhsan Uygun, Sabri Çelebi, Hasan Evin, İsmail Belen;

-Sağlık-Çevre Komisyonu: Duran Kutlu, Dr. Şenel Yediyıldız, Ali Rıza Yaşar, Yakup Yılmaz;

-Eğitim-Kültür Komisyonu: Necat Arpacı, Şeref Tecim, Fazlı Erat, Ali Kaya Meydan, Abdullah Zaimoğlu.

Komisyonlara üye seçilirken, Aybastı, Kabataş, İstanbul ve Ankara'da yaşayan yöre halkının dengeli bir şekilde temsil edilmesi ilkesi esas alınmıştır.

Koordinasyon Kurulu ve İzleme Komitesi Başkanlığı'na Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız getirilmiş ve kendisine yardımcı olmak üzere, Aybastı'da Mustafa Doğan, İstanbul'da Ali Kaykun ve Ankara'da ise İsmail Belen sekreter olarak görevlendirilmişlerdir.

*

Koordinasyon Kurulu ve İzleme Komitesi, biri hemen Kurultay'dan sonra Aybastı'da, ikincisi ise 3 Eylül'de Ankara'da olmak üzere iki defa toplanmıştır. Bu iki toplantı arasında bir de eylem gerçekleştirilmiş: Samsun-Ordu yolu üzerinde bir gösteri düzenlenmiş, Karadeniz gezisine çıkmış olan Başbakan Yardımcısı Sayın Mesut Yılmaz'ın yolu

kesilmiş ve kendisine Fatsa-Reşadiye işkence geçidinin durumu ve bölge halkının çektiği sıkıntılar anlatılmıştır. Sayın Yılmaz, burada kendisiyle birlikte bulunan İçişleri Bakanı Sayın Sadettin Tantan'a konuyla ilgilenmesini rica etmiştir.

*

Koordinasyon Kurulu ve İzleme Komitesi, Kurultay'da alınan kararlar gereğince, 3 Eylül Ankara toplantısında da, mesaisini yol sorunu üzerine teksif etmenin yararlı olacağını düşünerek bu istikamette çalışmalar yapılmasını planlamıştır. Yol sorununun ilgililere anlatılmasını ve bu konuda daha geniş bir kamuoyu oluşturulması gayesiyle, Kurultay Sonuç Bildirgesinin bir üst yazıyla ilgili kuruluş ve kişilere postalanmasını ve 9 Ekim'de yine Ankara'da daha geniş çaplı bir toplantı yapılmasını karara bağlamıştır.

*

Bu hedefler çerçevesinde, Koordinasyon Kurulu ve İzleme Komitesi adına, Kurultay Bildirgesi, Cumhurbaşkanı ve Başbakan başta olmak üzere, bildirgedeki sorunlarla ilgili bakanlıklara ve diğer devlet kuruluşlarına, Ordu milletvekillerine ve ilgili diğer bazı şahıslara bir üst yazı ile gönderilmiştir. Söz konusu kişi ve kuruluşlardan özellikle Kurultay'ca öncelikli sorun olarak değerlendirilen yol sorunu konusunda yardımcı olmaları talep edilmiştir. Bu mektup önemli ölçüde yankı bulmuş, sorunla ilgilenildiğini ya da ilgilenileceğini belirten cevaplar alınmıştır (Bu yazışmalar için bkz. Yediyıldız 2001b: 157-165).

*

Bu mektuptan hemen sonra, ikinci bir mektupla, Koordinasyon Kurulu ve İzleme Komitesi üyeleri, Aybastı-Kabataş ilçelerinin siyasi parti yöneticileri, sivil toplum örgütü temsilcileri, mahalle ve köy muhtarları, ilçelerin mülkî âmirleri ile Ordu milletvekilleri 9 Ekim akşamı düzenlenecek olan yemekli toplantıya davet edilmişlerdir. Toplantı büyük ilgi görmüş, iki yüzden fazla kişi katılmıştır. Maalesef geçirmiş olduğum bir ameliyat

yüzünden bulunamadığım bu toplantı, ricamı kırmayan Prof. Dr. İzzet Er tarafından yönetilmiş ve özellikle milletvekillerimiz, yaptıkları konuşmalarda, yol konusunda yardımcı olacakları vaadinde bulunmuşlardır. Nitekim ertesi gün Sayın Şükrü Yürür, Heyeti, içişleri Bakanı Sayın Tantan ile görüştürmüş; Sayın Cemal Enginyurt ise MHP Grup Toplantısı'na götürerek Bayındırlık ve İskân Bakanı Sayın Koray Aydın ile görüşmelerini sağlamıştır (Toplantı Tutanakları için bkz. Yediyıldız 2001b: 166-177).

*

Bu toplantı ve temaslar, milletvekillerimiz ve bakanlar nezdinde son derece önemli ve anlamlı bir intiba uyandırmıştır. İki ilçedeki bütün siyasi parti temsilcilerinin, sivil toplum örgütlerinin, belediye başkanlarının, mülkî âmirlerin, bütün muhtarların ve hangi dünya görüşüne ya da siyasi görüşe mensup olurlarsa olsunlar bütün halkımızın birlikte hareket etmiş olmalarını takdirle karşılamışlardır. Heyete katılanları kutlamışlar; daha önce bu şekilde hareket edilseydi, Aybastı-Kabataş ilçelerinin yol sorununun şimdiye kadar çoktan halledilmiş olabileceğini belirtmişlerdir. Ve bu birlikteliğin devamı sayesinde bundan sonra da her problemin üstesinden gelinebileceğini anlatmışlardır.

*

Görüldüğü gibi örnek bir davranış herkes tarafından alkışlanmakta ve etkili de olmaktadır. Nitekim Kurultay ve sonrasındaki çalışmalar sayesinde İçişleri ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığı işbirliği yaparak, "İl Özel İdareleri Fonu'ndan bir miktar para ayrılmasını ve Fatsa-Aybastı yoluna iki dozerlik bir ekip gönderilmesini temin etmişlerdir. Böylece Kabataş-Aybastı arasında, Kabataş'ın giriş ve çıkışından itibaren dönemeçlerde yol genişletme çalışmalarına başlanmıştır. Yaşanan bu olaylar, Ankara'ya gelen heyetin, devlete duydukları güveni tazelemiş ve yol sorunlarının çözüleceği umuduyla mutluluk içinde işlerinin başına dönmelerini sağlamıştır. Burada, söz konusu başarının elde edilmesinde, Aybastı Belediye Başkanı Sayın Fehmi Küpçük'ün defalarca Ankara'ya gelmek ve orada

karargâh kurmak suretiyle işi takip etmesinin ve ayrıca Aybastı MHP ilçe başkanı Muammer Demir'in de konuyla yakından ilgilenmesinin önemli rol oynadığını belirtmek bir hakşinaslık olacaktır.

*

Bu aşamada, teknik bilgi almak üzere, Koordinasyon Kurulu ve İzleme Komitesi adına, başkan ve arkadaşları tarafından Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nda Müsteşar Yardımcısı ve Karayolları Genel Müdürü ziyaret edilmiştir. Bu yetkililerden alınan verilere göre, Fatsa-Aybastı-Reşadiye yolu hakkında devletin resmi kayıtlarındaki teknik bilgi şu şekilde özetlenebilir (Bu konudaki bilgi notu için bkz. Yediyıldız 2001b: 158 vd.).

Fatsa - Aybastı - Reşadiye İl Yolu'nun Fatsa - Aybastı kesiminde 2000 yılı içerisinde on üç km. onarım ve iki km. yenileme; Aybastı - Reşadiye kesiminde yedi km. yeni yapım, on dört km. onarım olmak üzere otuz altı km. asfalt yapılmıştır. Aybastı-Reşadiye arasında asfalt öncesinde muhtelif kesimlerde dozerle genişletme ve iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar için toplam beş yüz elli milyar TL harcanmıştır. 2001 yılında bu yolun kalan yirmi üç kilometrelik kesimi de asfaltlanacaktır.

Projesi hazır olan ve Yatırım Programı'nda Fatsa-Aybastı Yolu adıyla anılan bu projenin özellikle Çatalpınar - Aybastı arasının yeterli ödenek konularak ihale edilmesi gerekmektedir. Ayrıca Aybastı - Reşadiye arasının da Yatırım Programı'na alınması gerekmektedir.

Türkiye genelinde, Fatsa - Aybastı yolu gibi programa alındığı halde ödeneği olmayan birçok il yolu vardır. 2001 Bütçesi'ne bu yolların tamamı için tahminî bir para konmuştur. Bu parayla söz konusu yolların tamamını yapmak mümkün değildir. Fatsa-Aybastı yolu için Bütçe Plan Komisyonu'nda önergeyle ve ad belirtilerek pay ayrılması gerekmektedir.

Evet, Ekim 2000'de bürokrasinin Fatsa-Reşadiye yolu ile ilgili olarak yapmış olduğu tespit bu idi.

*

Bu durumu görüşmek üzere TBMM’de Ordu milletvekillerini ziyaret ettim. Bir kısmıyla şahsen görüşme imkânı buldum. Bir kısmı ile de telefon görüşmeleri yaptım. Sağ olsunlar hepsinin de Fatsa-Reşadiye yolunun, Kurultay’da ortaya çıkan tabiriyle Fatsa-Reşadiye İşkence Geçidinin gerçek yol haline gelmesi konusunda son derece duyarlı ve işin takipçisi oldukları izlenimini edindim. Çünkü bu problemin artık kendi problemleri, dolayısıyla çözümünün de kendi işleri olduğunu ısrarla söylediler. Bütçe Plan Komisyonu toplantısı günü Aybastılı ve Kabataşlıların Ankara’ya gelmesine gerek olmadığını ısrarla belirtenler oldu. Bu davranışlar bölge insanı olarak hepimizi sevindirdi...

Nitekim bölge halkımızın birlikteliği ve fedakârlığı ile milletvekillerimizin ve ilgili bakanların duyarlılığı sayesinde 27 Kasım’da toplanan Bütçe-Plan Komisyonu’nda söz konusu yolun yapımına on trilyon liralık pay ayrılması için önerge verilmiştir. Bundan sonra, bu paranın ayrıldığına dair bazı milletvekillerimizden müjdeli haberler de alınmıştır. Şubat ayında ihale hazırlıklarının tamamlanacağı ve yolun ihale edileceği de söylenmiştir. Sonradan ayrılan paranın söylenenin telaffuz edilemeyecek kadar altında olduğu anlaşıldı. Yine de ihaleye gidileceği söyleniyor ama içinde yaşadığımız kriz yüzünden işin nereye varacağı belli değil... Tıpkı ülkenin genel durumu gibi...

Bu anlatılardan da öyle anlaşılıyor ki, bölgemizin gelişmesi ve kalkınması için, yöre halkının kendi meselelerine çok daha yakından sahip çıkması ve ona göre hareket ekmesi gerekmektedir...

*

Herhangi bir konuda hemen nihai hedefe ulaşmak kolay değildir. Çalışmak ve çabalamak gerekir. Esas önemli olan da çabanın sürekliliğidir. Burada, sivil toplum örgütü temsilcilerimizden siyasi parti temsilcilerimize, muhtarlarımız ile mülkî yöneticilerimizden ve belediye başkanlarımızdan milletvekillerimize kadar bölgemizin

sorunlarını fert olarak kendisine dert edinen ve bunların çözümünü konusunda çaba gösteren herkesi kutlamak ve hepsine şükranlarımı sunmak istiyorum. Eminim ki, bu çaba süreklilik kazanacaktır... Başarı, tarihi insanların gerçekleştirdiği bilincine ulaşan ve bu bilinçle birlikte hareket etmesini bilenlerindir... Dünyada insan iradesinin aşamayacağı engel yoktur... Aybastılılar ve Kabataşlılar bu iradelerini pekiştirerek yollarına devam edeceklerdir...

*

Aybastı-Kabataş Kurultayı I (Yediyıldız 2001b) adlı kitap, Aybastılıların ve Kabataşlıların kendi yörelerinin dertlerini çözmek üzere, Nisan 2000'den bugüne kadar (Mart 2001), her türlü şahsi menfaat düşüncesinden uzak, toplum yararına yönelik ve hasbîliğe dayalı bir biçimde birlikte gerçekleştirdikleri örnek çalışmanın öyküsüdür... Dolayısıyla bu kitapta, kurultayın oluşumuyla ilgili belgeleri, kurultay için önceden hazırlanan bildirimleri, serbest kürsüde yapılan konuşmaları, verilen yazılı görüşleri; Kurultay Sonuç Bildirgesi'ni, ve Kurultay sonrası gelişmelerle ilgili bilgi ve belgeleri bulacaksınız... Bu eser, Aybastılıların ve Kabataşlıların çabalarının, bu çabaların doğurduğu yankıların, bu çaba ve çığlıklara etkili ve yetkili kişilerin ne derece ilgi gösterdiklerinin ve ne derece samimî olduklarının unutulmamasını temin edecek; Aybastılıların ve Kabataşlıların bundan sonraki düşünce, davranış ve eylemleri için sağlam bir zemin oluşturacaktır...

*

Koordinasyon Kurulu ve İzleme Komitesi, bütün Aybastılılar ve Kabataşlılar ile birlikte bundan sonra da çalışmalarını sürdürecektir. Kurultay'ın her sene toplanması da ilke kararlarımız arasındadır. Bu sebeple bu sunuş yazısına son vermeden önce, Aybastı-Kabataş Kurultayı'nın temel özelliklerinden bazılarını burada bir kez daha hatırlatmam yerinde olacaktır sanırım. Bu kurultay, bir Sivil Toplum Girişimidir. Sivil toplum örgütlenmesi, ya da diğer bir ifadeyle gönüllü teşekküller birliğidir. Siyaset dışı ya da üstü bir girişimdir. Hangi dünya görüşüne sahip

olurlarsa olsunlar, hangi siyasi partiye mensup olurlarsa olsunlar, bütün Aybastılıları ve Kabataşlıları bünyesinde toplamakta, hepsini kucaklamaktadır. Buradaki ortak payda ya da kimlik, Aybastılı ya da Kabataşlı olmaktan ibarettir. Elbette Kurultay'ın bir politikası vardır: O da, Aybastı'nın ve Kabataş'ın sorunlarına bilimsel araştırmalara dayalı çözüm yolları üreterek bölgelerinin gelişmesini ve kalkınmasını sağlamaktır...

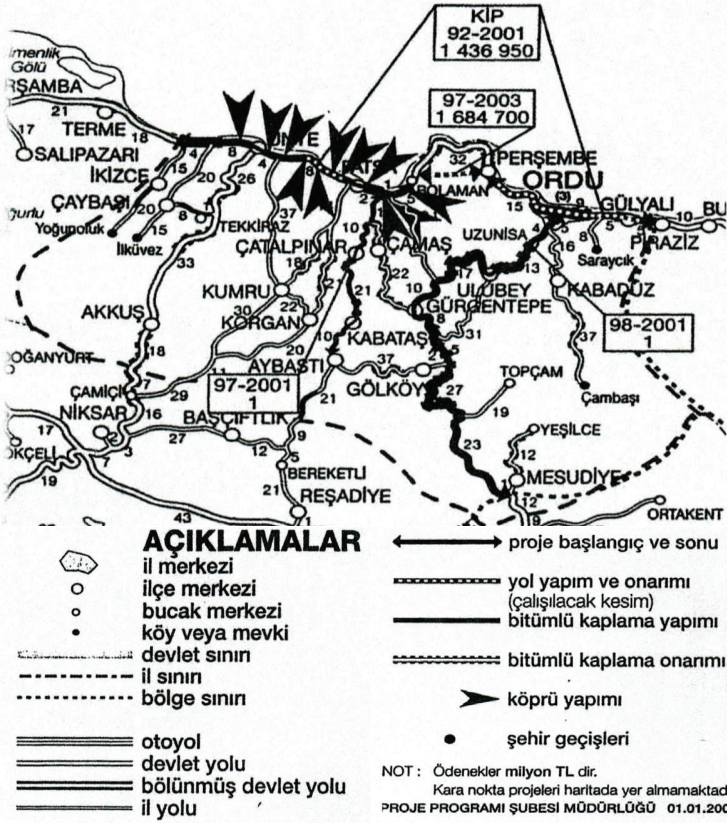
*

İnsan kendisinden ve çevresinden sorumludur. Sorumlu tek varlıktır insan. Evet, insan düşünen, tabiatı değerlendiren ve ona hâkim olma çabası içinde bulunan, hemcinsleriyle ilişkiler kurarak birlikte yaşama becerisini gösteren ve böylece çevresindeki problemleri çözerek uygun ortamlar yaratan tek varlıktır. Tarihin yapıcısı, medeniyetin kurucusudur. Kurultay, bir bakıma bu bilincin ürünüdür, ancak daha da önemlisi sürdürücüsü olacaktır... Bu bilince ulaşan insan, sorunlarının çözümünü başkalarından beklemeyecek, bizzat kendisi harekete geçecektir... Güdülmenin insan haysiyetine yakışmadığının idrakine varacak, kendi kaderini kendi eline alma gayreti içine girecektir... Çağdaşlığın ilk şartı olan katılımcı demokrasinin yolu da bu anlayıştan ve bu anlayışın eyleme dönüşmesinden geçmektedir...

Aybastı-Kabataş, kendi sınırları içinde tek başına büyük bir anlam ifade etmez. Elbette bu iki ilçeyi Ordu ili, Türkiye ve hatta dünya bütünlüğü içinde düşünmek gerekmektedir. Aybastılılar ve Kabataşlılar bunun da bilinci içindedirler. Dolayısıyla herkesle işbirliği yapacak ve dayanışma içine gireceklerdir...

Mutluluk ve gelecek, inanan, gören, bilen ve çalışanlarıdır... Aybastı ve Kabataş bu yolda yürüyecektir... (Ümitköy, 24 Mart 2001).

///

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

“Ali Ağa ibn Abdullah bin Abdullah bin Abdurrahman Vakfıyesi”, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Defter* No: 382, s. 283-284.

“Amasya Valisi Yörgüç Paşa Vakfıyesi (840/1436)”, VGMA, *Harameyn XIV*, s. 352-355.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nfs-d-01041.

“Hızır Paşa Vakfıyesi (870/1465)”, VGMA, *Defter* no. 582/1-Ana 1267 Başlar, s. 255 - 257).

Kaynaklar ve Araştırmalar

Afetinan, A. (1971), *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, 1000 Temel Eser, İstanbul.

Akozan, Feridun (1969), “Türk külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, c. VIII, Ankara, s. 303-308.

Akpınar, Cemil (2000), “İcazet”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 21, s. 393-400).

Arat, R. R. (1967), *Eski Türk Şiiri*, Ankara

Arı, Kemal (1995), *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Atatürk (1959a), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, TİTE, Ankara.

Atatürk (1959b), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. III, TİTE, Ankara.

Atay, Hüseyin (1981), “Fatih Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazetnameler”, *Vakıflar Dergisi*, 13, 171-272.

Atay, Hüseyin (1983), *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul.

Ayan, Engin (2013) “Tokat Çevresinde Yerel Bir Egemenlik: Hacıemiroğulları Beyliği”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Sempozyumu 01-03 Kasım 2012 Tokat Bildiriler*, Özyurt Matbaacılık, Ankara.

Ayverdi, İlhan (2011), *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Milliyet Kubbealtı, İstanbul.

Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî (2014), *Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara.

Barkan, Ömer Lutfi (1942), “Osmanlı İmparatorluğu’nda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: 1- İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi* (Ankara, c. II), s. 279 – 386.

Baş, Mithat (1982), *Mesudiye, Tarihi, Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, İstanbul.

Baş, Mithat (2016), *Mesudiye Tarihi ve Kültürel Özellikleri*, İstanbul Mesudiyeliler Derneği Yayını, İstanbul.

Baykal, Bekir Sıtkı (1981), *Tarih Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara.

Bédarida, F. ve N. Roussellier (1995), “Nations, peuples et Etats (Ethnies et peuples indigènes, Etats - nations et Etats multiculturels; anciens et nouveaux nationalismes”, in *XVIIIe Congrès International des Sciences Historiques 1995 du 27 Août au 3 Septembre*, Montréal, Actes, CISH, Montréal (Québec).

Bédarida, F. ve N. Roussellier (2001), “*Milletler, Halklar ve Devletler (Etniler ve Yerli Halklar, Ulus-Devletler; Eski ve Yeni Milliyetçilikler)*”, çev. Bahaeddin Yediyıldız, *Belleten*, LXV/242 (Nisan 2001), s. 313 - 373.

Berque, Jaques (1984), “Kültür ve İslam” (Çev. B. Yediyıldız), *Kriter* (Ocak), s. 17-20; (Şubat), s. 18 - 21.

Bijişkyan, P. Minas (1969), *Karadeniz Kıyıları Tarihi ve Coğrafyası 1817-1819*, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul.

Bryer, Anthony A. M., (1975), “Greeks and Türkmens: The Pontic Exception” (Dumbarton Oaks Papers 29. Wachington, D.C., 197, 113-149), in *The Empire of Trebizond and the Pontos*, Variorum Reprints, London 1980.

Clauson, Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-13th Century Turkish*, Oxford.

Clavijo, Ruy Gonzales de (1859), *Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the Court of Timour; at Samarcand*, A.D. 1403-6, London.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (2013), *Tarih-i Cihan Güşâ*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara.

Çağatay, Neşet (1974), *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara.

Çay, Abdülhaluk (1981), “Türk Adları Bilgisi”, *Yeni Çığ* (Aralık 1981), s. 17-19, (Ocak 1982). s. 23-24.

Çebi, Sıtkı (ty), *Ordu Evliyalari*, Ensar vakfi Ordu Şubesi Yayını, Ordu.

Çebi, Sıtkı (1973), *Ordu Tarihi ve Ellinci Yılda Ordu Şehri*, Ordu.

Darkot, Besim (1964), “Niksar”, İA, IX, s. 273-275.

Demir, Necati (2007), *Hacıemiroğulları Beyliği*, Neden Kitap Y., İstanbul.

Demir, Necati (2006), *Ordu Yöresi tarihinin Kaynakları IX -Efsaneler, Masallar, Maniler ve Etnografik Malzemeler-*, TTK, Ankara.

De Planhol, X. (1978), “Geographica Pontica III: Les origines d’Ordu”, *Quand le crible était dans la paille... G - P*. Maisonneuve et la Rose, Paris, s. 321 -333

Deurink, Gaston (1974), *L’Université de demain*, Bruxelles.

Dilcimen, Kazım (1940), *Canik Beyleri*, Samsun.

Donuk, Abdülkadir (1988), *Eski Türk Devletlerinde İdarî Askerî Unvan ve Terimler*, TDAV, İstanbul.

Ebu Bekr-i Tihranî (2014), *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara.

Ekinci, İlhan (2016), *Halk, Ayan ve Devlet Tanzimat Devri Ordu Kazası*, Gece Kitaplığı, Ankara.

Emecen, Feridun M. (2005), *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak-Piraziz*, Kitabevi, İstanbul.

Emiroğlu, Kudret (1993) (Haz.), *Trabzon Vilayeti Salnamesi/1870*, c. 2, Ankara.

Erinç, Sıtkı (1945), “Kuzey Anadolu kenar dağlarının Ordu-Giresun kesiminde Landşaft Şeritleri”, *Türk Coğrafya Dergisi* (Ankara, yıl: III, sayı: VII-VIII), s. 119-137.

Erol, Aydil (1989), *Şarkularla, Şiirlerle, Türkülerle ve Tarihi Örneklerle Adlarımız*, Ankara.

Fatsa, Mehmet (2008), *Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserler*, Giresun 2008.

Fatsa, Mehmet (2013), “Ordu İli Tarihinde Sûfi Kolonizasyonu ve ‘Abdalân-ı Rûm’”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Yıl 8, Güz 2013, s. 27-37.

Gabriel, A. (1934), *Monuments Turcs d'Anatolie*, Paris, c. II.

Gel, Mehmet (2009), “Kuruluş Devri Osmanlı “Fakı” Zümresinin Tipik Bir Öncüsü: Tursun Fakı”, *OTAM*, 26/Güz 2009, s. 93-116.

Gökbilgin, M. Tayyip (1982), *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul.

Halaçoğlu, Yusuf (2009), *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, TTK, c. I- VI, Ankara.

Halkin, Léon –E. (2000), *Tarih Tenkidinin Unsurları*, çev. Bahaeddin Yediyıldız, TTK, 2. Baskı, Ankara.

Huntington, Samuel P. (1995), *Medeniyetler Çatışması*. Derleyen: Mu-rat Yılmaz, Ankara.

İbn al-‘Adim, Kamal al-Din (2011), *Bugyat at-Talab fi Tarih Halab -Selçuklularla İlgili Haltercümeleri-*, Yay. Haz. Ali Sevim, TTK, 2.bas., Ankara.

İbn Battûta (1914), *Voyages d'Ibn Batoutah, texte arabe, accompagné d'une traduction* par C. Defrémery et le Dr. B. R. Sanguinetti, Paris, c. II.

İbn Battûta Tancî, Ebû Abdullah Muhammed (2000), İbn Battûta Seyahatnâmesi I-II (çev. A. Sait Aykut), YKY, İstanbul.

İbn Bibi (2014), *El-Evâmirü'l-Alâ'iyeye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyeye Selçuknâme II*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara

İlhan, Atıla (1982), "Çocuğa Ad Koyarken...", *Milliyet Aktüalite* (22 Temmuz 1982), s. 15.

İltar, Gazanfer (Ed.) (2009), *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu 09-11 Ekim 2008 -Bildiriler-*, Giresun Belediyesi Yayını, Ankara, c. I, s. 480-487.

Kaşgarlı Mahmud (1985), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay, TDK, I, Ankara.

Kaşgarlı Mahmud (1986), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay, TDK, II ve III, Ankara.

Kaşgarlı Mahmud (1986a), *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, çev. Besim Atalay, TDK, Dizin, Ankara.

Kaynar, Hakan (2005), "Gizli Kalmış Tarihin Peşinde: Ordu Sempozyumu Gezi Notları", Yediyıldız, Bahaeddin, H. Kaynar ve S. Küçük (Yay. Haz.) (2005), *Orta Karadeniz Kültürü*, Ankara, s. 629-658.

Kazimirski, A. De Biberstein (1860), *Dictionnaire Arabe-Français*, c.II, Paris.

Keçiş, Murat (2013), *Trabzon'un İmparatorluğu ve Türk'ler (1204-1404)*, Ankara.

Kılıç, Sibel (2011), "Anadolu Türk İslam Minareleri ve Diğer İslam Ülkeleri Minarelerinin Genel Karakteristikleri ve Birbirleri ile Etkileşimleri", *Marmara Üniversitesi, Dünya Evliya Çelebi Yılında II. Uluslararası Ahmet Yesevi'den Günümüze İnsanlığa Yön Veren Türk Büyükleri Sempozyumu Bildirileri Kitabı 6-Eylül 2011 Köstence-Romanya*, s. 252-273.

Klaviyo (1975), *Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat*, çev. Ö. R. Doğrul, İstanbul.

Köprülü, Fuad (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 3. bs., Ankara, s. 211 vd.

Koca, Ferhat (2002), "Osmanlılar Dönemi Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi: Fakılar İle Sofular Mücadelesinin Tarihi Serüveni", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/I, s. 73-131.

Ksenophon, *Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)*, çev. Tanju Gökçöl, Sosyal yayınları, 2. Bas., İstanbul 1998.

Kuban, Doğan (1968), "Anadolu-Türk Şehri", *Vakıflar Dergisi*, VII, İstanbul.

Kuran, Ercümen (1981), *Atatürkçülük Üzerine Denemeler*, Kültür Bakanlığı, Ankara.

Mardin, Ebul'ulâ (1966), *Huzur Dersleri*, c. II-III, Yayıma haz. İ. Sun-gurbey, İstanbul.

M. Cevdet (1351/1932), *Zeylû 'alâ fasl il-ahiyeti il-fityani it-Türkiyye fi kitâbi r-Rihleti li-ibn Batuta*, İstanbul.

Melikoff, Irene (1998), *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, İstanbul.

Nakracas, Georgios (2003), *Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni -1922 Emperyalist Yunan Politikası ve Anadolu Felaketi-*, çev. İ. Onsuoğlu, Belge Yayınları, İstanbul.

Ocak, Ahmet Yaşar (1989), "Alevî", *TDV İA*, c. II, s. 369.

Ocak, Ahmet Yaşar (1984), *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992), *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, TTK, Ankara.

Ocak, Ahmet Yaşar (1998), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, Tarih vakfı Yurt Yayını, İstanbul.

Ongan, H. (1956), "Şer'îye Sicillerinde Geçen Türkçe Kişi Adları", *Türk Etnografya Dergisi* (sayı: 1, Ankara), s. 92-94.

Ordu 97, Ordu Valiliği Yayını, Ankara.

Orkun, Hüseyin Namık (1940), *Eski Türk Yazıtları*, TDK, 4 cilt, Ankara.

Orkun, Hüseyin Namık (2011), *Eski Türk Yazıtları*, TDK, Birleştirilmiş 3. Baskı, Ankara.

Ögel, Bahaeddin (1971), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları II*, MEB, 1000 Temel Eser, İstanbul.

Ögel, Bahaeddin (1985), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, I, KTBY, yy.

Öz, Mehmet (1999), *XV-XVI. Yüzyullarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara.

Öz, Mehmet (2008), *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII –Canik Sancağı Avarız Defterleri (1642)*, TTK, Ankara.

Öz, Mehmet-Fatma Acun (2008), *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII-Karahisar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avarız Defteri (1642-43 Tarihli)*, c. I ve II, TTK, Ankara.

Özdemir, Mustafa (2006), *Bolaman Çayı Havzası'nın Coğrafyası*, TTK, Ankara.

Pakalın, Mehmet Zeki (1971), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II, MEB, İstanbul.

Paksoy, Hasan Bülent (1992), “Tarih, Toplumların Kimliği ve Uygarlık”, *Yeni Forum*, Ankara, Haziran, c. XIII/227, s. 54-65.

Pala, Hikmet (2017), *Ordu Şayib (Güzelyurt) Köyü Tarihi*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.

Panaretos, M. (1836), “Chronique de Trébizonde (composée en Grec par Michel Panarète, publiée pour la première fois d’après un manuscrit de Venise, par M. Tafel. à la suite des opuscules d’Eustathe en 1829, et traduite en Français par M. Brosset Jeune)”, in Lebeau, *Hisloire du Bas-Empire*, Paris, 1836, s. 428 - 509.

Perrot, Georges (1864), *Souvenir d’un voyage en Asie Mineure*, Paris.

Rocher, Guy (1969), *Introduction à la sociologie générale: L'Organisation sociale*, Point, Paris

Ruby, C. (1991), “Tarih nedir?” (Çev. B. Yediyıldız), *Bellekten*, c. LV/213, Ankara, s.579-586

Serimer, Metin-A.Yılmaz, C. Servi (1998), *Kotanlı Seyyidler ve Şahrub Abdal ve Mirza Abdal (Zaviyesi) Vakfı*, Feyz yayınları, Ankara.

Sumpf, Joseph. -Michel Hugues, *Dictionnaire de Sociologie*, Larousse, Paris, 1973.

Sümer, Faruk (1950), “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Yaşayan Bazı Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller”, *İktisat Fakültesi Mecmuası* (XI/1-4), s.451-452).

Sümer, Faruk (1992), Çepniler Anadolu’daki Türk Yerleşmesinde Önemli Rol Oynayan Bir Oğuz Boyu, TDAV, İstanbul.

Sümer, Faruk (1980), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı -Destanları*, İlaveli 3. Baskı, Ana Yayınları, İstanbul.

Şahin, Şiddet (2017), https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=735355253229034&id=631937763570784 (Internet: 27.06.2017).

Şemseddin Sami (1889), *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul, I-VI cilt.

Şengel, Salim (2017), “Yerele Bilgi Taşımada Bir Yöntem: Aybastı-Kabataş Kurultayı Örneği”, *Türkiye’de Mekânsal ve Bölgesel Dönüşümler*, Ed. Kadir Temuçin - Murat Ali Dulupçu, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, s. 371-380.

Teber, Ömer Faruk (2007), “Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dinî-Siyasî Tanımlamalar”, *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos, c. 10, s. 19-38

Tekin, Talat (1994), *Tunyukuk Yazıtı*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 5, Ankara.

Tellioğlu, İbrahim (2004), *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Serander, Trabzon.

Tellioğlu, İbrahim (2005), “Panaretos Kroniğinde Türkler”, *Türk Kültürü*, Sayı: 509-510, Eylül-Ekim, s. 263-270.

Tellioğlu, İbrahim (2015), *Tarih Boyunca Karadeniz*, Serander Yayınevi, Trabzon.

Teres, Ersin (2007), “ Karahanlı Türkçesinde Askerlikle İlgili Bazı Terimler Üzerine (2)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4 Fall 2007, 1186-1192.

Tulum, Mertol (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK, Ankara.

Turan, Osman (1971), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1927) *Kitabeler*, İstanbul, 1927.

Vladimirtsov, B. Y. (1987), *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı Moğol Göçebe Feodalizmi*, çev. Abdülkadir İnan, TTK, Ankara.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1964), *Osmanlı Tarihi*, c. II, 2. bs., Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin (1987), “Ordu Folklorunun Tarihi Kökenleri”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. IV, Ankara, s.439-446.

Yediyıldız, Bahaeddin - A. Y. Topuz (Ed., 1998), *Doğumunun 112. Yılında Bir Kültür Klasikimiz: Yahya Kemal*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 196 s.

Yediyıldız, Bahaeddin - vd (Ed., 1998a), *Milli Kültürler ve Küreselleşme*, Türk Yurdu Yayınları, Konya.

Yediyıldız, Bahaeddin - vd. (Ed. 1998b), *Prof. Dr. Osman Turan'ın Eserinde Tarih ve Tarihçi İlişkileri* (Yayına Hazırlayan: B., F. Unan, Y. Hacaloğlu), Ankara, 248 s.

Yediyıldız, Bahaeddin (1980), “Batılılaşmanın Temelleri Üzerinde Bazı düşünceler”, *Birinci Milli Türkoloji Kongresi* (İstanbul, 6-9 Şubat) Tebliğler, İstanbul, s. 327-335.

Yediyıldız, Bahaeddin (1982), “Kültür ve Yenileşme”, *Türk Kültürü* (Yıl: 20, sayı: 231, Temmuz), s. 1-18.

Yediyıldız, Bahaeddin (1983), “Vakıf İstılahları Lügatçesi”. *Vakıflar Dergisi*, Ankara, c. XVII, s. 55-60.

Yediyıldız, Bahaeddin (1983a), “Bürokratin Mantığı ve Türk Kültürü”, *Hamle* (Yıl: 3, sayı: 7, Ankara 1983), s.19-20.

Yediyıldız, Bahaeddin (1985), *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Kültür Bakanlığı, Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin (1988), “Tarih ve Kültür” (Y. Yücel ile birlikte), *Erdem* (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi), c. IV/10 (Ocak), Ankara, s. 31-38.

Yediyıldız, Bahaeddin (1990), “Hacı Bayramı Veli Döneminden Günümüze Kadar Gelen Vakıf Kültür Eserleri”, *I. Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara Valiliği Kültür Müdürlüğü Yayını, Ankara, s.133 - 143.

Yediyıldız, Bahaeddin-Ünal Üstün (1992), *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I - 1455 Tarihli Tahrir Defteri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin (1996), “Türk Kültür Sisteminde Vakfın Yeri”, *Türk Vakıfları* (Ed. Z. Baloğlu), Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı Yayını, İstanbul, s.40-47.

Yediyıldız, Bahaeddin (1997a), “Atatürk’te Millî Kültürler ve Küreselleşme”, *Türk Yurdu*, Aralık, XVII / 124, s.7 - 9.

Yediyıldız, Bahaeddin (1997b), “Türk Dünyasının Sosyo-Kültürel Entegrasyonunda Vakıfların Rolü”, *Yeni Türkiye* , (Mayıs-Haziran, Yıl 3, Sayı 15), s. 327 - 337.

Yediyıldız, Bahaeddin (1998), “Mehmet Akif’i Anarken”, *Türk Yurdu*, (Şubat, c. XVIII, sayı: 126), s. 2-6.

Yediyıldız, Bahaeddin (1999), “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi”, *Osmanlı*, Editör: Güler Eren. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 17 - 33

Yediyıldız, Bahaeddin (2000), *Ordu Tarihinden İzler*, İstanbul.

Yediyıldız, Bahaeddin (ed.) (2001 a), *Atatürk'ün Ölümünün 62. Yılında Cumhuriyet Türkiye'sinde Bilimsel Gelişmeler Sempozyumu* Ankara, 2001, 369 s.

Yediyıldız, Bahaeddin (Ed.) (2001b), *Aybastı-Kabataş Kurultayı I*, İstanbul.

Yediyıldız, Bahaeddin (2001c), “I. Aybastı-Kabataş Kurultayı ve Sonuçları hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Aybastı-Kabataş Kurultayı I*, Ordulular Grubu, Fast Yayıncılık, İstanbul, s. 9-20, 140-147.

Yediyıldız, Bahaeddin – Ü. Üstün (2002), *Ordu Yöresi tarihinin Kaynakları II -1485 Tarihli Tahrir Defteri-*, TTK, Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin, Ü. Üstün, M. Öz (2002), *Ordu Yöresi tarihinin Kaynakları III -387 Numaralı Defter-i Karaman ve Rum'un Canik Livâsı'na Âit Bölümü* (1520), TTK, Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin, H. Kaynar ve S. Küçük (Yay. Haz.) (2005), *Orta Karadeniz Kültürü*, Ankara.

Yediyıldız, Bahaeddin (2007), “Ordu”, *TDVİA*, İstanbul, c. 33, s. 367-370.

Yediyıldız, Bahaeddin (2008), “Türkiye’de Üniversitelerin Vizyonu ve Özgün Bilim üretimi”, *Türk Kültürü – Türk Kültürü Araştırmaları dergisi-*, 2008/1, Ankara 2008, s. 135 – 151.

Yediyıldız, Bahaeddin (2013), “Türkiye’de Bilime Yaklaşım”, *Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı* (Ed. B. Gül, F. Ağca, F. Gökçe), Öncü Kitap Ankara 2013, s. 593-600.

Yıldırım, Rıza (2007), *Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) ve Velâyetnâmesi*, TTK, Ankara.

Yıldız, Adnan (2013), *Osmanlı Belgelerinde Ordu*, Ordu Valiliği, İstanbul.

Yurt Ansiklopedisi, İstanbul, 1984, c. IX.

Yusuf Has Hâcib (1985), *Kutadgu Bilig*, çev. R. R. Arat, 3. Bs. Ankara.

Yusuf Has Hâcib (1979), *Kutadgu Bilig*, R. R. Arat, İndeks (Neşre Hz. K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce), TKAE, İstanbul.

Yücel, Yaşar, *Anadolu beylikleri Hakkında Araştırmalar -Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II*, TTK, 1989.

Zachariadou, Elizabeth A. (1985), “Trebizond and the Turks (1352-1402)” AII, 35 (1979): 333-358. 12th Symposium of Byzantine Studies at Birmingham for “Black Sea”, (March 1978). *Variorum Reprints*, London 1985. Bu makale Türkçe’ye çevrilmiştir: “Trabzon ve Türkler (1352-1402)”, çev. Murat Keçiş, Ankara Üniversitesi, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1132/13307. Erişim: 15.05.2017.

///

DİZİN

A

A'mâlû'l-hayr 225

AB 38

ABD 32

Abdal 11, 20, 76, 147, 150, 163,
169, 170, 171, 194, 195,
257, 262, 263, 264, 265,
267, 268, 270, 271, 272,
274, 275, 276, 316

Abdal Bayezid 194

Abdal Musa 147

Abdal Zaviyesi 20, 195

Abdalân-ı Rûm 11, 20, 169, 194,
263, 312

Abdullah Halife 194

Abdullah Oğlu Hamza 238

Abdullah Oğlu Mustafa 238

Abdullah Oğlu Yusuf 238

Abdürrezzak Oğlu Eymir Han 62

Acun, Fatma 315

Acun, Ramazan 148, 154, 178, 186

Adak Yeri 192, 193, 194

Adaletin Tecellisi 253

Adetler 192, 207

Âdil Oğlu Yakup Fakih 150

Afetinan 39, 40, 309

Agrâkiye (Dagrakıye) 222

Ağa 73, 76, 239

Ağa, Canik Muhassıl Vekili Ali
112

Ağaç/lar 139, 155, 162, 168, 192,
193

Ağca Bey 239

Ağcaova 194

Ağfatma, bkz. Akfatma 150, 165,
265

Ahi Ayna Bey 50, 51

Ahi Pehlevan 20, 21, 22, 245, 246,
247, 249, 250, 253, 254

Ahi Pehlevan el-Evhadi 245

Ahi Pehlivan 11, 20, 246, 248,
249, 254

Ahi Pehlivan Zâviyesi 248

Ahi Zaviyesi 248, 253, 254

Ahiler 253

Ahilik 246

Ahilü 237

Ahmed 87, 127, 128, 129, 130,
261, 272

Ahmed Beğ bin Özer 118

Ahmed Çelebi Oğlu Bayezid Çele-
bi 62

Ahmed Oğlu Ali 88

Ahmed Oğlu Hoşkadem 88

Ahmed Oğlu Mehmed 151

Ahmed Oğlu Şeyh Ali 88

Ahmed Veled-i Bârik 196

Ahmed Veled-i İbrahim, Tımar
Beyi 151, 152

Ahmed, Meşayih Oğlu 181

Ahmed, Mısrî Oğlu 166

Ahmed, Şeyh Sâmit Oğlu 166

Ahmed-lü 68, 87, 141

Ahmetli 162

Ahurköy 127

Ahur-Sâlâr 140

- Ahvâl 227
 Ahyâr 225
 Aile 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 85, 86, 87, 88, 100, 114, 116, 117, 118, 127, 128, 157, 158, 166, 211, 223, 229
 Aile Grupları 114
 Aile Oymağı 114, 116, 117, 118
 Aileler 20, 83, 145, 297
 Akalan 237
 Akalanbeleni 237
 Akalın, Ali Osman 22
 Akar 237, 238, 251
 Akça-Kilise 140
 Akçay, Kenan 13, 22
 Akdeğirmen 237
 Akfatma 150, 154, 164, 165, 171, 194, 265
 Akkoyunlular 48, 50
 Ak-Köy 139
 Akköy 85, 86, 194
 Akkuş 146, 288
 Akli İlimler 264
 Ak-Ordu 113
 Akozan 207, 309
 Akpınar, Cemil 309
 Akpolad 182
 Aksu 49
 Akşak 181, 182
 Akşaklı 181, 182, 183, 188
 Ak-yazı 139
 Akyazı 147, 165
 Akyazı, İlhan 165
 Akyürek, İrfan 14
 Ala-Ağaç 139
 Alaca Mahallesi 150
 Alacalar 67, 301
 Alacalar Köyü 67
 Alaçam 294
 Alaniçi 163
 Alankent 301
 Alanyurt 154
 Alayundlu 191
 Ala-Yundlu 85, 138
 Albeğece 142
 Aleksios 46, 52
 Alem 257, 268
 Alevî 14, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 314
 Alevîler 119
 Alevîlik 120, 316
 Ali 127, 128, 129, 130, 142, 150, 151, 152
 Ali Ağa 88, 111, 112, 197, 198, 309
 Ali Ağa ibn Abdullah bin Abdullah bin Abdurrahman 111, 309
 Ali Ağa, Canik Muhassıl Vekili 112
 Ali Alaeddin ibn Numan Hayreddin bin Mahmud Şehabeddin el-Âlûsî el-Bağdadî, 223
 Ali Fakı 158
 Ali Fakı Oğlu Hasan 158
 Ali Fakih'in Oğlu Abdürrezzak 150
 Ali Oğlu Ömer, 222
 Ali Paşa 62
 Ali Veled-i Aymirze 196
 Ali Veled-i Hoşkadem 151, 152
 Ali, Ahmed Oğlu 88
 Ali, Civiloğlu 88
 Ali, Hoşkadem Fakı'nın Oğlu 153
 Ali, Hoşkadem Fakı'nın Ortağı 153
 Ali, Irlamış Oğlu 88
 Ali, Şidli Dede'nin Torunlarından 260, 272

- Ali, Yakup Güçtaş'ın Dedesi
 Alibegece 55, 58, 61, 66
 Alibegece Gerişi 55, 61
 Alibegece Gerişi Bölüğü 55
 Aliefendioğulları 165
 Alifakı 157, 158, 160, 168
 Alifakı Mahallesi 157, 158, 160
 Alihocalu 86
 Alkaptan, Âdem 160, 161
 Allahü Ekber 235
 Alman 31
 Almanya 300
 Alpagöz 150, 162
 Alparslan b. Çağrı 69
 Altın-Ordu Devleti 113
 Amasya 21, 22, 48, 171, 208, 211, 213, 222, 233, 234, 236, 237, 238, 241, 309
 Amerikalı 32
 Ana Maya 31
 Ana Tepesi 161, 162, 170
 Anadolu 7, 47, 48, 71, 84, 99, 100, 101, 102, 103, 111, 118, 119, 120, 137, 147, 158, 208, 216, 229, 233, 245, 247, 253, 257, 286, 288, 295, 312, 313, 314, 316, 320
 Anadolu Halkları 103
 Anadolu Vilâyeti 111
 Anaşa 130, 237
 Andronikos, I. 46
 Ankara 8, 9, 15, 18, 19, 20, 48, 90, 96, 125, 126, 127, 146, 164, 216, 248, 281, 283, 292, 293, 301, 302, 303, 305, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320
 Anthroponymie 125
 Anut 237
 Arap Bedevileri 153
 Arap/Araplar 115, 146, 153, 207, 226, 249
 Arapça 21, 63, 121, 146, 151, 157, 159, 182, 187, 210, 223, 233, 245, 246, 262, 267
 Arapkir 223
 Arapkirli Hüseyin Avni 171, 213, 222, 223, 228
 Arasta-Çarşı 208
 Araştırma 226
 Araştırma Geliştirme 42
 Arat, R. R. 309
 Ardıç 150
 Arguma 237
 Arı, Kemal 309
 Arıcılık 78
 Aristokrasi 76
 Armut-ini 139
 Armutlu 198, 199
 Arpa 77, 78, 198, 236
 Arpaalanı 237
 Arpacı, Necat 301
 Arslan-lu 139
 Arukmusa 237
 Asa 169, 257, 258, 265
 Askeri Birlikler 114
 Askeri Gruplar 74
 Askerler 70, 86, 259
 Asurlular 98
 Asya 69, 98, 103, 126
 Asya Hunları 69
 Aşçı 235, 250, 251
 Aşçılar 252
 Aşhane 208
 Aşiret 48, 260
 Aşiretler 118, 312

- Atabey Bahçesi 249
 Atasoy, Ali Rıza 297
 Atatürk 8, 9, 18, 20, 21, 37, 38, 39, 40, 41, 83, 309, 318, 319
 Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu 8, 18, 83
 Atatürkçülük 314
 Ateş Kulesi 11, 15, 19, 145, 149, 156, 157, 158, 160, 168, 170, 171
 Ateşle Haberleşme Sistemi 163
 Atik İbrahim Paşa Camii 111
 Attila 70
 Avâız 146
 Avarız Defteri 148
 Avcılar 74
 Avedik 109, 111, 112
 Avrupa 9, 25, 32, 38, 39, 70, 96, 97, 205, 221, 291, 292, 293, 297
 Avrupalı 32
 Ayan 49, 58, 89, 310, 312
 Ayan, Engin 58
 Ayangide-i Büzürk 154, 155, 156
 Ayangide-i Küçük 154, 155, 156
 Aybasda 127
 Aybastı 11, 13, 15, 20, 21, 61, 67, 88, 127, 137, 147, 148, 150, 154, 164, 165, 169, 171, 185, 191, 194, 195, 196, 198, 199, 222, 228, 257, 259, 261, 265, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 316, 319
 Aybastı Medresesi 171, 222
 Aybastı-Kabataş Kurultayı 13, 15, 279, 280, 289, 293, 306, 316, 319
 Aybastılı 13, 14, 19, 222, 282, 286, 287, 298, 299, 305, 307
 Aybastılılar 8, 13, 280, 281, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 306, 307
 Aydın, Emine 301
 Aydın, Koray 303
 Aydın, Mahmut 163
 Aydın, Mehmet 14, 161
 Aydınlar 11, 19, 178, 182
 Aydınlar 11, 19, 175, 178, 182, 188
 Aykut 88, 313
 Aylıklı Asker 158
 Azadlı Köle 241
 Azatlı 182, 198
 Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadî 48
- B**
- Baba 68, 73, 87, 88, 127, 141, 153, 159, 213
 Babailer İsyanı 247
 Bacak 87
 Bafra 98, 237, 238, 294
 Bafra Beyleri 98
 Bafralı 97
 Bagabend 154
 Bagabendlü 162
 Bağdad Mercaniye Müderrisi Ali Alaeddin İbn Numan Hayreddin bin Mahmud Şehabeddin el-Âlûsî el-Bağdadî' 223
 Bağdad Oğlu Sandal 88
 Bağdat 150, 171
 Bağışlar 167
 Bağlar 249

- Bağnut 162, 164
 Bahaeddin, Kethüda 54, 58, 61
 Bahçe 139, 237
 Bahçecik (Golacha) 51
 Bahçecik (Golacha) Şatosu 51
 Bahçeli 163
 Bahşayış, Mülazım 62
 Bakırcılar 75
 Bal 252
 Bal Helvası 252
 Balagazi Oğlu Hamza 62
 Balasagun 114
 Balasagunlu Yusuf Has Hacib 29
 Baldöken 249
 Balık-lu 139
 Balkanlar 71, 102
 Balmumu 252
 Banyalyüzü Bölüğü Cemaati 159
 Barkan, Ö. L. 194
 Baş, Mithat 199, 310
 Başkalaşma 30
 Başlamış 86, 130
 Batı 25, 26, 32, 37, 47, 60, 71, 84
 Batı Anadolu 47, 71
 Batı Avrupa 25, 32
 Batı Bilimi 26
 Batıl İnançlar 192
 Batılılaşma 317
 Batu Han 113
 Bayadı 130, 138, 191
 Bayadözü 159
 Bayburt 48, 50, 51
 Bayburtlu Hüseyin Hüsnü 223
 Bayezid 128, 130
 Bayezid Bey 59
 Bayezid Camii 222, 223, 228
 Bayezid Çelebi 62
 Bayezid Çelebi, Ahmed Çelebi Oğlu 62
 Bayezid Dersiamı 150, 171, 222, 223, 296
 Bayezid Fakı, Hoşkadem'in oğlu 165
 Bayezid II 213, 233, 234, 238
 Bâyezid Kethüdâ 55, 61
 Bayezid-i Bistami 262, 263, 267
 Bayındır 85, 138, 191, 294
 Bayıralan 237
 Bayram 111, 252, 253
 Bayram Bey 50, 58, 59, 60, 71, 116
 Bayram Çelebi 142
 Bayram Günleri 253
 Bayram Satılmış'ı Niyabeti 55
 Bayram, Mikail 245
 Bayramgazi 62
 Bayramgazilü 188
 Bayramlar 150, 236
 Bayramlı 188
 Bayramlı 54, 58, 60, 111, 147, 151, 183, 188
 Bayramlı Kasabası 111
 Bayramoğlu Hacı Emir 51, 63
 Bazarcıkköy 127
 Bazarsuyu 87, 127
 Beauchamps 109, 110
 Bédarida, F. 41, 310
 Bedesten 238
 Bedestenler 239
 Bedir(lü) 66
 Bedirlü 54, 58, 61, 87, 237
 Bedirlü Bölüğü 54
 Bedreme (Bedirme - Petroma) Hisarı 51
 Bedreme (Petroma) Kalesi 52
 Beğler 148, 156, 168, 171
 Beğler Oğlu Ahmed 156
 Beğler Oğlu Mehmed 156

- Beğlerli 145, 146, 147, 148, 156, 157, 158, 159
- Beğmiş Oğlu Davud 68, 141
- Beğmiş Oğlu Dâvud Kethüda Bölüğü 54
- Beğmiş Oğlu Hamza 88
- Beğmiş-lü 68, 141
- Beğ-Seküsü 140, 237
- Bekirbeğlü 183, 188
- Bektaş Oğlu Hasan 165
- Bektaşoğlu Derviş Hasan Zaviyesi 165
- Belediye Başkanı 7, 14, 16, 160, 301, 303
- Belen 150, 161, 162, 163, 164, 301
- Belen, Aydın 161, 163, 164
- Belen, İbrahim 161, 164
- Belen, İsmail 301
- Belen, Salim 163
- Belen, Selim 161, 164
- Belenköy 154, 161, 163, 164, 166, 167
- Bendehor 54, 55, 58, 61, 68
- Bennak 75, 152
- Berat 236, 252, 263
- Berque, Jaques 310
- Beşdağ 115
- Bevancıya 183, 184, 186, 188
- Bey 62, 70, 73, 76, 86, 239
- Beylerli Deresi 149
- Beylerli Köyü Derneği Başkanı 160
- Beylerli, Ayrıca bkz. Beğlerli. 11, 15, 19, 148, 149, 153, 154, 155, 158, 160, 161, 162, 171, 173
- Beylerli'nin Tarihi Mezarlığı 162
- Beymelek Çiftliği 237
- Beyseküsü 239, 240
- Beyzâdeler 77
- Bezm U Rezm 48, 63, 310
- Bıjškıyan, P. Minas 109, 310
- Biçenlik 237
- Bildiri 245, 279, 282, 289, 299
- Bilgi 26, 28, 29, 30, 33, 37, 42, 45, 48, 53, 60, 65, 67, 68, 83, 142, 178, 187, 207, 210, 213, 221, 223, 225, 227, 239, 253, 258, 259, 279, 290, 293, 304, 306
- Bilgi Toplamı 29, 290
- Bilgin 225
- Bilicealan 237
- Bilim 29, 31, 32, 38, 39, 40, 41, 52, 53, 96, 108, 170, 224, 234, 265, 279, 282, 283, 289
- Bilim Adamları 41, 224, 234, 265, 279
- Bilim Politikası 41
- Bilimsel Araştırma 52, 53, 284
- Bilimsel Gelişmeler 9, 319
- Bilinç 7, 20, 28, 84, 97, 224, 225, 265, 285, 289, 298, 306, 307
- Bilinmeyenler 226
- Bir Öküzlük 181
- Birinci Dünya Savaşı 90
- Bişdağ 115
- Biyografi 226
- Bizans 46, 98, 99
- Bizans İmparatorluğu 49, 99
- Bodrumlu Ömer Lütfi 223
- Boğazlulu 237
- Bolaman 49, 53, 55, 57, 59, 60, 61, 64, 67, 68, 88, 108, 127, 137, 140, 147, 191, 315

- Bolaman (Nefs-i Ebercülü) 59 127, 147, 312
 Bolaman Çayı 64, 88, 127, 137, 147, 191, 315 Bulduk Kethüda 55, 57
 Bolaman Deresi 49 Bulduk Kethüda, Dîvânbaşı 55
 Bolaman Gerişi Niyabet-i Bölüğü 55 Bulmuş Oğlu İbrahim 151
 Bolaman Irmağı 59, 60 Buluşlar 283
 Bolu 294 Burçak 77
 Borta 150, 154, 171, 194 Bursa 28, 170, 208
 Bosna-Hersek 28 Bünye 205, 208, 210, 211
 Bostanlı 87 Bünye Unsurları 205, 210
 Boş İnançlar 45, 193, 200, 264 Bürokrasi 285
 Boy 66, 70, 71, 85, 138, 139, 145, 147, 316 Bürokrat 318
 Boyabat 294 Büyük Hun Devleti 70, 112
 Boyacı 197 Büyük İskender 98
 Boyacılık 198 Büyük Millet Meclisi 223
 Bozat 54, 61 Büyük Okyanus 25
 Bozdoğan 50 Büyük Selçuklular 207
 Bozdoğan Bey 50 Büyük Toplum 102
 Bozukkale 108, 109 Büyük Türk Toplumunu 102, 103
 Bölük 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 65, 66, 67, 86, 87, 114, 116, 118, 147, 154, 159, 179, 180, 185 Büyükler 262, 269
 Bölük-i Niyabet-i Ordu Be-ism-i 'Ulvi 114 Büyük-Tilemse 140
- C**
- Caba 151, 152, 153, 197
 Cacuy 237
 Cami 75, 77, 111, 112, 146, 166, 171, 201, 207, 210, 212, 213, 234, 235, 242, 254
 Cami mimarları 75
 Canik 47, 49, 54, 58, 59, 60, 62, 65, 68, 101, 107, 111, 112, 119, 137, 141, 142, 147, 151, 155, 191, 293, 294, 295, 296, 311, 315, 319
 Canik Dağları 47, 68, 107, 119, 147, 155, 296
 Canik Muhassıl vekili Ali Ağa 112
 Canik Sancağı 59, 315
 Canik-i Bayram 59, 60, 65, 137, 142, 191
- Bryer, Anthony A. M. 49, 50, 311
 Bucak 54, 61, 66, 110, 111, 112, 141
 Buğday 77, 78, 198, 235, 236, 249, 251, 252
 Buk'a 21, 234
 Bulancak 62, 83, 84, 85, 86, 88,

Cedid Mehmed Efendi Medresesi Ç

- 222
- Celali İsyancıları 182
- Celâyir Oğlu Ali 152, 160
- Cem Ali Baba 150
- Cem Ali Baba, Dimi Tekkesi 150
- Cema'at-ı 'Alevî 116, 118
- Cema'at-ı 'Ulvi 73, 114
- Cema'at-ı Ordu 114, 116, 118
- Cema'at-ı Ordu-yı Ulaş 116, 118
- Cema'at-ı Ordu-yı Ulaş b. İlyas 118
- Cema'at-ı Ulemâ 77
- Cema'at-i Ordu bi-ism-i Alevî 117
- Cemaat-ı Hilmi Dede 77
- Cemaat-ı Muhterife 73
- Cemaatler 118, 312
- Cenaze Merasimleri 253
- Cengiz Han 70, 113
- Cenik 60, 138
- Cenikli 60
- Ceyr 248, 249
- Cimi Dede 194
- Cinali 157
- Civil oğlu Ali 88
- Clauson, Gerard 311
- Clavijo, Ruy Gonzales de 311
- Clavijo, Ruy Gonzalez 69
- Coşkun, Cebbar 301
- Cuma 111, 252, 253
- Cumhuriyet 9, 21, 79, 182, 222, 229, 280, 291, 319
- Cüllâh 159
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik 70, 71, 311
- Cüz 235, 252
- Cüzhân 235
- Çadır 184
- Çağat 154
- Çağatay, Neşet 311
- Çağdaş bilim 41
- Çağdaş medeniyet 39
- Çağdaşlaşma 9, 25, 30, 32, 38, 40, 41, 283
- Çağman, Necip 20, 169
- Çağrıl 237
- Çakal-lu 139
- Çakır 56, 62, 66, 86, 130, 131
- Çakır Oğlu Pir Kadem Kethüdâ 62, 85
- Çakır Oğlu Pir Kadem Kethüda Bölüğü 56, 86
- Çakırçiftliği 237
- Çakırlı 301
- Çakıroğlu Pir Kadem Kethüda Bölüğü 86
- Çakraz-ı Küçük 237
- Çamaş 55, 61, 66, 142, 295
- Çambalı 146
- Çaput 169, 258, 264
- Çarşamba 59, 67, 98, 100, 115, 228, 289
- Çarşılar 115
- Çatak 139, 162
- Çatallı 183
- Çatalpınar 291, 295, 304
- Çay, Abdülhaluk 311
- Çayır-lu 139
- Çebi, Sıtkı 311
- Çelebi 73, 76, 141, 239
- Çelebi Oğlu Hacı 152, 160
- Çelebi, Sabri 301
- Çend 248
- Çepni 49, 50, 85, 100, 131, 138, 191

- Çepni Boyları 49
 Çepni Türkleri 49
 Çepni Türkmenleri 100
 Çepniler 49, 50, 52, 138, 139, 316
 Çepnilü 127
 Çerçi 237
 Çeribaşı 73
 Çermik 146
 Çeşmeler 248
 Çeşme-sebil 208
 Çeteler 102
 Çetilli 162
 Çetin, A. 126
 Çevre Bilinci 290
 Çıkrık 154
 Çınar-lu 139
 Çift 75, 265
 Çiftçi 74, 78, 96, 213
 Çiftçilik 75
 Çiftlik 75, 181
 Çileklik 161
 Çoban 55, 61, 86, 131, 140, 196, 199
 Çoban Bey 55, 61, 196, 199
 Çon Mezarlığı 150
 Çorak 139, 237
 Çorbacı 109
 Çorum 159, 237, 238, 314
 Çöp Evliyası 164
 Çukuralan 199
 Çukur-alanı 200
 Çukurcaköy 87
 Çukurköy 86
 Çul 75, 159
- D**
- Dağlar 47, 198, 296
 Dağrakiye Medresesi 171
 Daniş, Ali 301
 Danişmendli Devleti 245
 Danişmendliler 53, 99
 Danişmend-lü 139
 Darkot, Besim 311
 Dârü'l-Fünûn 223
 Darü'l-hikmetü'l-İslamiyye Riya-
 seti 223
 Dârü's-Sulehâ 20, 21, 22, 247,
 248, 250, 251, 252, 253,
 254
 David 46
 Dâvud Kethüda 54, 57, 66
 Davud Kethüdâ v. Beğmiş 61
 Davud Paşa 239, 240
 De Planhol, X. 108, 109, 110, 112,
 311
 Defter 54, 57, 62, 67, 85, 87, 111,
 127, 138, 142, 146, 147,
 148, 151, 152, 153, 154,
 160, 165, 194, 197, 198,
 233, 240, 242, 246, 248,
 259, 309, 319
 Değerler 30, 31
 Değirmen 238
 Değirmen Taşı 257, 258
 Değişme 25, 26, 30, 74, 99
 Demir 49, 50, 178, 304, 311
 Demir, Muammer 304
 Demir, Necati 79
 Demirci 76
 Demirciler 75
 Demircilü 87
 Demircülü 127
 Demokrasi 289, 307
 Depecük 139
 Depeköy 154
 Derbend 146, 294
 Derbendci 76
 Dersiam 19, 150, 171, 213, 222,

- 223, 296
 Dersiamlık 213
 Derviş 147, 269
 Derviş Bayezid 165
 Derviş Hasan veled-i Bektaş 194
 Dervişler 147, 167, 262, 268, 269, 310
 Derzi-lü 139
 Deurink, Gaston 205, 311
 Devirhânlık 235
 Devlet 27, 37, 38, 41, 42, 46, 47, 48, 67, 89, 97, 99, 113, 120, 148, 170, 207, 214, 280, 281, 285, 291, 292, 298, 302, 312
 Devlet Arazileri 89
 Devlet Başkanı 113
 Devlet Hayatı 38
 Devletler 310
 Dikenlü 127
 Dil 31, 40, 98, 129, 210, 226, 245
 Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 40
 Dilcimen, Kazım 141, 142, 311
 Dimetoka 240
 Dimi Tekkesi 150
 Din 77, 117, 152, 207, 214, 223, 249
 Din Bilgini 152
 Din Eğitimi 310
 Din Görevlileri 77
 Din İşleri 214
 Direkli 300, 301
 Diriliş 280, 300
 Divan 15, 56, 57, 58, 61, 62, 65, 66, 86, 126, 131, 147, 179, 180, 185, 186, 300
 Divanbaşı 54, 55, 56, 58, 57, 61, 62, 65, 73, 142, 186
 Divanbaşılık 57, 58
 Divanî 146, 238, 239, 259
 Dîvâniye 55, 65
 Divanlu 127
 Diyanet İşleri Başkanlığı 216, 222
 Diyâr-ı Rûm Türkmenleri 253
 Dizdar 73, 74, 55, 61, 196, 199
 Dizdâr-ı Kal'a 196, 199
 Dizdâr-ı Kal'a-i Hafsamana 196, 199
 Doğan, Mustafa 301
 Doğu Anadolu 48
 Dokuyucular 75
 Donduran Kulesi 171
 Donuk, Abdülkadir 311
 Dositheos, Kudüs Patriği 101
 Döğër 85, 138, 191
 Driller 46
 Dua 164, 235, 253, 262, 269
 Duacı 77
 Dulupçu, Murat Ali 316
 Dûdüklük Tepesi 162
 Dükkân 110, 112, 238, 239, 249
 Düşkünler 252
 Düşmüş (Emekli) Sipahi 74, 197, 166, 198
 Düşmüş Bey Oğlanları 62
 Düşünce 27, 28, 30, 31, 38, 41, 52, 222, 306
 Düz Tepe 162
 Düz Türbe 163
- E**
- Ebcel Oğlu Mehmed 88
 Ebu Bekr-i Tihranî 64, 312
 Ebu's-Sa'd Hüseyin Avni el-Arabgirî 223
 Ebülhayr 55, 57, 61, 66, 127
 Ebülhayr Kethüda 55, 57, 61, 66
 Ebülhayr Kethüda Bölüğü 55

- Ece 86, 131, 139
 Eceli 149, 150, 154, 167
 Eceli Deresi 149
 Ecelü 127, 154
 Edebiyat 31, 32
 Edebiyat Fakültesi 8, 216
 Edebiyat-ı Arabiyye Müderrisliği 223
 Edirne 28, 208, 211, 312
 Efde 237
 Efsane 193, 254, 264
 Egemen Toplum 102
 Eğcıl 157
 Eğitim 32, 41, 77, 91, 207, 221, 222, 225, 228, 284, 293, 299
 Eğitim Sistemi 32
 Eğitim ve Kültür 293
 Eğitim-Kültür Komisyonu 301
 Eğlence 55, 61, 63, 86, 131, 150, 310
 Eğlence Kethüda 55, 61
 Eğrice-yurd 139
 Ehl-i Zimmet 108
 Ejder Başı 169, 257
 Ekinlü 151, 152, 153, 196
 Ekiz, Abdullah 301
 Ekolojik / Çevresel 78
 Elekçi 155, 156
 Elekçi Köyü 156
 Elektronik bilimi 32
 Elhamdülillah 235
 Elma-lu 139
 Elmalu 54, 61, 67
 Elmalu Divanı 54, 61
 El-mu'âfiye 77
 Emekli Sipahi 77
 Emilli, Salahattin 161, 163
 Emilli, Salih 150, 163, 164, 167, 169, 170
 Emîr 73
 Emir Ali 62
 Emir Ali, Tımar Beyi 62
 Emir Kutlug Bey 51
 Emirhan 260, 261, 272
 Emir-i Tümen 70
 Emirli Mahallesi 150, 160, 166
 Emiroğlu, Kudret 164
 Emiroğulları 258
 Emrullah, Bektaş oğlu Hasan'ın oğlu 165
 Enginyurt, Cemal 303
 Er, İzzet 303
 Erat, Fazlı 301
 Erat, Mustafa 301
 Ercümend 314
 Erçek 237
 Erdem 225, 228
 Eren, Selim 14
 Eretna 48, 320
 Eretna Devleti 48, 320
 Eretnalılar 48
 Ergül, Salih 160
 Ergül, Salim 160, 161
 Erinç, Sıtkı 312
 Ermeni 109, 110, 112
 Ermeniler 45, 89
 Erol, Aydil 312
 Erzamir 69, 141
 Erzamir (Hacıemir) 69
 Erzincan 48, 50, 51, 320
 Esedlü 237
 Esen Bey Deresi 164
 Esenbeğlü. Bkz. Esenbeylü. 183, 188
 Esenbey Gölü 184
 Esenbeylü, Bkz. Esenbeğlü. 183, 184

- Esgeri 237
 Eskiordu 60
 Eskipazar 58, 65, 73, 100, 109, 110, 112, 114, 116, 179
 Eşek-lü 139
 Eşküncü 165
 Eşküncü 67, 75, 151, 152, 159, 160
 Eşküncü Müsellem 151, 152
 Eşraf 109
 Etni 41
 Etnik Bölünme 37
 Etnik Gruplar 96
 Etnik ve Sosyal Yapı 47
 Etniler 310
 Etnografik Malzemeler 311
 Etrâfu'l-kelam ve binâu'l-meram. 225
 Etvâr 227
 Eudocie, Trabzon Kralının Kızı, Taceddin Bey'in Eşi 51
 Evderhiye 248
 Evhâdî 245
 Evhadü'd-Din Kirmani 245, 246
 Evin, Hasan 301
 Evlâd-ı Kazancı 196
 Evler 109, 112, 115, 239
 Evliya 150, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 200, 313, 314
 Evliya Oğlu Mansur 200
 Evliya Tepesi 164
 Evliya Yatırları 168
 Evliyalar 311
 Eydikli 248
 Eymir 62, 85, 131, 184, 196, 237
 Eymir Hasan Veled-i İlbey 196
 Eymirlü 237
 Eymür 62, 138, 183, 188, 191
 Eymür Han 62
- F**
 Fakı 152, 153, 155, 158, 159, 160, 165, 166, 171, 312, 314
 Fakih 62, 73, 75, 77, 150, 152, 153, 194, 197, 198
 Fakihoğlu 77
 Fakir 208, 252, 286
 Fatih 27, 45, 46, 52, 54, 69, 72, 99, 114, 138, 146, 147, 179, 194, 208, 223, 259, 309
 Fâtih Külliyesi 28, 145, 148, 149, 153, 159
 Fatih Sultan Mehmed 27, 45, 46, 54, 72, 99, 146, 194, 259
 Fâtih-i Vilayet 195
 Fatsa 59, 60, 68, 69, 72, 88, 90, 127, 137, 191, 213, 214, 286, 287, 288, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 302, 303, 304, 305, 312
 Fatsalı 97
 Fatsa-Reşadiye 214, 293, 295, 296, 302, 304, 305
 Ferekse (Çambalı) 146
 Fermûde 55, 61, 142, 159
 Fermûde Niyâbeti Nâhiyesi 55
 Ferrâş 235
 Feth 253
 Fetih 27, 46, 47, 53, 54, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 107, 147, 156, 162, 181, 191, 259
 Fetih hakkı 67, 156, 259
 Fıkıh 235, 314
 Fındık 78, 139, 290
 Fındıklı 184, 188
 Fındık-lu 139
 Fındıklu 183, 188
 Fınduklu 127
 Fırınçayırı Tepesi 157

- Fırınçayırı/Taşlık Tepesi 157
 Fidâverende 55, 61, 66, 127, 147, 148, 154, 196, 199
 Fidâverende Bölüğü 55, 147
 Fiğ 77
 Filinse 237
 Firavun 264
 Fisturi 237
 Folklor 11, 19, 76, 79, 110, 129, 147, 191, 193, 195, 200, 317
 Folklor Malzemesi 200
 Folklor/Halk Bilimi 200
 Fransız 31, 108, 233
 Frenk Şehri 237
 Frigler 98
 Fuar 14
 Fukara 236, 248, 251, 252, 262, 268
 Furender 237
 Fünun Köyü 249
 Fürû 226
- G**
- Gabriel, A. 245, 312
 Garipler Mezarlığı 257
 Gâşak Dağı 150
 Gavraz 127, 131
 Gavs Oğlu Nebi 88
 Gayrimüslim 53, 86, 138
 Gazi Hüsrev Bey Külliyesi 28
 Gazi Türkmen Beylikleri 48
 Gazi-derviş 147
 Gaziler 193
 Gazzalî 153
 Geçme 237
 Gedik Evliya 150, 171, 265
 Gedüklü 86, 114, 159
 Gel, Mehmet 312
 Geldiklenabad 237
 Gelenek 37, 114, 193
 Gerede 294
 Geriş 54, 55, 56, 65, 66, 177, 180, 184, 187, 188
 Geyik-ini 139
 Geyikkoyunu 237
 Geyiklik 237
 Gıyaseddin Ahi Ayna Bey 50
 Giresun 19, 41, 46, 50, 51, 52, 53, 68, 72, 83, 84, 85, 89, 98, 101, 107, 127, 137, 142, 191, 194, 238, 294, 295, 312, 313
 Girişimciler 291
 Göç 48, 109, 112, 216, 291, 297, 299, 309
 Göç Hareketi 109
 Göçebe 184
 Göçebe Feodalizmi 317
 Göçer Evli 184
 Göçmen Hareketi 89
 Gökbilgin, M. Tayyip 312
 Gökçe 86, 131, 319
 Gökhesak 64
 Gökköy 237
 Gök-Ordu 113
 Göksu 127
 Göktürkler 113
 Gölgeci 237
 Gölköy 53, 57, 61, 73, 76, 89, 107, 127, 148, 151, 154, 162, 166, 179, 185, 194, 196, 199, 258, 286, 288, 300
 Gölköy (Hafsamana) Kalesi 196
 Gölköy Kalesi 73, 151, 199
 Gönül 86
 Gönüllü Teşekküller Birliği 282, 306

- Göreme 102
 Gözcüler 145, 158
 Gözetleme Kulesi 145
 Gözlem 225
 Grekçe 98
 Gulâm 158
 Gücçeklü 56, 62
 Gücçüklü 86
 Güçtaş, Yakup 83, 84, 85, 88, 91
 Gülbahar Hatun 240
 Gülbahçe 150, 161, 162, 163, 166,
 167, 168, 171, 258, 265
 Güler, Cafer 301
 Güllödüşer 237
 Gülpınar 164
 Gülyan 237
 Gümüşhane 51, 102
 Güney 139, 147
 Güngerid 237
 Gürcü Kraliçesi Tamara 46
 Gürgentepe 148, 300
 Güzel Ahlâk 225
 Güzel İlişkiler 227
 Güzel Sanatlar 38
 Güzelyurt 11, 15, 19, 177, 178,
 184, 187, 300, 301, 315
 Güzelyurt 175, 188
 Güzlek 79
- H**
- Habbâz 236
 Haberleşme Kurumu 145
 Haberleşme Merkezleri 76
 Habsamana Kalesi 62
 Habsamana, Bkz. Gölköy 53, 57,
 62, 68, 107, 127, 154, 179,
 261
 Hacı Ahmed Oğlu Melik Ahmed
 68, 141
 Hacı Avedik 109, 111, 112
 Hacı Bayramı Velî 28, 95, 103,
 318
 Hacı Emir 51, 59, 63, 114, 116,
 141, 142, 191
 Hacı Emir İbrahim Bey 59
 Hacı Emir İbrahim bin Bayram
 114, 116
 Hacı Mustafa Efendi 214, 287,
 296
 Hacıemir 69, 116
 Hacıemirli Beyliği 84, 141
 Hacıemirlüçatağı 237
 Hacıemiroğlu Süleyman Bey 64
 Hacıemiroğulları 45, 47, 48, 50,
 52, 57, 58, 59, 60, 63, 64,
 65, 66, 69, 71, 98, 100, 107,
 114, 115, 116, 120, 138,
 147, 148, 149, 152, 157,
 158, 171, 179, 180, 181,
 182, 185, 186, 198, 259,
 310, 311
 Hacıemiroğulları Beyliği 48, 50,
 52, 57, 58, 63, 71, 114, 138,
 147, 149, 157, 158, 179,
 180, 181, 186, 310, 311
 Hacıemiroğulları Beyliği Devleti
 147, 179, 181, 186
 Hacılar 294
 Hademe-i Hayrat 241, 242
 Hademeler 252
 Hâdim-i Zaviye 252
 Hadis 223, 228
 Hadratü'ş-şerîfe 267
 Hafız 77, 235
 Hafızlar 252
 Hafsamana (Gölköy) Kalesi 166
 Hafsamana Kalesi Dizdarı 55, 61
 Hafsamana Naipliği 147

- Hafsamana, Bkz. Habsamana ve Hanut Köyü 162
 Gölköy. 55, 57, 61, 67, 147, Hanzere 237
 151, 154, 166, 196, 199 Hapan 162
 Halaçoğlu, Yusuf 118, 312 Har bi-Agrosti 248
 Halibler 46 Harman Yanı 164
 Halibya 51 Harşit 49, 51, 52
 Halife 73 Harşit Deresi 49, 52
 Halil (Hebron) 262 Hasan Dayı 280
 Halil oğlu İbrahim 166 Hasan Dede 150, 171, 194
 Halil oğlu Mehmed 62 Hasan Oğlu Pîr Ahmed 88
 Halilullah 262, 263, 267, 268 Hasanbeylü 114
 Halilullah Aleyhisselâmın Alemleri 262 Hasanşeyh 294, 296
 262 Hasbi Oğlu Yusuf 88
 Halk 8, 13, 20, 21, 41, 53, 60, 63, Hasbun, Kethüda 55, 58, 61
 70, 76, 84, 107, 108, 111, Hass 58
 119, 140, 149, 150, 154, Hasta Ziyaretleri 253
 157, 160, 163, 165, 168, Hastahane 208
 169, 191, 193, 194, 195, Hasun Veled-i Hüseyin 196
 198, 200, 210, 212, 213, Hatay 119
 214, 216, 228, 257, 261, Hatip 62, 77, 111, 150, 166, 234,
 263, 265, 287, 291, 296, 235
 312, 314 Hatun 76, 239
 Halk Eğitim Müdürü 169 Hayır 7, 111, 112, 235, 262, 267,
 Halk İnançları 191 269
 Halk Rivayetleri 193, 195 Hayır Sahibi 112
 Halkın, Léon –E. 312 Hayrat 111, 233, 238, 240, 241,
 Halklar 310 242, 251
 Hallaçlar 75 Hayrat Hamamlar 251
 Hamam 208, 238, 239, 248, 251 Hayvancılık 78, 79, 180, 290, 299
 Hamamcı 250 Hayyat 199
 Hamastos 198, 199 Hedefler 27, 30, 209, 226
 Hamsiköy 50 Hekim Çelebi Medresesi 222
 Hamza Veled-i Mahmud 199 Helva 252
 Hamza, Tımar Beyi, Şeyh Ali'nin Hıtaç İmparatorluğu 113
 Kardeşi 62 Hızır Paşa 19, 85, 138, 194, 233,
 Han 113, 208, 238, 239, 249 239, 240, 309
 Han İmparatorluğu 113 Hızır Paşa Defteri 138, 194
 Hânîkah 236, 239 Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa
 Hanut 150, 162 233

- Hızır-ı Rûmî 262, 267, 268
 Hızır-ı Rûmî el-Ebâyezîdî 268
 Hilm 227
 Hisarcık 194, 237, 265
 Hitabet 254
 Hititler 98
 Hizmetkârlar 73, 75
 Hizmetliler 158
 Hoca Erzenzâde Mevlânâ Süley-
 man Fevzî 222
 Hoca Latif 51
 Horasan Erenleri 263
 Hoşkadem 8, 11, 15, 19, 88, 96,
 131, 145, 146, 147, 148,
 149, 150, 151, 152, 153,
 154, 155, 156, 159, 160,
 161, 162, 165, 166, 168,
 170, 171, 213, 216, 222,
 228
 Hoşkadem Evliyası 165
 Hoşkadem Fakı 152, 153, 155,
 160, 165, 171
 Hoşkadem Mahallesi 165
 Hoşkadem Oğlu Ali 150, 151,
 152, 159, 160
 Hoşkadem Yatırı 165
 Hoşkadem, Ahmed Oğlu 88
 Hoşkademli 96, 97
 Hoşkademliler 165
 Hristiyan 51, 53, 68, 72, 87, 89,
 101, 120, 140
 Hristiyan Göçmen 89
 Hristiyan Nüfus 72, 101
 Hristiyanlar 53, 69, 72, 87, 88, 90,
 101, 102, 120, 257
 Hristiyanlık 46, 98
 Huand Külliyesi 208
 Hugues, Michel 316
 Hukuk 41
 Hulusi Bey, Nafia Nazırı 214, 287,
 297
 Hun Devleti 70, 112
 Hun Orduları 70
 Huntington, Samuel P. 37, 312
 Hurafe 45, 192, 193
 Huzur Dersleri Muhataplığı 223
 Hüdâvendigar (Mevlana Celaled-
 din) 64
 Hülür 154
 Hür Düşünce 41
 Hürriyet 63
 Hüsameddin Geldi Ellibaşı 249
 Hüseyin Avni 171, 213, 222, 223,
 224, 228
 Hüseyin Fermude 55, 61
 Hüseyin Oğlu Emirhan 260
 Hüseyin Oğlu Emirhan Zaviyesi
 272
 Hüseyin oğlu Yusuf Fakı 166
 Hüsnü Mu'âşere 227
 Hüve 95
 Hüviyet 95
 Hz. İbrahim 262, 263, 264, 267
 Hz. İshak 262
 Hz. Muhammed 267
 Hz. Ömer 7, 251
 Hz. Yakub 262, 268
 Hz. Yusuf 262
I
 Ilıca 139, 237
 İrlamış Oğlu Ali, bkz. Adamış 88
 İspanakçızade Mederesesi 223
 Işık Tekke 245
 Işıklar Bayramı 50

İ

İbâd 238

İbn al-'Adim, Kamal al-Din 312

İbn Battûta 113, 115, 253, 313

İbn Bibi 49, 313

İbnü'l-Fârız 227

İbrahim Fakih 62

İbrahim Kethüdâ 55, 61

İbrahim Oğlu Ahmed 151, 152

İbrahim Veled-i Hamza 199

İcat 32, 40, 117, 205

İcat Kabiliyeti 40

İcazet 171, 172, 213, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 262, 267, 309

İcazetname 19, 221, 222, 223, 309

İç Anadolu 147, 286, 288, 295

İdealizm 41

İdris Oğlu Musa 88

İdris Oğlu Şeydi 88

İğdir 85, 138, 191

İhsan 131, 227, 301

İhtiyar 55, 61, 66, 132

İhtiyar Gerişi Nahiyesi 61

İhtiyar Gerişi Niyabeti Nahiyesi 55

İhvan 225, 269

İki Başdan Ta'sîr 239

İkinci Bayezid 211, 213, 233, 238

İkinci Beyazıt 208

İkinci Dünya Savaşı 32

İkinci Murad 233

İkinci Selim 195, 260

İkşara 237

İkta 64

İktisadi Durum 148

İktisadi Hareketler 29

İktisadi Hayat 38

İlahiyat Fakültesi 223, 314

İlbey 86, 128, 195, 197

İletişim 37

İlhan, Atila 313

İlhan, Suat 21

İlhanlılar 47, 48, 251

İlim 39, 40, 115, 125, 129, 205, 217, 221, 224, 226

İlim Adamları 129, 224

İlmî Ehliyet 221

İlm-i Kelam 223

İlmiye 151

İltar, Gazanfer 313

İmam 67, 75, 77, 111, 150, 234, 235, 241

İmamet 254

İmam-Hatip Lisesi 216

İmamlık 253

İmanlun 237

İmar Planı 291

İmarat 21, 206, 208, 210, 212, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 241, 242, 268

İnan, Afet 38

İnayet Bey 142

İnceleme 28, 29, 91, 115, 225, 226, 227

İncügez 86

İnebolu 90

İngilizler 89, 90

İnsan 17, 23, 27, 38, 50, 66, 75, 78, 86, 97, 100, 120, 148, 157, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 283, 284, 290, 296, 299, 306, 307

İnsan Modeli 219

İran 98

İrfan 40

İsa Kethüda 165

- İsa Veled-i Mihmad 199 310, 311, 312, 313, 314,
İshak Peygamber 267 315, 316, 317, 318, 319,
İskân 47, 53, 54, 60, 66, 68, 71, 320
75, 84, 107, 108, 109, 115, İstanbul Müderrisliği 222
148, 150, 153, 154, 158, İstavrilü 237
191, 303, 304, 310 İstibdad 214
İskân Politikası 53 İstibdat 286, 287
İskefsir. Bkz. Reşadiye. 53, 54, İstikbal 205
57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, İşgücü Göçü 297
69, 88, 107, 127, 137, 140, İşkence Geçidi 288, 291, 292,
146, 147, 151, 237, 241, 293, 295, 297, 305
294 İşran 109
İskele 111 İtilaf Devletleri 90
İskender 46, 98 İyi Geçinme 227
İslam 25, 26, 65, 87, 95, 97, 103, İyi İşler 225
108, 111, 119, 126, 137, İyiler Evi 247
140, 141, 142, 206, 207, İyilik 29, 227, 228, 269
208, 221, 226, 235, 309, İyilik Felsefesi 28
310, 313 İzgi, O. 19
İslam Dini 97 İzgi, Özkan 20
İslam Dünyası 206, 221 İzleme Komitesi 293, 300, 301,
İslam Filozofları 95 302, 304, 306
İslam Medeniyeti 26, 103 İznik Devleti 47
İslamî Bilgiler 226
İslamiyet 25, 87, 88, 97, 120, 125,
126
İslamlaştırma 148
İsmail Bey 90
İsmail Kethüda 56, 61, 62, 186
İspanya 141, 221
İspanyol Elçisi Clavijo 100
İstanbul 8, 9, 11, 19, 21, 27, 28,
46, 47, 85, 99, 126, 140,
160, 171, 194, 203, 206,
211, 212, 213, 214, 216,
219, 222, 223, 252, 257,
280, 281, 286, 287, 289,
291, 292, 293, 294, 295,
296, 297, 298, 301, 309,

J

Japon Kültürü 32

Japonya 32

K

Kabaktepe Evliyası 150

Kabataş 8, 11, 13, 15, 19, 20, 76,
96, 145, 148, 150, 154, 155,
160, 169, 170, 172, 213,
216, 222, 229, 257, 259,
279, 280, 281, 282, 283,
285, 289, 290, 291, 292,
293, 294, 295, 296, 298,
299, 300, 301, 302, 303,
306, 307, 316, 319

- Kabataş Anadolu Lisesi 216, 229
 Kabataşlılar 8, 13, 14, 96, 280, 281, 282, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 305, 306, 307
 Kabile 184
 Kabristan 238
 Kabristanlık 165
 Kacamer, Fahrettin 301
 Kaco 146
 Kadastro 85, 162
 Kadı 73, 76, 85, 186, 241, 261
 Kadı Burhaneddin 48, 63, 64, 65, 320
 Kadı Mehmed Nahiyesi 248
 Kadı Oğlu Abdüllatif 62
 Kadıgil 155
 Kadıköy 240
 Kadılı 62, 183, 188
 Kadı-Mehmed 249
 Kadim 241
 Kadimî Mezarlıkları 162, 170, 171
 Kadimlik Hassa Çiftliği 156
 Kadimlik Yurt 73, 75, 77, 165, 166, 167, 181, 260, 266
 Kadir 236, 316
 Kadir Gecesi 252
 Kaferni 237
 Kafkaslar 102
 Kâhya 85
 Kalafat, Yaşar 21, 169
 Kalb-i Selim 269
 Kale 57, 60, 62, 64, 68, 74, 75, 76, 101, 146, 179, 294
 Kale Erenleri 76
 Kale Köy 57, 60, 179
 Kalenderîler 158, 314
 Kalkınma 30, 40, 41, 79, 299
 Kamu Görevi 76
 Kamûsü'l-A'lâm 285
 Kandil Geceleri 236, 252
 Kanunî 260
 Kanunu Kadim 152
 Kara-ağaç 139
 Karabayır 155
 Karacaömerlü 114
 Karadeniz 7, 9, 14, 18, 19, 46, 47, 49, 52, 64, 68, 72, 84, 89, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 107, 109, 110, 115, 137, 141, 191, 213, 216, 286, 288, 291, 293, 294, 295, 301, 310, 312, 313, 315, 316, 317, 319
 Karadeniz Bölgesi 7, 46, 52, 84, 89, 90, 91, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 110, 191, 213, 216, 288, 293, 294
 Karadeniz Dağları 99
 Karadeniz Sahilleri 101, 107
 Karadenizlilik 97
 Kara-göl 139
 Karagöz 194
 Kara-Hamza-lu 139
 Karahanlı 31, 113, 317
 Karahasan 154
 Karahisar 48, 99, 111, 242, 261, 315
 Karahisar-ı Şarkî 315
 Karakaya 146
 Karakoç 84, 85, 87, 88
 Karamanlı Mehmed Bey 49
 Kara-pınar 139
 Karargâh 113, 115, 304
 Karargâh Şehir 115
 Karasullu 87

- Karatonlu 127
 Karaviran 182
 Karay Mağara bölgesi 171
 Karay. Bkz. Kabataş. 150, 154, 162, 166, 167, 168, 171
 Kardeşler 59, 262, 269
 Karga 87, 139, 150
 Karga Tepesi 150
 Karga Tepesi Evliyası 150
 Kargı Mahallesi 148
 Kargı. Bkz. Kargu. 146, 148, 149, 153, 154, 157, 161, 162, 170
 Kargu (Ateş Kulesi) 11, 15, 19, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 168, 170, 171
 Kargu Köyü 149, 150, 151, 157
 Karguy 145
 Karıca - Yeniceköy 237
 Karkın 85, 138, 191
 Karye-i Kargu 151
 Karye-i Taşoğlu 159
 Kasaba 79, 109, 180, 247, 295
 Kastamonu 294
 Kastilya 69
 Kaşgar 28, 113
 Kaşgarlı 60, 113, 126, 145, 149, 313
 Kaşgarlı Mahmud 60, 113, 126, 145, 313
 Kaşuk-cu 140
 Katılımcı Demokrasi 289, 307
 Katır-köy 139
 Kâtip Ebî Yezid Mülkü 249
 Kâtip Ömer'in Oğlu Abdi 153
 Kâtiplik 166
 Kavala 237
 Kaya 193
 Kayadibi 150, 237
 Kaya-köy 139
 Kayalar 192, 193
 Kayırhan 87
 Kaykun, Ali 301
 Kaynar, Hakan 313
 Kaynar, Hakan 9, 18, 313, 319
 Kayseri 48, 102, 208
 Kayyım 235
 Kayyum 111
 Kaza 59, 73, 75, 89, 137, 154, 191, 237
 Kazan Mahallesi 150
 Kazan-cı 139
 Kazancı 197
 Kazancılar 195, 196, 197
 Kazimirski, A. De Biberstein 313
 Kebakeş 87
 Kepsil (Bulancak) 62
 Kepsil Niyâbeti 86
 Keçi-köy 140
 Keçiköy 237
 Keçi-lü 140
 Keçiş, Murat 49, 64, 313, 320
 Kelkit Vadisi 88, 101, 107, 137, 191, 291, 294, 295
 Kemanger 76
 Keraplı oğlu İlyas 62
 Kervansaray 208
 Keşderesi (Korgan) 59
 Keşif 40, 205
 Kethüda 54, 55, 57, 58, 61, 73, 77, 85, 86, 142
 Kethüdâ Şeyh 56, 62
 Kethüdâlık 68, 141
 Kethüdaoğlu 77
 Khalibler 98
 Khalibya 100

- Kıç 237
Kılıç 86, 146, 313
Kılıç, Sibel 313
Kılıçarslan 51
Kılıçlı 87
Kına Tepesi 161
Kıpçak Bozkırları 115
Kıraçkaya 139
Kıran 146, 149, 156, 157, 158, 161, 164
Kıran Dağı 146
Kıran Yolu 149, 158
Kıranköy 154, 155, 157, 158, 159
Kıran-samanlık 164
Kıran yolu Tepesi 157
Kırklar 147
Kırukili 56, 62
Kıruk-ili 67
Kırukili Niyabeti 56
Kışlacık 237
Kışlak (Cenik) 191, 138
Kız Tepesi 161
Kızılbaş 119
Kızılbaşlık 119
Kızılca-su 139
Kızıldeli 147
Kızıl-in 139
Kiçi 140
Kiçifaldaca 254
Kilerdar 235
Kimlik 11, 18, 21, 31, 32, 40, 45, 66, 83, 91, 95, 96, 97, 103, 307, 315
Kimmerler 46, 98
Kinneir, Seyyah 101
Kirazalanı 146
Kiriş 237
Kirtanohu's-süflâ 248
Kirtanos 248, 249
Kirtanos-i Küçük 248, 249
Kiryün 248
Kişi Adları 314
Klaviyo Bkz. Clavijo 69, 100, 141, 314
Koca, Ferhat 314
Kolay 237
Kolhlar 46
Kolmolu 188
Kolonizasyon 109, 310
Kolonizatör Türk Dervişleri 194
Komnenos Hanedanı 99
Komnenoslar 46, 50, 51
Konya 9, 49, 208, 317
Kooperatifleşme 285
Koordinasyon Kurulu 293, 300, 301, 302, 304, 306
Korgan 59, 60, 127
Korucabayram 237
Korucu 73
Koska 222
Kosta Oğlu Mustafa 87
Kotanı 140, 237
Kotyora (Ordu) 101, 108
Koustougan / Kuştogan 50
Kovan 78
Kovan-cı 139
Koymad 237
Koyulhisar 146, 286, 288, 294
Koyun 78
Köle 238, 241, 242
Köprücü 76
Köprülü, Fuad 314
Köprüünü 155
Körfez Savaşı 37
Körték 237
Kösedağ 99, 100, 247
Kösrelik 87
Köy 15, 56, 57, 59, 60, 62, 83, 84,

- 88, 95, 96, 140, 146, 149, Kutlu, Duran 301
 150, 151, 153, 156, 157, Kutlubey 86, 128
 159, 160, 164, 166, 177, Kutludoğmuş 150, 164, 265
 178, 179, 180, 182, 183, Kutludoğmuş Baba 150
 184, 185, 186, 188, 196, Kutlug Bey (Turali'nin oğlu) 50
 197, 198, 199, 213, 216, Kutlular 150
 222, 237, 238, 249, 253, Kutsal Yerler 192
 258, 259, 260, 265 Kuyu-dibi 139
 Köyler 67, 127, 142, 148, 180, Kuyumculu 87, 183, 184, 186,
 183, 184, 185, 186, 237 188
 Köylü 96, 258 Kuz-belen 139
 Ksenophon 46, 314 Kuzköy 11, 20, 76, 87, 150, 156,
 Kubadoğulları 98 163, 164, 169, 170, 171,
 Kuban 208, 314 183, 188, 194, 257, 258,
 Kuban, Doğan 208, 314 259, 261, 262, 263, 264,
 Kubbealtı Lugatı 310 265, 272
 Kudüs 101, 109 Kuz-köy 139
 Kukhisek 64 Kuzköy Evrakı 20, 267
 Kule 145, 149 Kuzköy Türbe-Müzesi 163
 Kuleler 145, 146 Kuzköy Yatırı 11, 20
 Kumlulu 183, 188 Kübdan 237
 Kumru 59, 60, 127 Küçük Ağa 50
 Kumru (Satılmış-ı Mezid Bey) 60 Küçük, S. 9, 18, 313, 319
 Kumrulu 184 Küçükhaçpazarı 237
 Kumtaş 86 Küfü 150, 194
 Kur'an 28, 71, 222, 224, 226, 235, Külliye 21, 206, 207, 208, 209,
 252, 263, 269 210, 211, 212, 213, 214,
 Kurdevyanı 155 216, 309
 Kurd-lu 139 Kültür 4, 7, 8, 9, 11, 14, 17, 18,
 Kurultay 13, 14, 16, 279, 280, 20, 21, 22, 31, 32, 33, 37,
 281, 282, 283, 289, 292, 38, 39, 40, 41, 45, 60, 71,
 293, 298, 299, 300, 301, 76, 78, 79, 83, 98, 101, 103,
 302, 303, 305, 306, 307 107, 117, 118, 120, 121,
 Kurultay Bildirgesi 13, 16, 279, 125, 129, 141, 148, 150,
 302 152, 169, 170, 171, 172,
 Kurumsallaşma 285 178, 194, 195, 200, 201,
 Kuşçular 76 205, 206, 207, 208, 209,
 Kutadgu Bilig 29, 113, 319, 320 210, 211, 213, 216, 221,
 Kutlu 86, 139, 194, 260, 272, 301 229, 245, 254, 264, 274,

- 279, 280, 284, 289, 290, Lefke 237
 293, 296, 298, 299, 301, Liyakat Madalyası 171, 222, 223
 310, 314, 315, 317, 318 Lozan 53, 72, 90
 Kültür Değişmeleri 45 Lozan Antlaşması 72, 90
 Kültür Dünyası 209 Lutfullah, Kethüdâ 54, 61
 Kültür Evi 216 Lübnan 119
 Kültür Kimliği 98
 Kültür Mayası 33
 Kültür Merkezi 216, 290, 318
 Kültür Ortamı 78, 121, 170
 Kültür Politikası 41
 Kültür Şenlikleri 296
 Kültür Tarihi 21, 117, 129, 152
 Kültür Unsurları 79, 103, 120, 141, 210, 211
 Kültüralizm 41
 Kültürel Bağlam 119
 Kültürün Yeniden Kurulması 30
 Kümbet 150
 Küpçük, Fehmi 301, 303
 Küre 86, 139
 Küreci 76, 86
 Kürek (Köy) 237
 Küreççi 76
 Küreselleşme 20, 37, 38, 40, 41
 Kürklü Baba 150
 Kürtler 153
 Kürtün 51
 Kütüphane 208, 209, 210, 216, 229, 290
 Kyra Maria (Despina Hatun) 50, 51
- L**
- Lâ ilâhe illallah 235
 Ladik 237
 Laiklik 41
 Laleli Camii 223
 Latinler 46, 47, 99
- 279, 280, 284, 289, 290, Lefke 237
 293, 296, 298, 299, 301, Liyakat Madalyası 171, 222, 223
 310, 314, 315, 317, 318 Lozan 53, 72, 90
 Lozan Antlaşması 72, 90
 Lutfullah, Kethüdâ 54, 61
 Lübnan 119
- M**
- Mabed 206, 234
 Maçka 51
 Madenciler 86
 Mağara Bölgesi 162, 171
 Mağara Köyü 159
 Mağara Yanı 163
 Mağtala 87
 Mahiyet Değiştirme 30
 Mahkeme 253
 Mahmud Çelebi 64
 Mahmud Oğlu Halil 166
 Mahmudalanı 237
 Mahpuslar 252
 Malazgirt 7, 99, 100
 Malazgirt Savaşı 7, 99
 Malikâne 21, 76, 119, 146, 165, 182, 199, 238, 239, 240, 248, 254, 259, 263, 264
 Maniler 311
 Marangoz 76
 Mardin, Ebul'ulâ 314
 Masallar 311
 Maşad/Şehitlik 162
 Maya 32
 Mayalaşma 31
 Mechûlât 226
 Mecedözü 237, 238
 Meclis 65, 186
 Medeniyet 20, 26, 28, 32, 37, 38, 39, 47, 84, 103, 121, 283, 284, 307

- Medeniyetler Çatışması 37
 Medler 98
 Medrese 21, 151, 153, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 222, 228, 233, 234, 248, 309
 Meğde 237
 Mehâsinü'l-a'lâk 225
 Mehmed Ağa 222
 Mehmed Çelebi oğlu Mustafa Çelebi 240
 Mehmed oğlu Hâfız Pir Ahmed Fakı 166
 Mehmed oğlu Mustafa Asım Efendi 19, 222
 Mehmed oğlu Turali 88
 Mehmed Paşa 19, 21, 22, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242
 Mehmed Paşa İmaretî 21, 233, 236
 Mehmed veled-i Cafer 200
 Mehmed'in oğlu Ümmet 151
 Mehmet 11, 14, 96, 97, 161, 240, 300, 301, 312, 315, 318
 Mekarimü'l-ahlâk 225
 Mektep 208, 213
 Melaseno 141
 Melet 49, 60
 Melet Suyu 49
 Meletli 60
 Melik Ahmed, Hacı Ahmed oğlu 68, 141
 Melik Ahmed, Kürtün Beyi 51
 Melik Evhad 245, 246
 Melik Evhad Necmeddîn ibn al-A'dil 245
 Melik Gazi 165
 Melikli 56, 62, 86
 Melikoff, Irene 147, 314
 Men 252
 Mengücekler 99
 Menhecü'l- Meşâyih 253
 Mentеше Oğlu İbrahim 166
 Mentеше Veled-i Bârik Bey 196
 Mentеше Veled-i İdris 199
 Mentешеbeğ 181, 182
 Mentешеbeğlü 181, 182, 183, 188
 Mercimek 77
 Merkezler 237
 Merzifon Amerikan Koleji 90
 Mesâdır 225
 Mesâkin 248
 Mesâlikü'l-a'lâm 226
 Mescid / Mecit 21, 115, 153, 234, 249
 Mescidü'l-cami 234
 Meskenler 248, 249
 Mesud Veled-i Bârik 196
 Mesudalanı 237
 Mesudiye. Ayrıca bkz. Milas. 22, 48, 53, 57, 60, 62, 65, 68, 72, 73, 76, 89, 100, 107, 119, 127, 137, 140, 147, 179, 182, 191, 199, 237, 238, 239, 241, 247, 254, 286, 288, 294, 295, 310
 Mesudiyeli 97
 Meşayih 11, 15, 19, 175, 178, 180, 181, 182, 183, 188, 253, 268, 269
 Meşayih oğlu Murad 182
 Meşihat 254
 Meşihatı İslamiyye Ders Vekaleti Meclisi 223
 Meşruta Binalar 208
 Meşrutiyet 214, 286, 287, 291
 Metâlibü't-Tevhid 226
 Mete 70

- Metropolit 90
 Mevâhibü'l-evham 226
 Mevkuf 153
 Mevkûfiye 153
 Mevsimlik Göçler 297
 Meydan, Ali Kaya 301
 Meydancık 87, 139
 Meyyâfârikîn 245
 Mezar 161, 162, 163, 192, 193
 Mezarlar 45, 76, 168, 193
 Mezarlık 162, 166
 Mezarlıklar 168
 Mezhep 117
 Mezid Bey 59, 60
 Mezra 138, 142, 114, 180, 237, 241
 Mezre'a-i Kırtanos-i Küçük 248
 Mısır 77, 78
 Mısır Sultanı Baybars 247
 Mısrî oğlu Ahmed 166
 Mihalcık 127
 Mihos 140
 Mikro Tarih 229
 Mikro-Milliyetçilik 37, 38, 41
 Mikrus 237
 Milas Bkz. Mesudiye. 48, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 65, 67, 68, 89, 107, 119, 127, 137, 140, 147, 151, 179, 182, 191, 237, 239, 241, 242, 254, 294
 Miletliler 46
 Millet 7, 30, 41, 285, 287
 Milletler 310
 Milli Kalkınma 40
 Milli Kimlik 40
 Milli Kültür 9, 11, 18, 20, 31, 40, 41, 264, 317, 318
 Milli Mücadele 45, 69, 72, 102
 Milli Rönesans 41
 Minare 145, 146, 313
 Mîr 73
 Mîr-Ahur 140
 Mirhanzade Zaviyesi 272
 Mîrî veya Beylik Arazi 89
 Mirki 114
 Mirza Abdal 194, 316
 Misafirhane 21, 216, 290
 Misafirhaneler 76
 Misafirler 234, 236, 251
 Mithridates 98
 Modernleşme 30
 Modernlik 264
 Moğol 48, 100, 159, 247, 317
 Moğol Hâkimiyeti 48
 Moğol İstilası 48
 Moğol Tatarları Cemaati 159
 Moğollar 99, 113, 247, 317
 Molla Ömer Efendi 222
 Mondros Mütarekesi 90
 Montréal 41, 310
 Mossinoikler 46, 98
 Mu'arrif 235
 Muasırlaşma 30
 Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti 90
 Muhassıl 76, 111
 Muhtar 85
 Muhtasırât 226
 Mukarrirlik 223
 Mukata'a 197
 Mukataa 312
 Musa Dede oğlu Şeyh Pir Dede 68, 141
 Musa-Dede 68, 141
 Musalı 237
 Muslihiddin Köy 240
 Mustafa 4, 5, 9, 19, 20, 54, 56, 61,

- 62, 66, 85, 86, 87, 127, 128, 215, 216, 222
 132, 133, 150, 159, 160, Müftülük 228
 166, 170, 171, 172, 173, Müftüzâde Mevlânâ Muhammed
 194, 196, 213, 214, 222, eş-Şehîd 222
 223, 228, 229, 234, 238, Mühendis 287
 240, 272, 273, 274, 275, Mühendislik 297
 276, 287, 296, 301, 315 Mülâzemet 151
- Mustafa Asım bin Mehmed el-Or- Mülazım 62, 73, 74, 77, 151
 duvî 223 Mülâzım-ı Kal'a 151
- Mustafa Asım Efendi, Ordu Mülâzım-ı Kal'a-i Hafsamana 151
 Aybastılı 5, 19, 150, 160, Mülhidler 314
 170, 171, 172, 173, 213, Mülk 62, 200, 237, 238, 239, 241,
 222, 223, 228, 229, 296 249, 253
- Mustafa Fevzi Efendi 223 Mülk Köyü 237
- Mustafa Kemal Atatürk 20 Mülk Sahipleri 74
- Mustafa Kethüda 56, 66, 85, 86, Mülkler 312
 87 Müridler 262, 263, 268
- Mustafa Kethüdâ 62 Müsellem 56, 62, 67, 73, 74, 75,
 Mustafa Kethüda Bölüğü 56, 86, 86, 151, 152, 153, 157, 158,
 87 159, 160, 165, 166, 196,
 259
- Mustafa Malay 170, 273, 274, 275, 276 Müsellemiyeye 196
- Mustafa Veled-i Murad 127 Müsellemeler 74, 165
- Mustafa, Kethüda 54, 61 Müslim 138
- Mutasaddıkât 226 Müslüman 26, 37, 47, 53, 67, 68,
 Mutasavverât 226 69, 72, 86, 87, 90, 96, 99,
 Mutavvelât 226 100, 102, 108, 112, 115,
 Muvakkithane 208 119, 120
- Mü'min, âzâde-i Yakub Bey 197 Müslüman Cemâat 87
- Mübadele 102, 309 Müslüman Türk Beylikleri 53
- Mücerred 151, 152 Müslüman Türkler 72, 86, 87, 120
- Müderris 21, 76, 151, 209, 222, Müslümanlar 235, 253
 223, 234, 241, 286, 287, Müslümanlık 97
 296 Müte'addiyâtü'l-'ibâde 225
- Müderrislik 153 Mütesellim 242
- Müessesat-ı Hayriye 215, 206 Müteveli 111, 241, 242, 250, 252
- Müessese 205, 207, 242 Mütevellilik 250
- Müezzin 111, 234, 235
- Müftü 111, 150, 170, 213, 214,

- N**
- Nafia Nazırı 287
- Nâfia Nezâreti 214, 215
- Nahiye 55, 56, 58, 59, 66, 67, 177, 180, 183, 188, 287
- Nahiye-i Satılmış-ı Mezid Bey 59
- Nâhiye-i Şayiblü 177
- Naip 242
- Nâiplik 57, 58, 85, 86, 147, 177, 179, 180
- Nakîb 235
- Nakracas, Georgios 101, 102, 314
- Namazgâh 248
- Narı 258
- Narlu 237
- NATO 37
- Nâtur 251
- Nazır 242
- Nâzır Hulusi Bey 214, 287
- Nazır Paşa 214, 287
- Nazırlık 111
- Nebi'nin Çocuklarından Hamza 62
- Neccâr 76
- Neclü 237
- Nefs 58, 59, 61, 112
- Nefs-i Ordu 59, 112
- Nefs-i Ulvî 58
- Nezr 268, 269
- Niğde 48, 102
- Niksar 21, 22, 48, 60, 64, 84, 100, 107, 141, 165, 237, 238, 245, 247, 248, 249, 250, 254, 288, 294, 295, 311
- Niksarlı Ahi Pehlevan 20, 246
- Niksarlı Hacı Mehmed 253
- Nîm 75, 196
- Niyabet 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 65, 66, 67, 86, 114, 116, 118, 147, 154, 177, 179, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188
- Niyabet-i Geriş-i Şayiblü 184, 188
- Niyabet-i Satılmış-ı Bayram 58
- Nizamiye Medresesi 153
- Nur Oğlanları 157, 158
- Nusayrilik 119
- Nuştekin 237
- Nüfus Hareketleri 29
- Nüfus Yapısı 98
- O**
- Oba 66, 115, 138, 139, 184, 191
- Ocak, Ahmet Yaşar 314
- Oğuz 85, 88, 138, 139, 316
- Oğuz Boyları 85, 191
- Oğuzca 184
- Oğuzlar 70, 316
- Okçu 76
- Okçu-lu 139
- Ongan, H. 126, 314
- Onuncu Yıl Nutku 39
- Onurga 183, 184, 186, 188
- Ordhulanmak 113
- Ordo 113
- Ordu 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 26, 33, 41, 45, 46, 47, 48, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 96, 98, 100, 101, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139,

- 140, 141, 142, 143, 145, Ordu-yı Hanbeğ Cemaati 118
 146, 147, 148, 164, 165, Ordu-yı Murad Beğ Cemaati 118
 170, 177, 179, 180, 186, Ordu-yı Sevündük Cemaati 118
 189, 191, 192, 193, 194, Ordu-yı Timur Cemaati 118
 199, 203, 206, 212, 216, Ordu-yı Ulaş Cemaati 118
 219, 222, 237, 238, 239, Orhon Yazıtları 15, 113, 126, 145
 257, 259, 265, 273, 274, Orkun, Hüseyin Namık 315
 275, 279, 285, 286, 288, Orta Anadolu 48, 288
 289, 292, 294, 295, 297, Orta Asya 102, 126
 299, 301, 302, 305, 307, Orta Karadeniz 9, 18, 46, 52, 68,
 311, 312, 313, 315, 317, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
 318, 319 102, 103, 110, 191, 213,
 Ordu /'Ulvi Niyabeti 61 216, 286, 288, 293, 295,
 Ordu Başkomutanı 113 313, 315, 319
 Ordu Kazası 8, 52, 57, 58, 65, 85, Orta Karadeniz Bölgesi 46, 52,
 108, 117, 127, 164, 312, 98, 99, 100, 101, 102, 110,
 318 191, 213, 216, 288, 293
 Ordu Kazası Sosyal Tarihi 8, 52, Orta Karadenizliler 95, 96, 97, 98
 85, 108, 117, 127, 318 Orta-Doğu 37
 Ordu Köyü 59, 60, 100 Ortodoks Hristiyanlar 101
 Ordu Naipliği 58 Ortu 113
 Ordu Niyabeti 54, 180 Osmanlı 9, 19, 21, 27, 31, 45, 47,
 Ordu Niyâbeti Bölüğü 114 53, 57, 58, 62, 65, 72, 73,
 Ordu Ziraat Fakültesi 299 74, 76, 77, 78, 83, 85, 88,
 Ordu/'Ulvi 57, 58, 61, 179 89, 98, 101, 108, 110, 111,
 Ordu/Alevî 57 119, 120, 126, 151, 154,
 Ordu/Ulvî Divanı 58 179, 191, 198, 200, 205,
 Ordu-Balıg 113 206, 207, 208, 209, 214,
 Ordugâh 110 216, 223, 228, 229, 233,
 Ordukend 113 239, 240, 259, 264, 296,
 Ordulanmak 113 309, 310, 312, 314, 315,
 Ordulu Mustafa Asım 223, 228 316, 317, 318, 319
 Ordular 8, 18, 45, 77, 79, 110, Osmanlı İmparatorluğu 74, 98,
 319 223, 296, 310
 Ordu-Millet 71 Osmanlı Kurumları 206
 Ordu-yı Ahmed Beğ bin Özer Ce- Osmanlılar 21, 45, 46, 47, 53, 57,
 maati 118 58, 60, 71, 74, 75, 76, 77,
 Ordu-yı Alıp Beğ Cemaati 118 78, 83, 100, 101, 138, 147,
 Ordu-yı Eredna Beğ Cemaati 118 156, 157, 158, 179, 181,

- 182, 191, 194, 198, 206, Parçı 237
 207, 211, 212 239, 259, Paşa 76, 239
 310, 314, 318 Paşa Livası 312
 Osmanlı Köyü 114 Patrikhane 89
 Osmanoğulları 120 Pazarcık 237
 Otağ 113 Pelitözü 301
 Oymak 66, 67, 114, 116, 117, 118, Perrot, Georges 233, 315
 138, 139, 147, 184, 185, Persler 46, 98
 312 Perşembe 13, 58, 60, 107, 150,
 194, 237, 241, 279, 289,
 291, 297, 298, 299, 300
Ö Perşembe (Satılmış-ı Bayram) 60
 Ögel, Bahaeddin 112, 315 Perşembe Yaylası 13, 150, 279,
 Öğrenim 225 289, 291, 297, 298, 299,
 Öğretim 221 300
 Öksün 53, 68, 87, 88, 108 Perşembe Yaylası Şenlikleri 279,
 Ömer Oğlu Abdi 166 289, 298
 Ömer Oğlu Yusuf 198 Pir 73
 Ömerlü 237 PİR Ahmed, Hasan oğlu 88
 Örnek İnsan 224, 225, 226, 227, PİR Hasan Veled-i Nasır 200
 228 PİR Kadem 56, 62, 66, 86
 Öz, Mehmet 315, 148, 154, 178, PİR Kadem Kethüda Veled-i Çakır
 186 56, 66
 Öz, Mehmet-Fatma Acun 315 PİR Kadem Veled-i Çakır Kethüda
 Öz-Acun 148, 154, 178, 186 56
 Özdemir, Hüdaverdi 301 Pİrevi 147
 Özdemir, Mustafa 315 PİRüne Veresesi Bahçesi 249
 Özgün Bilgi 42 Pontus 46, 89, 90, 91, 98, 100, 102
 Özgün Bilim Üretimi 319 Pontus Cemiyeti 90
 Öztürk, Mürsel 21, 64, 310, 311, Pontus Çeteleri 90
 312, 313 Pontus Devleti 46, 89, 90, 91, 98,
 Öztürk, Nazif 169 100, 102
P Pontuşçular 90
 Pakalın, Mehmet Zeki 315 Pozitivist Düşünce 45
 Paksoy, Hasan Bülent 31 Problematik 208
 Pala, Hikmet 15, 19, 116, 315 Proje 15, 18, 53, 79, 170, 178, 171,
 Panaretos, M. 48, 49, 50, 52, 100, 172, 201, 205, 287, 304
 315, 317
 Papadopoulos 90

R

Râfiziler 119
 Rahm 227
 Rahmet 227
 Ramazan Ayı 236
 Re'âya 238
 Reaya 242
 Regâib 236, 252
 Registan Külliyesi 28
 Resm-i Suyurgal 64
 Resul oğlu Eğlence 150
 Resul Paşa 181, 182
 Resul Paşa Oğlu Abdülkadir 181
 Resul Veled-i Emîr 166
 Resuloğlu 157, 159
 Reşadiye Bkz. İskefsir 21, 53, 60,
 62, 64, 69, 72, 88, 89, 107,
 127, 137, 140, 147, 150,
 191, 194, 214, 237, 238,
 241, 286, 287, 288, 291,
 292, 293, 294, 295, 296,
 297, 302, 304, 305
 Reşadiye Kalesi 64
 Reşadiyeli 97, 297
 Rıfk 227
 Rikabdar Mehmed Bey 50
 Rivayet 108, 147, 165, 191, 192,
 193, 195, 257, 264
 Rize 47, 171, 174
 Rocher, Guy 316
 Rodos 211
 Roma 46, 98
 Roma Hâkimiyeti 98
 Roma İmparatorluğu 46
 Roussellier, N. 41, 310
 Ru'ûs İmtihanı 222
 Ruby, C. 316
 Rugan-ı Şem 254
 Rum 68, 89, 90, 98, 99, 100, 101,

112, 140, 141, 248, 263,
 314, 319

Rum Çetelere 90
 Rum Gençleri 90
 Rum Göçmenler 101, 314
 Rum Pontus Devleti 89
 Rum Teşkilâtı 90
 Rumca 87
 Rûmiye-i Sugrâ 233
 Rumlar 45, 89, 90, 112, 146, 150
 Rusya 90
 Rükne'd-Din Evhadi 246
 Rüstem Gazi 156

S

Safevîler 119, 120
 Safran 252
 Sağırlı 183, 188
 Sağlık 207, 290, 293, 299
 Sağlık ve çevre 293
 Sağlık-Çevre Komisyonu 301
 Sağmalca 237
 Sahın Medresesi 223
 Sâhib Atâ 208
 Sakat 77
 Sakatlar 74
 Sâlikler 268
 Salilü 183, 184, 188
 Salim Bey 162
 Sallı 188
 Sallı Mahallesi 184
 Salname 164, 312
 Saltanat 286
 Saltuklular 99
 Samsun 47, 48, 49, 90, 98, 99,
 101, 114, 138, 160, 237,
 238, 239, 294, 301, 311
 Sanat 31, 32, 221
 Sanayi 26, 32, 38, 281, 293

- Sanayileşme 30
 Sandal Oğlu Resûl 158
 Sandal Oğlu Yakup 88
 Sandalbükü 194
 Sapçaköy 164
 Saraç 159
 Saray 48, 76, 113
 Saraybosna 28
 Saray-deresi 140, 237
 Sarayderesi 237
 Saraydüzü 146
 Sarı 86, 113
 Sarıca 127
 Sarıkaya, Dursun 301
 Sarı-Ordu 113
 Sarubey 86
 Saruhasan 237
 Saru-İlbeğ 139
 Saru-Kır 139
 Sası 87
 Satılmış 55, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 86, 127, 133, 237, 241, 242
 Satılmış-ı Bayram 55, 58, 59, 60, 61, 64, 66
 Satılmış-ı Mezid Bey 59, 60
 Satılmışoğulları Beyliği 60, 64
 Savaşçılar 158
 Savunma Stratejisi 148
 Sayaca 183, 188
 Sayacı 188
 Sayha 86
 Sayyad 74
 Sayyâdân 76
 Seçgin, Aydın 300, 301
 Sel Felâketi 247
 Selçuk 208
 Selçuklu 31, 47, 53, 68, 71, 99, 101, 107, 169, 245, 247, 317
 Selimiye Külliyesi 28
 Selimşah 87, 133
 Semerciler 75
 Semerkand 28, 69, 314
 Seng-satan 140
 Serendi 171
 Serimer, Metin 316
 Serkiz (Kumru) 59
 Servi, C. 316
 Sevdeş 67, 86, 133, 139
 Sevdeş Mahallesi 67
 Sevdeşlü 56, 58, 62, 65, 66, 67, 150, 154, 179, 185
 Sevdeşlü/Ulubeğlü 185
 Sevdeşlü/Ulubeğlü Oymağı 185
 Sevdeşlü/Ulubey 179
 Sevgi 227
 Sevim, Ali 312
 Sevinç 86, 133
 Sevinçbeg Oğlu Abdurrahman 151
 Sevündük 86, 118, 133
 Seydi Ahmed Kethüda 54, 57, 61, 66
 Seydi Ali 54, 57, 61
 Seydi Ali Kethüdâ 54, 61, 66
 Seydi Ali Kethüdâ Bölüğü 54
 Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli) 156, 319
 Seyyid el-Hac İbrahim Ağa 111
 Seyyid Mehmet (Sâdât-ı Kirâm-dan) 272
 Seyyid Rüstem 156
 Sığırlı 188
 Sığır-obası 139, 237
 Sicill-i Ahval 222
 Sinop 47, 49, 98, 99
 Siphazadeler 74
 Sivas 48, 63, 286, 288

- Sivil Toplum Girişimi 282, 289, 306
- Sivil Toplum Kuruluşları 229, 292
- Sivil Toplum Örgütü 282
- Siyakat 117
- Siyaset 285
- Siyasi Çatışmalar 29
- Siyasi, Dini ve İktisadi Tarih 47
- Sofi 237
- Sofra 248, 262, 268
- Sofu'nun Osman 150
- Sofular 314
- Sondaj Metodu 18
- Sondaj Usulü 126
- Sonisa 237, 238, 241, 294
- Sonısali Şeyh Şerefeddin Zaviyesi 249
- Sonuç Bildirgesi 289, 300, 306
- Sosyal Antropoloji 102
- Sosyal Bilimci 39
- Sosyal Bilimler 38
- Sosyal Gruplar 29
- Sosyal Tarih 47, 126, 208
- Sosyal ve Ekonomik Tarih Projesi 79, 177
- Sosyal ve Kültürel Yapı 148
- Sosyal Yapı 73, 75, 101
- Sosyolojizm 41
- Sovyet İmparatorluğu 25
- Söğüd-özü 127, 139
- Söylev ve Demeçler 40, 309
- Sözlü Kültür 213, 221, 264
- Sözlü Rivayetler 191
- SSCB 37
- Su Yolları 242, 250
- Subaşı 73
- Subaşı Musa Bey 58, 62
- Sûfi Âdabı 253
- Sûfiler 247, 248, 262
- Sufilik 314
- Sûkü'l-bezzâzîn 238
- Sulbunlu 127
- Sulehâ 21, 234, 236, 248, 251, 252
- Sulehâü's-sûfiye 247
- Sumpf, Joseph 316
- Sunumi 237
- Suriye 119
- Süleyman Bey 52, 63, 64, 65, 85, 114, 141, 142
- Süleyman Çelebi 240
- Süleyman Göki Oğlu Pir Nazar 62
- Süleyman Oğlu Yaramış 88
- Süleymanbeğlü 142
- Süleymanbeylü 114
- Süleymâniye Külliyesi 28
- Süleymaniye Medresesi Müdürlüğü 223
- Süleymanlu 87
- Süme 87, 127
- Sümer, Faruk 49, 50, 114, 116, 118, 138, 142, 316
- Sünnet 227
- Sünnî 119, 120
- Sünnî-Alevî 119, 120
- Sünnilik 120
- Sürekli Eğitim 222, 225
- Ş**
- Şâ'ib 177, 178, 183, 187
- Şâ'ib Köyü 177
- Şah 73
- Şahıs Adları 11, 19, 20, 66, 125, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 139, 149, 168, 179
- Şahin Oğlu Ali 62
- Şahin, Şiddet 316
- Şahitlik 253
- Şahkulu Abdal 194

- Şahrüh Abdal 194, 316
 Şalıkviranı 237
 Şam 153, 211
 Şarkî Karahisar 99, 111
 Şayib 11, 15, 19, 178, 180, 183, 184, 186, 187, 188, 315
 Şayib 19, 175, 187, 188
 Şayiblü 56, 61, 62, 66, 177, 179, 180, 184, 185, 186, 187, 188
 Şâyib-lü Bölüğü 187
 Şayiblü Divan-başısı İsmail Kethüda 62
 Şayiblü Divanı 186
 Şâyiblü Gerişi Naipliği 177
 Şayiblü Niyabeti 62, 179, 180, 185, 186, 187
 Şayip 179
 Şayıplü Niyabeti 177, 185
 Şeb-hâne 139
 Şebhane 237
 Şebinkarahisar 101, 191, 295
 Şecere 83
 Şefkat 227
 Şehabeddinlü 127
 Şehir 7, 59, 60, 64, 73, 74, 79, 110, 113, 115, 126, 211, 212, 253, 262, 280
 Şehirleşme 294
 Şehirli 73
 Şehitlik 162, 168, 170, 171
 Şehzade Ahmed, Amasya Vâlisi 233
 Şemseddin 56, 62, 66, 72, 85, 86, 133, 285, 316
 Şemseddin Kethüda 56, 66, 85, 86
 Şemseddin Kethüda Bölüğü 56, 86
 Şemseddin Nahiyesi 72
 Şener, Abdülkadir 21
 Şengel, Salim 14, 279, 316
 Şer'î İlimler 234
 Şer'-i Şerîf 262, 269
 Şer'îye Sicilleri 126
 Şerefağalı 237
 Şeriat 247
 Şeyh 56, 62, 68, 73, 75, 77, 76, 88, 139, 140, 141, 142, 150, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 181, 182, 194, 197, 198, 200, 235, 241, 248, 249, 250, 252, 253, 257, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265, 267, 268, 272
 Şeyh Abdullah 76, 194, 265
 Şeyh Ahmed 150, 171, 194
 Şeyh Ahmed, Gedik Evliya 171
 Şeyh Ahmed'in oğlu Şeyh Halil 150
 Şeyh Ali 62, 88, 142, 150, 163, 167, 168, 171, 197, 198
 Şeyh Ali Ağa 88, 197, 198
 Şeyh Ali, Ahmed oğlu 88
 Şeyh Halil 150, 164, 169, 194, 257, 258, 259, 261, 263, 264, 272
 Şeyh Halil Veled-i Şeyh Ahmed (Borta) 194
 Şeyh Halil Zaviyesi 261, 263, 272
 Şeyh Hasan 150, 164, 171, 200, 259, 260, 272
 Şeyh Hasan Dede 150, 171
 Şeyh Hasan Veled-i Yakub 200
 Şeyh İdris 142, 194
 Şeyh İdris Veled-i Şeyh Ali 142, 150
 Şeyh İman Dede 194
 Şeyh Kutludoğmuş 164

Şeyh Mustafa 194
 Şeyh Nebi Fakih 194
 Şeyh Osman 194
 Şeyh Ömer 181
 Şeyh Sâmit 166, 167, 168, 171
 Şeyh Sâmit Zâviyesi 167
 Şeyh Şit Abdal 268
 Şeyh Şit Dede Evlâdları 263
 Şeyh Ümmet 166
 Şeyh-Abdullah Köyü 139
 Şeyhalibeylü 127
 Şeyh-İdrislü 142
 Şeyhler 67, 75, 76, 77, 142, 182,
 194, 253, 262, 268, 269
 Şeyhlik 68, 141, 261, 262, 263,
 269
 Şeyh-lü 140, 164
 Şeyhoğlu 77
 Şeyhülislam Yar Ali 63
 Şeyhzâdegân 260
 Şeyhzâdeler 77
 Şih Hasan Evliyası 164
 Şih, Sefer 164
 Şihlar Köyü 265
 Şihnalı 127
 Şidlü Dede Bkz. Şit Abdal 259,
 260, 262, 272
 Şidlü Dede oğlu Şeyh Hasan 259
 Şigalvirani 237
 Şiran 50, 51, 294
 Şirketleşme 285
 Şit Abdal Bkz. Şidlü Dede. 11, 20,
 76, 150, 163, 169, 170, 171,
 194, 255, 257, 262, 263,
 264, 265, 267, 268, 270,
 271, 272, 274, 275, 276
 Şit Abdal Türbesi 163
 Şit Abdal'ı Anma Şölenleri 265
 Şitlü Dede. Bkz. Şit Abdal. 194

Şose 214, 286
 Şose Yolları 214, 286
 Şölen 206
 Şu'ayb 178
 Şuayıp 187
 Şükrü Oğlu Hasbi 88

T

Ta'lim 234
 Ta'lîmü'l-ihvan 225
 Tabbâh 236
 Tabhane 208
 Taceddin Bey 63
 Taceddin, Çelebi 51
 Taceddinoğulları 48, 60, 63, 64,
 69, 71, 98, 100, 114, 115,
 120, 245
 Taceddinoğulları Beyliği 48, 67,
 245
 Tağlıca 127
 Tahkikât 226
 Tahmid 235
 Tahrir 52, 56, 57, 66, 68, 85, 87,
 88, 117, 138, 142, 147, 194
 Tahrir Defteri 8, 9, 52, 53, 54, 58,
 65, 68, 71, 85, 86, 110, 114,
 116, 118, 120, 126, 127,
 138, 141, 142, 146, 148,
 149, 150, 152, 156, 157,
 159, 162, 165, 166, 167,
 168, 179, 180, 181, 184,
 187, 195, 196, 197, 198,
 200, 239, 240, 242, 246,
 259, 260, 262, 318, 319
 Tahrir Emîni 57
 Tahrirler 56
 Tahtasamanlık 164, 166, 167, 171
 Taklid 226
 Takva 224, 236, 267

- Talebe 211, 228, 234, 236
 Taliblü 86
 Talmanlar 157
 Tamgacı 73
 Tamlalu 127
 Tantan, Sadettin 302, 303
 Tanzimat 312
 Taraz 114
 Tarım 38, 74, 75, 77, 78, 79, 151, 152, 153, 157, 167, 180, 222, 238, 248, 290, 293, 299
 Tarım Ekonomisi 77
 Tarım ve Sanayi 293
 Tarım-Sanayi Komisyonu 301
 Tarih 7, 8, 9, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 37, 40, 45, 46, 52, 53, 54, 71, 79, 83, 91, 115, 127, 129, 168, 178, 205, 223, 225, 229, 242, 259, 264, 265, 281, 307, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318
 Tarih Felsefesi 27, 30
 Tarih Tenkidi 264
 Tarihçi 9, 28, 29, 200, 317
 Tarihi Oluşum 26, 27, 29, 30, 31, 32, 149
 Tarihi Tekevün 28
 Tarihin Oluşumu 26
 Tarihin Öznesi 30
 Tarikat 262, 269
 Tarikat Şeyhi 247
 Tarikat Usulleri 247
 Tarık-ı Umûmiye 214
 Tarucu 237
 Tasavvuf 314
 Tasavvuf Talipleri 153
 Taş/Dış-oğlu 159
 Taşanoğulları 98
 Taşköprü 294
 Taşlık 139, 157, 159, 161
 Taşluca 139
 Taşoğlu 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160
 Taşoğlu Köyü 153, 160
 Taşoğlu'nun Oğlu Mezid 152, 153, 160
 Taşra 197
 Tatlılık 227
 Tavara 140, 237
 Tavlalu 127
 Taylu 237
 Tayyar Mahmud Paşa 111
 Tazvara 162, 167
 TBMM 305
 Te'zin 254
 Teamül-i Kadim 241
 Teber, Ömer Faruk 316
 Tecim, Şeref 301
 Tecvit 235, 252
 Tedkikât 226
 Tehlil 235
 Tekbir 235
 Tekin, Talat 316
 Tekke 142, 150, 153, 156, 195, 245, 258, 260, 261, 263
 Tekke Vakfı 142
 Teknoloji 26, 37, 283
 Tekyebükü 146
 Tekyedârlar 150
 Tekyedarlık 150
 Tekye-pınarı 140
 Tellioğlu, İbrahim 49, 69, 99, 100, 316, 317
 Temlikler 310
 Teodora 51
 Tepeköy 155, 161

- Teres, Ersin 317
 Tertil 252
 Terziler 75
 Teşkilat 66, 151
 Tettebbû 227
 Tevhîd 226
 Tevhid-i Tedrisat 223
 Tevliyet 241, 250, 254
 Tezâkir 226
 Tezkire 226
 Tımar 55, 56, 61, 62, 73, 74, 76, 88, 146, 148, 151, 152, 153, 156, 158, 160, 165, 166, 181, 182, 186, 196, 199, 240, 261
 Tımar Beyi 73, 74, 151, 156, 160, 166, 181, 182
 Tibarenler 46, 98
 Ticaret 32, 38, 98, 109, 285, 286, 293, 301
 Ticari Kuruluşlar 248
 Timur 69, 118, 141, 314
 Tirebolu 51, 98, 101
 Tiryaki, Osman 150
 Tiryaki, Ramazan 169
 Togan, Z. V. 86, 133, 134, 165
 Tokat 9, 20, 48, 127, 214, 237, 238, 240, 245, 247, 248, 287, 288, 292, 296, 310
 Tonyukuk Yazıtı 145
 Toplum 13, 14, 16, 22, 27, 30, 32, 37, 39, 41, 42, 65, 70, 83, 84, 96, 102, 192, 208, 212, 222, 229, 282, 284, 285, 289, 290, 298, 302, 303, 305, 306
 Toponimi 137
 Tosya 238, 294
 Toygar 150
 Toygun, Hasan 168
 Töngel, Ali 301
 Töngelcioğlu Osman 198, 199
 Töre 31
 Trabzon 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 72, 90, 98, 99, 100, 107, 112, 138, 141, 164, 294, 295, 312, 313, 316, 317, 320
 Trabzon Devleti 47, 48
 Trabzon İmparatorluğu 46, 47, 49, 50, 52, 72, 107
 Trabzon Rum Devleti 98, 99, 100
 Trabzonlu 109, 110
 Trabzonlular 48
 Tulum, Mertol 317
 Tura Hatun 239
 Turali Bey 50
 Turali Oğlu Bedük 181
 Turan Batır 160
 Turan, Osman 9, 317
 Turasan 86
 Turizm 7, 291, 299, 301, 314
 Turizm Bölgesi 291
 Turizm Yatırımları 291
 Turizm-Ticaret Komisyonu 301
 Turmuş 86, 133, 134
 Turna-suyu 139
 Turnasuyu 194, 195
 Tursun 86, 133, 134, 312
 Tursun Fakı 312
 Tüccar 110
 Tülüce 237
 Tümen 70, 71
 Tümen Komutanı 70, 71
 Türbe 163, 169, 170, 171, 194, 208, 245, 246, 247, 265, 268
 Türbe-Müze 163, 169, 170, 171
 Türk 8, 9, 15, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32,

- 37, 38, 39, 40, 41, 45, 47, Türk Milli Kültürü 40
 48, 49, 50, 52, 53, 54, 60, Türk Ordu Sistemi 147
 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, Türk Prensi 141
 79, 85, 86, 87, 88, 89, 90, Türk Şahıs Adları 126
 96, 97, 98, 99, 100, 101, Türk Şiiri 126, 309
 102, 103, 111, 112, 113, Türk Tarih Kurumu 8, 18, 40, 52,
 114, 119, 120, 125, 126, 53, 54, 79, 178, 259, 281,
 129, 137, 138, 140, 141, 318
 142, 145, 147, 148, 149, Türk Tarihi 69, 119, 126, 200
 155, 161, 166, 170, 178, Türk Toplulukları 25
 191, 194, 200, 205, 208, Türk Toplumları 31, 125
 210, 217, 227, 233, 245, Türk Toplumunu 32, 41, 102, 205
 248, 251, 253, 259, 281, Türk Yazıtları 31, 70, 112, 315
 309, 310, 311, 312, 313, Türk Yurdu 155
 314, 315, 316, 317, 318, Türkçe 86, 87, 108, 113, 125, 140,
 319 159, 160, 184, 185, 187,
 Türk Adları 126, 311 210, 224, 267, 310, 314,
 Türk Aşireti 48 320
 Türk Beyleri 48, 49 Türk-İslam Kültürü 137, 140, 141
 Türk Beylikleri 48, 52, 69, 98 Türkistan 114, 146, 155, 168
 Türk Boyları 100 Türkiye 8, 9, 13, 18, 20, 25, 37,
 Türk Boyu 50 38, 39, 40, 41, 42, 53, 79,
 Türk Cumhuriyetleri 25 83, 91, 96, 97, 98, 99, 102,
 Türk Destanları 125 110, 119, 146, 156, 177,
 Türk Devletleri 69 216, 247, 279, 280, 283,
 Türk Dünyası 26, 28 284, 285, 288, 289, 290,
 Türk Göçleri 99 295, 304, 307, 309, 316,
 Türk Gruplar 47, 49, 69 317, 318, 319
 Türk Halkı 102 Türkiye Avrupa Birliği 97
 Türk Hamamları 251 Türkiye Cumhuriyeti 20, 41, 97,
 Türk İskânı 47, 71, 99, 100 98
 Türk Kahramanlığı 39 Türkiye Cumhuriyeti Devleti 97,
 Türk Kimliği 102 98
 Türk Kültür Değerleri 32 Türkköyü 237
 Türk Kültür Unsurları 120 Türkler 7, 17, 25, 26, 27, 29, 31,
 Türk Kültürü 15, 19, 25, 31, 39, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 67,
 41, 227, 317, 318, 319 68, 69, 72, 73, 84, 85, 87,
 Türk Milleti 25, 26, 32, 39, 71, 97, 88, 89, 96, 99, 102, 108,
 103 112, 113, 115, 120, 121,

- 125, 126, 137, 139, 140, Uluğbey 186
 141, 145, 148, 150, 185, Ulu-köy 140
 207, 259, 316, 317, 320 Ulu-köy 294
 Türkleşme 150, 165, 194, 245 Ulu-oba 139
 Türkleştirme 148 Uluoba 183, 184, 185, 186, 188
 Türkmen 48, 57, 70, 71, 100, 114, Ulus-Devlet 37, 38, 41
 116, 140, 141, 179 Ulus-Devletler 310
 Türkmen Beyliği 57, 141, 179 Ulvi 15, 54, 57, 58, 61, 66, 73,
 Türkmen Beyliği Devleti 57, 179 114, 118, 119, 121, 179
 Türkmen Boyları 70 Ulviye 121
 Türkmen Cema'atı 116 Usul 14, 226
 Türkmen Yerleşmeleri 140 Uteka 241, 242
 Türkmenler 138, 153, 316 Uyanış 86
 TÛSOKTAR projesi 18 Uygarlık 31, 315
 U Uygun, Ali İhsan 301
 Uç Beyliği 47, 107 Uygun, Ali İhsan 301
 Ukalâ 228 Uygur 31, 48, 126
 Ulaşım 37, 146, 207, 286, 291, Uygurca 145
 292, 293, 294, 295 Uygurlar 113
 Ulaştırma 293 Uzunçarşılı, İ. H. 245, 246
 Ulaştırma-Yol Komisyonu 301 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı 317
 Ulemâ 77, 234, 236, 251 Uzun-Mahmud 139
 Ulu 162, 168, 185, 193, 265 Ü
 Ulu kişiler 193 Üçler 147
 Ulubeğ 134, 159, 249 Üçoklu 316
 Ulu-Beğ-lü 139 Üçpınar 237
 Ulubeğlü 56, 66, 67, 185 Üçüncü Enrique 69
 Ulubey. Bkz. Ulubeğ 11, 15, 19, Üçüncü Mesud 247
 58, 67, 76, 127, 175, 177, Ümmet 40, 41
 179, 185, 194, 265, 286, Üniversite 8, 40, 41, 96, 163, 212,
 288 216, 223, 265, 285
 Ulubeyli. Bkz. Ulubeğlü 97 Üniversite-Halk İlişkileri 212, 216
 Uludağ Üniversitesi 160, 170 Ünye 46, 49, 51, 69, 90, 98, 99,
 Ulu-Faldaca 140 107, 127, 141, 288, 294,
 Uluğ 185 295
 Uluğ Bey 28, 65 Ürgüp 102
 Uluğ Türkistan 146 Üstün, Ünal 53, 318

V

- Vaiz 216
 Vâizlik 228
 Vakfikebir 52
 Vakfiye 111, 126, 142, 233, 234, 237, 238, 239, 241, 242, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 309
 Vakıf 7, 8, 9, 19, 21, 76, 142, 167, 206, 207, 209, 211, 213, 216, 233, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 246, 248, 250, 258, 261, 312, 318
 Vakıf Külliyesi 19, 21
 Vakıflar 111, 115, 142, 169, 206, 233, 246, 309, 310, 312, 314, 318
 Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 111, 142, 169, 233, 246, 309
 Vakıflaşma 285
 Vaktin Kıymeti 262, 269
 Varıcı 157
 Varlık 95, 209, 267
 Vatan Edinmek 71
 Vatandaş 97
 Velayetname 156
 Veli 258
 Veliler 193
 Veysi Bey 239
 Vilâyet 147, 253, 297
 Vilâyet-i Bayramlı 147
 Vilâyet-i Canik-i Bayramlı 54, 58, 60, 61, 147, 151
 Vilâyet-i Canik-i Bayramlı me'a İskefsir ve Milas 54, 58, 147, 151
 Vladimirtsov, B. Y. 317
 Vona 53, 68, 107, 140, 237, 286

Y

- Yabancılaşmak 26, 40
 Yağ 252
 Yağmur Duası 164
 Yağmurlu-ca 139
 Yahşi Oğlu Yaramış 88
 Yahya Kemal 317
 Yakacukköy 127
 Yakub Han 28
 Yakup Bey 198
 Yamak 75, 159, 166
 Yapupuarı 163
 Yar Ali, Şeyhülislam 63
 Yaralı 77, 150
 Yaramış 86, 88, 134
 Yaras 150
 Yaratıcı Bilim 40
 Yaratıcılık 32, 33, 40, 207
 Yarım Çiftlik 75, 152, 166, 181
 Yasdura 237
 Yasin 253
 Yaslıbahçe 83, 84, 85, 88
 Yassı-Bahçe 139
 Yaşar, Ali Rıza 301
 Yaşar, Kemal 301
 Yaşlılar 74
 Yatır 45, 76, 150, 168, 169, 192, 193, 194, 195, 257, 264, 265
 Yatırım 299
 Yatırım Programı 304
 Yavadı 22, 247, 254
 Yavdaş 237
 Yavlı 86
 Yavşan 237
 Yavuzkema1 127, 194
 Yayalar 75
 Yaycı Bahşi oğlu Savcı 88
 Yaycı-lu 139
 Yaylak (oba) 138, 191

- Yaylalar 79, 147, 290, 296, 299
 Yazıcı 61
 Yazıtlar 15, 31, 70, 112, 126, 315
 Yediler 147
 Yedi yıldız, Bahaeddin 5, 8, 9, 16, 18, 28, 33, 42, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 62, 65, 67, 72, 85, 86, 87, 88, 108, 109, 110, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 126, 127, 137, 138, 140, 141, 142, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 174, 177, 178, 179, 181, 182, 184, 185, 186, 191, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 213, 216, 222, 223, 228, 233, 235, 237, 239, 240, 241, 246, 248, 259, 260, 261, 273, 274, 275, 276, 293, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 310, 312, 313, 316, 317, 318, 319
 Yedi yıldız, Cevdet 160
 Yedi yıldız, Hüseyin 165, 213
 Yedi yıldız, Mehmet 172
 Yedi yıldız, Mustafa Asım 150, 160, 170, 171, 173, 213, 296
 Yedi yıldız, Senai 150, 169, 170, 216, 228, 273
 Yedi yıldız, Şemsettin 160, 170
 Yedi yıldız, Şenel 301
 Yedi yıldız, Tahsin 172
 Yedi yıldız, Y. Ziya 16
 Yenice Ağa veled-i Mustafa Ağa 56
 Yenice Oğlu Mihmad 153
 Yenice-köy 140
 Yeniköy 237
 Yenilenme 30
 Yenileşme 30, 318
 Yenisayaca 188
 Yer Adı 11, 19, 67, 107, 108, 110, 114, 119, 137, 138, 139, 140, 149, 154, 158, 162, 166
 Yeraltı Evleri 163
 Yerel Yönetimler 229
 Yerli Halklar 310
 Yeşil 28, 208
 Yeşilce Mahallesi 254
 Yıldırım Külliyesi 208
 Yıldırım, Dursun 319
 Yıldırım, Rıza 319
 Yılmaz, A. 14, 16, 160, 170, 258, 301, 302, 312, 316
 Yılmaz, Enver 14, 16
 Yılmaz, İsmail 170, 258
 Yılmaz, Mesut 301
 Yılmaz, Yakup 160, 301
 Yol 29, 38, 40, 48, 51, 129, 151, 161, 164, 180, 213, 216, 221, 228, 249, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 302, 303, 305
 Yol Sorunu 285, 302
 Yorga Köyü 237
 Yörki oğlu Mehmed 87
 Yosun Burnu 50
 Yönetim Tarzı 148
 Yöntembilimi 226
 Yörgüç Paşa 165, 233, 234, 239, 309
 Yörgüç Paşa Oğlu Mustafa Bey 234

- Yuma 87
 Yumuşak Huyluluk 227
 Yunan 46, 90, 98, 101, 102, 314
 Yunan Ticaret Kolonileri 98
 Yunanistan 69, 89, 90, 102
 Yunanlı 101, 102
 Yunanlılar 98
 Yunus Özalp 258
 Yurd / Yurt 67, 75, 85, 86, 100, 107, 113, 139, 142, 155, 159, 165, 166, 167, 181, 182, 184, 185, 196 200, 260, 280
 Yusuf Has Hâcib 113, 126, 319, 320
 Yusuf Oğlu Osman 166
 Yusuf Peygamberin Kabri (Darîh) 268
 Yusuf ve Oğlu Pir Ali 166
 Yusuf Veled-i Çimen 199
 Yusuf Veled-i İsa 199
 Yusuf Veled-i Mahmud 199
 Yusuf Veled-i Ömer 197
 Yusuf Veled-i Süleyman 127
 Yusufçu 197, 198
 Yücel, Yaşar, 320
 Yüksek Kurum 83
 Yüksel, Yılmaz 301
 Yürür, Şükrü 303
 Yürüyen Şehir 115
- Z**
- Zachariadou, Elizabeth A. 49, 320
 Zadeğânlar 77
 Zaimoğlu, Abdullah 301
 Zaman Bilgisi 235
 Zanaatkârlar 73, 114, 116
 Zanaatkârlar Cemaatı 114, 116
 Zaviye 15, 20, 21, 76, 140, 150, 161, 163, 165, 166, 167, 168, 195, 206, 236, 239, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 260, 261, 263, 264, 265, 272, 294, 316
 Zâviyedâr 75, 77, 150, 166, 168, 195, 260, 263, 272
 Zâviyedârlık 150, 166, 167, 259, 260, 261
 Zâviyedârzâdegân 77
 Zâviye-i Ahi Pehlivan 248
 Zâviye-i Emirhan 260, 261
 Zaviye-i Şahkulu 140
 Zaviyeler 76, 150, 165, 167, 168, 194
 Zeki, Salih 222
 Zındıklar 314
 Zırbon 150
 Zihniyet 29, 209
 Zikir 253
 Zile 254
 Zimmî 53, 68, 69, 87, 89
 Zimmî Cemâati 87
 Ziyaret Yeri 165, 168, 257
 Zoğri 237
 Zorlu Baba 150
 Zurnacılar 75
 Zümreler 74
 Zünnunözü 237

ORDU
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

KÜLTÜR
YAYINLARI